

ÜRMÖSSY
Erdély
rányadó lapja



F. 9. IV 7



ERDÉLY IRÁNYADÓ LAPJA.

(1830—40-ES ÉVEKBEN).



IRTA:
MUSNAI ÜRMÖSSY LAJOS.

KÉT KÖTET.



KOLOZSVÁR
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA PAPIROSÁRUHÁZÁNAK KÖNYVNYOMDÁJA
1907.



NAGYMÉLTÓSÁGÚ
LOSONCZI BÁRÓ BÁNFFY DEZSŐ,

ORSZÁGOS KÉPVISELŐ, AZ ERDÉLYI EV. REF. EGYHÁZKERÜLET
FŐGONDNOKA, AZ EV. REF. ORSZÁGOS ZSINAT ÉS EGYETEMES
KONVENT ELNÖKE URNAK,

ERDÉLY VEZÉRFÉRFIÁNAK,

MINT A MAGYAR HIRLAPIRODALOM EGYIK TEVÉKENY MUNKÁ-
SÁNAK,

MÉLY TISZTELETTEL AJÁNLIJA

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

A régi magyar hirlapirodalomról jelentek meg munkák, de beltartalmuk egészben való feldolgozása ezuttal történik először meg, adva Erdély volt irányadó lapját az 1830—40-es évekből, hozzá véve a két mellék lapját is. De hogy ezen nehéz feladatomat — tekintve a roppant anyagot — megoldhattam, abban elősegített dr. Török István kolozsvári ev. ref. főgimn. igazgató, rendelkezésemre kiadta a lapokat az otthon való földolgozásra, ami megkönnyíté a munka elkészítését. Ezen, szíveség nélkül aligha leszek képes megoldani a kitűzött célt, köszönet az irodalmat mivelő és támogató tanárnak. Ezen munka évtizedek múlva, mint becsesebbé válik, amint az idő távolódik a feldolgozott lapok megjelenésétől. Hogy a felhalmozott nagy anyaggal miként küzdöttem meg, arról magam véleményyt nem mondhatok, de hiányosság netalán észlelhető lenne, ez az első kísérletezés rovására írható, véve az uttörő munka mindég nehezebb, mint a járt uton való haladás. És továbbá ügyelnem kellett arra is, hogy közleményeimben ne menjek túl a határon, mert akkor túlterjedelmessé válik a munka, a mi egy lesz a ki nem adhatással a költségek meg nem birhatásáért és haszon sem lesz belőle az összehalmozott értéknélküli közlemények adásával. Meg vagyok győződve, hogy az irodalomnak szolgálatot tettem a régi magyar lapok tartalmuk részletes ismertetésével, ez a tudat feledtesse mindenkivel a munka egyes hiányait.

Kolozsvár, 1907.

Örmösey Lajos.

ELSŐ KÖTET.

AZ ERDÉLYI HIRADÓ.

(1829—1848.)

ELSŐ RÉSZ.

A hirlapirodalom Erdélyben.

Erdély hirlapirodalmában az *Erdélyi Híradó* korszakos változatot képezett. Kis-Szánthói Pethe Ferencz inditá meg az első erdélyi politikai magyar hirlapot Erdélyben. 1827. decz. 29-én adatott ki a lap első száma. A lap egy-egy iven hetenkint kétszer jelent meg: *Hazai Híradó* czimmel, de már a következő év második felében *Erdélyi Híradóra* változott. Egyhangu volt szerkesztése alatt s nem volt mit kivonoltnom, mindamellett az 1829. évtől kezdve kis kivonatolást mutatok be. De az aggkorával növekvő erőtlenedés 1831. közepén visszalépésre birta s kijelentette olvasóinak, hogy „az erőt apasztó“ nagy munkát nem bírja tovább. Visszavonult tehát és egy negyedévig szünetelt a vállalat, míg ugyanazon év októberében *Méhes Sámuel* folytatását megkezdte.

Méhes alatt lassan magas színvonalra emelkedett a lap, célja oda irányult: a nemzeti műveltség terjesztése, a hazafias érzések ápolására. E cél elérése érdekében két lappal támogatá főlapját: a *Vasárnapi Ujság* és a *Nemzeti Társalkodó*-val. A *Vasárnapi Ujság* 1834. április 6-án jelent meg és 1848-ban szünt meg. Az első magyar ismeretterjesztő lap volt, mint az *Erdélyi Híradó* melléklapja és szerkeszté Brassai Sámuel. Ugyancsak az *Erdélyi Híradó* heti mellékleteként jelent meg a *Nemzeti Társalkodó*. Az első száma 1830. január 2-án jelent meg Pethe Ferencz szerkesztésében. Kezdetben a lap küzdött a nehézségekkel, de Pethe után, ki másfél éven át volt a lap szerkesztője, lassanként több tér jutott a szépirodalomra is s nemcsak a hasznos ismereteknek akart terjesztője lenni. *Ezen három lap beltartalmát fogom ismertetni.*

A mikénti megindulásokról s más körülményekről nem emlékezem meg, mert ezt többen megírták, az egész magyar hirlapirodalmat felölelő munkákban, sőt van olyan munka is, mint a Jakab Eleké, melyben kizárólag Erdély hirlapirodalma tárgyalatik és így felesleges nekem újból elmondani, a mások által már megírtakat. Még csak annyit említek fel, hogy az Erdélyi Hiradó előtt lap volt Erdélyben: az *Erdélyi Magyar Hirvivő*. 1790. februárban jelent meg az első erdélyi magyar hirlap előfizetési felhívása. Meg is jelent Fábíán Dániel és Cserei Elek szerkesztésével, legalább az ezt tárgyaló közleményekben ez áll, mert szerkesztők megnevezve nincsenek, de rövid életű lehetett, mert alig maradt néhány száma fenn. A budapesti ref. collegium Rádai könyvtárában tizenkét szám van: 48—56-ig és 59—61-ig; az erdélyi muzeum könyvtárában van 11 szám a 7-ik kivételével 1—12-ig. Ez utóbbiakat olvastam és szép dolgozat a „magyar nyelvről” írt több számra terjedő dolgozat. Nagyszebenben jelent meg, de az 1790. karácsony havi száma már Kolozsvárott jelentek meg. Az évfolyam utolsó (61-ik) számában a kiadó új előfizetést hirdetett és így talán a lap 1791-ben is élt, de nyoma azonban nincs.

Majd megjelent az *Erdélyi Muzeum* első füzete 1814. májusban Kolozsvárott. Szerkeszté Döbrentei Gábor. Övé az érdem, hogy az első tudományos magyar folyóirat megjelent s néhány évig élhetett. Majd később fellépett az Erdélyi Hiradó s utána több lapok keletkeztek, mikre azonban nem terjeszkedem ki. Mikor az unio kimondatott 48-ban s Erdély különállása megszűnt, a lap címét *Kolozsvári Hiradó*-ra változtatta. Ekkor már *Ócsvay Ferencz* addigi segédszerkesztő adott ki s szerkesztett, de már 48. novemberben megszűnt, a forradalom bevégeztette a lap pályafutását.

MÁSODIK RÉSZ.

Erdélyi Híradó.

(1829—1839).

A lapnak a beltartalma egész 1841-ig nagyon kopár. Ez évtől emelkedett az akkori időkhöz mért magas színvonalra a lap. De bármily kopár is a lap beltartalma 41-ig, kötelességünkhöz hiven ismertetjük.

Igy mindjárt az 1829. évbeli közlemények annyira slvárak hazai tekintetben, hogy alig jutott néhány sor a honi hírekre, külföldi hírekkel volt tele az egész lap. A december 12-iki számából azonban érdemes azt kiirnunk, hogy a kolozsvári ref. főiskolában decz. 5-én iktatták be Hegedüs Sámuel a tanári állásba, az elhalt jeles tudós Szilágyi Ferencz helyébe a theol. tanszékre. Nagy-Enyedről hozták a jeles készülségű tanárt Kolozsvárra. A lap melléklapja azonban már elég korán hirdettetett, úgy, hogy az 1829. január 17-iki számban jeleztetett is, miszerint milyen jó lenne egy rövid „tudományos lapocskát is kiadni Társalkodó név alatt“. A 22-ik számban „Tudományos Dolog“ rovat alatt, egy levélnyi véleményadás van közölve, hogy van-e szükség a Társalkodóra? . . . A kissé dagályos stylban adott vélemény oda ment ki, hogy ideje a hazát százados álmából — mint mely által végső feloszlása felé siet — valahogyan felébreszteni; e szélra szükséges egy komolyabb irányu lap. A cenzura úgy látszik a név nélkül kiadott közleményben is bele kötött, mert a közleményben üres hely is előfordul. A 24-iki számban másfél levelen van közölve, hogy mik lehetnének a Társalkodó törvényei? Ebből megtudjuk, hogy a személyeskedést kerülni kell és kerülni a „polemiát“ is. Szóval komolynak kell lennie a lapnak. Aztán hosszasan van elé adva a lap indítása, beosztása, rendszere, továbbá a Redaktor

teendői, kinek meg volt adva azon joga: hogy a kiadott dolgozatokra, közleményekre — megjegyzést tehetett. De elég ennyi a Társalkodóról, mivel a Híradó melléklapjait ugyis ismertetem. Annyit azonban még jelzek, hogy a Társalkodó a Híradón kívül, öt forint volt egy évre conv. pénzben.

Az 1830-dik évben megjelent 4-iki számban, idősb. Zeyk János hosszabb versben üdvözlí a megjelent „Társalkodó“-t, mint mely oktatni fogja a nemzetet, — e közben lelkesülten kiált fel a költő: hogy ébredjen tespedéséből fel a haza s haladjon a külföld nyomdokain. E hazafias versen kívül az egész év folyamán, a legjelentéktelenebb közlemények jelentek meg a honi dolgokról, tömve volt a lap, a hivatalos személyek előmenetelének a közlésével. Az országgyűlést összehívó királyi meghívó ugyan a lap élén közölletett egy levélnyi terjedelemben, de először latin szöveggel s csak a következő számban magyar szöveggel. Érdemes a megemlítésre az is, hogy a nemzeti színházról soha egy sor említés sem volt téve, holott ez időben a legjobb színi társaság volt Kolozsvártn. Végre a 20-ik számban találunk egy színi közleményt, de nem a kolozsvári társaságról, hanem a felső magyarországi kassai szintársaságról, mely néhány előadást a kolozsvári nemzeti színházban tartott, elragadtatással szól játéukról, anélkül, hogy az előadott darabok közül bár csak egyet is felemlítene, de még a művészek nevei sem voltak kitéve. Az elég rövid tudósítás után ennyi volt jelezve: „a mint által adatott, úgy nyomtattatott ki is“! Kissé különös megjegyzés volt ez. Valamivel élénkebb tudósítások voltak, az októberben véghez ment koronázásról, de persze csak amolyan rövid hivatalos színezettel, — ugyanily rövid értesítések adatnak, a Pozsonyban ülésző országgyűlésről.

Az 1831-dik évben a lap kiadása szűnetelt s csak októberben jelent meg. Az első számban két leveles nyilatkozat volt adva, amelyben panaszként említettik, hogy a lap olvasóinak száma kétszázra sem növekedett. Ujabb előfizetés hirdettetik a Híradó és Társalkodóra, a hosszú leírásból azt is megtudjuk, miszerint a a külföldi rovatot Szilágyi Ferencz tanár vezette. Szerkesztők hárman lettek megnevezve: Pethe Ferencz, Méhes Sámuel, Deáki F. Sámuel.

A lap legelső számában említés van téve, a kolozsvári főtéren álló emlékoszlopról. Annak vázolója után, hogy a szobor annak hirdetője: miszerint Ferencz király és nője 1817-ben Kolozsvárra voltak, egy helyen így folytatódik: „hogy ezen látogatást az utókor is tudhassa, császári kegyelmes engedelemből, a fejedelmi felségek itt létének áldott emlékezetét egy a nagy piacz közepén önkéntes adakozásból begyűlt költségen felállítandó Emlék-oszlopban akarta örökíteni. A sokba kerülő műre kolozsvári polgár Topler Imre tulajdonából több mint 10.000 bankó forintot áldozott s fővárosunk oly szerencsés volt, hogy a művet éppen ma (október 4.) — ő felsége névünnepén — kettős örömmel szemlélhette bevégezve“. Ezután röviden leírva az emlékoszlop mikénti kinézése s annak leleplezése, minden névkitevésének a mellőzésével. Az emlékoszlop jelenben is megvan ugyan, de más helyre tevődött a főtérről, miután az esztétikus érzésnek nem felelt az meg, hogy az óriási Hunyadi Mátyás szobra mellett, illetve azzal majdnem szemben egy törpe kis szobor is álljon. A sovány fenti hír közlésével ki is van merítve a lap beltartalma, mert a belföldi hírek, a hivatalos személyi állások betöltésére vonatkoznak és az országban dúló koleráról szólnak. De a leírások jó formán csak a statisztikai kimutatásokra szorítkoznak, amelyből megtudjuk azt: hogy 1831. június 13-ától—december 20-ig, megbetegedett az egész országban 455,954 ember, ebből elhalt 196,837. Volt 73-ban is nagy kolera, elhalt az egész országban 235,000 ember, de félelem csak kezdetben volt és a halál kaszája kizárólag a szegényebb sorsuak közt aratott, szörványosan fordultak elő az intelligens osztályból való elhalálozások. Jogász voltam, de a kolozsvári egyetem ifjúságából csak egy haláleset fordult elő, a gróf Csáky Miklós személyében. Nagy gyászpompával temették el.

Az 1832-iki év első száma annyiban érdekel, hogy az előfizetési felhíváson kívül adva van az a lapot járatók száma is. A lapban közlendő szellemi munkákra nézve jelezve van, hogy azok Kolozsvárra küldessenek Méhes Sámuelhez, avagy Enyedre Szász Károly tanárhoz, avagy Maros-Vásárhelyre Dósa Elek tanárhoz, kik azokat beküldik a laphoz. Az Erdélyi Híradó előfizetői száma ment 460-ra, ellenben a Nemzeti Társalkodót csak 51-en jártatták. Január 31-én jeleztetett a lap élén, hogy a kolera teljesen

megszűnt és így több tudósítás erről nem fog kiadatni. Tekintve hogy az időszaki magyar sajtót Erdélyben Pethe teremté meg, szóról-szóra adom a haláláról szóló közleményt. Február 28-án a a lap élén gyászkeretben, a következő gyászjelentés adódott ki: „Szilágy-Somlyó, febr. 22-én, Kis-Szántói Tekintetes Pethe Ferencz ur, sok jeles munkájával, a Magyar nemzeti Literaturának hallhatatlan előmozdítója; a Nemzeti szorgalom lelkes ébresztője; az Erdélyi Híradó és Társalkodó fáradhatatlan édes atya; ez a maga is Tudós világ Barátja, sok Tekintetetes Vármegyének, azok között Nemes Kraszna Vármegyének is Birája, e folyó hó nap 21-ikét követett éjjel, éppen 12 órakor, Szilágy-Somlyón, hová a sors vaskeze vezette, öt napig tartott szembetűnőbb elgyengülés után, tudós és munkás pályáját az halállal, utolsó szempillantig ép elmével, irtózás nélkül szembe menve, idegen kezek közt ugyan, de az érdemet becsülni tudó minden Jók sohajtásaiktól kísértelve, életének 70-ik esztendejében bevégezte“. A következő lapszám-ban hosszabb tudósítás jött Sz.-Somlyóról a Pethe temetéséről, a melyből megtudjuk, hogy a reformátusok temetőjébe temették: „mennyre becsülte — szól a tudósítás — városunk és környékünk ezen csak fél esztendő nagy polgártársat, bizonyítja azon minden vallásbeli felekezettől, s még a vidékről is az ő utolsó tisztességtételére egybegyülekezett szomorú nép, mely előtt az ide való ref. eklézsia nagy tudományu, és esmeretes ékesen szóllásu papja Kovács Ferencz ur tartott megható beszédet. Ezen halotti beszédet követte egy más szomorú beszéd, melyet Sz.-Bagosi ref. pap Fazekas József ur tartott“. Közöltem az érdemdus férfiuról szóló megemlékezést, bár jöllehet érdemet nem a tollával szerzett, hanem azon lépésével, hogy ő indítá az első erdélyi magyar időszaki lapot meg, mely időszaki sajtó mint már említém, gyöngye volt még a harminczas években, de megvettetett az alapja a 40-es években való fölvirágzásának. Ebben tehát van érdeme Pethe Ferencznek s utódjának, Méhesnek. A kolozsvári színházról is van végre közlemény a lap augusztusi hetedik számában, de csak a színház épületéről szól, a melyben jelez-tetik, hogy az épület belső rendezésére a „játékszin bizottság“ 12,000 váltó forintot vett volt az azelőtti években kölcsön 6⁰/₁₀-ra Kolozsvár várossától. De a kölcsön utáni kamat évente tesz 720 frtot, és így a színház haszonbérbe csak úgy adódhatik ki, ha a bérlő a kamatot is viseli. E súlyos terhen az állal segített két buzgó hazafi (különös hogy nevük sehol nincs jelezve), hogy a színházat ők bérelték ki három

esztendőre az országos bizottságtól oly ajánlattal: „hogy a 720 frt interest magokéból fizetik, s a magyar színjászok ottan nemzeti nyelvű előadásait minden haszonbér fizetés nélkül, csupán magok felségéllésekre tehetik”. Az augusztus 18-iki számból megtudjuk, a mi most is érdekel birhat, hogy Bádenben a magyar trónörökös ellen merénylet követtetett el. „Ma reggel — írja a hivatalos bécsi lap — a szent mise hallgatása után a király első szülött fia, a szolgálaton lévő kamarása gróf Salis társaságában, szokása szerént sétálni ment. Az utolsó háznál, persionalt kapitány Reindl Ferencz rálőtt. A golyóbis ő felségének a bal vállapoczkáját találta, de szerencsére a kaput béllésében megakadott, s csak csekély surlást okozott. Abban a pillanatban eléugrott három ott közel volt ember, hogy a gyilkost megfogják, a ki erre a maga szájába lőtt, de nem lett életveszélyessé. Az ifju király, hideg vérrel azonnal visszatért a városba, s egyenesen a Felsőes Császárhoz ment” sat. Későbbi számokból megtudjuk, hogy Keller Andrást egy szolgát illet az érdem, hogy legelőbb sietett elő, — a hasonlóan segítségre jövő Glaner József szőlőmunkás kezéből kiragadta a kapát s megtámadta azzal a kapitányt, mely küzdelem alatt a szőlő munkás és Tauscher orvos segélyére mentek. Heteken át hozta a Hiradó a megyék és városok gyűléseiről szóló közleményeket, hogy miként fejezték ki hódolatukat a trón előtt. Két epizódot érdemes megemlítenem, hogy Torontál megye volt az egyetlen, mely magyar nyelven fejezte ki a trónhoz küldött feliratban fájdalmát, a trónörökös élete elleni merénylet felett, és tolmácsolá örömet küldöttek által a megszabadulásért. A lap már ez évben élénkebb volt. Tartalmának java részét ugyan még mint a külföldi események képezték, de a honi hírekre is meglehetősen tér volt szentelve. Azon közlemények ma már ugyan értéktelenek, de az akkori időben — ha nem is sok — valami mégis volt. Most már a lap élén közöltettek a honi dolgok: Erdély és Magyarország avagy csak az egyik czimmet. Ezen rovatban volt beleszorítva minden hír, még a Kolozsvárra vonatkozó is; az illető megye és város megnevezésével, részletes közleményekből állott a rovat. Többnyire a megyei gyűlések száraz ismertetése volt adva, akadémiái értesítés, pesti lóversenyek, a pozsonyi országgyűlésre választott képviselők névsorának közlése, a király születés napi ünnepélyek leírása, amely aktusokkor lezajló bankettek népebbek voltak az ujjabb időknél, Tordán pl. a főispáni ebéd

ezer vendég ürité poharát három teremben, az uralkodó egészségére. Több ily czeremóniás s jelentéktelen leírason kívül, önálló dolgozat, irodalmi-művészi közlemény — a néhány soros akadémiai értesítőn kívül — semmi. Mostani szemüvegen át nézve tehát a lapot, rendkívüli sivár volt; de ha bele helyezzük magunkat az akkori idők és körülményekbe, haladás mégis volt tapasztalható a lap szerkesztésében, az azelőtti évekéhez képest.

A honi rovatot 1833. évben jóformán a Pozsonyban üléső országgyűlési tudósítások foglalták el és az erdélyi megyei gyűlések, száraz hivatalos alakbani leírásban. Nehány jelentéktelen hír közléséből kiemelkedik a „kolozsvári casinó“ megnyitásának a leírása, tekintve hogy ezen olvasó-egylet ma is fennáll „Uri casinó“ név alatt. Az első közgyűlést 1833. jan. 13-án Béli Ferencz gróf nyitá meg, beszédéből megtudjuk, miszerint az egylet létrehozásában legtöbbet fáradoztak: Bethlen János, Kendeffy Ádám, Bethlen Ádám, Mikes János, ifju Bethlen Pál grófok és Farkas Sándor, majd megalakult az egylet; Igazgatónak: Bethlen János, Kendeffy Ádám, Mikes János grófok választattak, — melléjük 14 választmányi tag.

Daczára a kolozsvári 1839-iki nevezetes országgyűlésének, a hol Wesselényi vitte a vezérszerepet, azért a Híradóban nyoma sincsen a fölpezsdülésnek a 34-ik évbéli számaiban. Hozott részleteket az országgyűlés munkálkodásáról, de minden élénkebb színezet nélkül, halvány jegyzőkönyvi kivonat alakjában ismerteté vázlatában az ülések menetét. Semmi nyoma a lapban, a Wesselényi által indított mozgalmaknak. Az országgyűlési tudósításokban a főszó, a már elfogadott iratok közlésére volt fektetve; így például az országgyűlés felirata latin és magyar fordításban volt közölve az augusztus 2-iki számban öt levelen át, nyolcz levélből állott ezen szám. Különös, hogy a kassai dal- és színésztársaságról megint található följegyzés, épp mint az elmúlt évi számokban, anélkül, hogy a társulat tagjai közül egy is meg lenne nevezve. A közlemény így szól: „a kassai dal és színész társaság ide Kolozsvárra megérkezvén, hogy a diaeta folyama alatt a Rendeket előadásaival gyönyörködtesse, e hó 20-án (május) a Sevilai

borbélyal kezdé meg előadásait; Ferdinánd ő kir. herczegsége (kir. biztos volt) is jelen volt s végig várta a játékot. A közönség örömmel fogadta ezen társaságot, mely azt itten más esztendőkor is gyönyörködtette; a három sor logék már a társaság megérkezte előtt mind el voltak foglalva. Említésre méltó még az, hogy Brassai Sámuel kiadta előfizetői fölhívását a február 22-iki számban, hogy a „Vasárnapi Ujság“ április elsején megjelenik. A két levélből álló nyilatkozatban hatásosan van okadatolva a lapnak szükségessége. „Sokan vannak — mondja a fölhívás — hazánk fíjjai között, kiknek nincs idejek ujságlevelek (lapok) olvasására. Sőt sokszor megszerzésére elegendő pénzük nincsen. Alólirt tehát, hazafiui indulattól, ember társai szeretetétől gerjesztelve és bátorítva válta magára, hogy számos hazafiakban lappangó ártatlan ujságra való vágyásnak, tehetsége szerént eleget tegyen, s erre nézve kiadjon és postán széljel küldjen egy új, értelmes és olcsó Újságlevelet, melynek feljülírása vagy czímje lészen: Vasárnapi Ujság“. A további program részletezést mellőzve, majd a lap ismertetésénél lesz szó róla röviden, még csak annyit jegyzek ki a fölhívásból, hogy a Híradó előfizetői a Vasárnapi Ujságra fél-évre csak 24 krt. fizetnek pengőben; a kik ellenben csak a lapot magára járatják: „azok ezen három fertály esztendőre fizetnek két forintot váltóban“.

Az 1835-iki évben kiadott lapszámokon nagyon is kivehető a szigorú cenzúra. Űresebb lapot képzelni sem lehet, mint volt az Erdélyi Híradó ezen s a következő év száma. Hazai közleményei hivatalos aktusok száraz leírásaival vannak tele, mint király születése napi ünnepélyek, Ferencz király halálára bekövetkezett gyászistentiszteletek közlése, a pozsonyi országgyűlés száraz ismertetése, hivatali kinevezések és így tovább, amik ma már senkit sem érdekelnek. Néhány hirt azonban felemlítek, a melyek talán még ma is kelthetnek figyelmet. Így a június 2-iki számban mint csoda van említve és méltán, hogy Kolozsvárott egy öt éves gyermek több darabot tudott jálszanl a forte-pianon. Neve: Tiltisch Károly volt, kinek a zene terén fényes jövőt ígért a lap. Az október 3-iki számban Alsó-Fehérmegeye küldöttségének tisztelgése van adva Széchenyi István grófnál. A pozsonyból kelt tudósítás így hangzik: „Széchenyinek arany tollát, melylyel tekin-

tetes Alsó-Fejérvármegye R. R.-ei mult évi július 4-ikén tartott közgyűlésekben a derék hazafi grófot megtisztelni határozzák, a közelebbi napokban vivék meg Erdélyből gyulafehérvári id. Farkas Sándor és Horváth Ferencz urak két erdélyi ifju kíséretében, mint a nemes megye részéről annak átadására megbizottak. Az átadás szerény, kisdéd, de annál őszintébb jelentésű ünnepiséggel történt meg augusztus 24-én (jellemző az akkori hirlapi gyorsaságra az ily késői tudósítás) a nemes gróf ur szállásán Pesten, s az átadók részéről egy kis beszédecské arany-tiszta ömledezéssel jelenté az aranytoll küldők érzelmeit. Széchenyi, az érdemes megtisztelt, nagyon megindulva hallgatta. A toll egy nagy természetes írótoll alakját viseli s rajta metszve a következő írás: Ns. Alsó-Fejérvármegye Rendei a hasonlíthatatlan Hazafi és magyar nagy Író gróf Széchenyi Istvánnak. Sz. Jakab hava 4-én 1835". A kolozsvári nemzeti színházról is végre van néhány sor írva, a december elsején megjelent számban: „Nemzeti színházunk, mely hosszabb idő óta bezárva állott, ismét megnyitattott. Pálffy Elek ur társasága tegnap estve legelőször lépék-fel benne nyilvánosan. A színésztalok városunkban csak nem mindnyájan újak és ismeretlenek lévén, a közönségnek nem nagy vala irántuk bizodalma, s azért földszint és karzatokon nézők elegen jelenének meg, de páholyokban kevesen. Azonban a darabnak (Ördög Róbert regényes hősjáték öt felvonásban) előadása folytában mind inkább nevedekék a bizodalom. A társaság jobban játszik, mint előre gondolák". De hogy kik voltak a társulat tagjai, arról már nem találunk leírást. Általában a szini előadásokról írni, a Hiradóban úgy látszik nem volt divat.

Az 1836-iki hirlapi közlemények még az elmúlt évinél is unalmasabbak, feltűnő sok azonban az egyes elhalt férfiakról való néhány soros megemlékezések, — a mit a kolera idézett elő, mint a megemlékezésekből látom. Egy közleményt azonban mégis ki irok, mint mely eléggé jellemzi az akkori utazások lassuságát. A junius 4-iki számban a „Kolozsvár“ rovata alatt ez áll: „Innen Nagy-Váradig a gyors szekér illő pontossággal teszi útját, s ezen kezdet már is szép gyarapodást mutat; július 26-tól kezdve Váradon túl is Debreczenen át Pestig fogja a gyors szekér útját folytatni, s az eddigi úti szekér helyett a bécsihez hasonló batárd van készülőben. Közelebbről egy valaki kéteikdedvén ezen gyors szekerek

igazi pontos gyorsaságában, azoknak egyik birtokosa Biasini vele ötven ezüst forintokban fogadást tett, hogy gyors szekere tizennégy órák alatt Kolozsvárról Nagy-Váradra érkeznek, az útra fordított időt csak egyik útas (a fogadást tevő barátja) tudósítására alapíták, s ime ez Váradról május 25-ről írja, hogy őt a gyors szekér Kolozsvárról addig nem 14, de 12 órai idő alatt vitte el, s e szerint Biasini a fogadást megnyeré. E közleményhez csak azt teszem hozzá, hogy itt fogadásról léve szó, gyorsabban mentek bizonynyal, s mégis félnapos útba került. Ezen számban kolozsvári hír csak ennyi van. De más számokban is így ment ez. Kezdődött a „Kolozsvár” felirattalí rovat, jelentéktelen néhány soros hírrel, — folytatódott más helyről kelt tudósítással, azután a lap terének túl nagy része esett a külföldi események közlésére.

Az 1837-ik évben, a honi tudósítás tulnyomó részét a Híradóban, a Szebenben április havában összeült országgyűlés tevé. Nopcsa Elek volt az elnök. Ezen tudósításokat azonban nem a mai értelemben vett szeműlvegen át kell nézni, száraz, rövid értesítések voltak, összegezve a határozatokat, mellőzve minden beszédrőlí megemlékezést, legfeljebb egy-egy ünnepi, elnöki s más ily beszéd volt olykor-olykor közölve. Érdekes minden rövidsége mellett is, a Brassói Sámuel tanári beiktatásáról (kolozsvári unitárius főiskolában) szóló tudósítás, de erről annyit irtak az újabb időkben is, hogy felesleges a kiírása. A Török János tanári beiktatásáról azonban megemlékezem, mint ki vértanúságot szenvedett az ötvenes években, a Makk—Gál-féle összeesküvésben való résztvevése miatt. A Marosvásárhelyről kelt hosszabb tudósításból megtudjuk, hogy január 14-én iktatták be „tiszteletes Török János urat a reformátusok főiskolájában a történeti s philologiai tudományok rendes tanítói hivatalába, mely főtitisztelendő Antal János úr püspöki hivatalba lett lépése óta ürességben volt.” A beiktatást rendelő hivatalos levél felolvasása után, a főkurátor gróf Toldalagi Zsigmond tartott beszédet; ezt követte a másik kurátor Bélteky Zsigmondnak a nevelés nagy fontosságáról tartott beszéde. Ezután következett a Török János székfoglaló beszéde, miről a tudósítás így szól: „a szerencsés tapintással s jártasságot bizonyító könnyűséggel fűzé össze a világ történetei nagy könyvéből azon századokra hatott következtü jeleneteket, melyek a

történetek tudománya fontosságát igazolják, s velős rövidségű erősségekkel mutatá meg azt, hogy a világ történetei, okosan, erényesen s vallásosan élni tanítanak.“ A tudósítás azt is hangsúlyozza, hogy jeles szónoknak bizonyult Török. Ezután Bodola Sámuel generalis notarius fejezte ki szerencsekívánatát a kitűnő férfitanárrá választása felett, az ifjuság nevében pedig Somodi Sándor senior beszélt. Milyen a sors! Az új tanár az akasztófa alatt halt el, aléltan állította a hohér a kivégzett helyre, de emlékét megőrzi az utó nemzedék. Nemzete iránti szeretetért szenvedett mártír halált. De érdekes a lapnak, ugyancsak Marosvásárhelyről kelt tudósítása is (nov. 25-iki szám), melyben a később oly híressé vált — Kolozsváron telepedő iparos — Rajka Péterről emlékezik meg. Azt írja, hogy cancellista Rajka Péter a vele született talentumát gyermekségétől fogva nemcsak kimutatta: „hanem szünetlen munkával is fejlesztvén, s a mathesist, phisicai chemicali leczkék hallgatásával szerzett ismeretekkel párosítva, a mai napig is mindenben haladva annyira ment, hogy nem csak minden muzsikai szerszámokat, hanem majd mindenféle mester művet, pontosan s csinosan jó ízléssel meg tud készíteni, úgy, hogy mindezek mellett józan életű lévén, a midőn ezen készsége tökéletesítésére Bécsbe szándékozik, ha isten a szerencsés kezdetnek kívánt véget ad, hazánk egy ritka mechanicust várhat. Ezen célja elérésére igen szép és jó guitárokat is készített, melyek közül némelyek végtelen strófós kólcuak, a milyeneket igen csinosan hegedűre is feltud tenni. Van nála szép kézi malom kis mása, s több egyebek is. Munkásságbeli áhatatosságának próbája egy billiárd pácza, melyet két ezer különbféle apró csak nem buza szemnyi fákból úgy rakott mosaik módra össze, hogy a sok különböző, egy erős s az idő változásaitól csak nem független egész. Honfiaink ezennel felszólíttatnak, hogy ha hol hazánkban ezen szép reményekkel biztató hazánkfia megfordulna, őt szép céljában előmozdítani méltóztassanak.“ Azért közlém a fenti tudósítást, mert Rajka Péter a múlt század legnagyobb zsenialitása volt a gépészet terén. Kolozsvárott volt az általa vezetett gyár az 50—60-as években, s oly ekéket készített, hogy a hatvanas években a Bécsben tartott ekék kiállításán nemcsak az összes európai államok versenyzőit, hanem az amerikaiakat is megverte, amely ekéket bámulva nézték; de jött Rajka s övé lett az elsőség. Mesés összegeket ígértek neki, hogy megnyerjék gyárvezetőnek, de ő nem reflektált az ajánla-

tokra, haza jött, hogy éljen szegényesen. Mert szerény fizetése volt a gyárban az ingyen lakás mellett, a szecs kavágó, törökbuza fejtő stb. gépek mind az ő találmányai voltak; de midőn 1872-ben elhalt, a lángeszű magyar iparos teljes vagyontalanul halt el. Amerikai milliomos lehetett volna külföldön, míg a kis Erdélyben szegényül halt el. Maradtak gyermekei, akik közül az egyik leánya jó tollu írónő és költőné volt. Rajka Teréz költeményei olvasottak voltak az egész országban. Még felemlitem, hogy ez évben is sok elhunytól van szó a lapban, és különös, hogy majd mind szívszélhűdésben haltak el, ami ellenkezik azon most szélteben használt állítással: hogy régente ritkán fordultak elő hirteleni halálozások.

Az 1838-ik év új alakban jelenteték meg a Híradót. Eddig négy kis levelen adódott ki, ez évben már két hosszú levelen. A terjedelme ugyan ezzel nem nőtt, de tetszetősebb színezettel bírt. Beltartalma maradt a régi, kezdődött ily címmel: „Erdély és Magyarország“. E rovatban voltak — mint már említém — foglalva az összes honi hírek; a Kolozsvárra vonatkozó hírek: „Kolozsvár“ címmel jöttek. A lap tulzömét továbbra is a külföldi hírek képezték, de a hazaiakra is több tér volt adva. Hibája azonban az volt, hogy hivatalos styllal voltak a közönség elébe adva, semmi nyoma az élénkségnek, s ami közöltetett is, jóformán megyei hivatali tudósításokból állottak, közben-közben jelentéktelenebb események leírásával tarkítva. Önálló cikk-adás, avagy tárczáról szó sincs; — épp mint eddig, össze-vissza kevert hírek közléséből állott a lap. Nagy tér jutott a hazai közleményekben a Szebenben folyt országgyűlésről, mely most már Kemény Ferencz báró elnöklétével folyt és április hóban végződött. Sok közlés van szánva az országos árvizekről is, köztük a nevezetes Pesti árvizről, melynek részletei azonban ma sokkal ismertebbek, mint a lapban közölt száraz előadás és így mellőzöm a kiírását, sok helyet foglalva el, az árviz sújtottak részére tett adakozók névsorának a közlése. A legelső számban a kolozsvári színházról is találunk néhány soros leírást, ebből megtudjuk: „hogy Kolozsvárt ezen év kezdetével husz foknyi rendkívüli hideg kezdett uralkodni, ennek következtében a Kilényi ur igazgatása alatti színészi társaság is, mely itten a közönséget két hónap óta mulattatá, január 4-én innen Nagy-Váradra utazott. A különben szép akotásu játé-“

szint fűtni nem lehetvén, a nagy hideget sem a színészek, sem a közönség ki nem álhatta". A szeptember 13-iki számban is találunk színházi hírt néhány sor kíséretében, jelezve van Egressy Gábor vendégfellépte Dumas Sándor „Kean” című színművében, — költemények, koszorúk dobáltak a színpadra. Ugyancsak a novemberi egyik számban jelezve van a „Sevilla Csillag” című szomorujáték előadása, Fáncsy Lajos pesti színész jutalmául. Koszoru, vers ez alkalommal is volt a zsufolt színházban, megjelenve azon Kornis János gróf főkormányzó is. „Méltán dicsérettel emlíhetjük — írja a lap — ezuttal a Kilenyi Dávid igazgatása alatt jelenleg itt levő színész társaságot, mely az esti darab előadásában haladást mutató ügyekezetet fejtett ki”. Miután a kolozsvári színház, a magyar-székely nemzet tulajdona volt, igyekeztem minden hírt ki írni az ország legelső színházáról; de bizony kevés erre vonatkozó közleményekre akadtam, s ami volt, azt ki is írtam. És mert újabb időben, a lapok nagy szeretettel közlik a nagy életkorra vonatkozó adatokat, és mert tekintve, hogy Kolozsvárt az elmúlt században csak két elhunyt volt száz éves: Brassai Sámuel és Kadácsi Dániel, de az elsőről sokan kétségbe vonják a száz évet s a kolozsvári unitárius főiskola előcsarnokában álló mellszobrán is az 1800—97 év van jelölve, jöllehet halálos ágyán száz évesnek vallotta magát Kőváry László és Szabó Samu tanár előtt 1897. június 15-én, — mindamellett az itt említett két férfiun kívül, még egy harmadik száz évesre is akadtam, a melyről a Híradó így ír: „Kolozsvárt 1838. nov. 25-én halt el a nyugalmazott református pap Szabó Mihály élte századik évében. A megboldogult állandó egészséggel, vidám, az élet veszélyein kevésbé aggódó lélekkel áldotta meg a mindenható; egész életében csak háromszor volt beteg, halála előtt is csak kevés napokkal esett le lábáról, s ezen idő alatt is szenvedésektől szabadon, csak elgyengülés következtette halálát. A néhai élte tanuságos példája annak, hogy a mértékletes élet, minden szenvedélyektől szabad csendes lélek, hatásosan folynak bé az élet hosszabbítására”. Hát Brassai is egészségesen húzta át az életet, bőrvizsketegsége miatt került gyógykezelés alá, ki is gyógyult abból, de a hosszas fekvés maga után hozta az öreg korral járó végelgyöngülést s csöndesen elaludt örökre. „Hagyjanak pihennem” — mondta halála utolsó előtti napján. Kadácsit is jól ismertem épp mint Brassait, egy utczában laktam vele, de jó egészségnék örvendett s halálát az

öreg lova rugása okozta, a fekvés elgyöngíté. Száznégy éves korában halt el Kadácsi. Egyébként ezen magas kort felül multa egy vidéki ember, a ki Alsó-Fejér megyében lakott Alamoron, és decemberben halt el 118 éves korában, mint a Híradó írja, egész utolsó évig végzett mezei munkát s bírta úgy, mint egy ötven éves. A lap még azt is tudni véli, hogy az öregnek egy foga sem hiányzott.

Az 1839-iki évfolyamban sem találunk ugyan egyetlen önálló dolgozatot sem, de a hírek közlései valamivel élénkebbek a honiakban, — bár jóllehet az erre szánt részt nagyjában okkupálta a pozsonyi országgyűlésről szóló tudósítások, illetve az ott hozott határozatok, a felső- és alsóház közti üzenetek szintelen ismertetése. A rovatok a régi alakban szerkesztettek ugyan, első helyre jutva a kolozsvári hírek, de kissé részletesebbek és a színházi közlésekre már több gond van fordítva, sőt még vers is van egy közölve, a Dérynéhez intézett, mit jutalomjátéka alkalmával szórtak le a karzatról. Egyéb közlemény azonban egy sincs olyan, a minek közlése ma érdekel birna! . . . Az év utolsó számában azonban, a mely a lapnak majdnem a felét foglalta el, van egy lelkes fölhívás intézve a nemzethez, a honi szobrászat ügyében. Felvan tüntetve a magyar szobrászat pangása, illő hogy végre nagyjainkat szobrokban örökítsük meg: „ezuttal elsőnek már ki is tűztük — mondja a fölhívás — Hunyadi Mátyást, kit, mint királyt, mint hadvezért, mint embert, mint tudományok s szép mesterségek barátját, kegyelőjét, egyaránt nagynak, a haza és emberiség jólétvéjének ismertünk“. Ferenczy István szobrász jelöltetett ki a készitendő szobrok elkészítésére, hazai fehér márványból. A nemes mozgalomból nem lett semmi, de felemlítésre érdemes, az e célra alakult bizottság tagjai voltak: Simoncsics János, Ráday Gedeon, Földváry Gábor, Fáy András, Kubinyi Ferencz, Szemere Pál, Ilkey Sándor, Pólya József, Nagy István, Egressy Sámuel. Jegyző volt Nyáry Pál. A bizottság Pesten székelt. A felhívás vége így hangzik: „A hazai művészet nevében felszólítjuk a két magyar haza valamennyi első alispánjait, szabad kerületek előljáróit, sz. k. városok és szabadalmas községek biróit, nem különben közügy iránti buzgalmukról ismert fiait és leányait, különösen Erdélyben: Bethlen Ferencz, Vass Imre, Mikes János, Bánffy József, Bethlen Lajos, Bethlen Gábor, Teleki Domokos, József, László grófokat,

Bornemissza József, Bánffy Miklós bárókat, Barra Imre orvos, Bölöni Farkas Sándor, Bánó István, Méhes Sámuel, Szász Károly, Szilágyi Ferencz, Bolyai Farkas, Brassai Sámuel professor urakat, tisztelettel megkérvén mindnyájokat, hogy a velök közlendő aláírási iveket elfogadni, az aláírt summákat biztos alkalommal a pénztárnokhoz (Simonics Pestm. másod alispán) küldeni, s velünk közremunkálni sziveskednének. — Pest. október. 1839".

A mozgalomból ha nem is lett semmi, és hazánk fővárosát ma sem diszít a nagy magyar király szobra, de azért van mégis az országnak Hunyadi Mátyás szobra Kolozsvár főterén, mely szoborhoz hasonló szépségűt Európa egy városa sem mutat fel. Örök dicsősége ezen lovas szobor négy dicső vezére környezetében a magyar szobrászatnak és halhatatlanná tevő nevét a mű készítője Fadrusz János. De ne hagyjuk ki nevét, a most már nyugalomban élő unitárius főiskola tanár Nagy Lajosnak. Ővé a kezdeményezés dicsősége, mint városi képviselő tevő javaslatát meg: hogy Mátyás király szülő városában szobor hirdesse a nagy király emlékét. Az indítványt egyhangulag magáévá tevő a városi közgyűlés, szeretettel karolta fel az egész ország s ma áll Hunyadi Mátyás szobra: mint a magyar egységes nemzeti állam örök hirdetője.

HARMADIK RÉSZ.

(1840—43. évek.)

Belépett a Híradó a 40-es évekbe. Még csak az 1840-iki évfolyamon volt a régi szintelen alakjában, hogy annál tartalomdusabb legyen a rá következő évben. A valódi misszióját azonban 1842-től töltte be, amikor a publicisztikai irodalom is kifejlődött a lapban és ezzel átvette a lap Erdély vezetését. Az 1840-ik évben egyetlen önálló dolgozat sem jelent meg a lapban, mind csak hírekkel volt tele. A pozsonyi országgyűlésről sok közlemény van adva és a megyei gyűlésekről, valamint a városok beléletéről, a melyek ma már unalmasak. Egyéb hírek is vannak, de kivonatlásra egy sem való. Azt azonban megemlítem, hogy a Híradó nagyban volt a Biasini vendéglő felépítésével, mint mely szerint az országban az elsőrendűek közé számítandó, meg is jegyzé, hogy amidőn augusztus 7-én megnyílt, a több külföldi vendégek közt, kik azóta a vendéglőt meglátogatták, az idegenek könyvében Ghika György herczeg és bajor generál Hertlin báró „neveiket feljegyezve láttuk”. Persze a még most is Biasini néven álló vendéglő mellett több nagyszabásu vendéglője van Erdély régi fővárosának. Ezen hír közlésénél azonban érdekesebb manapság az utazásról szóló közlemény, amelyből megtudjuk, hogy a Biasini gyorsutazó szekere egész Pestig szállította az utasokat; és pedig Kolozsvárról indult a gyors szekér minden vasárnap reggel, Pestre érkezett szerdán délután; hasonló menetrenddel indult Pestről is. Minden személy harmincz font podgyászával együtt fizetett Kolozsvárról Pestig 17 frt. 20 kr. p.p. A lapnak volt kis gyászkerete is augusztus 18-án, amelyben tudatta Kornis János gróf főkormányzónak a halálát.

Az 1841-ik évben a lap számai nagyobb része már honi hírekkel voltak tele, kevés jutott a külföldi hírekre. A lap élénk

lett és kezdett valódi időszaki sajtó lenni. Önálló cikkek még nem emelték a lap beltartalmát, de ha ezek hiányoztak is, élénk megyei tudósítások voltak s a kolozsvári országgyűlésre is nagy tér volt szánva, amely november 18-án nyílt meg. Ezenkívül részletes ismertetését adta a Kossuth—Széchenyi—Dessewffy közt folyó hírlapi vitáknak, s az ezek által vezetett lapok irányzcikkeit rendszeresen ismertetette. Ha önálló cikkei a lapnak még nem is voltak, de egyes nyilatkozatok már jelentek meg, mint a melyek előjelei voltak a nemsokára bekövetkezett rendes vezérczikk rovatnak. A cenzura enyhülésével, ez már nem várakozhatott soká magára! ... A legelső önálló nyilatkozat, mely beillett vezérczikknek is: Kovács Lajostól jelent meg az április 9-iki számban; megbotránkozásának ad kifejezést, hogy Szathmár megyében egy „Farkasaszo” faluban egy telepedni akaró unitáriust az esküdtek ily hivatalos irattal kergettek ki: „A folyamodónak hogy itt letelepedjék, mint unitáriusnak e hazában lakni szabad nem lévén, innen kitakarodjék, és többé Farkasaszon magát ne mutassa, mert tömlöczre vetetik, mint veszedelmes ember”. A Híradó ezen tényt ily czimmezéssel közlé márczius 23-án: „XIX-dik századi felvilágosultság és tolerancia!” Maró gunynyal van az eset közölve, hogy egy oly vallásfelekezeti ember, mely vallás századok óta be van Erdélyben véve, kitiltassék egy hazai községből. Erre nyilatkozott Kovács, hogy ő is szathmár-megyei, de maga a megye nem ily ósdi gondolkodásu, ő, ki ott választó polgár, ilyenek unitáriusok is vannak, minden polgári jogokban egyaránt részesek ott. Végül a következő humoros megjegyzést teszi; „Nyugodjanak azért meg szeretett unitárius testvéreink, kiknek némi kárpótlásul elmondom, miként Farkasaszo falunak e vallással már különös fatuma van. Pár év előtt ugyanis egy farkasaszoí előkelő asszonyság a szomszéd Kővár vidéke egy érdemes öreg apjával, ki szinte unitárius, ebédelve véletlen szóba kerültek az unitáriusok; a jó asszonyság farkasaszoí naivsággal azt mondja: beh szeretnék egyet látni, hadd tudnám, hogy néz ki, s midőn a jó öreg óhajását nyomban betörlé, nem győzött csodálkozni, hogy csak úgy néz ki, mint más ember”. Még kis elmés oldalvágással bevégzi szabadelvű nyilatkozatát Kovács, ki ez időben Kolozsvárt lakott s az országgyűlésnek is tagja volt. A később összeült szathmármegyei közgyűlés megbotránkozással semmisíté meg a fenti falu bölcseinek a határozatát. Egyébként, hogy ily esetek előfordulhattak, arra befolyt az akkor dúló feleke-

zeti viszálykodás is — a keresztelési ügyek és vegyes házasságokra nézve, a lap sűrűn hozta az erről szóló viszálykodásokat. Szathmármegye határozatát Kovács Lajos ismertette terjedelmes magánvélemény kíséretében, törvényekre hivatkozva, erősíté a megye jogosult álláspontját. Kovács Lajos nevével ez évben gyakran találkozunk a lapban, hosszabb nyilatkozatokat téve, anélkül, hogy azokat vezércikkir írásnak lehetne minősíteni. Így hosszabb viszázatekintést közöl Kolozsmegye gyűléséről két számon keresztül, majd három terjedelmes választ ad Szilágyi Ferencznek, ki a „Múlt és Jelen“ konservatív lapot szerkeszté ugyancsak Kolozsvárrt, s megtámadta Kovácsot a túl szabadelvű zűrzavaros megyei tudósításaiért, az azokról szóló kritikai megjegyzéseiért s magas elveken szaladgáló nyilatkozataiért és nem élethű refrádáiért. A szenvedélyes vita után néhány héttel később, november 22-én a következő nyilatkozat jelent meg Kovács Lajostól: „Barátaim felszólítására, hogy ne hagyjam szó nélkül a „Múlt és Jelen“ 88, 90, 91 számaiban „Földbirtok“ cím alatt foglalt s személyem ellen intézett gyanusításokat, ezennel kinyilatkoztom, hogy miután az érintett lap szerkesztőjével azok iránt személyesen leszámoltam, jövődre nézve pedig ünnepélyesen, becsületére fogadá, gróf Teleki László, Ujfalussy Miklós és Szunyoghy Rudolf jelenlétökben, hogy nevemet soha többé lapjaiban meg nem említi, én semmi czáfolatokba nem bocsájtkozom“. Ezen kissé különös nyilatkozatból az tűnik ki, hogy párbajra hívták Szilágyit, s ígéret tevésére maradhatott el a fegyverrelí összetűzés! . . . Egyébként Kovács ez időben nemcsak a Híradóban adott életjelt magáról, hanem Kolozsmegye gyűlésein is szerepet vitt. Ez évben nevezetett ki a gyűlésen a megye hites bírójává. Kovács Lajoson kívül még több névvel találkozunk a lapban, úgy látszik, hogy a cenzura szelidülésével a megyei tudósítók mind nem rejték neveiket el. Alant adjuk, mert ők úgy látszik a lapnak is ezáltal mintegy munkatársai voltak. A lap szabadabb mozgására mutat az augusztus 6-iki számban kiadott „Unió“ című rövid felhívás is. „A régóta hirdetett magyar hajnal bágyadt sugarai kezdenek már szétáradozni honunk egén. Élet és munkakészség jelei mutatkoznak mindenfelé, de a teendőknék özöne áll előttünk, különösen az Unió és Urbér, e két tárgyhoz vannak legmerészebb remények, legfeszültebb figyelem kötve, de mily kevésbé vagyunk tisztába mindkettőre nézt?“ Felszólít a szerkesztő mindenkit, hogy véleményét

e két tárgyban mondja el s a közleményeket a „Társalkodó“-ban elkezdí.

Ez év legérdekesebb közleménye mindenesetre a Kemény József és Kemény Sámuel grófok jelentése, mit Küküllő vármegye gyűlésén nyújtottak be febr. 25-ikén s mit a lap közölt márczius 9-én. Ezen jelentésben egy Kolozsvárti felállítandó nemzeti Muzeum alapításáról van szó, gazdag könyvtáraikat a nemzetnek akarják ajánlani, Kolozsvárott állítandó nemzeti Muzeum alapjául. Hazafias nyilatkozatukban egy helyen így szólanak: „mivel egy ilyen nemzeti intézetnek alapítása egyes hazafinak erejét feljúl mulja: azért nemcsak kívánatos, de diszes is lenne, közérővel és közhazafi buzgalommal hazánk fővárosában Kolozsvárti egy nemzeti Muzeumot, azzal egybekötendő nyilvános könyvtárral felállítani, mely nemcsak hajdani nemzetiségünknek emlékét fentartsa, hanem mostani korunknak tudományos mivoltát is felemelje s diszesen növelje.“ E czél érdekében nemcsak gazdag könyvtárakat, okirataikat ajánlák fel, hanem ásványgyűjteményeiket is; addig is, míg mások hasonlóan követnék a példát, s addig is míg ajánlatukat az ország színe előtt (országgyűlésen) megtenni szerencsések lehetnének, a megye rendéinek jelenték be oly kívánattal: „hogy méltóztassanak ezen ajánlatunkat és az ezzel kapcsolatban lévő, általunk elannyira óhajtott czélt hazafi pátfogás alá vévén, ennek sikerét előleges honfi gondoskodások által biztosítani és ezt szeretett hazánk többi törvényhatóságainak is a további szükséges tanácskozás és netaláni előleges rendelkezés tekintetéből ajánlani, hogy e képpen az, a mi egyes polgárnak erejét feljúl mulja, honi lelkes közbuzgalommal hazánk hasznára, s diszére mentől előbb alapitassék, s fönn is tartathassék.“ A lelkes szózatnak csakhamar akadt követője, a lap márczius 16-iki számában olvassuk, hogy Gyulai Lajos gróf a szerkesztőhöz levelet intézett: hogy 1890 darabból álló ásványgyűjteményét a felállítandó Muzeumnak ajánlja. „Csak ily előre tett ígéretek által remélhető — végzi levelét — hogy a törvényhatóságok hajlandók lesznek gondoskodni az igen is kívánatos nemzeti Muzeum megalapításáról.“

Ha még felemlítem, hogy a kolozsvári színházi előadásokról sűrűn van közlemény adva a lapban, áttérek az egyes megyei tudósítók neveinek megnevezésére. Nagy Elek Szathmármegyéből küldött tudósításokat; ifjú gróf Bethlen János Küküllőmegyéből, Somogyi Antal Közép-Szolnokból, nagy tudással írta referáciáját

e férfiú, de kissé hosszadalmasan, önálló fejtegetést is adott be a lapba: „Ősiség s hitel“, „Kényszerített örök megváltás“ czimekkel. Kovács Lajos mint az országban sokat utazó, a látottakat meg-megírta a lapba, természetesen rendesen fontosabb megyei gyűléseken jelent meg s írt arról, mint a közép szolnoki tisztújító gyűlésről is; de írt kis erdélyi fürdőről is. Szentivány Mihály Doboka megyéből; Szabó György Szilágy megyéből; Békési György Szolnokból; Veér Farkas Belső-Szolnokból küldött tudósításokat. A legtöbb tudósítás név nélkül vagy jeggyel van adva, a zöm azonban a pesti lapokból van átvéve a megyei dolgokra nézve, sőt egyéb közlemények is. A pesti lapokból való ollózást egyébként a vidéki lapjaink az urnak az 1907-ik évében is nagyban gyakorolják. Máskülönben a Hiradónak volt alkalmá ugy látszik ez évben is érezni a sajtó szabadon mozoghatásának habár gyöngébb korlátait, mert a december 31-iki utolsó száma csak felében jelent meg, pár sorban figyelmezteté az olvasóit a szerkesztő, hogy tőle nem függő okok miatt. csak félíven jelen meg a lap, nem volt idő már egész lapot adni, a közelebbi országos ülésről szóló referadáját nem adhatja ki. Más szavakkal a lap lefoglaltatott és pedig azért, mivel a rendek felirata részletesen fel sorolta a bajokat, mit ünnepélyes küldöttség vitt fel az uralkodóhoz, a lapnak nem engedték meg ezen felirat közlését s ezért foglaltatott le. A sajtó érdekében Kolozsmegye őszi ülésén felszólt Kovács Lajos és Kemény Zsigmond báró, indítványozták, hogy a nagyobb nyilvánosságért igyekezzenek a követek országgyűlési hirlapot alapítani, addig is a hazánkban jelenleg létező hirlapoknak segédkezeket nyújtani, hogy a könyvvizsgálatról szabadabbá tétetvén, a közönség igényeinek s egy alkotmányos nép érdekeinek megfelelő szabadsággal adhassa az országgyűlési közleményeket. Az indítvány ugyan elfogadtatott, de ennél több egyelőre nem is éretett el. A lap október 12-iki száma azonban örvendetes hirt közölt — „Amnesztia Erdélyben“ — czimmel, melyben tudtul adatik: hogy báró Kemény Pál, ifjabb gróf Bethlen János, Incze György, Ercsei János, Csejdi János, Barabás Mihály, Koronka Márton, Jakab István, Nagy János, Orbán Márton, Simon Sándor, Kutasi József, Kakasi István, Incze János, Péterfi Dániel, Jánosi István, Nagy Antal, Kovács Péter és báró Wesselényi Miklós ellen azon keresetek, mik az erdélyi királyi tábla előtt indítottak, az uralkodó elengedte. A Hiradó részéről ezen szavak

vannak hozzá adva: „Bizton reméljük legkegyelmesebb urunk atyai hajlamától, hogy nemsokára azon political okokból perlettekre is kiterjesztendi a kegyelmet, kiknek nevét a fennebbiek közt nem találjuk.“ Egyébként Wesselényi s még vagy három kivételével, a többi név alig ismert volt. A midőn átlépnénk az új év külszöbét, végeredményként konstatáljuk, hogy 1841-ben a Híradót kétszer hozta zavarba a cenzura, miszerint csak féleven jelenhetett meg: a fennebb vázolt esetkor és a november 2-iki szám jelent csonkán meg, ily feltűnő betűkkel való tudtuladással: „Figyelmeztetés. Véletlenül közben jött akadály miatt ezuttal csak félivvel szolgálhatunk, ezen hiját közelebbi számunkban kipótolni igyekszünk. Szerk.“

Az 1842-ik év az Erdélyi Híradót is irányadó lappá tévé, amennyiben állandóan volt vezérczikke. Az oroszánrészt a vezérczikkek írásában Kemény Zsigmond báró és Kovács Lajos vették ki. A későbbi nagy publiczista Kemény tehát Kolozsvárt kezdte el hirlapírói pályáját. A sors úgy hozta, hogy oly két férfiu volt a Híradó publiczistája, a kik mindketten vezéri szerepet vittek a szabadságharcz alatt — a béke érdekében. Az 1849-ben megalakult béke párt vezérei voltak: Kovács Lajos, Kemény Zsigmond, Kazinczy Gábor. A Kovács Lajos fővezér szállásán gyűlt tanácskozni össze a békepárt, kiknek számai napról-napra szaporodtak a debreczeni országgyűlésen, különösen az erdélyiek majd mind a párthoz tartóztak. Céljuk volt áthidalni a nemzet s dinasztia közti ellentétet. Kovács, Kemény, Kazinczy voltak a párt vezérei mint említém, és lapjuk szerkesztője meg Jókai Mór volt kezdetben Debreczenben. Ily két későbbi vezérférfit volt tehát a Híradó irányítója, dolgozataikkal tisztázták az eszméket Erdélyben. Kemény Zsigmondtól vezérczikkek jelentek meg: „A codificatio és historiai oskola“ három cikkben, akadémiai értekezletnek is lehetne nevezni, annyira rája van ütve a tudományos zománcz. Az e téren való kísérleteit adja elő az emberiségnek, s a végén azon végkövetkeztetésre jut, hogy egy általános codex inkább honosulhatna s volna képes átmenni a gyakorlati életbe az autocratia és centralisatio vaspálczája alatt, mint a helyhatósági rendszer mellett. „Nincs párt — írja — melynek nálunk általános codex volna jel-szava, mű rendszerint indítványok útján kívánjuk javítani alkotmányunkat, kiegyenlíteni a kor és intézkedéseink közti meg hasonlást.

De ne higyjük, hogy mivel hegysoraink csaknem minden oldalról szirtfalakat vonnak a magyar föld és Európa közé, a küleszmék terjedését, az idegen befolyások hatalmát is teljesen kiküszöbölni tudnók. Erdélyben — mi a legszomorubb körjelenségek közé számítható — egész fészkek quasicodex tartatik mellőzhetetlennek. Minden komolyabb alaku sérelem s nevezetesebb eredményű haladási kérdés évtizedek óta rendszeres munkálatokra utasították és most öt vagy hét országos bizottságról van szó. Ennyi nemű tárgy összefüggésbeni ellátása, annyi új és külön fokozatu viszonyoknak polgári intézkedéseink sorába egyszerre történendő felvétele fog-e teljesíteni: arról véleményt mondani nem áll sem kedvem, sem szabadságomban.“ Éles bonczoló késsel taglalja három vezércikken át Kemény a „Választási jogok cseréje felől“ című dolgozatában több megyének azon követi utasítását: hogy a helyhatósági választások miatti ellenkezések megszüntetésére tervet adtak követeiknek! . . . A tervek irányelve az volt: az országgyűlés a sarkalatos hivatalok betöltését, kivéven a kormányzóit, udvari korlátnokét, országos elnököt és a három ítélő mesterit az igazgatás rendelkezése alá bocsájtja, oly feltétel alatt, hogy a törvényhatósági tisztségek elnöki kijelölés és fejedelmi megerősítés nélkül szabad választás útján töltsenek be, és oly kikötéssel, hogy e tárgyban felterjesztendő törvényzikk megerősítése esetében is kötelező erővel addig fel ne ruháztassék, míg a házipénztár tettelesen a törvényhatóságok kezelése alá nem fog jönni. Kemény fejtegetéseiben odajönn, hogy alkotmányunk főleg két nagy elv által mérsékli a végrehajtó hatalomnak átadott befolyását: először azáltal, hogy a főhivatalok országgyűlés által választatnak, következőleg a tartományi központi kormányzás első kezelője, azon férfiak, kiknek a másodrangu eszközök kinevezésére meghatározott befolyásuk van, a nemzet ünnepélyesen nyilvánított bizalma után lépnek magas hivatásukba. Másodszor: törvényeiknek közvetlen teljeseedésbe vevője a helyhatóságok. Innen forr két erő: azon vis motrix, mely az alkotmány kerekjei forogtatásának megindító rugója, és azon vis inertine, mely a szabálytalan mozdulatok és idegenszerű befolyás elhárítását eszközözi, s melynek a lefolyt évtized történeteiben akkora szerep jutott. A szóban forgó választási jogcsere a nemzet és igazgatás közti viszonyokra nézve tehát abban állana: az ország lemond alkotmányunk által a végrehajtó hatalom mérséklésére fentartott egyik ellensúlyról — a diaetal választá-

sokról — oly feltétellel, hogy a másik ellensúly, a helyhatósági, két korlát t. i. a tisztújításkori főispáni kijelölés és fejedelmi megerősítés öregbedjék. Kemény határozott véleményt ugyan nem mond, de annyi kérdést tesz fel a helyhatósági két korlát ledöntése esetére, hogy azok nem fognak-e veszélyt szülni, hogy látszik miszerint nem barátja az ujtásnak, az igen széleskörű municípium helyi érdekek miatt magasabb nézpontokig ritkán emelkednék. Ez az ő véleménye! . . . Elismeri ugyan, hogyha a sarkalatos hivatalok betöltése iránti osztály részéről lemondana az országgyűlés, s helyébe a megyék tisztújításait minden kijelölés és felső megerősítés nélkül tehetnék meg, törvényhatóságaink szilárd alapot nyernének; „de másfelől — írja — és ezt figyelembe ajánlom, ha megyéinken ily gyökeres reform történik, az országgyűlésünk szerkezete azonban a régi marad, s ott annyi heterogen rész és oly iránytalan vegyületben munkál, nem fog-e ez esetben megyéink tökélye és törvényhozó termeink gyarlósága ellentétül állani!” — Azt is kérdi, hogy különböző szín alatt az országgyűlés hatásköre nem fog-e a megyei gyűlések hatáskörébe átléptatódni, mint kedvezőbb térre? Majd áttér a csere folytán támadó új viszonyokra és ha el is ismeri, hogy minden főispáni kijelölés nélkül a tisztújítás hivebben tükrözi vissza a megyei közakaratot, de idővel, amint szűkülni fognak a kiváltságos osztályok jogai, s több elem vonatik be a megyék kötelékeibe, a tekintélyre szükség van, amit nagyban rombolna az ujtás, meg aztán heves személyeskedési viták is gyakoriak lennének. Szóval Kemény a sok aggódó kérdésével bebizonyítja a megyék iránti rokonszenvét, de túl hatalmaskodásuktól mégis tartott és így nem áldozott feltétlenül a megyei mindenhatóság oltárán. „Irányok” czimmel két terjedelmes vezércikket adott, az elsőben maró gunynyal ostorozta a minden reformtól irtózókat, hangsúlyozva, hogy nem merész ujtásokról van szó, a korkiválat s haladási főkérdések Erdélyben szerinte még csak a következők: A földesur és robotosok közli viszonyok rendeztessenek, hogy tudhassa meg ez: mit szolgáljon, s az joggal mennyit követelhessen; az allodiumok a kivihetőségük tegosíttathassanak, hogy valahára czélszerűbb és jövedelmezőbb gazdaság jöjjön létre: a földesur is az utak készítésében valamicske részt vegyen, mert csak jó közlekedés mellett nem reked a sárba szekere s nyerhet terményei számára drágább piacot; a testvérhonnali egyesülés szent ügye sikeres intézkedé-

dések által mozdíttassék elő. Ezeket tartá Kemény első sorban megoldandóknak. A második cikkben az úrbér kérdésének megoldását hangsúlyozza, felsorolja a sok ellentétes véleményeket, ostorozza az oly törekvést, mely elodázní szeretné a kérdést; Kemény szabadelvű szempontból szeretné a kérdést megoldani, de ezen czélt miként vélné elérni, nem domborítja ki; helyesli azok törekvését, kik a telek örök megváltását óhajtják, de gunyt úz kivételi módozataikkal, amelynek bölcsessége abból áll: hogy váltsa meg magát a pór, ha van pénze rá.

Az 1842-ik s a következő években, az úrbéri kérdések mikénti megoldása napirenden léve, Kemény erősen támadá az ezt ellenzőket. „Utóhangok kórjeleink felől“ című dolgozatában is e kérdésről írva, azt így végzé: „Erdély földjén a politikai lég kezd változni. Nektünk szüntelen szükség fejlődni, mint a tavasz zsendülése; különben alkotmányos szerkezetünk elsorvad, s nemzeti-ségünkre a koporsó szemfedele hull. A polgárosodás szüntelen terjeszti hódítmányait, s a mely nép nem hajlik szelid igája alá, veszve van. A rengetegek többnyire kipusztultak Európából és a bölény is elenyészett a természet országából. Ez a sorsuk a szellemi világban a zordon institutioknak is és az egyedül azokban lélekelzni tudó népeknek. Urbért a bosszuló polgárosodásért! kiáltjuk néktek — maradozók. S ha e szó sokszor csendül fületekbe, velőtekig hat, ti engedni fogtok“. Két cikkben tárgyalja Kolozsvár városának azon kérését, mit az országgyűléshez adott be, hogy töröltetnék el az 1791 beli 19-ik törvénycikk megszorítása, miszerint a polgárok — itt nem értve a szászokat — csak titkárságig emelkedhetnek. Kemény kifejezést ad azon hitének, hogy ezen kérvény általános visszhangra fog találni, mert oly természetes s országos viszonyainkból folyó, hogy pártkérdéssé nehezen fajulhat és semminemű izgatásra táplálékot nem szolgáltat. Mint minden cikkében, Kemény ebben is az észhez és nem a szívhez szólott, s e folytán dolgozata itt sem ment a szárazságtól. Ugyanily tárgyilagosan adja elő két cikkben, hogy midőn a tisztujítás kérdésében felszólal, normális állapotok még jelenben sincsenek; az 1834-iki országgyűléshez sok remény volt fűzve, hogy a remények fűstbe menjenek. Az 1837-iki országgyűlés megszünteté az egyik fősérelmet, a kormányszék törvényellenes állását, a Karok és Rendek kezébe

visszaszállott a sarkalatos és kötéslevelünkbe foglalt hivatalok betöltésének joga. „Municzipiumunk azonban tovább is régi bilincsei közt maradni; az ellenzék sérelem útján kívánta a helyhatósági tiszt választásban mutatkozó visszaéléseket elhárítani, — a kormány engedékenységre hajlék ugyan és eleinte csillámlott némi remény az iránt, hogy ha a nemzet fölliratban kéri a végelintézt, fog orvoslást nyerni. De ezen módszer iránt a véleményvezetők-nél ellenszenv mutatkozván, a kormány a tisztválasztási kérdést törvényhozás tárgyává tételni sürgeté. A diaeta csakhamar e részben minden eredmény nélkül rekeszteték be“. A most folyó országgyűléstől sem remél megoldást e kérdésben a sok ellentétes felfogás miatt. Kemény Zsigmond alapos készültségét fényesen bebizonyítja „Az Adónkról“ írt 11 cikkre terjedő dolgozatában, mely terjedelmes dolgozat vezérczikk gyanánt adatott a lapban tizenegy számon keresztül. Részletesen szól benne az adó kérdésként alkotmányos részéről, a megajánlásról, magáról az adókulcsról, s annak a vagyonosodásra, erkölcsiségre, a közjövedelem és költség irányára, urbéri viszonyaink helyes elintézésére ártalmas befolyásáról, majd később megint három cikket adott „Állapotunk“ czim alatt, egyik a másikkal nem léve szoros összefüggésben, a szerkesztő sem egymásután adta ki, közönléként más vezérczikkeknek adva helyet. Az elsőben azt variálja, hogy mért bir a kormány bizonyos népszerűséggel, talán a nemzeti szellem lankadt? veti fel a kérdést. Bizonyítja, hogy az nem lankadt, hanem a korszellem napirendre tért és e folytán gyérül azon párt, mely avas törvényekből procrusteságyat készített s addig csigázott minden eszmét, míg az ezen szűk korlátok közé körömhégyig befért. Ellenben a lelkesebb rész a szabadelvűséget magasb értelemben indul felfogni, érzi, hogy az anyagi intézkedések által szellemi célokat lehet elérni s hogy nem a sérelmek párt vitáiban, hanem e mezőn vannak azon életkérdések, melyeknek gordiusi csomója nagy jövődőt ígér a megoldónak. „Kormányunk — írja Kemény — a haladás barátja, ő a kor kívánatai meghallgatására hatalmas szavával felszólított, pályánkon befolyásával gyámolít. S ez jelen népszerűségének legfőbb oka“. Kemény mint látszik, a régi magyar szokást ítélte el, hogy ne csak örökösen a sérelmi politika terén mozogjon a nemzet. Különösen a következő két cikkében ad erős és lesújtó hangot, az eddig követett politikának. „Sokan az óramutatójától elfordítják

arczukat — írja — hogy makacson kiálthassák: korán van még? 1842 azon év, mely legtöbbször hallá az édes csengésű koránt“. Az ily hitűeket ő reactionarius embereknek bélyegzi. De még keményebben bánt el az ugynevezett sérelmet űző politikusokkal, a kik valódi gátlói minden haladásnak. Így kiált fel egy helyen: „ők folyvást azt variálják, hogy minden alkotmányunkat érdeklő törvények, ha positiiv eltörölve nincsennek, teljesíttessenek előbb s aztán fogunk a szükséges ujitásokhoz. De nem mondhatjuk-e mi, ép oly méltán: egyáltalában társadalmi viszonyainkat illető többi törvények is hajtassanak előbb végre s majd aztán javítandunk czélszerűleg rajtok? Tehát éreztessük előbb az oláhokkal, hogy ők lézengő csordakint ez országban az Approbata szerint csak eltűretnek, s aztán gondoskodjunk az alkotmány sánczain kívül esőknek abba bevételéről. Parancsoljuk meg minden zsidónak, a 82-dik edictum szerint költöznék először kivétel nélkül zsellérnek Fehérvárra, s aztán majd tanácskozni fogunk emancipatiójáról. Mondjuk ki előbb, hogy senki az aranyát négy magyar forinton felül (lásd a 37-dik edictumot) elváltani ne merészelje, s aztán hozzuk a pénz természetével egyező cikkeket. Hirdessük ki, miként a parasztnak és béresnek — az Approbata egyik titulusa szerint — posztó ruhát, nadrágot, csizmát, dupla forintos süveget, gyölcs inget viselni nem szabad, s aztán szerkesztessünk nemzeti ipart előmozdító szabályokat“. Még több kérdést vetett fel Kemény, a melyek ha nem is mint találók, aminthogy az arany váltási hasonlat sem korrekt, de ő kirántani akarta az elsüppedt ország szekerét a sérelmet űző kátyuból. „Az eddigiekből kitetszik — írja tovább — miként az, ki minden ugynevezett sérelmeinket elháríttatni kívánja, szertelent követel, ily emberek számára korán van még minden haladási kérdés, mert nekik előbb a multtal kell számaskodásukat bevégezni“. Kimondja nyíltan: „hogy tulajdonképen elvbarátainkkal van nekünk legtöbb bajunk. Egyik tudja hol sajj az ország sebe, és ott oly szorgalmasan köppenyez, hogy a testnek vérkészítésre kell minden formáló erejét felhasználni, mert a fáradhatatlan gyógyítás miatt különben sorvadást kapna. A másik okvetetetlen az Approbata fonnyadt leveleiből akarja a haladási kérdések saccusát kipréselni. A harmadik, bár mit javasoljon az időjárás, oly kelleetlenül mozdul azon pontról el, hogy lábhegyre állva a mindig zöld borostyán egyik ágát csaknem elérte ujjjaival“ „Néhány cikk saját ügyünkben“ című két számrá terjedő tul

hosszas dolgozatában arról elmélkedik, hogy mily uton lehet közvéleményt teremteni. Részletesen ismerteti az angol-francia viszonyokat, majd áttérve a hazai viszonyokra, nagyon ki ri soraiból a megyékkel való elégtelensége. Kimutatja, hogy a municipal rendszer sem 1831 előtt, sem 1791 előtt közvéleményt nem teremtett. „Nézzünk bár körül — írja egy helyen — 1831 óta, ha nem is legszerencsésebb, de legfényesebb korszaka volt a megyei életnek. S mégis, mi iránt alkotott a jelen országgyűlés megnyitásáig szilárd meggyőződést s plántált oly eszméket, melyek a közön-séges műveltségű ember agyában is meg fogantak? Felelet: néhány sérelmi kérdés iránt, melyek mellett és ellen szóló minden gyámokat egy hasábra le tudnék írni. Szükséges tehát oly eszköz, mely a tanácskozó szózatok számára adatokat és eszméket szolgáltatson; mely a korszükségeit vizsgálja s a tömeget ezek fel-fogására alkalmassá tegye, mely szerény kezdője legyen azon elveknek, melyek a megyegyűléseken részletesen fellejtve, a törvényhozás útját kijelöljék. De mi azon eszköz, mely nélkül a municipium földje viszonyosan parlagban fog maradni s csak gyér s olcsó közvélemény teremhet? Az irodalom és főként a journalistica. Kormányunk, midőn a sérelmek promontorium sanctumáról — így nevezék a régibb korban azon hegy fokot, hová a mesés hagyomány szerint, Hercules oszlopa, az ó világ határköve leté-teték — a haladási kérdések új világába indult a nemzet vezér-leni, szabadabb sorompót nyitott a sajtónak. És a sajtó azóta, minden hiányai mellett a közélet egyik tényezőjévé kezd válni“. Bár jöllehet, hogy cikke elejére az volt írva: vége! De dolgozata utolsó részében mégis kijelenté, hogy a sajtóról külön véleményt mond, miután annak sok ellensége van. Ezen ígéretét pár héttel később beváltá, szép értekezést tartott. „Az irodalom és főként a journalistica“ czimmel, — tehát oly czimet adott, a mit fent már használt. Párhuzamot vont a könyvirő és hírlapirő közt, az első-nek van ideje megfontoltan írni, míg a hírlapirónál a gyors munka kívántatik. És így nem csoda, ha olykor nem válogatós a szavak kitévésében, a mi keserőséget szűl. Vázolja a Híradó híggadt, komoly magaviseletét, de arról nem tehetnek, ha nem zenghetnek hymnust a pártok minden magaviselete felett. „Talán túlzó köve-teléseink voltak — kérdi — s mivel ellenők szegűlt a közvélemény, vádakat szórunk a főbb szóvivőkre? Tekintsenek közzétett óhaj-tásainkon és a szemelvényileg hozott törvényjavaslatokon végig

olvasóink és látni fogják, miként ezen törvényjavaslatokkal — melyeket egyébaránt nagy örömünkre a régi ellenzéktől sokban különböző elemű többség küzdött ki — az elvekben, kiindulási pontokban s főrészekben tökéletesen összhangzanak, annyiszor megtámadott nézeteink. De nem létez-e csakugyan némi különbség köztük? Igen és pedig három felette természetes okból. Mert midőn mi a nyilvánosság pályaterére léptünk, nem volt még az anyagi kérdésekben kiformált párt, szilárd közvélemény, nem volt tehát megtörve azon út, melyen nyomról-nyomra haladhassunk. Továbbá mikben okult is már közvélemény, lehetett-e józanul kívánni, hogy lapunk minden eszmekincsnek utolsó fillérig depositariusává váljék? Végre megkövesül-e kiképzésekor a közvélemény, hogy nélkülözve azon beléletet, mely óránként a létegekben tisztít, holt részeket választ el, kün a felszínen pedig formákat változtat és módosít? S ezen szünetleni processusban ki jósolhatja meg az utolsó nehezékgig, mából a holnapot? Midőn ezen kérdéssel már tisztában állunk, mutatkozik a másik, az t. i. hogy mi okon támadtuk olykor meg a reactio nézeteivel együtt, a néhai többség néhány tiszteletet érdemlő tagjainak terveit? A kapcsolatokért uraim! — mi Urbért kívántunk, ők urbért összekötve különböző formaságokkal, rendszerezéssel, sérelmekkel, közállományi, magány és büntetőjogi reformokkal, helyhatósági organisatioval, adózási, kereskedelmi, katonaszállásolási, alimentatioi intézkedésekkel; urbért végre, néhány éppen ez urbért szükségtelenítő kisajátítási, örök váltásági, telekelajándékozási projectumokkal. Mi ily módok által, mindent inkább hittünk lehetségesnek, mint a földesuri önkény megszüntetését, az ipar emelkedését, a haladásnak üres szópengetésen kívüli divatozását és azt, hogy valaha kormányunkkal nagy érdekek előmozdítására kezét fogjunk". Kemény hosszú cikkének ezen rövid kivonatos-lása, eléggé feltűnteti az ő és a lap elégedetlenségének okait! Ez önvallomás magyarázza meg, élénk és gúnyos kifakadásainak a nyílját. Kemény Zsigmond, ki Kossuth Lajossal később oly erősen meghasonlott, első összeszólalkozását apudliczisztikai téren a Híradó október 4—5-iki számaiban tette meg. Ezuttal még nem mint vitázó fél állt vele szemben, hanem felvilágosításokat adott Erdély közjogi s más viszonyairól. A vezércikk czime ez volt: „A Pesti Hírlapnak a testvérhon című vezércikkéről." Közli Kossuth érveléseinek főbb pontjait s azokra felel. Kossuth a

reform ösvényi haladásnak több akadályait látta Erdély közjogi állapotában. Ezen akadályok szerinte a következők voltak: Erdélyben csak alsó ház léve, e tábla pedig áll: némely országos tisztviselőkből, a három nemzet képviselőiből és a királyi hivatalosokból, kiket a kormányzékttől javaslatilag föl kívánni szokott névjegyzék nyomán a fejedelem határozatlan számban tetszése szerint meghivat az országgyűlésre s kik a követekkel egy táblánál ülve mindnyájan fejenként, különbség nélkül, ugy indítványi joggal, mint egyenlő szavazattal bírnak. A reformoknak közjogi állapotunkban fekvő második akadályának Kossuth azt hozza fel: hogy Erdély polgári élete annyira karöltve járt minden időben a vallással, hogy törvénykönyveinek — ugy szólva — lapja sincs, melyen a vallás a legfontosabb hazai életkérdésektől kezdve, legkisebb körülményig veres fonalkint végig nem szövődne és száz-óvás nem tétetné a bevett vallások jogegyenlőségére nézve. Az is akadály Kossuth szerint, hogy míg a magyar alkotmány csak a magyar nemzetet ösmeri, Erdélyben három külön nemzetiség, mint törvények által is sanctionált három historiai tény igényel egymás ellenében határozó befolyást a haladási kérdések körül, melyeknek ezáltal lehetetlen kimondhatlanul nem nehezédniök, lehetetlen itt-ott az egésznek javával magát ellentétbe helyezni szerető particularismus verseny terére nem lenniök. Ezen érveléssel szemben Kemény egy helyen a válasz cikkében ezt mondja: „Alkotmányunk a polgári elemet a törvényhozás egyik figyelmet érdemlő tényezőjévé emelte. 1842-ben nálunk a követi karban hatvan egyén képviseli ezt. Két csatorna hordja a közvetlen polgári érdeket, a személyi- és politikai jogok terjedését, a fekvő birtoknak a hűbér-rendszer bilincseiből folytonos kibontakozását tárgyazó eszméket, az álladalmi élet vérkeringésének gyűlpontjára országos termünkbe, hasonlatosan két folyamhoz, mely szabad közlekedést nyit s hullámain vezeti egy idegen tartomány áru-cikkeit a beliparrali versenyzésre. Mert Erdélyben az aristocratia a reform utjaitól nem idegen ugyan s meghatva a kor magasztos szellemétől az átalakulás fejlesztő ösztönének enged, szünetlenül forr és tisztul, intézményeiből a halálra vált részeket külön választani és czélszerűkkel becserélni törekszik: de ezen a mostoha viszonyokkal s néha önmagávali kétes küzdésben hathatós segédet nyer: először a városi rendtől, mely nálunk érzelemben és akaratban, nyelvben és érdeken kivétel nélkül magyar és másod-

szor a szász nemzettől, mely bármennyire különbözzék is szokásban és nyelvben, alkotmányban és szellemben tőlünk, páratlan becsű magánjoga által, minden el nem fogult magyar előtt régóta határtalan méltánylást vivott ki magának“. Majd meg egy helyen így folytatja: „A városok már 1834 és 37-ben az alkotmányos kérdések tisztába hozatalához teljes erővel járultak. A szász nemzet pedig jelen országgyűlésünkön azon közönyösséget, mely régente menthető vala s most bűnné változott volna, szilárd elszánással levelkezvén, egyesíté magát polgártársaival, egyesült az aristocratia szabadelvű részével és megoldva lőn sok eredményteljes haladási kérdés“. A vallás felekezeti részről így nyilatkozik: „Közjogi állapotunkban van a haladásnak még egy elősegélője, mely noha csak nemleges, néhány kérdésre szorítkozik és napjainkban szerepet nem játszott, mégis oly futólagosan, mint most általam történik, említhető. Erdélyben t. i. ha szintén a vallási érdekek sokba belé is vegyítik magokat, semmi felekezet egyházi rende nem formál az országgyűlésen külön politikai testületet. Sőt azon egyháziak száma, kik személyileg vagy talán quasi képviselőnél fogva — kolozsmonostori convent — a törvényhozásba befolynak, oly arányban van a diaeta többi tagjai összegéhez, mint a 65-hez“. De Keménynek még arra is volt gondja, hogy a német munkákat figyelemmel kísérje, a melyek hazánkról szólanak. „Nyelvünk ügyében“ czimmel, hét hosszú cikksorozatot indított meg, a melyben néhány német író röpiratait szedi széjjel, a nemzetünkről irt téves állítások miatt. Tekintve, hogy még jelenben is sok bolondságot irnak külföldön rólunk, képzelhető milyeneket irhattak a 40-es években. Kemény cikkeit felesleges ismertetnünk, miután az általa czáfolatokat ugyis tudjuk és így ujjat nem mond. Ugyanez mondható „Szemelvényi eljárásunk felől“ irt három cikksorozatáról is. Új eszméket nem ad, hanem gunyos kritika tárgyává teszi, az országgyűlés s megyei gyűlések azon rossz szokását, hogy minden ügyet ugyszólva eltemetnek, az örökös bizottságok kiküldésével. Éles gunnyal varialja azok nézetét is, kik az urbér megoldását még korainak tartják, mivel szerintök az „nem a nép szívéből forrottak ki“. Kemény úgy zárta le a Híradóbani vezércikkei sorozatát az 1842-ik évben, hogy védelmére kelt a magyar nyelv hivatalos használata érdekében hozott törvényjavaslatnak. Három cikksorozatban felel Roth Lajos szász tanár röpiratára, mely gunyt űz a magyar nyelvnek hivatalos

használata tévése ellen, s a röpiratban az ily mondatok sűrűn fordulnak elő: „nagyjaink új romja, miszerint annak, ki hazájára méltó akar lenni, magyarul kell beszélnie, eddiglen hallatlan volt“! — Kemény az ő bonczoló tollával széjjel szedé Roth röpiratát, és kifejezi azon óhaját, hogy bár a hozott törvényjavaslat nincs még a kormány hozzájárulása által törvénné emeltetve, de daczára a szászok tiltakozásának, hiszi hogy a felség szentesítése be fog következni. A kormány — írja — ugyan éppen ily cikket erősített meg Magyarországon, de ott a németek nem formálnak oppositiot ez ellenében. A szép cikk czime: „Még egyszer nyelv-ügyünkben“.

Az Erdélyi Híradónak Kemény Zsigmond báró mellett másik jótolu publicistája Kovács Lajos volt. Legelső vezérczikke ez évben: „Sérelem és haladás“ czimmal jelent meg. Kifejezi azon óhaját, hogy az országgyűlés lépjen a reformok terére: „igyekezzünk — végzi cikkét — tehát haladni, s e haladásban fokenként oda munkálni, hogy az országos közjog az egyetemi nemzetérdek óalmában fokenként nyugodjék, s meg fog szűnni önkényt a a sérelmek kora.“ Ugyanily határozottan tör pácztát két cikkre terjedő „Sorozat“ című cikkében azok felett, akik túl aggodalmasság miatt, minden reform kérdéstől idegenkednek. Thémája főképp az urbérre vonatkozik, nagy apparatussal bizonyítja be, hogy nem áll az, mintha a megyék mostani állásában az urbéri viszonyok rendezésével veszély fenyegetné a földesurat; hogy az adózások szabályozásával, s vele kapcsolatban levő intézkedésekkel tágul a tisztikar befolyása, növekszik hatalma; hogy a megyék most ébredő ereje elnyomatik, a burocratiái elem hatalmával a municipiumok sajátsterű természetükből vetkőznek ki. „Irányok“ czimmal két vezércikk jelent meg Kovácstól, amit ugyanily czimmal folytatott Kemény. Rendre veszi Erdély anyagi bajait s azon véleménynek ad kifejezést, hogy nem kell idegenkedni a birtokviszonyok rendezésétől, mert ez csak hasznára lesz a birtokos osztálynak. „Eddigelé — így kiált fel egy helyen — földbirtokban valódilag tulajdonunknak csak azon szűk tért nevezhetők, melyet lakásul udvar és kert alakítására körül vevénk. Ide nem férközik be másnak kártékony befolyása, s e szóhoz: kertiföld — a termékenység s független használat magasb eszméjét köljük. Midőn tehát birtoki viszonyaink rendezéséről van szó, jogsértéstől senkisésem félhet, sőt tulajdoni jogaink eddig valának sértve, midőn a tör-

vényhozás elhanyagoló megadni a köteles védelmet mások befollyása ellen; a cél csak az lehet, hogy minden közösség megszűntetve, minden birtokunk, mely a szűk téren, — mit curiának, vagy teleknek nevezünk — mely a magyarnak mindig szent vala s háboríthatlan, tul létezik is, a sövény-sorompókon belőlvél egyaránt szent legyen, szóval: minden földbirtokunk, kerti földdé alakuljon, mert azontul önkényt kertté válandik az, mint a kül-föld példája mutatja." Kovács a tagosításról is cikkezett, előszeretettel szólt hozzá közgazdasági kérdésekhez. „Közbirtoki arány, Határozástály és tagosítás főbb elvei" című egymásután kiadott vezércikkeli, mint közgazdasági téren mozognak. Méltó elismeréssel adózik Vér Farkasnak egyik vezércikkében, ki képviselői állásáról lemondott, mély sajnálatának adott hangot, hogy ily kitudó férriu önkéntes nyugalomba megy; majd meg a megyéket leczkérteti meg, hogy mindenféle helyi érdekü kívánataikkal ne igyekezzenek követeik kezét megkötni, a nekik adott utasításaikban. Kovács joggal tehette figyelmeztetését, mivel ő lelkes barátja volt az utasítási rendszer fenntartásának. „Parlamenti zsarnokság. Képviseleti és nemzeti törvényhozás" című cikkében elítéli Frankhon újabb alkotmányának egy cikkét, amelyben ez áll: „A követei, kik a megyék által választatnak, nem leendnek a megyék, de az összes nemzet képviselői, s azért a megyéktől semmi megbízást (utasítást) nem vehetnek! . . . Kovács nem lelkesedik az ily alkotmányos teoria iránt, mert ebből parlamenti zsarnokság áll elé: „Oly kényurak testülete — írja — kik törvényt szabnak szabad önkényök szerint. Ebből keletkezik egy uj hatalom a statusban, mely a kormány ellenében nagy jogokkal fölruházza, függetlenné teheti magát, de ép oly könnyen függetlenné lehet a nemzettől is, mert megszűnt közte s a nemzet közt a választáson tul minden kapcsolat, mely egybefűzné." E magyarázat folytán Kovács oda jut, hogy csak utasítással áll fenn a nemzet közvetlen törvényhozási joga, következik amaz elv: hogy a követség csak a bizalom fennállásáig tarthat, ama jog: minden perczben megvonni a bizalmat, s a mandátumot oly kezekre bizni, melyekért történt a küldetés. „Ezen állása — írja más helyen — a követnek, midőn így küldőiben örökös támaszt lel, s tőlük csak hitszegés rovására válhat külön, egyfelől erőt és bátorságot ad neki a nehéz pályán, hol elhagyatva nem érzi magát, védi a kísérletek ellen, másfelől csak küldőtől függ, így biztosítva a nemzet is, hogy saját kül-

dőlje ellene nem fordulhat, mert amely perczben érdekeivel szemközt állitná magát, azonnal határt szabna követségének s fölcserélné." Kovács ezen vezérczikke eléggé jellemzi a szabadelvű tábornak a felfogását, mely Erdélyben nem volt még megbarátkozva az 1848-ban létrejött népképviselőlet eszméjével, hanem ragaszkodott a már leélt utasítási rendszerhez. E tárgy felett Kovács tovább elmélkedett még két cikkben, vázolja, hogy őseink személyes megjelenéssel gyakorolták a törvényhozás jogát, míg az képviselői rendszerre alakult, de fejtegetése azért e sorokkal végződik: „Ha mindezeket egybefoglaljuk, a választási utasítás-adási, visszahívási és kezdeményi jogokat egybevetjük végrehajtási rendszerünkkel: világos leendő előttünk, hogy e szerkezet minden parlamenti zsarnokságot kizár és lehetetlenné teszi." Egy más cikkében párhuzamot vonva Európa törvényhozó testületei s a miénk közt, előnyt ad ez utóbbinak a képviselői törvényhozás ellenében. A születési képviselői jogot is védi, csak azt kifogásolja egyéb hiányok mellett, miknek szellőztetését mellőzi: hogy az igazgatási hivatal viselők száma több a követek összegénél. „E hiány mellett azonban — írja — mégis előnyben vagyunk, mert ha külföldön törvény alkottatna a nemzet akarata ellen, erős kormány a központosított végrehajtási rendszernél fogva képes életet adni a meghozott törvényeknek; míg nálunk ez képtelenség, lehetetlen volna". Nagy tanulmányra valló cikksorozatot indított Kovács meg az „Urbérről", amely azonban ma már alig érdekes. Minden oldalát felvilágosítja a kérdésnek. Bevezető cikkében ki nyilváníti, hogy jelenben két kérdés dominálja a helyzetet, t. i. az Unió és az Urbér. Az elsőnek megoldása szerinté részben az időtől függ, de míg az bekövetkezne, míg az egyesülés nagy órája üt: „néhány kérdések — írja — önállólagos végelintézése jutott föladatul, ezeknek szerencsés megoldásától függ az egyesülés sikere, minden aggodalom enyészete. Ezen kérdések közt főponton áll az Urbér; ez kell mindenek felett legsürgelősben, ez leendő a kapu, melyen belép a nemzet a fejlődés terére s e forrásból fakad minden jövőendő haladhatás." Kimerítően ismerteti a kérdést, nagy tér jutva benne a nép szabad költözéséről, részletesen írva a szabad költözés garantiáiról, a népnek a telek haszonvételéről, az uralmi hatóságról, az uralmi szolgálat és adatiákról, közmunkákról, személyi jogokról. Tíz hosszú cikkből állott a dolgozat.

Kemény Zsigmond és Kovács Lajos voltak ez évben a Híradónak fő irányadó cikkezői. Rajtuk kívül még számottevő cik-
író volt Szentiváni Mihály, komoly tanulmányra valló magvas dol-
gozataival. „Írányok” című cikksorozatában sok igazságot mondott
a szászoknak, vezérelvül azon elvet követve: hogy a szlávizmus
előnyomulásával, egységes nemzetre van szükség, — „s minő
nemzetiség legyen ez?” — kérdi „Nyíltan mondjuk: más nem
lehet sikerrel, mint magyar nemzetiség, de a más elemek elnyo-
mása nélkül”. Őva inti azon törekvéstől, hogy külön szász nem-
zetiséget kívánnak kifejtetni, s e folytán a magyar és székely nem-
zettől elkülönzött irányt tűzni a vezetőknek a szász nemzet elébe.
Szerinte kis számuknál fogva ez lehetetlen munka lenne, de az
országgra is veszedelmes utmutatás lenne az ily eltagolás, mert
idővel a más ajkuak is hasonló irányt tűzhetnének ki. A harmadik
cikkében közlé a szász földön lakó oláhok elnyomását, kik közül
egy levelet írt a Híradóhoz, vázolv a szászok önzését velök szem-
ben s örvendezésének adva kifejezést, hogy a magyar nyelv hiva-
talos használatáról szóló törvénycikknek mennyire örvendenek ők.
Szentiváni e levélből óvólag inti a szász lapokat, hogy ne izgas-
sanak a magyar nyelv használata ellen, mert ezzel ők elnyomva
nincsenek, s az ott lakó oláhok sem elégedetlenek ezen intézke-
déssel. A 4—5-ik cikksorozatában a szász lapokból közöl sze-
melvényeket és czáfolja érveiket. Egy helyen így kiált fel: „Hol
alapszanak a nemes szász nemzet azon jogai, hogy a haza nem-
zeti érdekével szemben tehesse önérdekét? Azért hívták-e be őket
Géza és Endre királyok, hogy itt a magyar nemzeti elemnek, mi
a nemzeti nagyságnak ékköve, gátat képezzenek? Azt mondják,
nem az bántja őket, hogy a magyar és székely nemzet magára
nézt közállománnyá teszi a magyar nyelvet, hanem hogy miért
nem teszi a szászra nézve szintazzá a németet. Ez más szóval
annyit tesz: nem az bántja a ház asszonyát, hogy férje jó gazda,
hanem hogy nem engedi meg neki felforgatni a házi rendet. Nem
azért haragszik a szomszéd, hogy miért szedi le szomszédja ön-
kertjéből a hernyót, hanem miért nem akarja megengedni, hogy
ő tenyészni engedje mellette”. A szász lapokkal való küzdelmet
leginkább e férfiu folytatá a Híradóban; egy-egy ily irányu dol-
gozata nagyon érdekes, álnévvel is írt e tárgyban: „Drandt”-név-
vel. De név nélkül is írt a szászokról, semmi jegyet sem téve
dolgozata alá, csak arról lehet ráismerni, hogy nevével kiadott

czikkeire hivatkozva, árulta el magát. Mindenesetre korán elhunyt, csapás volt a szűkebb hazára, a Híradó deczember 13-iki száma egy hasábon át emlékezik meg volt belmunkatársáról, kit a halál oly ifjan eljegyzett magának. „Ismertük benne — így szól egy helyen a nekrológ — a vasszorgalmu megyetisztet, szigorú birót, a nemzeti élet s irodalom hív s erős fiatal bajnokát, a baráti s társas körök vidám kedélyű tagját; mi a fáradhatlan pályatársat, ki feledve jelent s jövőndőt, elismerést s kárhoztatást, megtagadva kényelmét, elzárkózva korának örömeitől, élt a magasb czélnek, mely keblét feszíté, míg sorainkból kidőlt, melynek disze vala! Erejét élte tavaszán szorgalma emészté föl.”

Az Erdélyi Híradó ez évi vezérczikkei közül, melyek egy része név nélkül jelent meg, még csak a Kossuth Lajosét említem fel. A híres magyar publicista, a márczius 22-iki számban, három hasábra terjedő vezércikket adott ily címmel: „Szózat a Részek s az Unió iránt magyar honból”. Ragyogó styllal üdvözlí az erdélyi országgyűlés azon feliratát, melyben a Részek visszacsatolásának akadályozását még egyszer megkísérlették, — egyszersmind azonban a két testvérhon külön szakadását köznemzeti szerencsétlenségnek nyilatkoztatván, a viszonyegyesülés kérdésének meghányásával országos választmányt bíztak meg. Kossuth Lajos eloszlatni igyekszik azon balhiedelmet, mintha a Részek visszacsatolásának kívánatával, az Unió iránti melegség hiányozna, — csak tul óvatosságra mutat ez, hogy ha az egyesülés iránti akadályok nehezek lennének, legalább amíg az bekövetkezne, Erdély területe egészítetné ki. Jobb lett volna szerinte, ha az ily visszacsatolási területek kívánata elmarad, de ebből nehéz azt kihozni, mintha az egyesülés iránti érzelem hiányzott volna Erdély rendéinek kebelében. Kimutatja, hogy az már a mult században megvolt, midőn 1790-ben az erdélyországi megyék és székek a magyar országgyűléshez intézett leveleikben s követeik kérelmeiben, magyarországgali egyesülésük óhaját nyíltan, határozottan kifejezék, s annak egybeveteit válakkali eszközlésére honunk rendéit főlshóították. „Alsó-Fejérmege — írja Kossuth — ez érzelemhez újabb időben is hű maradt, az 1832-iki körlevelében, mit a többi megyékhez küldött, az egyesülés iránti mozgalom megindítását sürgeték.” A Kossuth Lajos dolgozata kétségtelenül emelte a Híradó tekintélyét, de a lapban semmi említés sincs téve a nagynevű íróról, hogy megtisztelte a lapot dolgozatával, a neve azonban nagy vastag be-

tükkel volt kiszedve, előtőleg a kisbetűkkel adó más cikkezőkétől. Egyébként az sem lehetetlen, hogy Kossuth fenti cikke pesti lapból vétetett át, a Híradóban több cikke ez egyen kívül nem volt.

Tudományosan szerkesztett rovata volt a lapnak, a három levélre nőtt számainak a „Nemzeti Társalkodó”. Ily czimmal az utolsó levelen, a mai lapok tárczájához hasonló vonal alatt jött ezen szakszerű tudományos irodalmi rovat. A nemzeti Társalkodónak azon évfolyamát, ami önálló alakban jelent a lap mellett meg, külön dolgoztam fel s adom a második kötetben; — azon évfolyamait azonban, amik a Híradó számában jelentek meg, tehát a Híradó belterére volt beosztva, azon évfolyamot a Híradóval kapcsolatban közlöm, mint a 42-ik évet is. A következő dolgozatok vannak adva az évfolyamon át: Széchenyi Istvántól: „Néhány szó a budapesti lánczhíd ügye körül”. Gebbel Fridrick: „Szózat a hazai museum alapítása tárgyában”. Gróf Teleki Domokos: „Törvényhatósági rendszer s tisztválasztás.” Szentkirályi Zsigmond: „Szózat a bányászat ügyébeni törvényhozásról”. Fogarasi P. János orsz. képv: „Urbéri tervezet.” Keller János orsz. képviselő: „Adórendszer változtatás”. Gróf Teleki Domokos: „Codificatio és excerpták”. Pálffy János: „Visszhang.” (E puszta czim tartalmát átolvasva, az unió létrejövésének ad hangot). K. Szentkirályi Zsigmond Zalathnáról írja: „Kohóköltés megváltása, a honi arany-ezüst bányászat felsegítésére”. Barabás János: „Néhány szó a honi erdészet körül.” Gróf Teleki Domokos: „Utainkról”. Pálffy János: „Igénytelen nézetek korunk hatalmas igényeiről”. Szentiváni Mihály: „Mit akarnak a szászok”, majd egy más számban: „Hírlapvilág” (a szász lapokból kivonatol és felel rá). Gróf Kemény József és Sámuel alapító levelének szószerinti közlése, mit az országgyűléshez intéztek, az Erdélyi Nemzeti muzeum számára; valamint gróf Eszterházy Lászlónak a levele, az orsz. rendekhez, a hason célra tett 5000 frtos alapítványáról. Basa Mihály: „Az erdélyi ev. ref. papok teendői. Szöllősi Balázs: „Urbéri nézetek.” Bárá Wesselényi Miklósnak a levele, mit Udvarhelyszék rendeihez küldött. Gróf Teleki Sándor levele Spanyolországból. Berzenczey László: „Jobbágýokról a székelýföldön”. (Ezen tárgy polémia volt Dósa Elek és Pálffy János közt s most Berzenczey is hozzá szól). K. Szentkirályi Zsigmond: „Tárgýírányzatok a bányászati törvényhozás érdekében”. Dósa Elek: „Felelet Berzenczeynek”. Brassai Samu: „Smith és Liszt.” (Brassai ezzel megnyitá az utat

a nemzetgazdasági eszmék fejtegetésére. Nyolcz számra terjed a tudományos fejtegetése.) A Nemzeti Társalkodó rovatban, még több dolgozat is van, de mert névtelenül vannak közölve, melőzőm a kiírásukat. A fentebbi iroktól is egy-egy dolgozat olykor több számra terjed. Van olyan is, mint a Széchenyi és Telekinek, a törvényhatósági rendszerről írt dolgozatuk, előbb pesti lapban jelent meg, a lánczhydról írt is s úgy vevődött át. Ezenkívül állandó kis dolgozat jelent meg ezen a rovatban: „Hirlap világ” czimmel. Az összes jelentékenyebb hazai magyar-német lapok jelentősebb cikkei voltak ismertetve, gyakran tevődve megjegyzések rájuk, sőt a nagyokb kritika sem maradt el. Írójuk: Szentiváni Mihály volt.

A törvényhatósági tudósításokra nagy gond volt fordítva, hirlapírói és megyei praxissal bíró toll kívántatott ide. Ily megyei tudósítókul a következő nevek fordultak elő: Csiky Sándor (Hévesmegyéből), Szőlősy Balázs (Mármarosmegye), ifju Veress József (Torda), Széles Dénes (Zalathna), Berzenczey László (Marosszék), Kovács Lajos (ezen fáradhatatlan tollu férfiú, a szathmári megyei gyűlésekről is referált), Gáfi Mihály (Udvarhelyszék), Nagy Elek (Szathmármegye). A levelezők legtöbbje azonban nevét nem tette ki, a megyékről tudósítások tulnyomó része azonban a „Pesti Hirlap”-ból volt átvéve, amint ezt maga a szerkesztő is jelzé, csak természetesen összevontabb alakban. A megyei tudósítások mellett a legtöbb tért, az erdélyi országgyűlési tudósítás foglalta el, a mely értesítőben ugyan beszédek közölve nincsenek, de annyi haladás mégis van, hogy nemcsak száraz kivonatolása van adva a határozatoknak, hanem koronként az egyes követek nevei is említve vannak: hogy mit miként akart? Kimerítően van adva az új főkormányzó beiktatásakor tartott országgyűlési beszédek: gróf Teleki József foglalta el ezen diszes állás, érdemes főurat és tudóst ért a kitüntetés. Ez időben a lap csak a hivatalos czeremóniák alkalmával tartott beszédeket, feliratokat, elnöki megnyitót avagy zárszót közlött egész terjedelemben. Teszem fel, a Véér Farkas lemondott követi állásáról, az azt követő bucsu ünnepélyről csak ennyi tudósítás van a lapban: „Folyó hó április 21-én estve adá át a követi kar Véér Farkasnak emlékiratát diszes fáklyazene mellett. Az országgyűlési ifjuság száz szövétnekkal járult a szép polgári ünnephez. Báró Kemény Dénes melegkeblű szónoklattal átnyujtá a becses emléket, mire Véér érzékenyülten

válaszolva, ígéré elvei mellett továbbra is szilárdul maradni. Ezután az ifjúságnak is megköszöné részvétét. Szavait sokszoros éljen követé“. A Hiradó 1842-iki év folyamának ismertetését nem zárhatom le anélkül, hogy megne emlékezzek a Vachot Imre cikkéről, mely ha nem is vezércikként adódott, de mindjárt utánna következett, ily czimmel: „Szózat Erdély nemzeti színházának ügyében“. Ecsetelve a pesti színház lassu kimulását, óhajtja hogy ez ne következze be a kolozsvárral is, s minthogy az országgyűlés az 1821-ben megnyitott, de eddigelé majd minden cél és siker nélkül pangó színházat figyelemben eléggé nem igen részesíté, ideje volna ráterelni az érdeklődését. Ezt pedig Vachot két irányban véli megtéetni, először ha az intézet művészi, gazdasági és fegyelmi igazgatását nem a tapasztalásból káros befolyásnak ismert választmányi testületekre, de csupán egyetlen egy teljes hatalommal felruházott férfiura bízandja, ki azonban a főfelügyelés gondját viselő bizottság irányában, némely általános pontokra nézve, felelősségre volna lekötelve. A színház vezetésére Egressy Oábort ajánlja, ki nem tagja a pesti színháznak. A második kívánata pedig az volt, hogy szini iskola alakitassék, hogy a szini pályára hivatással bíró fiatalok, valódi művészekké képeztesse. E nemes felbuzdulással szemben kirívó ellentétet képezett, a Kolozsvárról elhalt veterán Kócsi Patkó János színművésznek a temetése, amelyen két ember vett részt a színésztársaságon kívül. Czelesztin adott néhány soros necrológot róla, s abból tudjuk meg a szerény temetését, de azért ily lelkes szavakkal áldoz Czelesztin a sorai végén: „Halála előtt így nyilatkozék: miért orvos nekem? Alig van még három napom hátra, igen kifáradtam már életem teljesületlen reményei közt, nyugalom kell! És nemsokára el is nyugodott. Sirszobra lesz mindazok emléke, kik őt művészi pályáján ismerék.“ Ugyancsak nem mutat a színház támogatására azon hirlapi közlemény sem: „hogy Nemzeti színházunk (jun. 18.) zárva van, miután az utóbbi játékokat igen gyér látogatásra méltatta a közönség, annyira, hogy egy párszor a költség sem kerülén be, a jelentett darabot elő sem lehetett adni. Most a színésztársaság arenai előadásokkal mullattatja a közönséget, ugy nevezett tűzi játékokkal párosítva.“ Végezetül, hogy a lapban több hirlapi nyilatkozatok fordultak elő, hiányos megyei tudósítások s más cím alatt, — az ilyenekre azután nem egyszer viszont feleltek, önként értetődik, — de amiknek ismer-

telése ma már alig számíthatna érdekességre. És így átmehetünk az 1843-ik évre.

A lap vezércikk tartalma tekintetében sokat veszített az 1843-ik évben, hogy kitűnő három munkatárssal lett szegényebb. Szentiváni az elmúlt évben hunyt el, Kovács és Kemény az év második felében visszaléptek. Érdekes a báró Wesselényi Miklós vezércikke, mit a szerkesztőhöz czimezve intézett, s amelyben keserűen ki kell a Híradó azon eljárása ellen, hogy egész gunyt űz a régi sérelmi politizálásról, holott azok a férfiak tiszteletet és nem lenézést érdemelnek. Egy helyen így ír: „Nem akarom az akkoriak s mostaniak tevési köre hasznosságát s terhes voltát mérlegbe tenni, de lelkemre mondom, az akkori sorsa irigylendő nem volt. Ezen férfiaknak egy részét már hús hant fedi, s e hantokat méltó könnyek áztatják; másoknak elmetszett inakkal le kellett a pályatérrel lépni, de bérüket magukkal vitték; többek most is e pályán verejtékeznek. Ezek iránti igazság-parancsolta, kötelesség méltányolni azt, mit tettek s mit áldozva, s nem keveset kockáztatva tettek. És e méltánylás, okosság parancsolta kötelesség is, a jövődőt tekintve; mert ha a sérelmek gyászkorra megint eltalál jönni, a kétes sorompók közé, a hév homokrai önmegtagadást s elszántságot kívánó lépésre, nem igen kecsegtető annak látása, hogy azoknak, kik ott küzdöttek s hiven küzdöttek, még verejtékük is alig van homlokukról letörölve, s még a kapott sebek egy része is vérzik, s már, ha nem épen gáncsoltatnak is, de csaknem megvetőleg, s kicsinyhe véve említettnek küzdéseink.”

A vezércikknek legtöbbjét az első félévben még mind Kemény és Kovács irták, csak hogy név nélkül. De részben irányukról, részben pedig onnan lehet a szerzőjükre ismerni, hogy hivatkoznak egyik-másik régebbi dolgozataikra, amiket nevük alatt adnak ki. Kovács Lajos a legelső cikkét ez évben azzal kezdte, hogy a szászokat meg fedi, miszerint ne beszéljenek elnyomtatásról. „Mutatkozott-e valaha — írja — Erdély országgyűlésén törekvés a szász nemzetiség elnyomására? Mi jogosíthatja fel aggodalmakra jövődöben? Tán a csere, mivel a magyar nyelv a holt latint fenyegeté, vagy a muzeum létrejövése iránti törekvés? A vezércikk czime? „Türelem és Mérséklet“. A következő cikkeiben hasonlóan mint a szászokról ír: „Fegyvernyugvás a két nemzetiség

közt". — „Szász mozgalmak“, — „Szózat komoly ügyben“. — „A követ-számolás“ című cikkében, azon óhajának ad hangot, hogy a követ jelentések megvessék a megyei cselekvőség jövőendő alapját; melyre nézve oly sok függ attól, mi színben tüntetik fel az országgyűlés téteményeit, s azon akadályokat, melyek a sikert elhalasztották. „Városaink körül“ című dolgozatában, lelkesen ad hangot azon kívátnatának, hogy a városi polgárság is lelkesedjék a hazáért és simuljon a magyar nemzethez, elsajátítva annak nyelvét. „Két jelenet figyelmünkre méltó“ című cikksorozatában bebizonyítja, hogy arról szó sincs, miképp magyarosíttassanak a szászok, hanem fogja-e engedni a törvényhozás, hogy a szászokkal együtt lakó magyarok teljesen elnyomassanak, hogy nemzeti nyelvünk száműzött idegen gyanánt létezzék — akárhol a magyar korona alatt, hol azt szabad polgárok sajátuknak vallják. Majd ezután két hosszú cikkben „Királyföld“ felirattal vázolja az ottani viszonyokat s törvényekből mutatja ki: hogy a törvény és igazgatás mindig egyaránt rendelte a jogegyenlőséget s alapelv gyanánt állott fenn mindig, mikép a Királyföld lakosai egyiránt szabadok, mert annak természetével a jogkülönbség meg nem fér. A szászok mégis elrabolják mástól a jogot csupa önzésből.

Kemény Zsigmondtól érdekes cikksorozat volt, a bezárult országgyűlésre való visszatekintése négy terjedelmes dolgozatában. Bevezetésül azonban „Fejtegetéseink új sora“ címmel jelezte, hogy több számra terjedő dolgozatot fog közreadni a lefolyt országgyűlésről. Hangsúlyozva ezuttal is, hogy az urbér dolgában nyomokat hagyott fenn az országgyűlés, mert ha nem is oldódott meg a kérdés: „de vizsgálódva látjuk, mikép az urbérre nézve néhány alapelvek mint az építmény sulykövei levannak rakva, mikre tiszta szándéku honfikebel, elfogulatlan lélek, állapotunk helyes felfogása, jövőendőnkellő ménylálta, a kibékülés szilárd épületét emelendi. Az anyag tehát itt, mit összeillesztésül törvényhozásunk mint munkássága gyümölcsét hátra hagy.“ Majd áttér az unió kérdésére így folytatva: „másik szent ügy az egyesülés vala, melyet 1837-ben néhány buzgó hazafi inkább mint vágyakat, miket testvéri rokonszenv költ fel a kebelben, mint a parancsoló szükség hatalmas ösztönét fejeze ki. Törvényhozásunk most nem csak fejedelmünkhöz intézett szavaiban ismételve kifejezi komoly szándékát az egyesülésre, de a szükséges előmunkálatot, mint sürgetőt jelöl ki.“ Reményét fejezi ki, hogy ezt is az idő meg-

oldja. E bevezetés után néhány nappal később elkezdé cikksorozatát ily felirattal: „visszatekintés a lefolyt országgyűlésre.“ Mint a címe is mutatja, aktuális téren mozgott a dolgozat, beható szemlét tartva, és az országgyűlési testület egyes osztályai szelleméről is írt. „És mégis lépjen valaki országos termünk karzatára, vagy mivel az most késő, vegye kezébe a Beszédtárt s nézze végig egyes kérdésekben a vitakozások menetét, mindenütt a megyei elem viszi a zászlót, az a tengely, mely körül a kérdések megoldása fordul, az bonyolít és fejt. Oku annak egyrészt azon körülmény, miszerint aránylag a legtöbb intelligencia itt központosul, a nemzeti birodalom kitűnő férfait e padokra hívja meg; az érdem részben tehát az övék is, de dicsőség a többi categoriák azon méltányosságának, melyel ez állást önkényt tiszteletben tarták, s bonyolodott állásunkat azzal nem nehezíték, hogy a morális súlyt kérdésbe vegyék, vagy kétségessé tegyék.“

„Magyarország életkérdése“ című cikkében legelőbb is megütközésének ad kifejezést a megyei gyűléseken történtek felett. „Két év folyt már — írja — mióta a magyar napisajtó szabadabb mozgathatásnak örül, s e két nemzeti fejlődésünk történetében korszakot alkotott. Azóta a nemzeti élet minden alkotmányos téren — a helyhatóságokban — szokatlan elevenséget mutat s ez elevenség, remény és komor s aggodalom közt hányja a hazafi keblét; közvetlen eredményül azonban élesen tünteti ki municipal rendszerünk kiáltó hiányait, s ha reményre éled keblünk annak szemléletén mennyire erősbült áldozatokra kész honszeretet az értelmesség táborában, másfelől aggódva látjuk, hogy municipal rendszerünk jelen állapotában félre vezetett, elámitott csoportok lavinaként rohannak s borítják el az intelligencia szavát s szerkezetünkben életbe vágó kérdéseknél az értelem súlya oly parányi vak tömegek ellenében, hogy majdnem kétségbe kell esnünk a jövő felett“. Midőn ezután részletezi az ország haladását, a napi kérdések közül Kemény csak egyet hitt fontosnak. Ezt ily érveléssel adja elő: „ha végig tekintünk Magyarhon ugynevezett napikérdésein, egyet, csak egyetlenegyét látunk, mely áthatólag nyomban éreztesse áldásait, egyet melyben az intelligencia ereje központosul, egyet, mely a kibékülés és összesimulás érdekében hathatósan munkálанд, egyet mely mivel, nemzeti vagyonság eszközeit teremti, kiapadhatatlan forrást nyit a status erejének; alapja, sarkköve az iparfejlődésnek is s ez-

— „a házi-adó ügye“. Mert hogy is képzelhetjük mi, hogy közlekedései eszközök nélkül, kereskedés s e nélkül minden üdvös törvények mellett ipar fejlődhessék, szóval anyagi emelkedés mutakozzék. Amazoknak előállítására pedig nemzeti köz-erő kívántatik, s annak őszpontosult működése, mi célra az első mulasztathatlan lépés, hogy a közczélok elérésére kívántató köz-erő kiállításában az osztályok közti választófalak omoljanak le, s a nemesség úgy mint minden honpolgár közterhek viseléséhez simuljon; mert tán csak nem fogjuk még hinni, hogy az ősi subsidionalis uton valami nagyobbyszerűt előállithassunk, sem vagyoni erőnket annyira tulbecsülni nem fogjuk, hogy a létesítendő köznemzeti mulasztathatlan szükséges vállalatokat pénztünkön eléállítjuk. Hogy az arra kívántató tőkét teremtsük elő a kamat folytonos fizetése helyett. Minden nemzeti emelkedésnek útját egyedül az adókérdés készítheti meg, melyet oly lényegesnek tartunk, hogy előtte minden más kérdésnek, minden kecségtető számításnak háttérbe kell vonulni“. Lelkes szavakkal hívja fel az intelligens osztályt, hogy sorakozzék a megyékben e kérdés körül s küzdjön meg a felbőszült csoportokkal. „Vallo-mások“ czimmel három terjedelmes dolgozatot adott Kemény, amelyben az ő éles logikájával széjjel szedi a szász lapok azon szünteleni vádját, mintha a szászoknak volna okuk félni, a magyar nyelv tárgyában alkotott törvényjavaslat miatt. „Ők állhatatosan hiszik — írja egy helyen — hogy ama restitutio, mely országunkban a magyar nyelvnek vissza adandja diplomatikai állását, rájuk halálos csapást intéz. Van-e azonban ily félelemre elég ok? Mi ez alkalommal a jogosság nézpontját tekintet alá nem vonjuk, hanem szárazon csak az eredményekre terjeszkedünk. Ha a magyar nyelv azon állást, melyet másfél század óta a latin bitorol, ismét elfoglalandja, — mert nálunk többől szó nem lehet, — abból csupán annyi következend, hogy a szász a más két nemzettel közlekedésben, mint eddig tevé, továbbra is idegen nyelvet fog használni. De ezen eredmény magában foglalja-e a lét vagy nem lét kérdését? Vizsgáljuk meg, minő rések nyitvák még s maradnak meg nem támadható sajátul a german nemzetiségnek? Azt említeni sem kívánom, mert fölvidításnak elég aligha volna — hogy saját tűzelőknél s oltáraik előtt az anyai nyelv hangját használhatják; de fölhozni sietek, miként a szász nem pusztán csak nép, hanem sajátyszerű intézményekkel és alkotmányos szabadsággal bíró nem-

zet. Tekintsünk e mezőre. A kebelbeli közkezelés és bírói hatalom náluk minő nyelven gyakoroltatik? Németül. Továbbá nem tartatnak-e a szászoknál szintugy kerületi gyűlések mint a magyar földön marchalisok? És ezen helyhatósági életnyilatkozat minő hangokban tör ki? Németül. Végre, midőn a magyar és székelynek rég megszűnt, nincsen-e a szásznak jelenleg is nemzeti gyűlése? És ezen erő — központosítás által nagy jelentőségű intézmény, határozatait hogyan vitatja meg és jegyzi föl? Németül. Óhajjátok-e tehát nyelvetők virágzását s nemzetiségűök marandóságát? Igen — felelitek rá — oly vágy szomjason sovárogiuk, mint a huri-kéjt az izlam követő s oly makacson igényeljük, mint ez naponkénti ötszöri mosdás s imádság és egy mekkai ut által a tökéletes megtisztulást. Terjesszétek ez esetre közügyeitekbeni részvétet néhányakról sokakra; repesszétek meg a kizárólagosság kérgét, mely alkotmányos működéstöket lemezével bevonta; törüljétek le azon hivatalhatósági penészt, mely polgári éltelökre oly beteges szint borít; építsétek — mint mi tevők s mint nektek jogszerűleg tenni kellett volna — szélesebb alapra municipiumotokat s nyujtsatok tisztább képviseletet a nemzeti gyűléseknek és vezessétek be mindkettőnek termébe a nyilvánosságot: ha ezeket végrehajátok, nemcsak az európai miveltség és kormány nyert bennetek uj hódítmányt; hanem nemzetiségűök legvékonyabb érzetében is uj erő fog szétterjengni s a german nyelv, mely bár mit mondjatok, jelenleg csupán a miveltség szűk territoriumán keskeny csatornáknak folydogál, kiáradand a gyakorlati élet mostanig meddő telkeire s enyhülést fog meritni belőle nemcsak a könyv, de az ekevas embere is. Midőn a magyar nyelv vissza foglalásai ellen irtó harcra készülödnétek, jusson eszetökbbe azon mezőségí gazda, ki egy barázda fölött, melyhez — ki tudná miért? — jogot formál, költséges pört folytat, mig egész szántóföldjét szünetlen parlagban hagyja. „Nyilatkozat és fölszólítás“ czimmel, három cikk sorozatra terjedő dolgozatot adott, a melyben bebizonyítja, hogy semmi alappal sem bírnak a szászok azon vádaskodásai, miszerint jogai kon sérelem történt a magyar nyelv érdekében hozott törvény által. Összehasonlíást tesz e tekintetben a magyar honi és erdélyi ily irányu törvények közt, azt hozza ki belőle, hogy az erdélyi nem oly szigorú mint a másik, tekintettel voltak a szászok érzékenységére. „Ezen különbség — írja egy helyen — abból áll, hogy a magyarországi az országban lakó idegen ajku népek

nyelvei közt semmi kiválóságosságot nem tűr, hanem mindenikkel szemben a közállományivá emelt magyar nyelvet egyenlő jogigényekkel ruházza föl: az erdélyi törvényjavaslat pedig, figyelemmel méltán nem mellőzött történeti és alkotmányos okokból, két categoriát épít: egyikbe helyezi a szabadalmazott és unionk tagját tevő szász nemzetet, a másikba hazánk többi idegen ajku lakóit. Továbbá noha nyelvünket közállományivá restitálja és a latinnak másfél százados bitorlását sok tekintetben megszünteti, mindazáltal követeléseiben annyira óvakodó, sőt néhol tulengedékeny, hogy a magyarországgal — melyet egyébiránt tulságosnak még a reactio józanabb része sem állít — egy napon alig említethetik“. Kemény ezen állítását részletesen is bebizonyítja; valamint kimutatja, hogy a német nyelv nincs háttérbe szorítva a Királyföldön. Érveléseit végre így öszpontosítja: „a magyar nyelvnek közállományivá emelése korlátok alá vettetik a királyi földnek kebelén kívüli viszonyait illetőleg azon részben, mennyiben a szász nemzet a dicasteriumokkal és törvényhatóságokkal tetszése szerint magyarul vagy latinul közlekedhetik. De a törvények csak magyar szöveggel birandnak, és a királyi leiratok, kormánysszéki rendeletek a szász nemzethez is magyar nyelven fognak intéztetni, valamint szintén a kir. táblai, kincstári s a magyar és székely törvényhatósági levelezések. Továbbá mi a királyi föld belviszonyait illeti: e mezőn magyar nyelvnek semmi közállományi szerep kiszakítva nincs, hanem itt általánosan a german nyelv használtatik. Következőleg ennek van kizárólagos szabaditéka a főbb és alsóbb ítélőszékeken s a közkezelés és helyi igazgatás minden ágazataiban. Németül vitattatnak meg s mennek határozatba át a kerületi és a köz nemzeti gyűlés minden tárgyai.“ „Közükatás“ czimmel, két czikken át elmélkedik közökátásunkról, ragyogó tollal fejti ki, hogy tudatlanságban hagyni a népeket továbbra is nem lehet. „A nép felvilágosodása — kiált fel egy helyen — csak zsarnok uralkodást ejthet veszélybe, tudatlansága ellenben a nemzetek sirja.“ Érdekes fejtegetését így fejezi be: „Közükatás tehát a nemzetnek egyik, a legvilágosabb jelekben mutakozó s annyival sürgetőbb szüksége, mivel azon gyümölcsöt, melyet a közökátás fája termend, nem egy nyár melege érlelendi meg. Közükatás alatt pedig értjük az országosan bőven segélyezett, minden leendő polgárt kötelező elemi ökatást s a subjectiv erőik és tehetségek, meg az egyéni czélok szerint intézett szabad felsőbb ökatást. Mert mint előbbi czikkünkben érin-

tők, csak ennyire köteles, ennyire van jogosítva az álladalom, ha célját elérni úgy akarja, hogy a személyi szabadságot el ne nyomja. Kötelező elemi oktatás nélkül csak azon régi roszszal maradnánk, miszerint ki valami keveset írni, meg olvasni tud, faluink legnagyobb részében mint valami kiváltságos, felsőbb lény tiszteltetik s a szegény tudatlan nép általa legtöbbször exploitiroztatik — kihasználják. Azért kívánatos volna, hogy bizonyos nem távoli idő alatt az írni-olvasni tudás szűnne meg társadalmi kiváltság lenni, ellenben a nem tudás tekintetnek politikai incapacitásnak. Közoktatásunknak általában fokozatos, specialis és professionalisnak kell lennie. Tapasztalás szerint ma már csak az unitas és specialitas vezeti údvre a népeket; — csak így nyerhetne selymedező földművelés és már oly vén gyermek kézműiparunk és kereskedelmünk, valamint minden anyagi és szellemi termeszítő osztály a hazában ügyes munkásokat. Csak így nyílhatna az eddig minden terv és cél nélkül képzett és épp úgy terv és cél nélkül életbe léptetett ifjúságunknak méltó pályatér ereinek sikeres felhasználására, a helyett, hogy mint most éltehozzán ásitózzék az országos irodák zsibbasztó levegőjében.“ „Népiskoláink statisztikája“ dolgozatában apróra kimutatja, hogy egyes vallásfelekezetnek hány iskolája van, s hány gyermek részesül oktatásban. „Királyföld-Szászföld“ című három cikksorozatában Kemény Zsigmond ismét elbánt a szász publicistákkal. Kimutatja első cikkében az unalomig hangoztatott magyarosítási vád alaptalanságát. „Ezek szerint — írja egy helyen — nem arról van szó, valamint sohasem is volt, mikép magyarosittassanak a szászok, hanem fogja-e engedni a törvényhozás, hogy a szászokkal együtt lakó magyarok teljesen elnyomassanak, hogy nemzeti nyelvünk száműzött idegen gyanánt létezzék akárhol a magyar korona alatt, hol azt szabad polgárok sajátuknak vallják. Vége uraim a mystificatioknak. Korántsem a magyarság saját nemzetisége körüli törekvései egyedül az, mi anyagi jajveszéklést költ fel. Nem nyelvetöket féltitek, erre tán magatok is mosolyognátok, de féltitek az egyedáruságot, kiváltságokat jogban, hivatalban, mesterségben s minden álladalmi kedvezésekben. És e mezőre vitetett már most a szász lapok által a tusa és az egész szászföld vagy királyföld feletti vitatkozás sajátkép azon alapkérdést foglalja magában: vajjon kizárólagos joggal bírja-e a szász nemzet azon tért, mely egykor lakásul nekik kijellettetett, vagy a többi nemzetbelieknek is jogos köve-

telései a jeles polgári alkotmány jótéteményeihez vagy sem"? — E felvetett kérdésre Kemény az ő éles ítélő tehetségével válaszol s kimutatja, miszerint törvény és igazgatás mindig egyiránt rendelte a jogegyenlőséget s alapelv gyanánt állott fenn mindig, mikép a Királyföld lakosai egyiránt szabadok, mert annak természetével a jogkülönbség meg nem fér. De a szászok, a köztük lakó más fajuktól elharácsolták jogaikat. „Szemle” című három cikk sorozatában Kemény Zsigmond báró bejelenti, hogy még csak a hó végéig (juni 6) lesz munkatársa a lapnak, vissza vonulni kénytelen, ez okból napi kérdésekhez már nem szól hozzá, hanem szemlét tart az utóbbi félében történtek felett. Legelőbb is annak ad hangot, hogy valódi közvélemény Erdélyben nem mutatkozik. Azonban elismeri, hogy létezik nálunk is annyi éberség: „nem fekszünk hanyatt esztendőig, mint a hét-alvók; sőt kiváltságaink bátyafokára s körfalparkányaira olykor öröket állítunk ki és néhányan arról is gondolkodtunk már, miként, hogy egy divatos kifejezéssel éljek, jó volna az alkotmányos sánczok közé másokat is bevenni — majd utóbb. Támadtak nálunk is annyiféle érdekek, hogy vagy két párt alakulhatott és a vezérek összpontosíthattak maguk körül a közügyekben résztvevők gyér soraiból egy-egy zászlóalj, válaszíthattak maguknak törekvési cél, harczjelet, melyért s mely alatt küzdjenek. És e harczjel nem oly biztos ugyan, mint a római legioké, de arra minden esetben jó, hogy általa bármi kevés közügybeni mozgalom ébresztessék, a még kétkedő rokonszenvűek és egynézetűek itt-ott, tetterőre élesztessenek s a legközelebbi célok közül valamicske eléressék”. Majd rátér az országgyűlésre és behatóan ismerteti az okokat, hogy miért nem volt a közelebb lefolyt országgyűlésnek — melyhez kinyitásakor annyi eredményről előérzetet kötének — majd semmi eredménye. Kemény utolsó dolgozata, egy darab időn át, ezen czimmal jelent meg: „A földbirtok szétporlásáról”. Négy számban jelent meg a terjedelmes dolgozat, mint mely nem csak hosszúságánál fogva feltűnő, hanem tartalmánál fogva is. Oly szakértelemmel tárgyalja a közgazdasági kérdéseket, amely csak becsületére válik azon kornak, hogy ily publicistákkal is rendelkezett. Kemény érveléseinek egy része olyan, hogy akár ma kiadható lehetne. A földbirtok határtalan elaprózódása ellen szólal fel, amely teméntelen parányi birtokot fog szülni, a valódi megélhetés reménye nélkül. Hogy külföldön is vannak apró birtokok, az Kemény szerint nem ok

a hasonló követésre, mivel ott van ipar, mely lehetővé teszi a kis birtokon való megélhetést is. „Három fő tulajdon — írja egy helyen — pedig az, mit alkotmányos polgártól megkívánhatni, ha mértékesnek akar tartatni; első: hogy gazdasági állása elég független legyen, kedvezés és pártfogásra nem szorulni, sem kegyvesztéstől félni, s elég tehetős, hogy a közjó előmozdítására és a rend fentartására nem csak rendes időkben adhassa meg önkénytelenül vagy törvény szerint a magáét, hanem hogy szokatlan időkben is rendkívüli segínyt nyújthasson be a jogállapot fentartására, s künn a nemzeti integritás megőrzésére . . . Második, hogy szellemileg elég képzett legyen a községi és felsőbb hatóságok kormányzásában munkás részt vehetni, polgárjogait érteni s azokat erőteljesen védhetni a törvényes formák között és alkotmányos polgárkötelességeit (pl. a képviselő, vagy választó, az esküdt és honvéd tisztét) egész terjedelmökben teljesíthetni . . . Harmadik, hogy gyermekeit oly állapotba tehesse szellemi és gazdasági tekintetben, hogy közülök minél többen teljesíthessék a mértékes honpolgár kötelességeit. Mindezen tulajdonokkal már az apró birtokos nem bírhat.“ Majd megszívlelendő gazdasági fejtegetésekbe bocsátkozva, végül kimerítő okadatolással, a földbirtok elaprózását a következő intézkedések által véli meggátolhatónak . . . 1. Nyújtassék kedvezés a gyáriparnak védvámok által. 2. Csökkentessék az apró birtokosok száma, ott, hol már igen elszaporodtak, áttelepítés által oly vidékekre, hol még a népesség gyér s a műveletlen földek terjedelmesek. „A helyett, hogy a háromszéki székely élélmeért Moldvába vándoroljon, s némely örmény kereskedő székely gyarmatot telepítsen ott benn vásárlott pusztájára, üdvösebb volna mind nemzetiségül, mind politikai, mind pedig közgazdasági tekintetben, ha magyar mágnásaink mezősegi s másuttii, vajmi keveset jövedelmező, terjedelmes műveletlen mezeikre telepítenék őket kedvező feltételek alatt.“ 3. Ajánlja a tagosítást. 4. Osztassanak fel a közbirtokok osztható részei is, a közös birtokban nincs sok haszon. 5. A roppant terjedelmű korona javak adassanak ideiglenes avagy örök bérbe. „Ezáltal egy számos tehetős birtokos — rend új, erős oszlópa a trónnak — fejlődnék ki s a finánciális és nemzetgazdasági szempont is végtelenül nyerne.“ 6. A majoratusok eltörlendők. 7. Odahatni törvény által, hogy örökléseknél a birtok inkább egy kézen maradjon, minthogy az örökösök közt feloszolják. Kemény ezen kíváнатát a kis birtokra

alapítá, hogy ne tagoltassék az még jobban széjjel; a többi örökös pénzben kívánta kielégíttetni. „Ezek azon eszközök — végzi cikksorozatát Kemény — melyeket az apró gazdaságból eredő rosszak tovább harapózásának gátlására és meggyógyítására célirányosan és sikerrel alkalmazhatóknak vélünk.” Tekintve, hogy a földbirtok elaprózásának kérdése máig sincs megoldva, szükségesnek láttam azon pontozatokat közölni, melyeket Kemény a 40-es években már hangoztatott és mely pontozatok ma is beválának a kérdés megoldására. És általában a Kemény fejtegetése, mely több mint hatvan évet mult, ma sem avult el, a földbirtok kérdésének a megoldása, elődázhatlan szükséggé vált. Az irtoztató mérvű kivándorlást az okozza: hogy a nép nem tud földhöz jutni a sok lekötött birtok miatt és az ipar lassu menetbeni haladása is gátló akadály nálunk arra, hogy az ország lakói pénz kereset forráshoz juthassanak. Kemény Zsigmond báró publicistikai munkálkodása Erdélyben ezzel egy ideig megszűnt, de nem végképp, amiként ő ezt gondolta.

A lap szerkesztője Méhes Sámuel, a junius 13-iki számban nyilatkozott erről, másfél hasábon számolva be olvasóinak lapja ügyében. Bevezetésében szólva a lap eddigi munkálkodásáról, így folytatva azt lejjebb: „Kemény Zsigmond báró és Kovács Lajos, kik már félév alatt a Híradó vezércikkeit nagyjában adták, ezen félév végével visszavonulnak. Valamint mélyen fájjaljuk a vesztest, úgy reméljük is mikép nem kimélve sem áldozatot, sem fáradságot e hiány lehető kiegyenlítésére, Híradónk ezentul is a józan haladás organuma leend. Jelszava nem ábránd, de minden, mit a szeretett hon java, mit megfontolt körülményei kívánnak s mitől a lépcsőnkénti haladás békés pályáján siker remélhető.” Daczára a sokat ígérő szerkesztői nyilatkozatnak, Kemény és Kovács visszaléptével, a lapnak vezérczikki rovata nagyott hanyatlott. Önálló vezérczikkek ritkábban adattak, városi és megyei gyűlések avagy más hírek közlésével töltetett be a vezérczikkek rovata s az önállóbb czikkek is nagyon szárazak voltak. Kemény szelleme azonban még kísértett a lapban, amennyiben három vezérczikki rovatban van közölve egy röpirata, mit a megyei kicsapongásokról irt; Zeyk József pedig önálló vezérczikkeket is szentelt a „Munka” ismertetésére. Zeyktől (Z: betű alatt) a következő dolgozatok jelentek még meg: „Kisdedóvók“, „Elemi iskolák“, „Rendszeres bizottmány“ czim alatt azt fejtegeté, hogy az összeüllendő országgyűlés nem sok hasznát

fogja venni a rendszeres bizottmány dolgozatainak, mivel részben változtak azóta a helyzetek; „de az is féld, hogy tárgyalatni fog valamely munkát s míg kiterjedtsége miatt annak bevégzésére sem lesz elég idő, egyes tárgyak, melyeket különben ellehetett volna igazítani, háttérbe szoríttatnak.“ Pár jó vezérczikk jelent meg B. betű jelzéssel is, mint „Nemzetiség“, melyben a szászokkal folytat vitát a magyar nyelv használata ügyében. Maró gúnynyal, de kissé rendszertelen modorban tárgyalja és érthetlen stilben „Popularitas és egyéb“ című cikkében (B) a felsőházban tartott beszédeket. Vannak W betű névvel egyes dolgozatok, mint: „Visszatekintések a lefolyt félévre“, három terjedelmes cikksorozatban böngész a közélet mezején. Hogy W betű név alatt ki lappangott, nem tudható, nem lehetetlen, hogy talán Wesselényi? De mert az egész névkitevés nélküli cikkeket nincs szándékom ismertetni, gyorsan mehetünk tovább a tarlózás terén. Maga a szerkesztő is adott be vezércikkeket, rendkívüli száraz modorban, valódi tudós tanári értekezlet forma alakjában, mint: „Vallás ügye Erdélyben és Magyarhonban“, a vallások jogait biztosító törvényeket czitálja elé. „Vegyes házasság ügye Erdélyben és Magyarhonban“, két számban tárgyalja az akkor nagy hullámokat vert kérdést. „Országgyűlés Erdélyben és Magyarhonban“ című, öt számra terjedő dolgozatában, akadémiai értekezlet alakjában behatóan ismertetli a két haza országgyűlésének belserveszetét, tagjait, tárgyait, tanácskozási rendjét. Méhes használta a nagy (S) betűt is. Nagy tudományos apparátussal írt, de nem vezércikkbe való dolgozat jelent meg Malmi Ödöntől, négy cikksorozatra terjedőként: „A bíróségekről és a büntető eljárásról.“ Vida Károly élénk tollal és hirlapírói rutinnal adott ki két számra terjedő vezércikket ily névvel: „Hódiói kacsintások a Rajna mellékről felénk.“ Egy röpiratot szed széjjel, minek tartalmáról az erdélyi szász lapok is tudomást vettek, s amelynek főeszmemenete az, hogy a szlávizmus elnyomja a magyart és így jó lesz a germán elembe olvadni. Jó lesz a német irodalomhoz csatlakozni, mely velök egyszersmind az egész világirodalmat közvetítendi. Vida élénk humorral felel és kijelenti, hogy bármiként burjánozzék is körölte meg kívüle és benne a szlávizmus, meg a germánizmus eleme, a magyar nemzet határait s országának integritását megőrzendi: „habár halottaival kellendene is magát körül-sánczolni.“ Vida Lajos a mostani értelemben vett hirlapírói tollforogatója volt Erdélynek. Valódi hirlapíró volt a szó teljes értel-

mében. Könnyed hírlapírói stillal szólt a közönséghez, távol minden szárazságtól és tudományos színezettől. A mai korra született Vida, nem érvényesíthetë magát úgy, ahogy megílltette volna a negyvenes években, mert akkor magas nívón álló, száraz — avagy tudákos dolgozatok uralták a politikai lapok terét. Az ily kor nem hozta meg számára azt a tért, amit elnyerhetett volna más idôszakban. Az ötvenes években (57—58) nagy politikai lapot szerkesztett Kolozsvártt, de akkor sem volt kedvezô az idô, az ô hírlapírói temperamentumához. Visszatérve a vezércikkék ismertetéséhez, név nélkül is jelent meg pár vezércikk: „Mi kell Erdélynek?” Az unió létrejötte előtt vállalati szellemnek kell Erdélyben is meghonosulnia, mert máskülönbén Erdély — a névtelen cikkíró szerint — mindenben el fog maradni. Önálló vezércikkben van ismertetve a „Nagyszebeni iparmû-kiállítás” ; e leírásból megtudjuk, hogy Erdélyben Brassó lépett fel elôször ily kiállítással és Szeben most követi. A leírásból azonban az is kivehető, hogy a kiállításon csak Szeben s környéke vettek részt, tehát nem volt erdélyrészi országos kiállítás.

Vidéki levelezôk gyanánt ez évben a következôket látjuk: Keller János (Udvarhelyszék), Csiky Sándor (Hevesmegye), Szölôsy Balázs (Nagybánya), Incze Károly (Kraszna), Gálfi Mihály (Udvarhelyszék), Baternai Antal (Zarándmegye), Farkasfalvy Viktor (Marossszék), Fosztó Ferencz (Aranyossszék), Incze József (Bardocsszék), Tibáld Sándor (Bardocsszék), Veress (Tordamegye). A legtöbb megyei tudósítás név nélkül jött, vagy csak e szóval: „rendes levelezônk”. Nagy tér jutott a Pozsonyban ülésezô országgyûlési tudósításra, de csak nevek kitevése nélkül közöltettek a tárgyalások. Tekintélyes teret foglalnak el, a mindentféle téren mozgó személyes hírlapi nyilatkozatok, amiknek ma már semmi jelentőségük sincsen, és nagy gond volt fordítva a pesti és erdélyi nemzetiségi lapok ismertetésére. Ugy a szász mint az oláh lapok a tulzók kezében volt; Boheczel Sándor oláh ügyvéd és tekintélyes birtokos keményen megleczkézteté „Komoly szó” czímmel a „Gazeta de Transsilvaniát”, hogy ne izgasson a szász lapok mintájára ô is, hanem tanácsolja, hogy befolyását a lap fordítsa arra, miszerint „nemzetem fiai miveljék nyelvöket mint oláhok, és tanulják a magyart mint e hon polgárai”.

Igen élénk rovata volt a lapnak, az ezen felírás alatt lévô: „Kolozsvári Napló” kedélylyel és elme éllel vannak a városon lefolyt egyes dolgok megörökitve, nagy tér jutva benne az iro-

dalom és színházra is, ki szerkeszté, nem tudhatni, hol név nélkül jött a közlemény, hol más más kezdő betűkkel. Nem volt minden számban ily rovat, de mégis többször volt mint nem. Csakis egy tudósítást írok ki belőle, amely jelenben is tarthat érdekességre számot. A február 21-iki számban ez van írva: „A Beszélytárnak nem egy olvasója ütközött meg azon valóttan közleményeken, miket Kőváry László úr abban, Bölöni Farkas Sándor utolsó napjaira nézve „Székely honról“ írt munkájából ismét, miszerint a boldogult ápolatlanabbul szenvedett volna betegágtyán, mint egy idegen. Gyöngéd női kezek nem ápolták ugyan a beteget, mert ő nőtelen maradt, hogy osztatlan szerelemmel élhessen az emberiségnek s honának; de hiv s érette, ha kell, szív véröket is feláldozni kész barátok mindig valának körülte, kik éveken át fenhuzott betegségben neki sok örömrát szerzetek s midön az utolsó csepp erejéig munkás férüi leroskadt, betegágtyában éjjel és nappal ápolák s végharczában is lehelletén csüggének. Mit baráti gond s hűség forrón szeretett s tisztelt barátnak meg tehetnek, azt az elhunyt baráti híven megtevék; tudják és vallják ezt számos tisztelői, kik őt végnapjaiban látogaták vagy mint létefelől aggódva tudakozódtak. Farkas Sándor stoicusi szilárd lelke távoztatni akarta ugyan több izben a körülte virasztást, kimélendő barátait, de a hű lelkek nem nyughattak, midön oly drága élet állott a végponton. Hogy könyvet tervezett volna a nőtlenség kinairól, az is minden alap nélkül felkapott monda. Mi végül néhány bevégzetlen munkája megégetéséről mondatik, ezt ugy kell érteni, hogy az üdvezült minden levelezéseit s apró jegyzéseit megégetni hagyta végrendeletében, mi annak értelmében végre is lön hajiva (!). Mind ezt a nagy férüi jóbarátainak megnyugtatasára szükségesnek látám elmondani“. Tekintve hogy Bölöni Farkas Sándor Erdély egyik legnagyobb fia volt a mult században, szükségesnek tartók a fenti nyilatkozatot közölni, anélkül, hogy az mindenben megfelelné a valónak, mert kézíratai nagy számmal vannak a kolozsvári unitárius főiskola könyvtárában, a gazdag könyvtárával együtt, léve maga is buzgó hive az unitárius egyháznak. Az Amerikában jártakor jegyzetei is megvannak egészszében a fenti könyvtárban. A megczáfolt Kőváry pedig még ma is forgatja a tollat, kinél termékenyebb író Erdély elő nem állított sem a multban és aligha fog a jövőben is. A Farkas Sándor siremlékére szépen folyt a gyűjtés, még az elmúlt évben elkezdődve az, a Híradó koronként

közlé az újabb adományokat, a választmány nevében Kriza János nyugtázta az adományokat. Sirköve ma is egyike a legszebbikének a kolozsvári temetőben, mellszobra is elárulja a mély gondolkozású férfit. Szabadelvű volt a szóteljes értelmében. Amerika szabad levegője ájtarta egész valóját s a szabad eszméknek toborzott híveket lithon is, habár nyílt tere erre nem is volt. De a kik vele érintkeztek, azoknak szívébe elveté a szabadságtájának a magvát.

A „Nemzeti Társalkodó“ ez év folyama is a főlap keretében jelent meg, és így itt emlékszem meg összevont alakban. Irtak belé: Brassai Samu, aki öt számra terjedő rendkívüli gunyoros vitát folytatott ily czim alatt: „Tiltakozás az F. betű hatalmaskodása ellen“. Az Athenaeumban megtámadtatott Brassai „Bankügy“ című könyve, még pedig tulajdonképp csak egy betűért. F. azt állítá: hogy „pénzt forRás“; Brassai meg azt mondta: „pénz forGás“! . . . Gunyosan mondja erre Brassai, hadd induljon hát a G. az R. ellen. Az ő éles elméjével és nagy tudásával forgatja ellenfelét, de a minek ismertetése túlhaladja terünket. A Brassai dolgozata után sorrendben következett, a szász törvényhatóságok követeinek a külön vélemény közlése, melyet a muzeum, színház és országos terem iránti országos végzés ellen beadtak Hangoztatják, hogy az Országos muzeumra semmi szükség, mivel ezen Fejedelemségben mindenik nemzet keblében léteznek muzeumok, és így a muzeum nem országos, hanem nemzeti intézetnek tekintessék, s a szász nemzet a muzemot érintő dolgokba ne vegyitessék. Mielőtt az országos-terem építése elhatározatnék, az 1791-iki 10-ik törvényczikk megváltoztatása tárgyalassék, mivel azon törvényczikkben az Uralkodó jogköréhez van az utalva, hogy az országgyűlést melyik városban hívja össze, s így annak helye nem állandóan Kolozsvár. A színház költségéhez semmi szükség hozzájárulniok. Husz követ írta alá az iratot. Két számban van ismertetve a „mezei rendőrségről“ szóló törvényjavaslat. „A szász földön lakó oláhok sérelmei“ van közölve, mit az országgyűléshez nyújtottak be, hogy mennyire elvannak nyomva. A három számra terjedő iratból kiolvasható a szászok igazságtalansága . . . Áthaladva több számon, mint melyek felemlítése felesleges, megemlítem az április 4. és 7-iki számokat, mint melyben adva van Kolozsvár követeinek a beszámolója. „Egy köteg kérdések“ — czímmel kérdést intéz — Beszédes Viktor — a valódi avagy álnevével két számon át, az egyik szász lap szerkesztőhöz:

hogy a magyar honnali egyesülés cikkében miért állítja azt, miszerint a magyarok és székelyek zöme nem óhajtja az uniót? — „Koldulásügye“ — czimmel — négy számra terjedő — igen tanulmányos dolgozatot adott Krizbay Miklós. Hasonlóan érdekesen van ismertetve a „mezei naptár“ negyedik évfolyama, mit a magyar gazd. egyesület adott ki. Bakó Benjámín a terjedelmes dolgozatában nem marad az egyszerű ismertetés keretében, hanem véleményt mond a mikénti szerkesztésre nézve. Igen hazafias szellemben van szerkesztve a Kővárvidéki oláh származásu magyar nemeselek nyilatkozata: „Szózat magyar nemzetiség és nyelv ügyében“ — czimmel. A már említett Boheczel Sándor nyilatkozatához még azt teszik hozzá, hogy míg a nem nemes oláhoknak, a magyar nyelv tanulása igen tanácsos, azért minden áron megtanulandó, — addig nekik mint nemeseleknek, az nélkülözhetetlen kötelesség tudni . . . Név nélkül van ugyan adva, de irodalmi színvonalon álló dolgozat: „Wellington és Oconnel“. Alig gondolhatni két különbözőbb jellemet, mint e két férfit, — ezt tünteti fel ügyesen az író. Ugyanezen írótól hasonló jeggyel, két számra terjedő dolgozat van adva: „Római és angol nagyság“ czimmel. „Szerbiáról“ van hosszabb dolgozat adva eredeti kútfők után. „A scót presbyteri egyház belviszálját“ ismerteti Gál Pál. „Nemzetiségi irányzatok czimmel, ékes nyelvezettel felhivatnak az örmények, hogy legyenek a hazának méltó fiai s legyenek magyarokká. Tudományos értekezet alakjában van ismertetve „Írland baja“. A szeptember 12-iki számban meg Gál Pál ismerteti „Anglia jelen helyzetét.“ Szűcs Antal egy későbbi számban meg „Az ifju Skandináviát“ ismerteti. „A demokrátiának főnségi igényeiről s az egyetemes szavazatról“ (suffragium universale). Hat hasábnyi ismertetése a Simonde de Sismondi-nak, Vida által magyar fordításban készülő ily című munkájából: „Tanulmányok a szabad népek alkotmányairól“. „Franczia és Spanyol honról“ összevont kis ismertetés van adva. A „Repeal“ czimmel (unió bontás) meg Gál Pál ismerteti, illetve elmélkedik Oconnel munkája felett, mit Írthonban kifejt. Hatalmas bírálat van adva, a Szentkirályi Zsigmond „Erdélyi bányászat ismertetése“ című könyvéről. Erre aztán felel a megtámadott szerző. Ennyi az önálló dolgozatok száma, a melyek nagyobb szabásuak. Voltak ezenkívül sok egyebek is közölve, mint például a „magyar kereskedelmi társaság alapszabályainak“ több számra terjedő közlése; országgyűlési feliratok az uralkodóhoz; átirataik

a két Háznak egymáshoz; legfelsőbb leiratok, — akadémiai értesítő és így tovább. Megemlítem még az iparműkiállítási díjazásról szóló s három számra terjedő jelentést, melyből csak az érdekes, hogy az ipartestület által rendezett iparműkiállításon 255-ön vettek részt, de a 159 kitüntetett közt csak egy erdélyi van, a Rajka Péter kolozsvári gépész személyében, akiről már tettünk említést, dicsérő oklevelet nyert.

NEGYEDIK RÉSZ.

(44—47. évek.)

Az 1844-ik évét azzal huzta át a Híradó, hogy a vezérczikki rovat — ami pedig egy lapnál fődolog — mondhatni teljesen hiányzott. Önálló dolgozat mint vezérczikk, alig jelent meg egy néhány. Fogarasi Jánostól jelent meg hosszabb dolgozat — négy számra terjedő — „Urbéri eszmék” czimmel. Nagy Ajtai Kovács Istvántól, ki a „Nemzeti Társalgót” szerkeszté, anélkül, hogy ezt engedte volna jelezni és ki a történeti adatok nagy gyűjtője volt, rendkívüli tanulmányos dolgozatai jelentek meg ily czimmel : „Szózat a Pesti Hírlapnak „Partium s Erdély” című vezérczikkére”. Jelezve van, hogy vezérczikk, de a négy számon át jövő dolgozat meg is érdemlé a lap első helyét. Tudományos apparátussal van előadva Erdély különválása az anyaországtól, majd meg bebizonyítja, hogy a Pesti Hírlap nem jogosan ítéli el a partium megyéket, a mért követeket a pozsonyi országgyűlésre nem küldtek, mivel a partium csak egész Erdélylyel együtt mehet át Magyarországhoz : „mert az e részben hozott magyarországi törvény Erdély integritását sértvén, a kormánytól, mely Erdélynek épségben tartását esküvel ígérte, végre sem hajtathatók”. Kovács különben az unionak híve volt. Tanulmányos és érdekes vezérczikk jelent meg a szept. 20-iki számban : „Egy pár szó gyáripárunk ügyében” czimmel. W betű van a dolgozat alá írva. „Körülményeink” czimmel négy számra terjedő cikksorozatot adott Halmay Ödön. Ezen dolgozat méltán megérdemli a vezérczikk nevet, mert vidéki hírlapi modorban van írva, világos érveléssel, kerülve a tudományos mázt. De e cikkből megérthető, hogy mért nem volt a Híradónak rendes vezérczikki rovata. „Hol működik — így szól egy helyen — tehát a közszellem nálunk? A sajtó által kétségkívül nem, mert a sajtó komoly kérdéseket most még tárgyalás alá is alig veszen, magános életünkben sem, mert a divat társalgásainkból csaknem egészen

kiküszöbölte azon részét a politikai eszmecserének, mely erdélyi állapotainkra vonatkozik." Ezután Magyarországra tér át, vázolván a pozsonyi országgyűlést, mint melytől semmi kérdés megoldását nem várhatni, miután Deák Ferencz kibukott a követségből és nincs ki, akivel betölthetni a vezéri helyet. Végül állítja, hogy ily tehetetlen alsó házzal nem csoda, ha a két tábla jogai is szabályozás nélkül hagyottak. Ezen bizonytalan helyzet örökös foglaltságokra, ellenhatásra s visszaszerzési törekvésekre adott alkalmat, nyitott tért, és a két testület újabb időkben oly szomszédokhoz hasonlított: „kiknél a hány kétséges barázda, annyi makacs tusa, annyi gyűlölet." Ugyanezen írótól jelent hat cikksorozat meg „Igénytelen nézetek" czimmel. Ez már komoly tanulmány volt, hozzá szólva azon kérdésekhez, amivel az országos választmány foglalkozott. Fogarasi P. Jánostól is jött egy vezércikk a decz. 24-iki számban „Gyarmatosítás" czimmel. Külföldi államok, különösen a németországi gyarmatosítást ismerteti, s a végén rátér a hazai viszonyokra, melyben jelzi, hogy úgy a szász földön, mint a magyar földön (székely föld kivételével) kevés a lakó, mi a föld jól megmunkálására hátrányos. Emberanyagban különösen a Mezőség (Kolozsmegye) szűkölködik. Ajánlja a népesebb helyekről való áttelepítéseket.

Ezzel ki is merítők a Híradó vezércikkeinek sorozatát a 44-ik évből. Egyéb rovatai élénkek voltak ugyan, de a politikai rovatai nagyon szintelenek, úgy látszik, hogy a 42-ben fölpezsdült sajtó megint korlátok közé szorított. A szász lapokkali harcz teljesen megszűnt, sőt a pesti lapokból sem adtak lapszemlék. A pozsonyi országgyűlési tudósításra ezuttal is nagy tér volt szentelve, de a szónokok nevei sehol sem említették fel. A „Mult és Jelen"-nel van elég polémia, de ma már teljesen értéknélküliek; különben ezen polemiák megyei s más tudósítások helytelen közlése miatt folytak s arra vonatkozó helyre igazítások voltak. Két hasábra terjedő nyilatkozatot azonban Méhes szerkesztő is tesz közre a június hó 28-iki számban, ily czimmel: „Mult és jelennek nem felelek." „Tetszett a Mult és Jelen szerkesztőjének lapja megindulása óta — kezdi Méhes — csekély személyemet, segédeimet s lapomat folytonosan gúny s gyanúsítások tárgyává tenni. Eddigi modorához hiven, most is az előfizetési idő beállításával 48—49-ik számjaim hat tömött hasábjaim velem bibelődik s amint személyemet gúnyolja, így lapomat revolutio pártolójának

s kormány ellenségének kiáltja. Csudálkozom, hogy több évi tapasztalata meg nem győzhette arról, hogy a guny és rágalom az előfizetők számát nem neveli, s oly magosan álló köztiszteltű kormányunknál mások alacsonyításával magunknak érdemet nem szerezhetünk, — pedig arról már csak akkor is meggyőződhetett volna, midőn még lapja megindításakor legfelsőbb helyen ellenem tett alaptalan feladásával az igazságot szerető fejedelemtől elutasított. De ki az a kormány hive, ki lapomat revolúciós eszmék pártolásával vádolja? az, ki Klioja első kötetében (történeti munka három kötetben, szerkeszti Szilágyi) Lengyelország felosztásáról a többek között ezeket mondja: „Ki nem törölhető betűkkel van a historia évkönyveiben feljegyezve Lengyelország végromlása, megreszkettető intésül a népeknek, tanulságul a fejedelmeknek! Kaunitz alattomos utakon dolgozó, diplomatikai mesterséggel gazdag, haszonleső politikája szerint nem szűnt meg nyilván barátságot színelni az orosz udvar iránt és ezt Ausztria jóindulata felől mindig biztosítani. Így ment végbe Lengyelország első felosztása, gyászos példája a népek jussai letapodásának. József már most szabadon nyulhatott célba vett külső és belső merész intézeteihez. Nyugtalan próbákra ösztönző indulatának, nagyravágyásának semmi ugy nem hizelkedett, mint birodalma határának terjesztése. Valóban a koronás fők ilyen bánása az alattvalókat kötelességek érzésére nem lelkesítheti“. Méhes még több ily czítalásokat tett Szilágyi munkáiból, valamint egyes dolgozataiból, mit a katolikus hit ellen intézett, melylyel fölzavarta a vallási békét. Gunnyal kérdi: hogy aki ily történeti munkákat írt, az nevezheti-e a Híradót revolúció pártolójának? „Azon szerkesztő gyanúsítja a lapomat, kinek epébe mártott tolla az emberre nézve legszentebbet, a vallást sem kiméli?“ Végül ajánlja Szilágyinak: „tanulja meg már saját tapasztalásából, hogy ha a kormány kegyet bírni s előfizetői számát szaporítani kívánja, hagyjon fel a gunyos gyanúsításokkal s feladásokkal; azoknak megnyerésére becsületesebb eszközökhöz folyamodjék — a becsületes út legtartósabb“. Találunk ez évszámban „jutalomkérdés“ kitűzését is, gróf Teleki Domokos száz császári arany jutalmat tesz oly munkára, melynek tárgyát azon földbirtokot illető közgazdasági intézkedések tegyék, melyeket a szerző Erdély jobb-létére czélszerűeknek és közelebbiről teendőknék ítél. A munkabírálatra: gróf Bethlen János, Horváth István, Zeyk József és báró Kemény Zsigmond kérettek fel. A munkák Kolozsvárra voltak

küldendők Kriza János unitárius lelkészhez. Levelezőkül találjuk a lapban: ifju Farkas Pál (Alcsernátról), Szöllősy Balázs (Mármarosból), Tárnay Gyula (Dicsőszentmárton), Benedek Áron Háromszék), Csatáry Vilmos (Marosvásárhely), Fosztó Ferencz (Aranyosszék), Baternay Antal (Zaránd), Gálfi Mihály (Udvarhelyszék), Szabó Lajos (Tordamegye). Természetesen én csak a rendes levelezőket említém fel, mert ezenkívül még másoktól is jöttek czáfoló tudósítások, egy s más ügybeni felszólalások. A legtöbb levelező azonban név nélkül küldé be dolgozatait.

Élénk rovata volt a lapnak a „Kolozsvári Napló“. Egy-két hasábnyi terjedelemben jelent meg, nem minden számban, de nagyon gyakran. E rovatban volt ez évben is élénken előadva a Kolozsvárott történtek, a színházi dolgok szellőztetése és az irodalom. Mellőzöm ugyan az irodalmi rovatot, nem lévén célom a sok könyv ismertetése, de kivételesen megemlítem, hogy a márczius 5-iki számban érdekesen van ismertetve az Ürmössy Sándor unitárius pap könyve, mely ily czímmel jelent meg: „Az elbujdosott magyarok Oláhországban“. Ez volt az első könyv, melyben tárgyalatik a kivándorlottak sorsa. A könyv ismertetésből megtudjuk, hogy a kivándorlottak akkori száma tizenkétezerre ment. A Híradó e miatt élénken feljajdul. Hátba a mostani számot adnánk? . . . A Kolozsvári Napló rovatból az is kiténik, hogy ez időben főuraink termei megnyíltak a nyilvánosság emberei előtt is. Midőn a magyar orvosok s természet vizsgálók ötödik nagygyűlésüket Kolozsvárrt tarták szeptember havában, Brassai Samu léve a litoknak, végezte a felolvasni valókat; a város által rendezett mulatságon kívül, gróf Kemény Sámuel fényes tánczestélyt rendezett a vendégek tiszteletére, báró Kemény Ferencz országos elnök meg a kertjében akart bucsuestélyt rendezni, ha az eső elneverte volna a jó szándékot. Erdély főurai az újabb tizedekben zárt kasztrendszert folytatnak és nyoma sincsen oly estélyek rendezésének, ahol a társadalom más osztályai is részt vennének azon. Ezen rovatot a 44-ik évben Vida szerkeszté, valódi hirlapíró ez időben csak ő volt Erdélyben, Kemény, Kovács és mások — publicisták voltak; de Vida hirlapíró volt, hozzá hasonló még csak Szentiváni Mihály volt. Jegye egy nyilvánvaló volt, mit féltérden álló ember lőtt. Már ezen időben indítványba hozta a fenti rovatban a kutya adót, mit csak az újabb tizedekben léptettek éleibe. Részleteket azonban e rovatból nem közöl-

hetek, mivel ma már érdekekkel nem bírnak. Az utolsó számban december 31-én, mielőtt a színelőadások s más dolgok tárgyalására rátérne, ily bevezetéssel nyitja rovatát meg: „Kedves nyílvesző! megtágltom húrodat, melyről néha-néha sebezve pattannál a társaséleti ferdeségek taborába . . . többet nem akarlak használni: elég sokáig működtem veled a bogáncsos csata-síkon, hol jutalmam volt egy csomó rágalom s keserű följajdulás. De azonban kedves nyílvesző, nem úgy hagyok föl veled, mintha te semmi eredményt nem hoztál volna elő a harcz után: dicseghetem veled, mert hegyed hol jajdulást okozott, ott sokszor jobb irányba tértenek, mi a számtalan kedvellenségek fölött mégis elég bér csekély személyemnek s neked drága nyílvesző. Leteszlek nyugalomra, s ezzel magamat is nyugalmazom: szóval feuilletonistai pályám, a mai számban bé lesz végezve. Vissza tekintenék küzdéseimre részletesen . . . de tán újra vérzeni fognának a hegedni kezdő sebek; jobb lesz vele fölhagyni, ugyanis mindenki tudhatja, ki nyilasom a Híradó hasábjain megpillantotta, micsoda irányban törtem a jó ügy felé. A Híradó mellett csak közlegényi szerepem vala — ez igaz; de e közlegénységgel inkább megvalék elégedve, mint vezéri hivatallal egy oly hírlap mellett, melynek semmi politikai hitvallása nincs. (Itt Mult és Jelenre céloz Vida). Körülményeim hatalmasan igényelvén a lemondást. kénytelen vagyok vissza vonulni a pályáról, melyen küzdeni nem épen hálátlan munka volt“. Volt még egy ily rovata a lapnak; „Hírfűzér“ címmel. Az ország egy és más helyéről hozott kisebb közleményeket, de legkevésbbé élénk módorban.

Ez évről még csak azon epizódot említem fel, mely legnagyobb művésznőnk Prielle Nellivel (Cornelia) történt. A Mult és Jelenben fel volt említve, hogy Cornelia jutalomjátékául Marosvásárhelyen a „Londoni koldusokat“ adták. Ez alkalommal kapott az ifju művésznő ezüst kosarat, virág fűzérrel ékitve. A Mult és Jelen (Maros-Vásárhely) levelezője erre megjegyzi: hogy az ifju színésznő mindezt ne úgy vegye (azaz ne higgye el magát), mint érdemjutalmát, mert ez még kevés: hanem mint nyilatkozatát a közönségnek arra nézve, hogy a művésznő iránt jó véleménnyel van. Erre a Híradó azt mondja a márczius 19-iki számban: „Tehát Prielle Cornélia művésznő; de érdeme — az nincs; mert ha van is, de kevés, és miért? mert — ifju. Ugyan lehet-e Prielle Cornelia művésznő a Mult és Jelen előtt úgy, hogy ezt ne tulajdo-

nitsa neki érdemül és pedig nem kevés — sőt nagy érdemül és éppen azért, mert ifju? Elmúlt az évek tekintély kora! s ha a vásárhelyi levelező arra vár: hogy Prielle Cornelia évszáma szerezzen érdemet magának előtte: elkésett M.-Vásárhelytől őt megjutalmazni. És hogy most volt a közönség méltányos iránta, leginkább lehetett és pedig éppen igen sok érdemeiért, s a többek között azért, hogy önerején fejtette színészi tehetségeit annyira, hogy még a t. cz. levelezőtől is művésznő nevet kapni szerencsés lehete. Ő kétségkívül a mostani magyar színésznők notabilitásainak egyike.“ Mily éles látás volt ez a Híradó részéről? Már a 40-es években felfedezi benne a páratlanul álló művészi tehetséget, mely annyi tizeden át világított a magyar színművészet egén.

Az 1845-iki évben megint élénk volt a vezérczikk rovat és magas nivón állott. Gróf Teleki Domokostól igen érdekes öt számon terjedő dolgozat jelent meg „Hirlapi Sajtónk“ czimmal, amelyben vázolja az egyes pesti lapok reform munkálkodását, sajnálatának ad kifejezést Kossuth Lajos visszalépte felett, kire a magyar hirlapirodalomnak nagy szüksége lenne a mostani mozgalmas reform korszakban. Majd áttérve az erdélyi hirlapirodalomra, sajnálattal konstatálja, hogy kitérőseink nem irnak a lapokba, és így az azokban megjelent cikkeket a közönség csak néhány író fölfogásának nézi, nem ruhazza fel a hirlapot — a közvélemény tolmácsának. Kemény Zsigmond báró január hó 14-én megint beköszöntött jeles tollával. „Érintések“ czim alatt négy cikksorozatot adva, nem kevesebbet, mint tizenhét hasábra terjedőt. Úgy látszik, hogy az akadályok megszűntek hirlapírói munkálkodhatása elől, mert máskülönben nem kezdhette volna megint el cikkezéseit a Híradóban; de nyilatkozatából az is kitérő, hogy ő főként szaktárgyak feldolgozására kapott engedélyt. De már ez is nyereség volt ugy a lapra, mint az erdélyi közönségre, hogy rendkívüli ianulmánnal irt dolgozataiból megérthette a kérdéseket, tájékozást nyert a megoldandó kérdés minden részlete fölől. Az „Érintések“ czimű dolgozatát ezzel vezeté be: „Tizennyolcz hó tölt el, mióta a Híradó olvasó közönsége, mióta Erdély a hirlapirodalom hasábjain csekély nevemmel nem találkozék. Másfél év nép és egyén élete fölött ritkán vonul el minden nyom és változtatások

nélkül. Ha kezemet szívemre tenném, érezni volnék kénytelen, hogy az már lassabban dobog. Reményeim kevesebbek.“ Csüggedését még tovább vázolvá, majd így folytatja: „Midőn nem késtem magamról ezen őszinte vallomást közzé tenni, jogot érzek megkérdeni: nem változott-e Erdély olvasó és cselekvő közönsége is másfél év alatt? Igen sokat változott: erről minden nap és minden ajk meggyőző minket, kik a nemzet életérdek dobbanásaira figyelünk.“ Ezen állítását nagy apparatussal és irodalmi színvonalon álló tollal bizonyítja be Kemény. A közönyt közéletünkben legfőképpen abban látá, hogy Erdély jelenlegi állapotát mindenki ideiglenesnek tartja, az anyaországgal való egyesüléstől vár fordulatot mindenki. Erős szatírával megy neki az ily fölfogásnak, kimutatja, hogy mennyi kérdés vár megoldásra, amit bűn elodázni az egyesülés iránti reményért, amely tevékeny munkássággal is majdék bekövetkezik. Majd fájdalmanak ad hangot, hogy Erdélyben lejárt a tekintélyek kora. „Nagy szerencsétlenségnek kell tartanom, hogy Erdélyben éppen akkor járt le a tekintélyek kora, midőn a régi rendszer megbukott és az új még gyökeret nem verhet. Az 1834-iki ellenzék hatályos vezetői részint pályájokról kiszorítottak, részint a sok félreértések mián saját pártfeleik ellen fordított fegyverekkel igen gyakran kockáztatták népszerűségüket. Kik közülök még politikailag élnek, szeréntul kiábrándultak; hitők kevés a mozgalomhoz, reményők csekély a sikerhez. Azon nemzedék, mely új egyéneket vala eléállítandó, a veszteségeért vigasztalást még nem nyújtott. Mi, noha Velleus Paterulus megjegyzése szerint, a nagy talentumok, mint a vándormadarak, többnyire csoportonként tűnnek föl az égbe s előttök s utánok pusztá a lát-határ; mi — ismételjük — nem adunk helyet keblünkben oly szorongató kételynek, mintha e kor nem tudandna nélkülözhetetlen embereket előteremteni; de most, e perczen mégis igaz, miként Erdély politikai mezején vannak ellenzék, de nincs ellenzék; vannak haladók, de nincs haladási párt; vannak érdekes szónokok, de kevés a befolyásos egyén és nincs központi tekintély.“ Végül Kemény az ő erős logikájával bebizonyítja, hogy az erdélyi közszellem súlyedésének továbbá főokát az urbéri kérdésekkel kell összeköttetésbe hozni! A politikusok tisztában voltak azzal, hogy az urbér behozatala a sokaságnál, az alkotmányos tömegnél nagy visszahatást fog szülni; ez okból igyekszik mindenki kitérni a kérdés megoldása elől. Ezt Kemény nem tartja komoly eljárásnak

és a dolog mentől részletesebb megvitatását ohajtja. Ezen okoskodás alapján így végzi a cikksorozatot: „Ezen hitből kiindulván, a Híradó jelen félévében megkísértem az urbér főbb kérdéseit rendre tárgyalni, s bizton remélem, hogy hazánk választottjai fáradozásaim által tetre és erélyre buzdítva ezen provinciában és haladási igényeink más szakmaiban több és hasznosabb cikkekkel fogják a Híradó érdekét növelni, a haza jólétét előmozdítani és csekély műveimet árnyékba tolni és elfeledtetni.” Kemény ezen dolgozata heves választ vont maga után Mikó Mihály részéről, mely teljesen személyes élű cikkben visszautasítja Kemény vádjait, mintha Csikszék is az ósdi megyék közé tartozna, — ellenkezőleg Csikszék mindég a szabadelvű reformok terén állott. Az epés nyilatkozat így végződik: „S most a báró ur ismert gyöngédségére hivatkozva kérdem: valljon melyik czélszerűbb: minden czél nélkül gunnyal intézni az „Érintéseket” egy egész törvényhatóság ellen? vagy semmikép nem érinteni azt, ha belügyeinek folyamát távolléte miatt figyelemmel nem kísérheté?”

Kemény beváltá ígéreteit, sőt a félévet egész évre kinyújtá, írva tudományos színezetű dolgozatait. Nem hirlapl közlemények voltak dolgozatai, hanem szakszerű fejtegetések, amiknek nem kis hátránya a tulhosszadalmasság; a másik hátránya dolgozatainak az volt, hogy nem jöttek egymásután, hanem a folytatásai a legtöbbször megszakítottak, s tekintettel a Híradónak egy héten csak kétszer való megjelenését, mindenesetre a dolgozat összhangjára nézve, a tulhosszadalmasság és szaggatott kiadása kissé hátrányára eshetett. Ettől eltekintve, ha a mély tanulmánnyal irt dolgozatai hatást nem is keltettek a közönség tulzómében, a gondolkozni szeretők táborában azonban viszhang nélkül fáradsága nem maradt, már pedig ez volt a fő. Hatalmas bonczoló logikával fűzte gondolatait, és adott anyagot az értelmesebb közönségnek, hogy tájékozhasssa magát a megoldandó kérdések felől. Dolgozatai alá nem írta nevét ki a fentebb közölt beköszöntő után, hanem: X. Z. betűk alatt adta ki. „Átalakulásunk” czimű vezércikkében (márcz. 11-iki számban) hatalmas támadást intéz báró Eötvös ellen, ki a Pesti Hirlapban a központosítás körüli eszméit adta elő. Kemény álláspontja az volt: hogy míg Magyarország alkotmányos intézményei távol állanak az Angliában tapasztaltaktól, de kül- és belkörülményeink tetemes átalakulásával községi, s ezzel összhangzásba hozott meggyeféle rendszerünk, képviselet józan elve szerént ala-

kiltott törvényhozásunk, szabad sajtónk, felelős miniszteriumunk nem lesz, és pedig együtt nem lesz, mindaddig központosítás iránti legsovárabb óhajítások csak óhajításoknak maradnak, mindaddig törvényhatósági rendszerünkkel mint pártszerrel kell élni, s azt a korigényei szerint ennek szükségéből fölmerülő eszmék, legyenek azok központosításaik vagy a törvényhatósági szellemből folyók, alkalmazás által kell tökélyesíteni, mire épen oly őszintén kell hogy kezet nyujtsanak a központosítás, mint a megyei rendszer baráti. Az elsőeknek ugyanis meg kell győződni az iránt, hogy a törvényhatósági rendszer, mely a javítások ellen magát meg-rögzöttek nem mutatta, azon pont, honnan az ország fölvrágoztatása, és így az ők reményeinek valószínűsítésére, okvetlen kiindulni kell, hogy a célérhetés inkább valamely folytonos, mint egyszerre eszközölt műtétel által remélhető, s hogy végre egy megtisztult, egy az akkorinál a kor és törvényszerű haladás igényeinek inkább megfelelő törvényhatósági rendszer az átalakulás nélkülözhetlen lánczolatát képezi, s annak eszközzésére sokkal alkalmasabb, mint a törvényhatóságok akkori állapota. A törvényhatósági rendszer hivei pedig, kik azt helyesen csak addig kívánhatják megtartatni, míg jobb rendszer által feleslegessé tételik, annak időszerinti tökélyesítését annyival kevésbé gátolhatják, mennyivel inkább meg kell győződniek, miszerint egyedül egy azon mód, mely által az mindaddig, míg minden emberi műnek törvénye szerint órája ütött, az alkotmányos életre üdvös és erőteljes hatását egész élenkségekben fentarthatja. Kemény tehát az Eötvös, Csengery, Szalay s mások által képviselt iskola hive volt, — de a föltétlen központosítási kívánalmaknak nem lett hive, garanciákban kötö az annak való behozatalát. Kemény Zsigmond báró a Híradó fenti számában nemcsak Eötvössel kötött ki, hanem a „Budapesti Híradó“ ellen is intézett támadást, mégpediglen szokásától eltérőleg, kissé éles hangon tévé ezt. A Budapesti Híradó „Kormány és Nemzet“ czimmal támadá meg az országos ellenzékipárt magaviseletét, — erre felelt Kemény, egy egész külön cikkben, a melyben visszautasítja azon vádat, mintha az ellenzék azt vallaná vezérelvéül, hogy a szabadság ellensulya Magyarországon is a kormánynak rendszerített gyengítésén alakul, s mely politikai eljárásának egyik föladatát épen a felelősség elleni ingerkedés vagy féltékeny aggodásban találáná. „Az ellenzéknek — írja — a kormány egyes tetteire hivatkozó egy pár tényei ily súlyos vádak bebizonyítására korántsem

elégességek.“ „Sétatér és kórház“ czimmal egy igen szép, költői szárnyalással irt cikket adott be a lap ápr. 4-iki számában. Vázolva ebben Kemény az üdülő-helyek hasznosságát a városi lakosokra, feltüntette a külföldi városokat e téren való haladásában, párhuzamba tette hazánk városainak e tekintetbeni elmaradását, s végül tiltakozott azon terv ellen: hogy Kolozsvár egyetlen üdülő helyén a népkert szomszédságában kórház építtessék. „Ha a mulatókertet — írja egy helyen magas röptű tollal — a halál és temető közé helyhezni, a betegeket és kórházat a mulatók larmájának s az év legnagyobb részében e szünetleni pornak, a mulatókat a koporsó, halálszekér és temetések gyakori látásának akarjátok kitenni, ha czélotok az, hogy a nap egyforma látványai és sokféle fáradalmai után szórakozást és pihenést sóvárgó test és lélek a szomszédkertben sétáló lábbadozók, az ablakon kinéző sáppadt arcok tekintete, vagy talán a szenvedőknek jajveszék-lései, vagy örültek örvongései által emlékeztessél a memento morira, vagy legalább a latin költő azon szavaira, miszerint az egész élet a fájdalom és öröm elegye, ha a közönséget a kórházakkal gyakran együttjáró ragályos nyavalyák felőli hírek ijedelmének akarjátok kitenni, ugy igazatok van! mert a czélt remekül mozdítjátok elő. De ha czélotok más, ha azt akarjátok, hogy mind a mulatókert, mind a kórház czélnek megfelelő legyen, ugy válaszszátok el a kettőt egymástól, mi teljességgel össze nem férhet“. Később az ápr. 15-iki számban kész tervezettel áll elő, hogy miként oldható meg a kórház kérdése. De ennek vázolása ma már felesleges, amidőn Európa legszebb kórháza épp Kolozsvárt van. „Adónk története“ című dolgozatában nem azon jogállapotot állítá fel, melynek visszaóhajtása általános volt; elismerte Kemény, hogy az elég szomorú, midőn az adókörről legsarkalatosabb joggyakorlatán kívül van a nemzet helyezve, — „dolgozatom célja — írja — a tárgy történeti kifejtése folytatában mondani meg nézetünket az iránt, mit az életfontosságú ügyre nézve, a jelenben tenni hasznosnak ítélünk“. A nagy szaktanulmánynyal irt dolgozat egész éven át jött, nagyobb szünetek tartatva a közlésében; maga Kemény is irt más egyebekről cikksorozata közlése közben. Az első közleménye a május 13-iki számban jelent meg, az utolsó pediglen deczember 30-án. Huszonhárom számban jött a közlemény 101 hasábon át. A földolgozott anyag tárgyai — mellőzve a részletezését — összevonva ezek voltak: az ország adókörről joga, az

adó kirovása, kezelése és arról való számvételre nézve; a törvényhatóságoknak a keblí adó iránti joga; az azon időben levő adórendszer behozatalának történeti kifejlése; új kiadási czimek föllállításáról és különösbbe az ingyen gazdálkodásról; az adó növeléséről és különösen az egyházi nemesség adó alá vettetéséről, majd részletesen tárgyalja az adó újabb történetét 1790-től; e tárgyalás után áttér az adórendszerre. Kimutatja az 1840—44-ik évi adót; majd rátér arra a kérdésre: hogy nagy-e az adó vagy kicsi? Ezen kérdésre tett feleletéből néhány sort kiírok: „Hogy adónk sem az ország szüksége, sem vagyonossága arányában nem nagy és nem nyomasztó, — hanem nagy és nyomasztó először azért, mert nem az ország szükségei és annak jövedelemforrásai tekintetbe vételével országos határozat nyomán ajánlatik meg, szedték föl és fordítottik a hon országosan elismert szükségeire; nagy és nyomasztó másodsor azért, mert az országnak csak egy és legvagyonatlanabb része által fizettetik és harmadsor azért, mert azokon is, kiken jelenleg nyugszik, a nem czélszerű rendszer következtében aránytalanul osztatik ki“. Máshelyen így folytatja: „1770-ben, midőn az összes adó 1.454,528 forint volt, Erdély népessége 1.454,294 volt (mely szám, melleleg legyen mondva, a forintok számával nagyon egyezik); 1840-ben pedig, midőn adója 1.578,758 volt, 2.136,836 lelket számlált. És így azon idő alatt, mely közt Erdély népessége összes számának szinte felével növekedett, adója nyolczszáztól növekedést nyert. Nem állitjuk ugyan, hogy az adónak a népesség arányával növekedése helyes volna, hanem annyit mindenesetre bátran elmondhatni hiszünk, hogy összes adónk az említett időben az ország gyarapodásához képest csekély arányban növekedett“. Kemény Zsigmondnak ez állításában van igazság, de a valószínűség amellel van, hogy az 1840-ben végrehajtott népszámlálás hiányos lehetett, mert oly nagy népszaporulat a még fejletlen közegészségügyi országrészben be nem állhatott, betelepítések sem voltak ez időben Erdélyben, és a 30-as években dúló kolera csak az erdélyi részekben 97 ezer embert ragadott el. Sőt az 1890-ben végrehajtott népszámlálás sem mutatott sokkal több lakót fel az erdélyi részekben, mint az 1840-iki. Nagy szakértelemmel nyilatkozik és tesz észrevételeket a 40-es évbéli adórendszeréről, hatalmas érveléssel fejti ki, hogy a nemzet képviselőinek a közadóról való rendelkezési joga az alkotmányos lét nélkülözhetlen föltétele; részletes tervezetet ad az országos adóra

létezett jog visszaszerzésére nézve. „Igénytelen nézetünk szerint hát az adó mennyiségének törvényhozás útján meghatározásán és azon egyszerű intézkedéseken, melyeket az mulhatlanul szükségessé tesz, kell adó körüli jogaink visszaszerzésének művét kezdeni s azt tekinteni a szövvényes tárgy azon szálvégének, mely a csomó megoldására legcélszerűbben vezet.“ Hosszabb fejtegetés után rátér annak bizonyítására, hogy a kiváltságos osztálynak az adóban részvéte az ország fölvirágzásának mulhatlan föltétele. „Légy igazságos, ha boldog akarsz lenni!“ E mottóval kezdi el hatalmas érveléseit azon fölfogással szemben, mely a közteherviselés ellen az alkotmány szellemével, régi törvényekkel, a huzamos gyakorlat, a kiváltságos osztály szellemi megterheltségével és több effélékkel száll sikra. Dolgozata végén Kemény azon kérdést fejtegeti: hogy a kiváltságos osztálynak adóban részesedése mily kiterjedésben eszközözendő? Mielőtt azonban e térre lépne át, a szabadelvű Kemény ily nyilatkozatot tesz: „Ha egyedül szívünk hajlamát, keblünknek tulajdon sugallatát kövefnők, egy pillanatot sem késnénk nyíltan kimondani: miszerint közteherviselés mit óhajtunk; mert meg vagyunk győződve, hogy egyedül csak ez volna képes honunkat azon nagyszerű eredményekben részesíteni, melyeket értekezésünk folytában fölfejtettünk s mert legkisebbet sem kételkedünk, hogy adó-megajánlási jog közteherviseléssel kapcsolatban, könnyen meghozná mindazon jogokat, melyeket egy alkotmányos nemzet adójára nézve magának méltán követelhet. Tekintve azonban a körülményeket, melyek közt munkálni kénytelenítettünk, komolyan megfontolandónak véljük: miszerint a közteherviselés nagyobb teherrel jár s az adó megajánlás egyszerű joga egyelőre kevesebb biztosítékot nyújt, mintsem remélhető volna, hogy a kiváltságos osztály a közteherviselés elvét a jelen körülmények közt elfogadni kész volna. Ez okon a házi adóban részesedés az, mit a jelenben indítványozunk.“ Ezen indítványát részletesen megokolja Kemény. Szerinte ez mérsékelt teher teszen a kiváltságos osztály vállaira; továbbá a házi adónál nemcsak az ország adó-megajánlási joga, hanem a megyéknek ellenőrségi és számvételi sikeres hatósága is minden akadály nélkül gyakorolható lévén, e tekintetben a házi adóra nézve mindazon biztosítékok könnyen eszközölhetők, melyeket a kiváltságos osztály alkotmányos meggyőződéséhez képest méltán megkívánhat s melyek őtet a teherviselés elvállalásának első alkalmával is, megnyugtanni képesek; s éppen

azért — Kemény szerint — a házi adóban részesedés azon bonyolódottabb alkotmányos kérdéseket, melyek a közteherviseléssel természetszerint összeköttetvék s melyek megoldására még a körülmények megérve nincsenek, nem vonná maga után. Hangoztatja azt is Kemény, hogy a házi adó aránylagos elvállalása, habár egy kisebbszerű lépés, mégis üdvös eredményei tagadhatlanok. „Legyőzetnek — írja — a kiváltságos osztály teherviselés elleni általános ellenszenve”. „És — írja más helyen — bármily szempontból tekintessék az adó, kettő mulhatlanul szükséges: u. m. 1-ször, hogy a törvényhozó hatalom rendelkezése alá tartozzék és 2-szor, hogy annak hordozásában polgárzat minden tagja részt vegyen.” Kemény Zsigmond báró, ezen kis könyvet kitevő dolgozatára ugy látszik hosszú időn át készült, azalatt az idő alatt valószínű, amig félre volt vonulva a hírlapba való írástól. Másfélévi szünetet nem tölthetett Kemény tétlenül s maga a tárgy olyan volt, mit felölelt, hogy csak hosszabb tanulmány után lehetett megírni. Jelenben kevésbbé érdekes ugyan már a terjedelmes dolgozat, de mint a régi adó körüli tanulmány, az ezt tárgyaló írók részére mindég hasznos adatok lesznek.

„Írány” című nyolcz hasábos (május 23—27) két cikkében a Budapesti Hiradóval folytat vitát Kemény, magyarázza az ellenzék feladatát, mit a fenti lap tévesen magyaráz, egyuttal definiálja: hogy erő és hatalom nem lehet a legfőbb iránya egy kormánynak, miként ezt állítja a Budapesti Hiradó. „Meggyőződésünk szerint — írja Kemény — erő és hatalom egy kormánynak épen nem legfőbb, épen nem több tulajdonaitól különvált kellékei, melyek nemcsak hogy azokat nem föltételezik, de sőt inkább minden józan fölfogás, minden okszerű politika szerint erő és hatalom egyedül egy törvényszerű, egy a hon javaiért forrón buzgó és szorgalmasan működő kormány összes jó tulajdonának lehet következménye s legtermészetesebb folyadéka. Legbensőbb hitünk szerint minden alkotmányos kormánynál ezen kérdések, mit, miután és kik által akar? egymástól elválhatlanok. A Budapesti Hiradó a helyett hát, hogy az erő és hatalom-tant tűzé iránya homlokára, egy alkotmányszerű szelid kormány jellemével összeférőbbet tesz s sikerebben működik vala, ha a teendők tájékozásából indulva ki, száll vala le az eszközlés módjaira. De ezt ő nem teheté, mert erő és hatalom nála egy fő, egy minden egyebet megelőző föltétel s épen ez alapeszme s az okoskodás fonának e megfordítása alkotja irányának sajátágát

s a miénkkeli ellentétet. „Politica“ czimmel hasonlóan két cikket közölt, amelyben fölűnteté az alkotmányos életben mutatkozó pangást, — a törvényhatósági rendszer oldaláról tekintve azt elsőben, azután arra felelt, hogy mi hatást gyakorolt arra a rendszeres bizottmányok munkálása? Mint minden dolgozata Keménynek, ez is nagy terjedelmet foglalt el a lapban, nagy olvasottságával nem tudta rövidre szabni mondani valóját, amire befolyt az is, hogy Kemény valamint az akkori időben a sajtó, a mai értelemben vett futó napi cikkeket nem adtak, hanem önálló tanulmányokkal állottak a közönség elébe, a miknek közlése nem volt időhöz kötve. A második kérdést azzal oldotta meg Kemény, hogy sajnálatát fejezte ki, miszerint a vélemények baliránya miatt a megyei élet és az időszakai sajtó hallgatása kárhoztatta magát a rendszeres bizottmányok munkálatára nézve és így azok munkálkodása semmi befolyással sincs a közvéleményre. „Ügyvédek jelenállása“ czimű két cikkében, a Pesti Hirlappal vitázik és szokása ellenére ezuttal röviden. A Pesti Hirlap fölveté a kérdést: hogy mi az oka az ügyvédi kar súlyedésének? A Hirlap erre megfelelt, de meg maga Kemény is. Szerinte az ügyvédi kar fogyatékoságának nem az az oka, mintha némely ügyvéd magaviselete nem lenne korrekt és a törvények mostohán bännának az ügyvéddel! „A szóbeli és nyilvános eljárásnak — írja egy helyen — törvénykezési csarnokainkba való helyezése által az igazság kiszolgáltatása pontos leendő, a perfolyam megszűnend, az igazságtalanság és ügyvédi középszerűség palástolására készített szövedék lenni s a középszerűség kizárásával a jelesebb lelki tehetségeknek nyittatván föl az ügyvédi sorompók, ügyvéd és bíró, a nemzet színe előtt s nyilvánosság éltető légkörében, mint az igazság kiszolgáltatására egyaránt szükséges és egymástól elválhatatlan társak jelenendnek meg s egyenlően fognak osztozni azon tiszteletben, melyre a törvényes ítélőszékek, mint az egyéni és alkotmányos szabadság egyaránt fontos oszlopai, minden alkotmányos nemzeteknél csorbátlanul számot tarthatnak.“ Ha már akkor is panaszkodtak az ügyvédi kar tekintélyének a súlyedése felett, mit mondjunk erről a jelenben? . . . „Központosítás és önvédelem“ czimmel a Pesti Hirlap és a Budapesti Hiradó ellen lép sorompóba két cikkben Kemény — kerek tíz hasábon át. Kovács Lajos, Erdély második publicistája irt e tárgyról a Hiradó április 18—28-iki számaiban, ami nagy vitát idézett elő. Kemény a július 29-iki és következő

számban szól a kérdéshez. Fölszólalásának zöme jóformán személyes polémia. A Budapesti Híradó konzervatív lapot rendre utasítja, hogy ne gunyolódjék a haladópart eljárása felett, mintha szélsőségeivel az tette volna tönkre a megyei rendszert! Ellenkezőleg, a Kemény hite az, hogy a merőben elhanyagolt, a teljesen kialudt megyei életnek újjászületése és kifejtése a haladó pártnak mive. Hogy e kifejlés folytában az erők korlátan túl csapongásának és visszaéléseknek több szomorító jelenei mutatkoztak, azt Kemény is elismeri; de a jelenetek, a nélkül, hogy rendkívüliek lettek volna, a történetek folyásának természetes törvényeit követték, melyek a dolgoknak nem sinorón való vezetését, hanem legfőnnebb az igen távoli szélsőségeknek kikerülését a adták gyarló halandó hatalmába. A haladópart nem késett e visszaélések fékezésére jó lélekkel föllépni. Hogy azonban ez nehezen megy, azt Kemény természetesnek találja, ha bárki meggondolja: miszerint az alkotmányos rendszer legfőbb rugóinak szabályozásáról van szó; hogy a szabályozást tulvinni kívánó erők ellenében a földadat az: úgy szabályozni, hogy az alkotmányos élet palladiuma fentartassék, hogy a jó renddel a lehető legnagyobb alkotmányos szabadság egyesíthessék. Hogy ily fontos tárgyban, ily kényes körülmények közt, egy pár év alatt — mióta t. i. a kifejlett erők korlátozásának szüksége mutatkozott, — semmi eldöntő még nem történt, azon Kemény semmi csodálkozni valót sem talál. Majd rátérve a főkérdésre — a központosításra, Kemény az ő éles bonczoló késével megy neki a Pesti Hírlapnak, mely a központosítási rendszernek volt föltétlen szószólója. Kemény is hive volt a központosításnak, csak az ne a megyék teljes jelentéktelenné törpülésével történjék. Továbbá Kemény nem is látta oly égető szükségnek a kérdés gyors megoldását, minőnek azt a Pesti Hírlap forszírozá szünetlenül. „A központosítás és miniszteri felelősség — írja — az alkotmányos élet pontos, gyors és mégis biztos működésének eszközlésére létesített alkotmányos gépezet. E géphez hatalmas mozgató erő, de egyszersmind minél szilárdabb anyagok szükségesek, melyek a mozgató erő, a gép szétpattanására irányzott hatásának ellentállván, annak erejét a haladás eszközlésére intézzék. E kellékek hiányoznak honunkban és még fölülte hosszasán fognak hiányozni. Ez idő alatt szilárd alkotó részekre, megizmosult nemzetiségre számított alkotmányi gépezetet, a legfélszegebb számítás lenne, s e műtétel sokkal hamarabb a

már meglevő erők szétbontására, mint azok gyarapodására vezet-
hetne. Törvényhatósági rendszerünk által a társadalmi életben oly
gyorsaság és pontosság mint a központosításnál nem eszközöl-
tetik. A törvényhatósági rendszer a közállományi erőket oly élénk
működésben, mint a másik nem tartja, de egyszersmind oly egyetlen
érintkezési pontot sem alkot, melyben az egyetemes nemzet és
igazgatás összes érdekei találkoznán, egy szerencsés egyensúly
esetében a legnagyobb jót, a gépezet legcélszerűbb haladását,
ellenkező esetben pedig a legnagyobb rosszat, a társadalmi rend
teljes fölbomlását következtetik addig, míg épen a nemzet részéről
vagyunk legkevésbé tisztában ez egyensúly iránt, egy erre alapi-
tott gépezet helyett, a megyei rendszernek, a kor kívánataihoz
idomítása és kifejtése áll mindenek fölett a hon érdekében. Midőn
hát mi a központosítás és felelősség eszméjének maga magábani
jelességét nem tagadtuk; midőn honunk jövődjének olyszerű
kifejtését, melyben ezen társadalmi gépezet alkotmányunkba illesz-
tethetnék, lehetségesnek elismertük, de egyszersmind e lehetőséget
jelen teendőink sinór mértékeül el nem fogadtuk; midőn oly köz-
jogi funkcióknak, melyek a megye által teljesen nem gyakoroltat-
hatnak; az országgyűlésére vagy hivatalos egyénekre való ruhá-
zását óhajtottuk, az egyénben pontosított hatalomhoz pedig mindég
a felelet terhét kötni kívántuk: úgy hisszük, honi körülményeink
teljes méltánylásából indultunk ki; úgy hisszük a legkevesebbet,
de egyszersmind a legtöbbet is megmondottuk és megtettük, mit
a P. H. központosítási törekvései ellen mondhatánk és tehetünk".
Érdekes dolgozatát Kemény Zsigmond így végzé be: „Nem
óhajtható honi körülményeinknek olyszerű kifejlése, melyben nem,
mint a P. H. óhajlja, a központosítás tolerálja megyei rendszerün-
ket, melyben ez lépjen annak zsoldjába, hanem hogy megyei
rendszerünk mint alap ismertetvén el, ez fogadjon annyi és nem
több központosítást öslakába, mennyi az egyéni szabadság és
alkotmányos érdekek egyesítésével összeférhető. Ez eszméket azért
nem taglaljuk hosszasan, mivel nemcsak a költészetet, hanem
a hypothesiseket is ugyan szép, de közjogi vitatkozások mezejére,
ha róluk aratni akarunk, nem tartozó virágoknak tekintjük. A köz-
pontosítási hypothesisekkel szembe azonban ezek is érnek valamit".

Erdély ez időbeni másik nagy publicistája Kovács Lajos
hasonlóan fölvette a tollat az Erdélyi Híradó hasábjain, és olykor-
olykori magvas dolgozatával emelte a lap belbecsét. Az 1845-iki

évben az első cikkét ily címmel adá ki: „Pesti Hírlap és a Centralisatio“. (ápr. 18, 22, 28 számok). Nagy feltűnést keltő dolgozatában, mely nagy vitát idézett elő, a megyékről mondja el véleményét. Legelőbb épp mint Kemény, néhány sorral jelzi a lapban való munkálkodását. „Két év telik ma holnap, hogy e lapok szerkesztésétől visszavonultam s evvel a hírlapi munkásságtól is. Belépek újra munkásai közé, s tollamhoz nyulok főleg két okból, mert sorban látom gyűlöngni e lapok körül egykoru harczosait, kik velem együtt több kitűréssel talán, mint türelemmel a Híradó napszamosai valának. S érzem, hogy a munka idején nem szabad kimaradnom közülök, kit annyi kegyeletteljes emlék köt Erdélyhez“. E bevezetés után rátér, a megyerendszer fejtegetésére. Szerinte abban vélemény különbség nincs, hogy az alkotmányos élet a megye rendszerben lelte eddigelé biztosítékát. A két honnézete azonban csak ebben egy; ezentúl a törekvés ép ellenkező irányt vesz. Erdély a megye számára keres jogokat, miket csak törvényeiben ismer; Magyarországon a megye ellen keresnek féket a rend és erélyes kormányzás érdekében. Erdélyben önállóbb, függetlenebb megyei életért küzd minden jobb erő; ott, miután tömegek féktelenkedése a rend szabadságot megrázkodtatá, s a magára hagyott megye saját erejével bonyodalmaiból kiemelkedni nem birt, törvényes korlátokról gondoskodnak, hogy a hatalom beavatkozását kikerüljék. Erdély biztosítékokat keres rendeletek végrehajtása ellen, mikhez alig fogná adni megegyezését; magyar honnak garantiák kellenek, nehogy a törvények végrehajtása a megyék incortioján vagy ellenszegülésén megtörjék. „Erdély — írja — mint multja tanít, nem bir elegendő eszközökkel az alkotmányos élet kerekeit megyéiben új mozgásba hozni; magyar honban a kormány nem bir hatályos eszközökkel a megmakacsult megyét törvényes teendőire szorítani“, Szóval itt a hiány, ott a fölösleg a baj! . . . „Ezért a tér, hol a megye rendszer megsemmisítésére irányzott törekvés legkevesebb viszhangra találhat — Erdélyben. Én ki Magyarhon legkikiáltottabb megyéjében a dolgok élén álltam, s a legvadabb dulongások veszélyeit átéltem; másrésről az erdélyi megyék életével gyakorlatilag megismerkedtem, ismerem azon hiányokat, melyek a fékezellen erő kicsapongásaiból fejlődnek; s ismerem azokat is, melyek által az erő korlátoltságában a szabadabb közélet lehetlenné lesz, mindkét állapot igen megszorító“. Kovács kinyil-

vánítá, hogy ő is akar a megyék visszaélésein munkálkodni, de az ellen mindig tiltakozik egy oly állapot előidézésétől, melyre súlyodnának a magyar megyék, ha cselekvés körüli helyes szabályozás s a végrehajtás biztosítása helyett oly szűk körre szorítkoznának, mely mellett minden hatósági élet semmivé lesz. „Mi történik — kiált fel Kovács — most Magyarhonban? Talán annyi hiányok szemlélete a megye-rendszer szabályozására vezeté a figyelmet? Korántsem. Minden oldalról hadizentetik, — nem a visszaéléseknek — de magának az institutióknak. Halál kiáltatik a megye fejére.“ Beható kritika alá veszi Kovács a báró Eötvös József cikkét, mely a Pesti Hírlap négy számában jött ily címmel: „Központosítás és helyhatósági rendszer.“ A Pesti Hírlap tanját nem fogadja el Kovács a cenzuralizáció körül... „Korteskedés“ címmel, a választások balkinövéseit itéli el két számra terjedő dolgozatában. A szeptember másodiki számban, a vezércikk rovat helyén emlékezett meg két hasábon át, Svaiczter Gábor haláláról, kit nagy részvét mellett temettek el Nagybánya városában; huszonhat éven át kormányozta az ország két bányakerületét. „Valami az adóhoz konservatív szempontból“ című cikkével Kovács befejezte ez évre szóló cikkeit a Híradóban.

A két nagy publicistán kívül, még másoktól is jelentek meg érdekes dolgozatok, kik közt természetesen első helyen Wesselényi Miklós bárót kell említenem, pár dolgozatával hozzájárult a lap belbecse emeléséhez. „Fölszólítás“ címmel vezércikkben felel a Pesti Hírlap azon gunyolódására, hogy a főbb urak közül többen száz vadászsebet hoztak Angliából. Fejtegeti annak hasznosságát, a jó vadászkutya-faj meghonosításával; majd fölszólítja Erdély lótenyésztőit: alakítsanak illő részvény és aláírás mellett s utján együletet Erdély fővárosában Kolozsvárott, egy lóvali vadászat megalapítására. Az erre kellő két ember, három ló s elegendő kutyák megszerzését s tanítását részvények aláírása által fedeztetvén. Jellemző az akkori hírlapi közlemények gyorsaságára, hogy Wesselényi a cikke alá nov. 15-öt irt 1844. Zsibó, a Híradóban pedig megjelent 1845 jan. 17-én. Fogarasi P. János öt hasábos cikket irt az „Ósiségről...“ Fosztó Ferencztől vezércikk van adva ily néven: „Egy törvényhozást illető eszme.“ Javaslatokat tesz, miként keljen adót vetni a pálinka-árusítókra és azon egyénekre, kik részegeskednek. „Szakszerű gazdasági tudósítások“ jelentek meg

a vezércikk-rovatban Bodola Károlytól, gazdasági egyesület titkára. Vida, az élénk hirtapíró is irt vezércikkeket, az elsőt ily címmel: „Iskolaügy“. Balázsy Ferencz „a közügy iránti részvételesegről“ vezércikkezett a lap márczius 4-iki számában és az akkori szokáshoz mérten, öt hasábnál kevesebbire nem terjedt a dolgozata. Pálffy János négy terjedelmes, de igen tanulságos és szakszerű cikksorozatot adott ki a „Házi pénztárról.“ Dolgozatában bebizonyítja „hogy az erdélyi megyék nemhogy birtokában volnának a házipénztárnak, hanem ellenkezőleg: e jogtárgy a törvényhozásra közvetve befolyó egyének egy részénél fogalmában; a más nagyobb rész előtt pedig nevére sem ismeretes. E csodás állás természetes okozata azon vissza téteménynek, miszerint a megyék a házipénztár birtokából 83 év óta vannak tetleg kizárva.“ Nagyszabásu értekezésében Pálffy bebizonyítja Erdély törvényszerű jogát a házipénztárhoz; szükségét fejezé ki a házipénztár átvételének, kijelölve az utat, melyen az átvétel legczélszerűbben történhetne; és végül szakszerű érveléssel bizonyítja be, miszerint szükséges, igazságos is, hogy a nemesség hozzájáruljon a házi költségek aránylagos fizetéséhez. Dolgozatában mind csak e szót használja: megye. De e szó alatt érté a vármegyéket, vidékeket, székely és szász székeket s az önhatósággal bíró városokat és kiváltságos helyeket. Vida Károly a „Közütatás“-ról vezércikkkezik az április 11-iki számban. Egy névalírás nélküli vezércikket találunk a május 2-iki számban, amelyben öt hasábon át van magyarázva, miként lehetne Erdély számára növevelő intézetet alapítani? A május 6-iki számban érdekes bírálat van adva a vezércikk rovatban ily címmel: „Jutalom kiszolgáltatás a gróf Teleki Domokos ur által kitett kérdésre.“ A három hasábra terjedő ismertetésnek csakis az első néhány sorát és a végét adom, a szakszerű bírálat ma már kevésbbé érdekes. „A gróf Teleki Domokos ur által mult év kezdetével kitett jutalomkérdésre, mely szerint azon földbirtokot illető közgazdasági intézkedések volnának följegyzendők, melyeket a szerző Erdély jobbllétére czélszerűeknek és közelebből teendőknek itél, a mult év végéig, mint a beküldés határidejéig egyetlen munka érkezett ezen jeligével: „Ardua prima via est“. A határidő után beérkezett és ezen jeligével „perrupit Achieronta herculeus labor, nil mortalibus arduum est“ ellátott munka a jutalmi szabályok nyilvános értelmében a pályázástól elmozdítandó levén. Miután a jutalmi szabályokhoz képest a beérkezett munka mindenesetre a

jutalomban részesülendő vala, a munka bírálására megbízottak ugyancsak a jutalmi szabályok szerint kötelességöknek érezték a jutalom kiszolgáltatásával együtt ezen egyetlen munka iránti nézeteiket a közönség elé juttatni". Ezután adódik a munka ismeretése, s a végén az eredmény így hirdettetett ki: „A munkával beküldött levélke felbontatván, abban tudományos dolgozatairól dicséretesen ismeretes hazánkia Hetényi János tudós tarsasági rendes tagnak neve találtatott, mi is azon hozzáttétellel adatik a tisztelt szerző urnak tudtára, hogy a jutalmul kitűzött száz császári arany Pesten kir. táblai ügyvéd tkts Kapczi Tamás urnál van számára letéve. Kolozsvárt május 1-én 1845. kladta a bírálók gyűléséből: Kriza János m. t. t. l. tag . . .” Pálffy Jánostól megint találunk egy vezérczikket: „Országgyűlési szállások” czimmel. Hivatkozik Magyarországra, reményét fejezi ki, hogy az erdélyi nemesség is áflogja látni a polgárra nehezedő terhet az ingyen szállásolással, átlátva ezen, nem is törvényes szokás méltatlanságát, azt megszüntetendi, s törvényt hozand: hogy az országgyűlési szállások már a jövő gyűlés alatt fizetlessenek; még pedig a regálisták szállásai, valamint Magyarországon is a felsőtáblai tagoké, saját erszényekből; a követeké pedig a megyék által. Pálffy azt kívánja vezérczikkében, hogy a követek napidija emeltessék öt p. forintra, melyből a követ fizesse szállását is. A napidij ekkor még csak 2 frt. 23 kr. volt. „Hogy ez — írja — a naponta növekedő szükségek és költségesebb életmódhoz mérve, most fölötte kevés s hogy azon fontos elvnek, miszerint a képviselőt minden tekintetben függetlenné kell tenni, nagyon gyöngén felel meg; ez iránt az országban talán senkisémet kétkedik, s kevés kivétellel csaknem minden megye több vagy kevesebbel pótolta is követe napidiját”. A nagy agitátor és államférfi Wesselényi Miklós báró is fölvette a harczot a központosítási kérdésben. Négy vezérczikket irt ily czimmel: „Észrevételek Pulszky Ferencz centralisatio czinű értekezésére”. A Wesselényi dolgozata majdnem egészen személyes jellegű polémia. Pulszky a „Jelenkor”-ban támadta meg Kovács Lajos nézeteit, amit a megyékről irt s amit már ismertettünk. Wesselényi taglalja a Kovács nyilatkozatait s czáfolja Pulszkynak az arra tett megjegyzéseit. Bármily erős logikával is ír Wesselényi, ma miár nyilatkozata érdekekkel nem bír, miután tul aprólékosságitik megy a kötekedése. Érdekekkel ott bír dolgozata, ahol Pulszky révén bevonja Eötvöst is a vitába, aki egy a megyék ellen intézett táma-

dásában többek közt azt írta: „a megye rendszer nem a megye jelleméből fejtett ki!” . . . „De kérdem — írja egy helyen Wesselényi — nyer-e valamit Eötvös az által, hogy a nemzetéletről kiküszöbölje a jellemet? Nem fog-e találni minden nyomon oly institutiókra, melyek nemzedékről nemzedékre örökségül szálltak századokon keresztül s pedig nem mint valamely rege hagyomány a mesés őskorból agg anyók ajkairól ültetve át bámész unokákra, hanem mint a nemzetélet egyik kiapadhatatlan forrása, mely elhat a nemzettest minden részecskéjébe, életet árasztva mindenütt maga körül? Ha talál ilyenekre, s ha ezekkel egy légből kiragadott elmélet — noha abstracte hasznosabbnak vagy szebbnek mutatkoznék — fölötte egyenetlen harczot folytathat, mert mellettek küzd a történelmi emlékeknek, a jelen viszonyoknak, az előítéleteknek, a hozzászokásnak, a rokonszenvnek, a gyakorlati bölcsességgel és a nemzetakarattal összevegye: ekkor mit fog neki használni, hogy a levihatalan erőt nem akarta nemzet jellemnek nevezni, hanem valami egyébnek bérálta? Hiszen itt nem a név teszi a lényegét, de a hatás. S mivel nyer ő p. o. szilárdabb álláspontot magának, midőn a megyerendszert különválasztja a nemzet jellemétől; de az általa beírt papíron kívül mindenütt a nemzetéletről és a közakarrattal összeforrvan találja? E kérdésben tehát Pulszkyknak van igaza; de midőn aztán a megyerendszert, hogy még szentebb ereklivé változtassa, a Gylas és Carchan korába teszi: akkor vagy játékot űz a szavakkal, vagy a történelmet falsificálja. Minden elfogulatlan ember tudja, hogy noha megyék és megyei hivatalok már Szent István korában, sőt a vezérek alatt is voltak: de az, mit megyerendszernek neveznek, nem viheti föl eredetét oly régi századokra. A megyei rendszernek, — s ez az, mit Eötvös megtámad — egy anarchicus és egy sérelmi korra volt szüksége, hogy szület-hessék. Az elsőből merítette a törvényhozásrai közvetlen befolyást fő- és pótlék utasításaival; a másikkal fejtette ki a visinertiaet. Azon municipalis élet, melyet Kossuth Lajos definiáltatni és elméletekre vonni sem tart tanácsosnak, s melynek jellemvonása, hogy ugyyszólván, birtok-körébe esik minden állományi hatalomnak kútforrása és torkolata, kezdete és vége, — ismétlem, ezen municipalis élet, mostani viszonyaink közt, kiszámíthatlan becsű lehet ugyan, s talán méltán őriztethetik az egész nemzet rokonszenve által: de eredetére nézve korántsem oly régi, mint Pulszky hiszi, vagy állítja. Ha centralisatio érdemes írója, midőn nőjének Valero

ur gyárából egy selyemkelmét vásárolna és arról szükséges tájékoztatásul megjegyezné: hogy ezen anyag eredetileg nem Valero szövöszékein, hanem bizonyos olaszországi vagy Bácsvármegyei szeder leveleiken készült: midőn — mondom — Pulszky oly messze kutatná egy kelme eredetét, nem találná-e minden ember ily ötletét némileg talán igaznak, de általában mégis fölötte nevetségesnek. Ne feledjük, hogy Pulszky éppen ekként bánt a „Jelenkor“ olvasóival, midőn a vezéreknél és Szent Istvánnal kereste ama törvényhatósági rendszernek, melyet a Pesti Hirlap megtámadott, eredetét“.

Gyerő Jenő hét cikksorozatra terjedő polemiát folytatott a „Budapesti Hiradó“ ellen, amely lapban Dessewffy Emil gróf mondja el nézeteit a törvényhatósági rendszerről, erős vágásokat mérve Kovács Lajos ellen is. Gyerő Jenő élénken és maró gunnyal támadja a Budapesti Hiradó legujabb vallomásait; kimutatja a központosítók tévedéseit. Eszme töredékeket ad azon kérdés felett, vajjon lehet-e parlamentáris kormány erős centralisatióval, s több ily kérdések felvetésére felel. De mert Gyerő országos nevet nem vivott ki, sem nem hagyott később sem maga után, s így bármily szép tehetségre is vall dolgozata, a részletezését mellőznöm kell a térszűke miatt. Bölöni Pál vezércikkben ismertette a „kolozsvári próba szántást“. Több hasábra terjedő nyilatkozat jelent meg ily czimmel: „Szózat a Kolozsvárott fölállítandó dologház ügyében.“ Egy hazafi aláírással meg az iránt jött felhívás, hogy — „Országos tűzkármentőt kellene alapítani.“ Van még adva vezérczikk: „a tutajászat főbb akadályairól.“ Lelkes tüzzel írott vezérczikk van adva az október 28-iki számban: „Egy honi iparczikk“ czimmel, amelyből megtudjuk, hogy Gampe Márton az erdélyi gazdasági egyesülethez folyamodványt adott be, hogy egy gőzeke készítésére neki nyújtson segédkezet. Ez alkalmat fölhasználá a lap, a honi ipar támogatására hívni föl a figyelmet. Bizony hatvan év után is úgy állunk, hogy nógatni kell a honi közönséget a hazai ipar támogatására. Szendrőy nevű a „nevelés ügyéről“ vezérczikkezett. Méhes Sámuel szerkesztő a „református püspöki successióról“ írt, — mint a legtöbb dolgozata Méhesnek, ez is rendkívüli száraz és e folytán túlságos szakszerű. Méhes nagyon ritkán cikkezett, s azok is rendesen egyházi kérdésekre vonatkoznak. Unalmasabban azonban nálánál már írni sem lehetett. Hangulatelljes vezérczikket írt a deczember 2-iki számban Mentovich Ferencz: „Unio-hangok“

czímmel. Egy helyen így ír: „A mohácsi vésznek ugyanis ránk erdélyiekre nézve, nem abban volt legszomorítóbb oldala, hogy ott elhullott a magyar ifjúság virága, sokkal sujtóbb csapással ránk nézve az által lőn, hogy az ifju király eleste alkalmat szolgáltatott, miszerint parányi erőnkkel az erősebb, a hatalmasabb testvérhontól külön szakadjunk. A fiatal király, az elhullott hősök nyomába t. i. más sarjadék állott elő, a nemzet ága vagdalt törzsként, vesztését csakhamar kiujulá: elszakadásunk által okozott sebünk fájdalmait pedig a legelevenebb szenvedések közt vonszoltuk három század hosszú során keresztül; s maig sem veszte el sajkását, úgyannyira, hogy csupán megszokott zsibbadtságunknak köszönhetjük, miszerint fájón föl nem jajdulunk; s átkot nem szórunk a gőgös, a nemzet érdekéről s csak ön hiuságát tekintő Zápolya nevére“. A Szapolyaira vonatkozó állítás kissé túlzott. Ő izent a királyhoz, hogy várja be őtet s ha nem tevék, nem lehet bűnül ronni ezt fel neki. A magyar nemzeti királyság nem semmisül meg, ha a nemesség körüle csoportosúl. A török elsem foglalja Magyarországot, ha a trónra nemzeti király ültetődik, — kényszerűségből liódolltatá meg az ország nagy részét: hogy a német császárság nagyon is túl hatalomra ne tegyen szert. Mentovich így végzé cikkét: „A Peloponesusi hadban a győztes lacedemoniak, mit csak útkban lelének, mindent romboltak, csupán az egy olajfának kegyelmeztek meg, mint mely tápadó tulajdonáért közönségesen szentnek tartaték. Éppen így a politikai pártok csatározásában — hol gyakran nem kevesebb rombolások szoktak történni — szabadjon egyik pártnak a másikat rágalmazni, czéljaiban gyanusítani. Csupán az unio eszméje kiméltessék meg, mertez politikai hitünk olajfája, mely egykor enyhet nyujtand s melynek ezért szentnek kell tartatnia“. Gróf Haller Ignác cikkét így: „Vélemény Erdélyben részvények utján alakítani szándékolt tüzkármentő egylet iránt“ — címmel és annak megfelelő tartalommal. Dolgozatokat adtak még be: Petrichevich Horváth Dániel a „Rögtön törvényszékről“. Baló Bénéjamin tanító hosszasan írt a „Zarándmegyei nép nevelő intézetről“. Fogarasi P. János az „Ósiségről“. Görög Imre „Védészó a magyar-utczai kisedővő intézet ügyében“. Györffy Lajos tanár meg arról írt: „Mikép lehetne a józansági egyletet székelyföldön életbe léptetni“? Igen behatóan foglalkozik Györffi a székelyek közt tapasztalt iszákosságról. Ajánlja, hogy a papok mindent kövessenek el a szeszes italok nem ivására nézve. Alkalmasnak

tartja e cél érdekében, a mértékletességi együletbe lépést, mely együletnek a szervezetét munkámban annak helyén ismertetni fogom. Győrffi kissé nagyon bizik a papok segédkezésében, holott e tiszteletreméltó osztály, úgy a múltban mint a jelenben, megglehetősen áldozott és áldoz a Bacchus oltárán. A szeszes italok sorából a sört kiveszi Győrffi, mint melylyel szerinte nem rendellenkedhetni. Hát az bizonyos, hogy a székely jelenben is nagy kedvelője a pálinkának. Pár évvel ezelőtt közlék a lapok, hogy egy alig kétezer lelket számláló székely községben (elhagyom a név kitévést) elfogyasztanak az év folyamán át ötvenezer liter pálinkát. De ilyen a kép az ország legtöbb községében. Most már tagadni nem lehet, a szeszes italok ellen hazánkban is tétetnek intézkedések, illetve magyaráztatik annak káros hatása első sorban az iskolákban, képekkel illusztrálva a szesznek a testben véghezvitt rombolásait, — mely intézkedés azért helyes, miután a gyermekkorban kell kifejleszteni a szeszes italok iránti ellenszenvet, a mi idős korunkban már képtelenek vagyunk legyőzni a szeszes italok iránti hajlamot, hisz azért vagyunk híres bankettező és tosztozók: s adunk igazat nagy költnöknek: hogy borban az igazság! De ha élemedett korban nem is küzdhető le a szeszes italok iránti szeretet, ez nem áll az ifju korra nézve s itt kell megvetni az alapját a mérsékletes életmódnak. Ujabb időben hazánkban is tevődnek erre nézve lépések úgy az iskolákban, mint az ily munkák terjesztésével és mely munkák közt a legelső helyen áll a Máday Izidor nyugalmazott miniszteri tanácsos könyve: „Adatok az alkoholizmus kérdésének ismertetéséhez“ czimmel. A munkának célja az, hogy társadalmunknak figyelmét felhívja a szeszes italok fogyasztásával való visszaélés által felidézett bajok komolyságára. Egyébként idővel az uj generáció felnöttével bizonyonnyal mások lesznek a viszonyok nálunk is, — az idősebbek már az ital, kártya, dohányról le nem mond: így nőtt fel — így is hal meg.

Jerney Lajos akadémikus, Brassóból lendületteljes nyilatkozatot tesz közzé: „A Moldvai magyarok ügyében“. Azt állítja többek közt, hogy Moldovában a kath. hitű magyarok saját nyelvükön nem beszélhetnek, Istenét azon imádni testi és pénzbeli büntetés alatt tilos. Jerney szerint nem a moldvai kormánytól erednek ezen bajok, hanem egyedül az idegen ajku olasz misszionariusokra hárul a vád. Szilvester János ref. lelkész: „iskolai közvizsgálatokról“ irt. Dávid Antal meg egy lelkes fölhívást intézett: „a szé-

kely nemzet kebelében műipar-iskola föllállítására nézve". A fölhívásnak valódi zamatját az adta meg, hogy egyuttal pénzáldozatot is hozni hajlandó volt. Fölhívása egy helyén így szól: „Nem gazdagon jöttem ki én is egykor Gyergyó-Remetéről, de miután Isten szorgalmam által több javaival megáldott, kész vagyok azokból négy ezer pengő forintot oly feltétellel ajánlani, hogy ha másoknak is adakozásai oda járulnak, alapíttassék valamelyik székely városban, jelesen Székelyudvarhely vagy Marosvásárhelyen műipariskola, melyben — mint a tudományos vagy diák oskolákból merőben külön váltban — taníttassanak műipari ismeretek, három, ugymint: gazdasági, mesterségi és kereskedési osztályban, négy-öt köztanító által. Ugy gondolom, hogy negyvenezer frt. tőkével meglehetne kezdeni az oskolát, ha más is követné példámat". A lelkes fölhívásnak nem lett egyéb eredménye, mint teméntelen hirlapi vita: hogy hol kellene föllállítani az ily intézetet? — Maga a szerkesztő is a következő évben ily megjegyzést tett egy hason polemiára: „jobb lenne előbb adakozni s csak azután vitázni a hely felett". Dávid Antal jól belátott a viszonyokba. Most is ott állunk a 20-ik században, hogy folyvást hangoztatnunk kell ifjainknak: miszerint lépjen a kereskedő, avagy iparos pályára is! Kereskedelem s ipar nélkül virágzó ország és jóllét ma már nem lehet. Nagy hátrány nekünk, hogy az intelligens osztály zöme mind a hivatali pályára lép. Anglia hatalmát a nemzeti kereskedelem és ipar fejleszté ki. Mi ellenben e pályától még mind idegenkedünk. Angliában a leggazdagabb lord fia is üz valamely ipart, Francia-, Olasz-, Németországban az intelligencia rálép a kereskedő és iparos pályára is; mi pediglen büszkék vagyunk, mint a spanyol s a tudományos pályákat áraszák el ifjaink, hogy végeredménykép kis hivatali fizetésbe jussanak. Hányan foghatnak meg az életet, ha kereskedő, avagy iparossá lenne? És viszont mennyin nyomorognak most a czéltévesztett életpálya folytán! Hanem azért főgimnázium után eseng még napjainkban is nálunk minden megye és város. Bezzeg Angliában napirenden van az oly eset, mint amilyen az 1905-ik évben is történt, hogy a királyság egyik legelső peerjének fia a kereskedői pályára lépett. Monstrose skót herczeg legidősebb fia igazgatói állást vállalt egy glasgowi hajóépítő cégnél. Angliában egyáltalán nem tartozik a ritkaságok közé, hogy a legelőkelőbb családok gyermekei nemcsak magán kereskedelmi vállalatokban vesznek részt, hanem keres-

kedő czegeknél alárendelt állást vállalnak. Így például, midőn Argyll hercege Lujza herczegnőt, Viktória királynő leányát vette feleségül, lakodalmán a vőfélyek között szerepelt a herczeg egyik fivére, aki abban az időben egy londoni borüzletben volt segéd.

Hat hasábra terjedő beszéde van közölve Antal János ref. papnak, mit az anyaszentegyház közzsínata alkalmával tartott ily czimmal: „A kisdedóvó intézet ember és nemzet képzőintézet.” Ez alkalommal tétetett le a Belső-Szolnok megyében Deésen fölállítandó kisdedóvóda szegletköve. Ugy látszik, hogy már a negyvenes években belátták azt, miszerint a kisdedóvó intézet segélyével lehet első sorban a nemzeti érzést kifejteni; és tekintve hazánk vegyes népeességét, a magyarosításra mi sem folyhat jobban be, mint a kisdedekkel való magyarul társalgás. Ily korban könnyen elsajátíthatni valamely nyelvet. Az Antal beszéde egyike a legszebeknek, amik ez időben elhangzottak. Dózsa Dánieltől a „Makfalvi iskola vizsgáiról” jött tüzetes és beható tan-kritikai ismertetés. Általában e korban nagyban buzgólkodtak honfiaink, hogy tanügyünket előbbre vigyék. E téren a reformátor czimet Brassai Sámuel vivta ki!... Tankönyvekkel látá el Erdélyben a magyar iskolákat, és az általa kijelölt uton haladt tovább az ifjuság nevelése s formálódott át újabb évtizedeinkben a magyar tanügy. Tekintve Brassai buzgalmát a tanügy körül, ez vezeté őt a minden tudás terére. Látva hátramaradásunkat, tanulmányával igyekezett segíteni a bajon, így jöttek létre tankönyvei, majd a bankügyről stb. írtak. Így lett ő polyhistor, melyhez hasonlót a magyar föld ezer év óta fel nem mutat és nem is fog, mert ma már az egy-két szakmában való kiképzés a főczél, nem pedig az eltagolás kiképzés és a szerinti haladás. A Brassai korszakában hátra volt minden téren a nemzet, reformátorok kellett a tudás minden ágának a mivélésére, egy-egy nagy szellem feldőltte tehát a mivélődés minden ágát és igyekezett terményítőleg hatni nemzetére. Ez a nyitja Brassai minden tudásának, s mondá róla az akadémia titkári jelentése: „hogy a legnagyobb magyar polyhistor — Brassai volt”, de ugyanakkor való igazságot fejezett ki a titkári jelentés, amidőn annak adott hangot: hogy több polyhistor nem lesz, mert most egyes szaktudása is — egész embert kíván; meg aztán most már egyetemes a haladás, minden téren számosan állanak a kultura szolgálatában s nem nehezedik annak mivélése csak egyesek vállaira.

A közlötteken kívül még nagyon sok személyes polemikák adtak, de amik ma már semmi jelentőséggel sem bírnak. A polemikák nem voltak mentek a személyeskedéstől, de volt azért köztük tárgyilagos is. Kettőt említek csak fel, az első jelzi az akkori irodalmi pártolási viszonyokat, a másik meg az elvadult hirlapi polemikákat, személyeskedéseket, midőn még a halottak emléke sem kíméltetett! . . . Kövály László a „Mult és Jelen“ ellen adott ki nyilatkozatot, midőn ezen lapban valami Sz. E. nevű író: „Utazás gyalog és szekeren“ című cikkében azzal rágalmazta Kövályt, hogy „Beszélytársa“ című irodalmi vállalatára előfizetve, a két első füzetért Köválnál maradt három pengője. Kövály erre kijelenté, hogy neki elő nem fizetett Sz. E. . . . hozzája mindössze ötön fizettek elő. A másik nyilatkozat Kriza Jánostól jelent meg. A „Mult és Jelen“ gunyolódott Szentiváni Mihály hirlapírói érdemei felett, akire a közönség csak úgy emlékezett vissza, hogy a sírköve fölállítására föl hívás intéztetett. Kriza erre kijelenté, hogy a sírkövet a néhai testvérei állíták, s őt csakis arra bízták meg, hogy a kőfaragóval egyezkedjék. A sírkő árához járult még az elhunyt néhány barátja egy-két fillérrel. „Hazafias föl szólítás — írja Kriza — e részben soha sem történt s az Erd. Hiradó szerkesztősége még csak hírért sem hallotta volna azon emlék állításnak, ha az ujdonságok írója mintegy történetesen reá nem akadt a temető kertben jártakor („Való igaz“ jegyzi meg csillag alatt a szerkesztő), oly minden figyelem és zaj ébresztése nélkül kívántunk volt eljárni azon testvéri és baráti érzelmeknek szent ügyében. Mit mondjak a „Mult és Jelen“ ujság írójának gyöngédtelen föllépésére egy szegény halott ellen, ki magát már védeni nem tudja“. A Hegedüs Sámuel síremlékére ellenben hirlapilag folyt a gyűjtés.

A Hiradó egy héten kétszer jelenve meg négy-négy levélnyi terjedelemben, állva egy lap hat hasábjából s egy lapszám így huszonnégy hasábjából, nagyon élénken volt szerkesztve. A hazai és külföldi lapokból voltak bőszemelvények adva, nagy tér jutva a vidéki levelezésekre, mely legtöbbje név nélkül jelenve meg, a nevüket nem említhetjük fel. A nevüket kitett levelezők voltak: Gálfi Mihály (Udvarhelyszék), Csiky Sándor (Heves megye), Mártonfy Ignác (Küküllő megye), Szöllősy Balázs (Mármaros megye), Szabó Lajos (Torda megye), Fosztó Ferencz (Aranyosszék), Szentimrey (Belső Szolnok), Dobolyi Sándor (Marosszék), Alszezi Ákos

(Kraszna megye), Medgyes Lajos (Deés), Török Antal (Bihar-megye), Vályi Elek, Benedek Áron a ref. egyházi gyűlésekről adtak terjedelmes tudósításokat. De a más egyházakéről is volt, csak név nélkül. A mai értelemben vett hirlap szerkesztéstől ugyan még távol állott a lap, nem volt súly fektetve a gyors közlésre és a beküldött közlemények nem dolgoztattak fel, hanem a maga terjedelmében közöltettek, amely lehetett akkor érdekes, de ma már a bennök való böngészés is unalmas. Legélénkebb rovata volt a lapnak ez évben is a „Kolozsvári Napló“, és igyekvő tartalommal adódott a „Nemzeti Társalkodó“! . . . Lássuk előbb ez utóbbit, hogy kik irtak belé, a Híradóba volt bele szorítva a rovat és nem külön alakban jelent meg, mint annyi éven át.

Kovácsi Antal tanár két számra terjedő értekezést adott a „Kisdedóvó-intézetekről“, kimutatja azok hasznát, és tervezetet ad miként állíthatók fel azok. Elítélőleg említi azt is fel: hogy Erdélyben egyetlen város sem áldoz semmit közintézetekre, holott szakaszthatnának legalább kis segélyösszeget 2—3 kisdedóvó intézetre. Ez volt az első nyilvános föllépte Kovácsi Antalnak, ki csakhamar rá az erdélyi részek legismertebb tanfőfia lett. A gyermeknevelés terén elévülhetlen érdemei vannak és „Olvasókönyvét“ évtizedeken át használták az erdélyi részekben, mit másik nagynevű társával Gáspár Jánossal szerkesztett. A még most is használatban levő „Magyar-Latin szótár“ szerkesztésében főmunkatárs volt; Finály, Régeni s Kovácsi állíták össze a vaskos könyvet. A latin nyelvet tanítá a kolozsvári unitárius főiskolában s négy évtizeden át volt a tanügyek élén Erdélyben, az unitárius egyháznak főjegyzője is volt. A modern haladás híve volt ugyan, de első sorban nemzeti szellemben akará vezetetni a nevelést s nem volt barátja a mindenféle tudással való nevelési rendszernek, a praktikus életviszonyokra fekteté a főszúlyt. Ezért sok ellenzője volt tanának, az egyetemes modern nevelési rendszerbe nem pászolt bele az ő nevelési fölfogása. De a viszonyok mégis oda érlelődtek ma már, hogy a Kovácsi fölfogása kezdi helyét elfoglalni a magyar nevelés terén s kezdik belátni az ily férfiak józan fölfogását. Kovácsi Antal 1845-ben kezdte el pályáját, az 50—60—70—80-as évekre esve főtevékenysége, amiknek szellőztetése nem ide tartozik, csak jelezni akartuk első megjelenését a tanügy terén. Három számra terjedő dolgozat van adva: „Napoleon utolsó pillanatai a francia földön“ czimmel, németből van fordítva, a név kitevése nélkül. „A férj“

czimmal egy elbeszélés van közölve több számon át Marvilletől. Érdekes életíratot ad Urházy György azon kor három leghíresebb francia államférfiáról: „Guizot Moliér és Thiers“-ről. Az életírat németből van fordítva. Könyvismertetés van adva Szolga János marosvásárhelyi ügyvéd munkájáról, mely ily czimmal jelent meg: „Székely jogi kérdések és feleletek.“ Egy hosszú közlemény van beszerítve egy számban: „Egyletekről általában“ czimmal; a névtelen író különösen a nagyszebeni magyar olvasó egyletet ismerteti. Több számra terjedő tanulmányos értekezletet adott dr. Szilágyi Miklós a „Pálinkáról“. Két számban van adva Urházy György tanulmánya: „Sue Jenőről.“ A termékeny francia írónak az akkor legújabb regénye is behatóan van ismertetve, a „Bolygó zsidó“-ja. A tanulmányon azonban látszik, hogy fordítás. De fordítás az utána következő tanulmány is, mely ily czimmal jelent meg: „A német és francia Bonne-ék“... „Komoly nevelő“ aláírással van adva a sok számra terjedő igen érdekes tanulmány, amely arról szól, hogy mit kell tartani a módról: gyermekekkel legelső korukon kezdve két vagy több nyelvet beszéltetni? A jeles tanulmány Bormann Károly berlini tanár munkájából van véve, a fennebbi kérdést lélek és oktatástan világánál vizsgálja meg. Határozott véleménye, hogy hétéves koráig a gyermeket semmi nyelvre sem kell tanítani az anyanyelven kívül. A fordító még ennél is tovább, a későbbi korban sem tartja szükségesnek a több nyelvtudást s a magyar nyelv használatát ajánlja a szülők figyelmébe, melyet a nem kellő tudás miatt annyi idegen szóval vegyítve beszélnek. Hivatkozik számos külföldi íróra, kiknek véleménye az, hogy egy nyelv tudása bőven elég. Szükségtelen mondanom, hogy 1845-ben lehetett helyes a komoly nevelő érvelése, midőn az értelmes osztály egy része alig beszélt a magyar nyelvet, — de ma már ez túlhaladott álláspont, habár idegen szavakat most is sűrűn használunk. A dolgozat azon része azonban, amelyben elítéli a gyerekek többnyelvű tanulását, minden időben adhat okot a gondolkodásra... Ujból idegen elbeszéléssel találkozunk a lap több számán át, adva van: „Bertrand de la Croix vagy Rhodos ostroma“ Jamestől. A fordító neve nincs jelezve, pedig az elbeszélés közlése nagyon sok számot vett igénybe és így tarthatott volna jogos igényt a fordító a neve kitevésére. Különben is a fordítás jól sikerült. „Töredék eszmék a nevelés körében“ című dolgozat név nélkül jelent meg, de maga a dol-

gozat is rendszertelen s oly gyöngye a fordítás is. „A Tunnel, vagyis földalatti vasut“ hasonlóan német lapból fordított beszélyke. Több számon terjedő élelirat van adva: „Thowaldsen Albert“ jeles szobrászról. Azonban ez is egy német havi iratból van fordítva. Végre találkozunk eredeti dolgozattal is, három számon át van ismertetve: „Erdélyország történetei tárá“-nak a második kötete. A tudományos apparatussal irt dolgozat alá a gróf Kemény József és Nagyajtai Kovács István neve van írva. Ezután megint idegen beszélylyel találkozunk: „A tűzvész!“ Irla: James. A másik fél évben dr. Szilágyi Miklóstól jön több számon terjedő pedagógiai értekezéslet: „Észletek a kisdedek nyelvek tanulásáról.“ Kemény kritika tárgyává teszi a fentebb vázolt Komoly nevelő érveléseit, amelyben elítélé a gyermekek többnyelvű tanulasát. Szilágyi az ellenkező álláspont jogosultságát védi, szerinte az ilyen nyelvek tanulása, valamint az anyanyelvet éppen a kisded korban kell elsajátítania. Érveinek a bizonyításában pálczát tör azon balhiedelem felett, hogy ez károsan hatna a nemzeti nevelésre nézve s káros lenne az anyanyelvre nézve. Nagy nemzetek íróira való hivaikozást e kérdésben ő készpénznek nem vesz, mivel azok világnyelvek s így szükségtelen más nyelvnek a tudása is. Visszatartatja azon vádat, mintha a magyar főúri osztály az idegen nyelvek tudása mellett nem lenne hazafias elem. Terjedelmes értekezése figyelmet keltő ugyan, de van sok tulzás is benne, az idegen nyelvek tanitása iránti szeretetében. Az meg éppen érvnek el nem fogadható, hogy Széchenyi, Dessewffy is csak törték a magyar nyelvet s mégis oszlopoi lettek a nemzeti érdeknek!... Egyes kiváló szellemekkel történhetik ily csoda, de nem az összességgel. Szabó Lajos hasonlóan terjedelmes cikksorozatot adott: „Sérelmi és haladási eszmék“ czimmal. 1790-től jön fel egész 1845-ig, hogy az országgyűlések, kormány, a nemesség mit tettek e téren. Andrassy Antal két számban arról értekezik, hogy: „miképpen és hová építsük a halottas házakat?“ Közeli a temetőhöz, de a falun kívül kívánja ezt építtetni. Ily házak építésére ma is szükség lenne, de kissé naiv volt ott az értekezlete, ahol a halottas házak berendezéséről szól; van például ily pont is benn: „mihelytt a holttest a halottas házba bevitetik, az ott levő földvigyázó vegye rögtön le a koporsó födelét, lábait és kezait a halottnak — ha egybe volnának kötve — föloldani és a csengettyű kötelét a halott kezébe szorítani“. Kétségkívül ez mint a tetszhalottra vonatkozó óvó védekezések, de kissé

tulbuzgalommal vannak tárgyalva az ily intézkedések. A fősuly mint a halottas kamara berendezésére van fektetve, holott inkább arra kellett volna irányozni a figyelmet: hogy egészségi szempontból szükségesek a halottasházak fölállítása. Mély tanulmány-nyal van írva „Dr.” betű alatt: „Az egyházi jegyzők successiója nem abusus” czimmel adott tíz hasábos dolgozat... Dózsa Dánieltől hosszabb beszély van adva: „Szerelem és mészverem” névvel. „Komoly” aláírással nagyon érdekes dolgozat jelent meg több számra terjedőleg ily czimmel: „Pestalozzi Henrik és halhatatlan érdemei”. A dolgozatban a súly arra van helyezve, hogy a szülők és gyermek barátok figyelme fölhevessék a tanodák történetére. Adva van benne, milyenek voltak a néptanodák Pestalozzi előtt. Milyenek lettek általa és utána, tehát különösen milyenek a negyvenes években, miként élt és hatott Pestalozzi? A dolgozat nem eredeti, hanem fordított. Malmy Ödön hosszabb tanulmányt adott ily czimmel: „Kalászkok a hasonló jogtan mezejéről”. Brúz Lajos kis beszélyt írt: „Bika” czimmel. Ugy látszik néprege akart lenni!... „Egy bűnvádi eljárás” néven van adva egy angol beszély, a fordító megnevezése nélkül. Érdekes az „Espanero bukása” dolgozat. Spanyolország akkori eseményeit tárgyalja, fordított az egész, név nélkül van adva. Az utánna is név nélkül közölt fordított dolgozat ily czimmel: „Az álladalom növelés-iskolák és tanulmányok fölötti felügyelésének szüksége”. A rákövetkező dolgozat megint Spanyolországgal foglalkozik: „Narvacz fölemelkedése”. Ezen vezérszereplése van bemutatva fordítás segítségével, midőn a főváros ostromlására haladt. Fogarasi János eredeti beszélyt írt: „Nagybátyám kalandjai”. Hosszabb elbeszélés van adva: „A tengeri sebész.”. Írta: Souvestre Emil. Fordítójának csak ismeretlen kezdő névbeütje van kitéve. Urházy György közöl terjedelmes fordítást egy francia munkából: „De Lamartine”-ről. Szépen van kidomborítva az, hogy Lamartineban két személy van: költő és politikus; minthogy pedig mint politikus fényét a költőtől veszi, előbb a költőt tárta az olvasó szeme elébe Urházy. Megint fordított munkával találkozunk: „A görög vallás terjesztése a bálti tenger melléki orosz tartományokban”. Az érdekes ismeretterjesztő dolgozat német lapból ültetett át magyarrá. Baló Bénéjám több számra terjedő dolgozatot adott be ezen névvel: „Magyar-osztrák és porosz honi séta”. Komoly tanulmánnyal van ismertetve utazása s nem afféle hírlapi üres csevegéssel, a lap utolsó számában jött utazása leírá-

sának a befejezése, így végezve : „Ha Isten akarja folytatandom“ ! . . . Találunk „Erdélyi könyvtár-egylet“ czimmel hosszabb könyvnévsor kimutatást, amik közti egy magyar munkát sem láttam, de mint a homályos bevezetésből kivehető, a czél az idegen tudományos munkák beszerzése volt, hogy az azt használni akarók könnyen hozzájuthassanak. A Nemzeti Társalkodóban megjelent összes dolgozatokat fölemlítém, amiknek érdekességét nem lehet eltagadni; de az sem vonható kétségbe, hogy a tulnyomó része fordított, kevés önállóság nyilatkozik az eredetinek látszó dolgozatokban is. Egyes eredeti beszélyektől és ugyancsak egyes dolgozatoktól eltekintve, a legtöbb kisebb-hosszabb lére eresztett utánnyomat. Az elismerés az illetőktől azonban így sem tagadható meg, oktatták és élvezetet nyújtottak az olvasónak.

A Híradó legélénkebb rovata a „Kolozsvári Napló“ volt. Ez évben Urházy György vezette. A kedélyes tollu író így köszöntött be : „Midőn az Erdélyi Híradó szerkesztőségétől ezen rovat írására fölhivatva, hírkoszorus pályámhoz akarnék kezdeni, a napszám megtudásáért kalendáriumot vettem elő, és a nap (decz. 25-ike), honnan kell vala e sorokat kezdenem, éppen a rák-jegybe esett. Mindjárt föllevém magamban, hogy rovatom, mint leköszönt pályatársam — a nyilas, úgy én is a rák vezérlete alatt irandom. És most nézék nyájas olvasóim a fekete rákot! Kissé biz az mérgesen kinyitotta ollóit, hihetőleg sejtve, hogy sok lenyirandója van a kolozsvári életből. Azonban ne gondolja senki is, hogy rákom amugy hátrafelé czaamogó volna; mert ő, mihelyt naplóm elébe állítám, természetét változtatva, előre haladóvá lett, és ezután is mindég az lesz főterekvésem, hogy előre kényszerítve, hátra semmikép nemehessen. De ezenkívül még más czélom is van vele, t. i. hogy sok még hátra is igen fontolva haladó rákok, ennek példájára ösztönöztesse némileg megváltozni s előre haladni. Természetesen megváltozván, egyik kötelessége leend rákomnak — az ollójávali nyírás; mert mint fönnebb is említém, Kolozsvárt szükség van egy jó ollóra, mely főleg a társaséleti ferdeséget kimélet nélkül nyirbálja le, mely fölüllemelkedve minden érdeken, álarcz nélkül roncsolja össze az aljasságot, s az igazat őszintén merje megvallani. Rákom fölve ez leend; s a Kolozsvári Naplóban ezen elv kitűnő szalagként fog átvonulni. Kiterjeszkedem mindenre, mi a kolozsvári életben fölmerül s mi hirlapilag említésre méltó, igyekezve unodalmas pletyka és szóhalomtól, mint ezt némelyek teszik,

olvasóimat megkímélni. Ezen előzmény után tehát most ki a sikra!... E bevezetés után két hasábra terjedő csevegés jön, legnagyobb tér a színházra jutva. Hasonló rovata volt a lapnak a „Hírfűzér.” — Az ország összes részeiből voltak apró hírek közölve. Említésre méltó a május 20-iki Kolozsvári Napló rovata, ahol le van írva Deák Ferencz és Vörösmarty Mihály Kolozsváron való idézésüknek egyes mozzanata. A két nagy férfiú Zsibón volt Wesselényi Miklós látogatásán, onnét jöttek egy napra Kolozsvárra. De ezen rövid látogatás be nem következik, ha Wesselényi nem forszirozza. Wesselényit pedig erre politikai okok vezették, Erdély fővárosában akarta Deákot megszólaltatni, hogy a lehangolt szabadelvűpárt felvillanyozódjék és az unio létrejövésében is reménykedjen az elalélt közvélemény. Fáklyás-zenével tisztelgett a két nagy férfiunál az ifjuság. Az üdvözletre, miután Vörösmarty nem volt szónok, Deák felelt hosszasabban. Köszönetét nyilvánítja az iránta tanusított részvétért. Beszéde alapjául az eldalolt Hymnus azon szavait vette: „megbűnhődte már e nép a multat s jövőndőt” s az érzelmek tolmácsának azon kifejezését, miként a testvérhon egy elsőrendű bajnoka példájára, őt beteg nemzetünk orvosának mondá és tette, érzékenyül rajzoló a nem két testvér, hanem egyazon anyahon két részének pártviszályokozta elválását, mely a magyar nemzetre nézve annyival súlyosabb csapás, mert elszigetelve áll, bár merre tekintsünk Európa szerte, nincs nemzet, melyhez közös eredet, nyelv vagy jellemrokonság csatolná. „Kórjelek mutatkoznak — ugymond Deák — e nemzet életén az igaz; de meggyógyulását nem egy vagy más orvos, hanem maga a nemzet eszközölheti, eszközölheti pedig azáltal, ha a veszélyes kóranyagot, mely minden bajainak főoka, a pártviszályt kiirtja kebeléből. Egy elhalt barátja szavait hallá itt eldaloltatni: hogy megbűnhődte legyen e nép a multat s jövőndőt, szükség, hogy polgáral számúzve körükből minden visszavonást, egyenellenkedési szellemet s egy közös szent érdeken összpontosítva erőt és akaratot, egyetértve munkáljanak a cél felé, mely a hon fölvirágzása. Erő, kitartó munkásság és egyetértés legyen tehát jelszavunk, ugy a törvényhozási mint socialis téren s ekkor valósulandnak a halhatatlan Kölcsey szavai s ekkor nem leend szüksége orvosra e nemzetnek.” Ismétlé köszönetét azon óhajítása kíséretében, vajha egykor — s adná Isten minél előbb — midőn ismét Kolozsvárra jön: „mintegy összefort haza polgárai ugy találkozhassunk”. Erre, miután Vörösmarty alig szólott pár szót, nem tudott a hatalmas

költő beszédet soha tartani: elénekelte a közönség a „Szózatot”. Deák még az éjjel elutazott Vörösmartyval Biharmegyébe a közgyűlésre. A két jeles hazafi a Kemény Samu gróf vendégei voltak, ahol tiszteletükre közebédet adott a dúsgazdag gróf, ki állandóan hatlovas fogattal járt. Hatásos beszédet mondott Deák, éltetve a szabadelvűséget, amelynek diadala már csak idő kérdése Erdélyben is. Poharat emeltek az unióért, a kormányzóért, Széchenyi és Kossuthért. Ez ebédnél találkozott legelőbb Deák, a már elősmert publiczista Kemény Zsigmond báróval. Beszédközben azt mondta Deák, hogy tegye át hirlapírói munkálkodását a fővárosba; Kemény nemcsak kilátást helyezett ezen aktus bekövetkeztére, de a Deák tanácsa mindég fülében csengett s 1847-ben végre mégis felkerült Pestre. Kemény Samu gróf házigazdára is ittak, aki sok különczködéséről volt híres. Így például a kezét nagyon féltve, vigyázva nyult csak valamihez. Pipáját gyakran bankókkal gyujtatá meg. Télviz idején kivágatá a Szamoson a jeget s pár perczre beleült. Különczködései mellett azonban lelkes magyar főúr volt és szabadelvű, nagy támogatója a hazai kulturának. A Deákhoz intézett üdvözlő beszédet a fáklvás menetkor Urházy György tartá, mely szép beszéd egész terjedelemben megjelent a Híradóban, három hasábot foglalva le. Május 16-án volt Deák Kolozsvártt, ez volt a két nagy hazafinak az első és utolsó erdélyi utjuk.

A „Kolozsvári Napló” mind ritkábban jelent meg az első fél év végefelé, úgy, hogy a második fél évben mentegeté is ezért magát a rovat vezetője. „Hogy a rákot t. olvasóink most ritkán látják, egyszerű oka csak az: hogy most nem a rákok hónapja van; aztán nem mindég akad olyas, mit ollójával megnyirbáljon, vagy fontos esemény, melyet az előre haladó állat két honszerte elvigyen. De különben is hátramaradás az ujdonságok elősorolásában nem eshetik, midőn bizonyos lapok (a Mult és Jelent érté) annyira vadászzák. Fővárosunkban még nincs kifejlődve a társadalmi élet ezer alakjaival, szóval: nem nagy város, mint London, Páris vagy Bécs, hol óra alatt uj meg uj változatoság mutatkozik, — hol majd minden percz az útereknek más lüktetést ad. Itt az ujdonságíró nem kedveskedhetik olvasóinak annyi csemegével, mint másutt.” Hosszu leírását kapjuk a Kolozsvártt alakult „Mértékletességi egyletnek.” Ez év márczius hó 8-án alakult meg. Első nyilvános nagygyűlését szeptember 21-én tartá. A több hasábos tudósításból megtudjuk, hogy az elnök: Lézó

Ferencz kegy. szerz. pap s nyomdaigazgató; jegyző: Nagy Ferencz ref. tanár volt. Az alapszabályokat olvasva, szó sincs róla, a cél nemes volt, és hogy csak a pálinka ivása tiltatott el, látszik, hogy valódiilag a nép számára alakult az egyesület. Ily fogadalmat kellett tennie: „Én N. N. fogadom becsületemre, hogy semmi névvel nevezendő pálinkát, orvosi egyenes rendelményt kivéve, nem iszom.” A gyűlés tanácskozásából a következőket említem fel: Midőn valaki nevét aláírja, tetszése szerinti összegben válthatja ki részvényét, mit a pénztárnoknak kell átadni, mely összegből lesznek majd fedezendők mérsékletügyi röpiratok s újságcikkek s több eféle költségek. Egy részvény ára két p. garas, részvényt akár egy, akár két vagy több, sőt tíz évre — s így egész életére — egy pengő forinttal, — szegények azonban, kik épen nem fizethetnének, ingyen vétetnek föl. A könyvecskék az elnök és jegyző által irattak alá. A gyűlésen bemutatták a mérsékleti emléket. Ez egy csinos négyszögű könyvmat, a lyceumi könyvnyomda állítá ki. Fölül az egészség istennője ábrázolatik ezen irattal: *egészség!*... Mellette: *Mérséklet, józanság* jelvényi szavak!... Alól: *Erdély czimere*, és a következő szavak: *Népboldogság, teljes lemondás!*... Közben: *Fogadalmi emlék* s ezen sorok: „Én N. N. fogadom becsületemre, hogy semmi névvel nevezendő pálinkát, orvosi egyenes rendelményt kivéve, nem iszom. Tőlem függő gyermekeimnek, sőt vendégeimnek s barátaimnak sem adok. Cselédeim s napszamosaimnak adásra csak elkerülhetlen szükség kényszeríthet.” Ezen „fogadalmi emlék”-ből a disz példányra husz, a másiké hat p. krajczárban állítatott meg. Az egyesület hivatalos czime ez volt: *A kolozsvári középponti mérsékleti egyesület*. Részletesen vannak elősorolva az alapszabályok, amelyből csak azt írom ki, hogy aki fogadását be nem tartja, először megintetik, azután az egyesületi tagok névsorából kitörölletik. Az egyesület ügyeinek kormányzását vezette: az elnök, alelnök, jegyző, pénztárnok és a választmányi tagok, kiknek hivataloskodások egyik közgyűléstől a másikig tart. Aki érdeklődik az ily egyesület mikénti felállítása felett, a Híradó május 26-iki számából részletesen szerezhet tájékozást. Annyi bizonyos, hogy az akció helyes irányban mozgott, mert csak a veszélyes pálinka használata ellen szervezkedett és így első sorban a nép megmentésére sietett. De az is igaz, hogy a pálinkától csak úgy szokhatik le a nép, ha olcsóbbá tétetik a bor és sör ára. Egyébként mint már egy helyen említém,

az ifju korban kell a szesz italok iránti ellenszenvet felköltetni, ekkor nálunk is lehet eredmény, és ha már másként nem megy a dolog: hát legalább a pálinkától való tartózkodás mozdittasák elő.

A december 5-iki számban melegen emlékezik meg a „Napló“ rovat vezetője Jancsó Pál jeles színművész haláláról, elhalt 85 éves korában, két napi gyomorgyuladás után. Mellőzve a színművészetére vonatkozó nekrológot, csak azon részleteket emelem ki, amik ma már kevésbé ismeretesek. „Lelépven a színpályáról — szól a tudósítás egy helyen — életét magányban, de azért most is közkedvességben tölté. A Wesselényiek örökké pártfogolták, igen, gróf Kemény Sámuel és gróf Mikes is. Nem lehet tagadni, hogy szükséggel is küzdött, de később életmódja báró Wesselényi Farkas és gróf Kemény Sámuel által sok részben könnyítettett. Jancsó középnövésű volt, szemöldöke torzonborz, szemei kicsinyek, de még most is lángolóknak valának. Mint 83 éves öreg, még erélyesen bírta magát. Élete végéig e lapok kiadói hivatalába járt ujságot hordani kegyurai számára. Itt tüzzel és sokszor haraggal is beszélt e sorok írójával a művészet fölött. Jancsóról pár epizódot főlemlítünk. Egyszer a „Csörgő sapkában“ Mandolino halászt játsván, zajos taps között kihivatott. Az öreg Mandolino úgy köszönné meg a kihívást: „Abukáf fejedelem azt mondá: Mandolino, öreg napjaidban megemlékszem terólad, bár a t. közönség sem feledkezne el vénségemben felőlem.“ A közönség egy része ugyan elfeledkezett, de a nagyok öreg korában is a jó emberről megemlékezének. Ő szeretett volna komoly szerepekben is kitűnni, de nem ment. A közönség már ha meglátta — nevette. Egyszer a komoly szerep után nem hívják ki. Másnap vigat játszik s kitapsolják. Jancsó kijön, feddőleg mondja: hogy most ki tudja hívni s komoly szerepekben benn kell maradnia. Jó éjszakát közönség! Erre természetesen még nagyobb taps következett.“ A következő számban olvassuk, hogy Jancsót decz. 5-én temették. „A rossz idő daczára — írja a lap — is számos tisztelői jelentek meg, ezek között tudósok, művészek, színészek stb. A színészek gyászéneke után Herepey Gergely beszélt, a sirnál Czelesztin szónokolt. Sok szép eszme volt beszédében, de az előadási modort többen nem szerették.“ Hogy a főuri rendből — mint e leírásból látható — Jancsót segélyezték, nem volt meglepő Erdélyben. Székelynét öreg napjaiban báró Bornemissza

Ignáczné istápolta, a 80-as években meg Körösinét segítette br. Bánffy Dánielné, — állandó látogatója volt a kolozsvári színháznak és a színlapokat bekötve (1850—1880-ig) átadta a muzeumi könyvtár számára; az én kezemben is megfordultak egyszer azon színlapok. A néhai szülőim háza a pesti művészek állandó tanyája volt, ha Kolozsvárt megfordultak, ezért írja Jakab Elek történész: „hogy az Ürmössy Sámuel háza a pesti művészek és Kolozsvár közti összekötő kapcsa volt, egy középosztályu ház vette kezébe a magyar művészet terjesztését, légy rá büszke középosztály és kövesd az adott példát.” A helvenes években halva el szüleim, két tizeden át volt házunk találkozási helye az írók, művészek intelligens társadalmának. Kőváry László is, a híres publiczista és történész tesz erről említést egy munkájában a szüleim nyílt házáról, emlékeztek erről tárczák, közleményekben is meg a lapok, sőt még naptárban is meg van örökítve az anyám által berendezett diszes kert. A nyíltházu családok álltak régente a magyar társadalom élén Erdélyben, minden magyar városnak meg volt a maga központi háza s volt e folytán összegyülekezési hely.

A „Hiradó“ 1845-iki évfolyamát ezzel lezárom, több kiírni valót a „Kolozsvári Napló“-ból nem találtam, amely ma már érdekre számíthatna. De a lap többi rovatából sincs már mit kivonatolnom.

Az 1846-ik évet a Hiradó a Kemény Zsigmond báró dolgozatával kezdé el ily czímmel: „Deák és az ellenzék, a Budapesti Hiradó és a conservatívek.“ A négy hasábra terjedő magvas dolgozatában Kemény azt bizonyítja, hogy téves a Budapesti Hiradó azon állítása, mintha az ellenzék csak opponálna. Bebizonyítja, hogy az ellenzés az ellenzék magasztos föladatának csak egy oldalát, csak egy ágát teszi; ellenezni t. i. a létező alkotmány elleni hatásokat, ellenezni az alkotmányos kifejlésnek tett akadályokat, de ha ezek legyőzetnek szabadelvű alkotmányos haladást eszközölni, a konservativeknek éppen ugy föladata, mint az ellenzék szoros kötelessége volt. Érveinek súlyául hivatkozik Deákra, ki egy beszédében hasonló elveket nyilvánított. „Deák a személyeket nem gyanusítja, de maga a rendszer iránt fejezi ki terhes aggodalmát s ez aggodalmát már több események által igazoltnak állítja. Deák tagadja, hogy az ellenzék föladata mindig

ellenzésben állana s kérdi: vajon eddig is az ellenzék gátolta-e a kormányt a jónak eszközlésében? A magyar kormány főbbjeinek csak az ellenzékkel kell-e küszködni? Nem tapasztaltak-e más akadályt és több nehézségeket? Deák a kormánynak jelen állásánál egy helyesebbet, egy biztosabbat mutat ki s ez az: hogy álljon a pártok fölött. Deák szerint végtére az ellenzék soha sem volna szükségesebb, mint most, állásának nehézségét azonban teljesen fölfogva, az úgy szentsége érzetében ügyfeleit a magukkal számvetésre s minden mellékes indokok helyett keblük nemesebb sugallásának követésére inti." Kemény Zsigmond szabadelvűségét elég világosan bizonyítja a zsidók érdekében írt cikke. „Szózat az erdélyi zsidók ügyében” című vezércikkében hangulatteljes szavakkal ítéli el azon állapotokat, hogy Erdélyben a zsidók még mint páriák úgy szólva. „Hogy a municipalis jog kellő körébe szoríttassék, hogy egyesek önkénykedései lehetőségig meggátoltassanak, szóval: hogy kis hazánknak zsidók irányábani bűnei is, a történet, az örök igazságu ítélőszék gyászlapjairól kitörültesse, egy magasb, egy a statusban mindenki fölött álló hatalomnak, a törvényhozás rendező szavának kell mindama municipalitást, amennyiben még szükséges, saját hatáskörre szoríttatni s abban biztosítani, mind pedig azon embertársainknak, kiknek már jól-rosszul hazánkba bejövettel engedtünk, emberi jogait eltiportatni nem hagyni, sőt fokozatosan némi polgáriakban is részeltetni; e hatalomnak egyedüli teendője, hogy e kérdést emberiségi, politikai és főként nemzeti szempontból úgy intézni el, hogy mindenki ehhez szabja magát, minden testület és hatóság ezt tartsa cselekvései mértékének, mindenki egyedül ennek engedelmeskedjék, röviden, hogy hazánkban is törvény rendezze el nem csekély számú izráelitáink sorsát.” Ezután Kemény javasolja, hogy Erdélyben is az 1840-iki magyarhoni törvény alkalmaztassék. A Kemény által hivatkozott törvény szövege ez volt: 1. §-a minden benszülöttnek, vagy törvényes uton befogadottnak, a bányász városokon kívül, mindenütt szabad lakhatást enged. 2. §-a gyárállíthatás, kereskedhetés és mesterségüzhetési jogot enged. 3. §-a állandó vezetékek és keresztnév viselésre s anyakönyvekbeni bejegyzésre tesz rendelkezést. 4. §-a szerződési és minden oklevelet honi nyelven szerkesztésre szorítja. 5. §-a polgári telkek birtokában — ha volna eset — őket meghagyatni rendeli. 6. §-a e törvénnyel ellenkező törvényeket, szokásokat és rende-

leteket eltörli. Kemény ezen törvénynek szabadelvűbb megoldását kívánta. Az első §-ban jelzett bányavárosokat sem óhajtá a tilalmak közé sorolni; a másodikra nézve a lakást, megtelepedést, földmívelést és mesterségüzést parancsolólag óhajtá rendeltetni, hogy ekkép, mint munkás földészek, vagy haszonbérlok házaló vándoréletüket munkás, dologszerető polgárral cseréljék föl; a harmadikat azért kívánná bővíteni; miszerint vallásos szertartásaikra nézve mihozzánk európaiakhoz inkább simulni igyekezzenek, hogy így a néppeli egybeolvadás legnevezetesebb akadályát elháríttassék; végre a negyedikben pótlólag mulhatatlan kötelességtől szeretné tétetni, mikép gyermekeiket magyar polgároknak s magyar szellemben növelni a polgárjognyerés leglényegesebb kívántatóságának tartsák. Kemény tehát a szabadelvűsége mellett a nemzeti érzületének is hangot adott, a négy hasábos dolgozatából eléggé kitűnik azon óhaja, hogy a zsidókat nemzetiségi tekintetben beolvassza a magyarságba. De ugyanekkor a zsidókhoz is intéz intelmet, hogy vakbuzgó ósdi nézeteiket kissé alkalmazzák a kor szelleméhez, és viselkedésükben ne hívják ki a kritikát, mert így érdekükben nehéz tenni valamit. A következő számban már újból három cikksorozatra terjedő szakszerű vezércikkére találunk tizenöt hasábra terjedőleg: „Tájékozás az Urbérben“. A dolgozata címe elárulja a feldolgozott tárgyat. Egy más vezércikkében a „Rokon hangok“-ban meg azon örömének ad kifejezést, hogy az ellenzék főlapja a „Pesti Hirlap“ szakítva eddigi egyetlen irányával, miszerint mindég csak a központosítást hangoztatva, egyébre figyelme nem terjedt ki, holott a központosításnak ezuttal jelene nincs. „Mi sohasem tudók megfogni, hogy midőn alkotmányunknak a jelenben létező, úgy szólván egyetlen biztosítékában, törvényhatósági rendszerünkben a felbomlásnak legveszélyesebb jelenségei mutatkoznak, miként áll ezek irányában mozdulatlanul, vagy legalább nem lép ellenök erkölcsi súlya egész hatásával fel“. Helyesli tehát, hogy végre a P. Hirlap az ily dolgok szellőztetésére is rátér. Két dolgozatot adott tizenkét hasábon át — „A földbirtok rendezéséről“. De e két dolgozata közé egy harmadikat is iktatott, polemizálva a „Slebenbürger Bote“ szász lappal — „az adó körüli nézeteivel“. — A február 24-iki számban elkezdé Kemény a két számra terjedő dolgozata közlését ily czimmal: „Mi volna alkotmányos kifejlésünk legczélszerűbb eszköze“. Az ő szokott bonczoló logikájával azt bizonyítgatja, hogy alkotmányos kifejlésünkre évenkénti

országgyűlés kellene. „Midőn évenkénti rövid országgyűlések által egyáltalában legtöbb időt lehetne szentelni a közjónak törvényhozás utjáni eszközlésére, egyszersmind ily országgyűlések legalkalmasabbak a törvényhozó testületet a hosszas párttusák eredménytelen küzdteréről a teendők gyakorlati tárgyalására vezetni a nélkül, hogy egy dicasterialis eljárás gépies jellemét vennék magukra, mi felette káros volna; de mi ellen az éppen gyakori tartások miatt rövidnek lenni kellett országgyűlések éber szelleme teljesen biztosít”. — „Ha rövid és gyakori országgyűléseink volnának — írja más helyen — a közidőt legcélszerűbben lehetne fordítani az ország által ellátott tárgyakra felsőbb helyeni átvizsgálására s közelebbi országgyűlésre való kiküldésére. És így a három évben tartandó három rövid országgyűlés mennyivel több eredményt mutathatna fel, mint három évben tartott egy hosszú”. Ezen dolgozata befejezése után megint szak-dolgozatot irt: „Az Úrbéri állományok megszabásánál követni kellett elvekről” czim-mel. Ezen két számra terjedő közleménye után, hangulatteljes cikket irt: „A két testvérhon egyesüléséről”. Sűrűn nyomott tizenhárom hasábon mutatja ki Kemény három cikksorozatban, hogy Erdély folyvást vesz alkotmányjogaiból, ami maga után vonja a közélet lassankénti elzúllását és így nemzeti szempontból nagyon is kívánatos az anyaországgal való egyesülés. Annyi igazságot mondott ki Kemény, hogy csodálni lehet, miszerint a cenzura megengedé megjelenését. Dolgozata második részében már nagyon szárazzá vált tolla, ami részben arra vezethető vissza, hogy Erdély specziális bajaira tesz javaslatokat, oda törekedve, miszerint intézményeink hozassanak amennyire lehet összhangba az anyaországgal, hogy az egyesülés így létrejöhessen, ami szerinte jelenben nehezen történhetne meg. „Mert hogy Erdély iránya, hogy legdrágább érdekei a testvérhonéival egyek, kétséget nem szenved; de bizonyos az is, miszerint idők folytában, a részleteket illetőleg, sajátságos viszonyai is fejlődtek ki, valamint azon sem csodálkozhatni, hogy egy oly országban, mely több századokon keresztül külön társadalmi élettel bírt, e helyzetnek czélszerűtlensége számosak előtt nem elégséges, hogy őket az egyesülésnek legszembetűnőbb hasznaiért is az önállás minden kellékeiről lemondásra bírja. Ez okon az egyesülésnek teljes következetességgel keresztül vitt módja, melyben Erdély, minden közvetítő elemek nélkül, teljesen Magyarország társadalmi életébe felolvasztódnék,

vélekedésünk szerint jelenleg nem kivihető, sőt talán nem is célszerű". Kemény Zsigmond báró dolgozatán látszik az akkori fölfogás, mely az egyesülést óhajtá, de nem a minden föltétel nélkül. Kemény Erdély közállományi alapjait, amennyire lehet, a testvérhonéihoz hasonneműekké kíváná idomítani; a közállomány gépezetének legfőbb műszereit egyesíteni és ügyelni arra, hogy az egyesülésben Erdély érdekei a szükséges mértékben képviselve legyenek... Ezt követé két cikkre terjedő dolgozata: „A tized megváltásáról”; majd az „Urbéri apróbb javadalmakról és urtartozásokról” vezércikkkezett. Ezen tudományos, de épp azért nagyon is száraz dolgozatok után, Kemény az orvosi térre lépett át és a május 11-ikei számban vezércikket írt ily czimmel: „Figyelmeztetés korunk egy fenyegető veszélyére”. Ezen dolgozatában lelkes barátja a vizgyógyintézetnek, különösen az elterjedt bujasenyv ellenében. „E gyógymód alkalmazását — írja egy helyen — honi körülményeink között még a következő okok javasolják. Az eddig divatos gyógymód akár az általa szükségesképen feltételezett ápolást, akár az életmódot, akár az orvosszereket tekintsük, felette költséges. Ez utolsók czélszerű használata, továbbá az orvosnál tudományos képzettséget, nagy jártasságot és óvatosságot feltétez, s a legkisebb tudatlanság és gondatlanság esetében felette szomorú s magánál a gyógyítandó betegségnél nem kevesebbé súlyos következményeket szül. A vizgyógymód ellenben inkább a természet körében maradván, mind gyógyintézetet, mind ápolást kevesebbé költségessé kíván; az orvosszer, a levegőn kívül, a legolcsóbb mi csak lehet, s ugyanaz, mi köznépünk rendes eledelét teszi, a betegeknek is czélszerű táplálékul szolgálhat. Az orvoslás végtére józan ítéletet és jártasságot feltétez, de tudományos képzettséget nem kíván, s némi tévedés esetében is súlyos következményeket nem von maga után. Mi hát a többször említett veszély elhárítására, honunk különböző vidékein felállítandó vizgyógyintézeteket hozunk indiiványba”.

A fenti orvosi cikke után, Kemény megint az ő kedves tárgyaihoz tért vissza, behatóan foglalkozott: „az urbéres élelmi alapja és ipara biztosításáról.” Az erre következő vezércikkében a: „Vámügy és vámszövetséget” tárgyalja. Hosszas polemia a „Pesti Hírlap”-pal, mely kezdetben a konservatív hírlapok ellenében a védvám rendszer mellett nyilatkozott s a szabad kereskedés iránt teljes közönbösséggel viseltetett, most azonban már kezd a szabad

kereskedés felé hajolni. A Kemény nézete az volt, hogy abszurdum Magyarországot védvám rendszerrel gondolni az örökös tartományok irányában s viszont! — A magyar tarifa szükségkép az ausztriai érdekeket fogja sérteni, a közös fejedelem, kinek kötelessége mind a két országnak érdekeit épségben tartani, azon helyzetbe jutna, hogy az örökös tartományokban, hol kizárólag gyakorolja a törvényhozó hatalmat, vámszabályzati határozatokat fogna hozni, mely Magyarország érdekei ellen lennének irányozva; Magyarországon ellenben oly törvényeket szentesítne, melyek az örökös tartományok érdekeit sértenék. „Oly anomalia — írja — melynek megszüntetésére ha léteznék is minden eszközt használni, a kormány természete szerint, kényszerítették s hol nem létezik, ismét kénytelen mostani állásában mindent elkövetni, hogy ne léte-síttessék s ebben áll a védvámok kivihetlensége. Ezek azon nyomós okok, melyek miatt a Pesti Hirlap a védvám rendszertől a vámvonal megszüntetéséhez áll, melyet ő, állítása szerint, vámszövetségnek szeret nevezni.“ Kemény további érveléséből azonban az tűnik ki, hogy ő csak az esetben nem tesz a vámszövetség ellen kifogást: ha az annyit akar tenni, miszerint a vámvonal megszüntetése körüli kérdések elintézésében Magyarországnak befolyással kell lenni s hogy a monarchiát övedző vámok megállításánál nemzeti iparunk érdekeire tekintet legyen. De ha a vámszövetség nevezet alatt oly német féle vámszövetség értetik, melyben bizonyos iparcikkek kivannak véve, ha az ama hiedelemnek még további legyezésére van intézve, miszerint a magyar ipar védeése mellett az örökös tartományok ellenében kedvező eredménynyel csatázhatik Magyarország, ez esetben az ügyet a helyes kerékvágásba visszahelyezve még nem látja. „Ugyan kinek vezérlete alatt — kiált fel egy helyen — folytatnának e küzdelmek? Nemde, azon uralkodóé alatt, ki mindnyájunk feje. S vajjon mi volna e küzdelem célja? Nemde, magyar iparunk az örökös tartományok ellenébeni védeése, vagy legalább mindkét hon iparának egyenlő ápolása. Hogy az elsőre kilátásunk nem lehet, azt a Pesti Hirlap alaposan bebizonyítja. Mi a másodikat illeti, mi oly vámot, mely mindkettőfel iparát egyenlően védné, nem ismertünk“ stb. Czik-kének vége így hangzik: „Legyen hát szabad a még teljesen el nem oszlatott homály daczára azon édes reményünket fejezni ki, miszerint közel az idő, melyben honunk és az örökös tartományok közötti sorompók megszüntetésére fog minden hazafi és az

egész hon őszinte kívánsága egyesülni, midőn iparunk emelésére intézett minden mozgalmaink arra lesznek intézve. Ez birodalmi viszonyaink között az egyedüli legüdvösebb. Ezt kell akarni azoknak, kik elég okosak állani, miszerint a vámsorompók megszüntetése legbizonyosabb mód leend a birodalom különböző nemzeti s a szívek közt helyttaláló választófalak lerombolására, mi a birodalom ereje szilárdulásának és felvirágzásának egyedüli biztos alapja. Ezt óhajtjuk, ezt akarjuk mi is s kívánságunk még csak oda terjed, hogy a vámsorompók megszüntetése oly móddal történjék, miszerint ez állapot változatlan fenmaradásának honunk alkotmányos jogában erős kezességét bírjuk. Mi az örökös tartományoktól külön sorompókkal elválasztva nem vagyunk s a testvérhoniak tartoznak reánk is; mihez képest érdekeink e részben is legszorosabban csatolvák össze. Midőn hát a testvérhon vámkörűli mozgalmait, nyilvánított nézetünk irányában, figyelemmel kísérni szándékozunk, reméljük, olvasóink előtt kellemes dolgot teszünk.“ — „Az urbéri szabad egyezkedésekről“; „a földbirtok rendezéséről“, „a helységek és földek osztályozásáról“, „az urbéres személyről és az urbéri törvények végrehajtásáról“; „adó és országos pénztár“ című vezércikkeiben Kemény szakszerűen szól hozzá a kérdésekhez, de a miknek kivonatolása avagy ismertetése, immár figyelmet alig kelthetne és így meg kell elégednem dolgozatai címének az egyszerű felemlítésével. Azon időben azonban kétségen kívül figyelmet keltő dolgozatok voltak, adott eszmét, tanulmányt a felszínen lebegő kérdések mikénti megoldásához. „Körültekintés“ dolgozatában üdvözli a küszöbön álló erdélyi országgyűlést és kéri a véletlen sorsot, hogy végre a meddőségen kívül eredményesen is munkálkodhasson a törvényhozó testület. „Számvetés a Budapesti Híradóval“ néven adott dolgozata aprólékos polémiából áll, seholsem emelkedve az elvi magaslatra ezuttal Kemény, hanem a Budapesti Híradónak az Erdélyi Híradó elleni támadásából egy-egy sort kiragad s azt nevetségessé teszi, de a sok aprólékosság miatt elforgácsolódott a Kemény tolla s ugyyszólva futó-cikk szolgálatot tett vitája, amely hosszabb érdeklődésre számot nem tarthatott, nem még a második íelszólalása sem. Hasonlóan rövid ideig tartó érdeklődést kelthetett: „némely adatok a kolozsvári követválasztó közgyűlésről“ szóló négy hasábos közleménye . . . „Szegénységünk s ennek főgyógyszere“ címmel három cikksorozatot adott. Az általa fejtegetett nézetek rövid fog-

lalata ez: a nemzeti szegénység és úgy anyagi, mint szellemi alantóság orvoslására és az ország felvirágzására mulhatatlanul és mindenekelőtt a közhitel megalapítása szükséges. E célzt legjobban megközelíthetőnek vélte Kemény: czélszerű hiteltörvény és országos hitelintézet által. De ha ez utolsóban sikert nem lehetne elérni, károsnak tartaná csak egy napig is késni, hogy az országot a váltótörvények jótékonyágában részesítsék. A dolog Kemény szerint, egyszerű és világos. Az országos rendszeres bizottságok kereskedelmi osztálya dolgozott hiteltörvény tervet. „Az ország rendei tegyék az összes rendszeres bizottságnak kötelességévé, miszerint a tervet átvizsgálván, adja minél előbb a rendek elébe, kik azt újból megbírálván, törvényjavaslatukat terjesszék az uralkodó megerősítése alá. Azon körülmény, hogy a testvérhon minden hiányai mellett is üdvös váltótörvényekkel bír, a dolgot tetemesen fogja elősegíteni s ha lelkesen akarják, hasonló üdvös intézkedések még ez országgyűlés alatt létre jöhetnek, minél Erdélyre nézve bizonyosan sem szükségesebbet, sem hasznosabbat nem tehetni . . .” Kemény munkálkodását mi sem jellemzi jobban, mint „Kolozmegye őszi közgyűléséről” adott négy számban megjelenő tudósítása. Huszonkét hasábra terjed ezen tudósítása, a legapróbb részletekre is kiterjeszkedve. Az ily lelkiismeretes tudósítások ma már lapban nem jelennének meg hosszadalmasságuk miatt, de akkori időben a megyei tudósításokra nagy tér volt szentelve, nem voltak a lapok úgy ellátva mindenféle hírek közlésével, mint jelenben. Az utolsó vezérczikke: „Urbéri levelek” czimmal jelent meg a december 17 és 20-iki számban.

Kemény Zsigmond báró írta jóformán ez évben a Híradóban a vezércikkeket és így különösen hangzik Jakab Elek fáradhatlan kutatónkak, az „Erdélyi Hirlapirodalom története” dolgozatában azon állítása: hogy Kemény az 1843-ik év derekán vissza lépve a Híradótól, többet nem dolgozott a lapban, amelybe vezérczikkek e folytán nem igen jelenve, a lap belbecsét veszítve, kevés idő múlva megszűnt. Holott mint láthatók, Kemény derekasan dolgozott úgy az 1845. mint az 1846-ik évben a Híradóban.

Kemény vezérczikkein kívül kevés más dolgozat jelent meg a lapban. „Erdélyi országos tűzkármentő egyesület” czimű dolgozat név nélkül jelent meg. „Egy pár szó a Siebenbürger Botéhoz” dolgozatban az van a szászoknak tudtul adva, hogy ne tekintsenek örökösen Németország felé, hanem simuljanak hozzánk. Találó azon

hasonlat is, ahol ez van mondva; „A tisztos szász nemzet atyja és anyja némelhon, de férje Erdély s ennek két más (székely—magyar) nemzete; ragaszkodjék ehhez teljes szívéből, teljes lelkéből és minden erejéből s legyen bizonyos, hogy ez nem külömb ragaszkodással s mint férj pártolással, oltalommal fogja magát viselni iránta“. „Ha nem használ, nem is árt“ fölszólalásában Csulak Dániel hangoztatja egy a belvárosban állítandó óvoda szükségességét. Ennek a fejtegetésére és hová lehetne azt beállítani, Csulak két cikket szentelt. Az április 14-ikei számban megint vita van a „Siebenbütr Bote ellen“ amért a lap gunyolódik a magyarok ellen, hogy oly igen idegesek amért württembergi kívándoroltakat akarnak a szászok maguk közé telepíteni, holott az előnyükre lesz a magyaroknak is, mivel minta gazdaságot tanulnak majd tőlük! Metsző gunnyal van a szász lap ezen jóindulata viszszaütasítva, idézve vannak német lapok, melyekben le van írva a württembergi földészek tudatlansága és így ő tőlük mintagazdaság vezetést elsajátítani kissé bajos lesz. A május 1-ső számában „ugyanezen théma“ van megint feszegetve, bebizonyittatik a vezércikkben, hogy a sváb gyarmatok telepítésében az lrány a szász elem gyarapítása és nem a mezőgazdaság játszva a főszerepet, ez utóbbi csak ürügy, a telepítés valódi czélja eltakarására. „A rendőrség első teendője“ című vezércikkben, a nyilvántartási könyvek vezetéséről van szó, mert rend csak ily uton jöhet létre. „Pártok Erdélyben“ nevű dolgozatban először a magyarországi konservatív lapok gunytárgyává téve, amelyek szüntelen azt hangoztatják, miszerint ellenzéki pártreformot eszközölni képtelen! Majd az erdélyi pártok viszonya van ecsetelve, jelezve, hogy csak ujjabb időben keletkeztek pártok, a haladópartot kormányellenesnek keresztelték el, a konservatív, vagyis maradó part ellenben kormánypártnak neveztetik. „Felszólítás a gymnasialis tanár urakhoz“ szölv dolgozatában, Veszely Károly brassói gymn. tanár életrevaló eszmét pendített meg: hogy t. i. az Erdélyben lakó tanárok is kövessék a németországiak és magyarországiak példáját s tartsanak évenként legalább bár egy gyűlést, hol eszmecseréket váltva, sokat lendíthetnének a nevelés terén. Dózsa Dánieltől öt hasábra terjedő dolgozat jelent meg ily néven: „Székely urbér és urbéresék“; előzőleg Méhes szerkesztő mondja el észrevételeit a Dózsa dolgozatáról négy hasábon át és így a két dolgozat egy egészet téve, lett belőlük kilencz hasábnyi tudomá-

nyos értekezlet. Dózsa Dániel később lett az erdélyi részek vezér-férfia a hirlapirodalomban. Az ötvenes évek második felében lett szerkesztő s lett e folytán hangadóvá a hatvanas évek végéig Erdélyben. Magvas cikkeivel tisztázta az eszméket és tömöríté a magyar közvéleményt Erdélyben lapja köré. Lapja a „Kolozsvári Közlöny“ az volt az erdélyi magyarságnak, ami volt az Anyaországának a „Pesti Napló“ a kiegyezés előtti időben. És Dózsa Erdélyben egy második Kemény Zsigmond volt. A negyvenes években azonban még csak az alapjait rakta le, a későbbi fényes hirlapiról karrierjének... „Urbér körüli nézetek“ dolgozatában meg Szöllösi Balázs mondta el nézeteit. Az október 18-iki számban a román „Transilvania“ lappal van erélyes vita folytatva, amelyben érvek kíséretében van fölhíva a román lap szerkesztő, hogy ne csak állítson, de bizonyítsa is be, miszerint az „ultra“ magyarság idegenkedéssel nézi a románság előre törekvését s általában nevezze meg, kiket ért „ultra“ magyar elnevezés alatt. „Mi csak azt akarjuk, oda törekedünk és ezen törekvésünk ernyedetlen, miszerint hazánkban a magyar nyelv foglalja el az eddig latin nyelv bitorolta helyet és hogy magyar nemzetiségünket mindenki köllőleg tiszteletben tartsa. Ez annyiszor elmondva volt, miként ha ki még most sem érti és nemzetelnyomásról ábrándozik, azzal kár beszédbe állnunk, azzal vétek szót vesztegetnünk“. A négy hasábos cikk utó sorai immár hatvan éve, hogy elmondattak, és jelenben is a nóta még mint az a román lapok részéről: hogy ők elnyomatnak! És e nemtelen vád hangzik azért, mivel a magyar nyelv az állam hivatalos nyelve. „Rendőrségi állapotunk“ terjedelmes dolgozatban, Dózsa Dániel meglehetősen száraz modórban feltünteteti azon visszás-ságot, mely a székely földön divatozik a megyei burocratia rendőri fenytéki rendszerben, hogy kénye-kedve szerint szabad-hatnak ki a pénzbüntetés a tisztikar részéről. Az uralkodó rendszert Dózsa jobbitani akarja és törvényes lábra állítani, miután jelenben a tisztikar azon része, mely a néppel legközvetlenebb érintkezésben áll, semmi sarkalatos törvény által nincs sem eljárásában biztosítva, sem féltelenségeiben fékezve“. „A Honosítás“ című vezércikkben elé van adva a szászok által behozott württembergiek csalódása a megélhetésre nézve, — majd az variatitak, hogy a településvágy mindég szokott kísértetni a bajba került embereknel, de ügyelni kell a bevándorlottakra és így szükséges Erdélyt e tekintetben egy sinor mértékre huzni az anyaországgal, mert az

visszás dolog, hogy itt egy, ott másnemű feltételekhez legyen kötve az idegenek polgárrá lehetése. Találunk rövid kis vezércikket ezen czímmel: „Töredék eszmék az urbér körül“ . . . „Szózat egy falusi köznemestől“ czímmel hangulatteljes sorok jelentek meg, amelyben kérés van intézve az országgyűléshez, hogy tegyenek végre valamit a népért s alkossanak urbért. Négy számban jön vezércikk gyanánt egy levele Wesselényi Miklós bárónak, Zsiboról keelve november 13-dikáról: — „Udvarhelyszék Rendeihez“ intézve, hogy őt közgyűlésökben köz egyetértéssel követnek nevezék ki. Bevezető soraiban, a saját személyéről így nyilatkozik Wesselényi: „Hála érzet rezegte át szívemet, tapasztalván, hogy azt, kit a honban annyira elfeledtek, egy lelkes törvényhatóságban még annyira méltatnak szíves emlékökre, s méltatnak tisztelő bizalmukra. Visszaidézte a tekintetetes Rende ezen kegyessége kemblembé édes emlékét azon reám nézve jobb időknek, midőn hasonló kegyességek következtében alkalmam volt a diszes pályára lépni még ép erőben. Azóta a polgári pályáról testi szenvedések eltávolítottak s egykori magamnak csak roskadt maradványa tértem vissza hazámba, s szülőföldem szép bérceit csak egy pár rövid hónapig láthatták még hanyatló szemeim s csakhamar örök homály leplezé azokat. E térnek pedig közepette, folytonos munkásság közt és mindig honosainak figyelme által kísérve kell lenni annak, ki teljes működésre és sikeres hatásra képes akar maradni. Ki a közpályáról lelép, könnyen elszokik attól s vesztéglésben zsibbadt tagjai alkalmatlanokká lesznek új munkásságra. A dolgok sorából kijött, bajosan jön abba újra belé s még bajosabban találja magát fel a távolléte alatt felmerült új tárgyakban s megjelent új egyének közt. Hajdani bajtársai és segédei közt már nem sokra talál a több évek múlva újra fellépő. A teret új nemzedék foglalja el, melyet ő nem ismer, mely őt nem ismeri. Mult idők s talán szolgálatoknak is emléke öregekben, azótai események által csak elhomályosítva él, az ifjakban pedig azok tudata nem igen létezik s így az újra megjelenőt a multakérti kegyelet érzetével sem fogadják; mert kegyelettel — az érzetek ezen egyik legszentebbikével — emberek holtak iránt olykor igen, de élők iránt majd sohasem szoktak viselkedni. Ügy és személy iránti kegyeletnek ritka példája az, melyet sz.-Udvarhelyszék Rendei engem illetőleg bizonyítottak.“ Hivatkozva Wesselényi a vakságára, még kijelenté, hogy csak az esetben fog az országgyűlésen megjelenni,

midőn követétsai valamelyikét betegség vagy egyéb akadály gátolna abban. „E jelen országgyűlésen előfordulandók közt az urbér oly fontos tárgy, melynek mikénti eldőlése e honnak nemcsak boldogságára, hanem fennmaradására is határozó befolyású leendő.” Erre tizenkét hasábon át fejti ki nézeteit az urbér és örökváltság tárgyában. Természetesen lelkes szószólója léve az örökváltságnak, szakszerű nyilatkozatát így végzi: „E hon s az emberiség nemtője fogja azon munkálatra legszebb áldását adni, melyben az örökváltság kimondatik, mert az emberiség ügye e honban csak akkor lehet méltón képviselve s biztosítva, csak akkor leszen bérczein áldás, dus térein üdv és jólét s gyermekei csak akkor cserélendik fel egymáselleni s az egyik részt veszélylyel fenyegető kinos helyzetőket tartósan békés viszonynyal, midőn létesülni kezd s létesülve lesz nálunk az örökváltság. Ez üdvös szóval rekesztem be ezen igénytelen nyilatkozatomat, azon buzgó óhajással, hogy a mondott ige mentől előbb testté váljék”. Tul érzékeny volt a világtalan nagy férfin, amidőn azon tévhitben volt, hogy őt elfelejté az ő kora! Wesselényi egyébként a kolozsvári országgyűlésen nem jelent meg egész 1848. május 29-éig, amidőn a történeti nevezetességű gyűlésen megjelent — mellén nemzeti kokárdával — a gróf Teleki Domokos karján. A zajgó terem egyszerre néma lett, majd kitörő éljenzésbe törtek ki. Ő kezdé legelőbb el beszédét az unio mellctt. Hangja ugyan menydörgött még, de a régi heveességnek minden kinyomata nélkül már. A nagy agitáló és hévvel támadó Wesselényi csendes ember lett, a higgadt államférfiui természet uralomra vergődött a régi féktelen ellenzéki módon. Wesselényi a békés megoldások embere lett, ugyanily szerepet vitt a pesti országgyűlésen is 1848-ban, míg december hó vége felé félre vonult, látva a Kossuth Lajossal való nem küzdhetést és külföldi furdőre távozott a szembajával.

A vezérczikkek rovatát ezzel teljesen ismerteté. Kemény Zsigmond báróra esett a vezérczikkek írásának a zőme, mert amíg Keménytől megjelent 39 vezérczikk, nemvéve belé a kolozsmegyei tudósításait, addig másoktól vezérczikk összesen adódott 19, de ebbe bele van számítva Wesselényi Miklós bárónak a választóihoz intézett négy számban megjelenő nyílt levele is. Nagyon sok számban hiányzott a vezérczikk, a helyét másféle közleményekkel töltötték tele, hol hivatalos egyleti jelentésekkel, majd országgyűlési tudósításokkal a Lukács János gyorsírói jegyzetei nyomán,

hol meg megyegyűlési tudósításokkal kezdődött a lap, sőt az is többször előfordult, hogy a „Kolozsvári Napló“ rovat foglalta el a vezércikk rovat helyét. De ebből az is kitűnik, hogy a Híradónak rendes vezércikk írója az egy Kemény Zsigmond báró volt, más nem volt rajta kívül. De Kemény egymaga képes volt betölteni a hézagot, magvas és tanulmányos dolgozatai élvezetet nyújtottak a komoly olvasónak és emelte a lap tekintélyét. A közönség egy részére, sőt talán a zömére azonban valószínű, hogy dolgozatai — komoly színezetével — hatást alig keltett.

A vezércikkeken kívül más dolgozatok is jelentek meg a lapokban, amik közül érdekesebbek voltak: Kulisseky János négy hasábos dolgozata az „Országos tűzkármentő intézet ügyében.“ Mike Simon meg arról írt „Figyelmeztető észrevételek“ czimmel, hogy nincs értelme, miszerint a szászok közé idegenek telepíttessenek, midőn tőlünk elszakadt véreink vannak künn nyomorban mint a csángók, kik örömet bejönnének. Berde Áron és Takács János tanárok: „Figyelmeztetés a «Természetbarát» czimű folyóiratra“ fölhívással részletesen ismertetik a másik fél évben megindulandó természettudományi lap belírányát. Munkatársakul megvannak jelölve: Brassai Samu, Gáspár János, Keiszer gyógyszerész, dr. Knöpfler Vilmos, Mentovich Ferencz, Nagy Péter, Pataki Pál, Szabó György, Szász Károly, Sietter György, id. Zeyk Miklós, ifju Zeyk Miklós, Zwanzlger Ignác bécsi természetvizsgáló, Jánosi Ferencz, Vida Károly. A lap később meg is indult a fenti két kolozsvári főgimn. tanár szerkesztésével. „Szászrégeni vásárok ügyében“ négy hasábra terjedő dolgozatot adott be Tengelyi Jónás. „Az erdélyi zsidók ügyében“ igen érdekes nyilatkozatot adott ki Goldner Albert Választról, a meglehetősen hosszú nyilatkozatban fölhívja véreit, hogy azonosítsák magukat a magyar nemzettel s ne legyenek oly elkülönözött ósdiak. Hogy a zsidók annyira hátramaradtak, részben főpapjuknak tulajdonítja, hogy nem léve barátja a világosságnak, tudatlanságban hagyja a zsidókat. Végül sajnálatát fejezi ki, hogy az erdélyi országgyűlés a zsidók érdekében még semmit nem tett, s kéri a hazafiakat, hogy végre legyen kis gondjuk a népfajra is. — Ezeken kívül még majd minden számban voltak egyes helyreigazító nyilatkozatok a megyei s más tudósításokról, legtöbbször a „Múlt és Jelen“-nel veszekedve, de a Híradóban megjelent közleményekre is tétettek czáfólo nyilatkozatok, gyakran véve hosszú hasáboakat igénybe, az ily szörszál-

hasogató lapos nyilatkozatok. És amíg a megyei tudósítások leg-
többje névnélkül jelent meg, addig a „viszont” válasz félék
már név aláírással jelentek meg, de amiknek megemlítését mel-
lőzve, csak a rendes levelezők neveit említem fel, akik nem
titkolták kilétüket. Ezek voltak: Szabó Lajos (Torda megye
és a város), Gálfi Mihály (Udvarhelyszék), Mártonffy Ignác
(Küküllő megye, Gyulafehérvár), E. Gedő János (Torda megye),
Csiky Sándor (Heves megye), Sebesi István (Székelyföldről),
Csatáry Vilmos (Küküllőmegye). Buzogány Áron (Udvarhelyszék),
Dobolyi Sándor (Marosszék), Szabó György (Székelyudvarhely),
Majthényi Ferencz (Dobokamégye, és bár név nincs jelezve, de
styljánál ráismerhetni Kovács Lajosra (Szathmármegye). A leg-
buzgóbb tevékenységet a tudósítók közül Szabó Lajos fejtett ki,
sűrűn jelentek a hasábokra terjedő tudósításai. Sebestyén István
ref. pap iskolaügyekben levelezett Maros-Vásárhelyről, Basa István
meg a Nagy-Enyedi egyházkerületből írt; Muzsnai József, maros-
széki ref. esperest hasonlóan egyházkebeli dolgokról levelezett, —
a más vallásfelekezeti tudósítók nem írták ki a nevüket. Érdekesnek
tartom megemlíteni a Friedmann Ábrahám zsidó főrabbi köszönő
nyilatkozatát Gyulafehérvárról, amelyben háláját fejezi ki Szoboszlai
György Fejérvár város főbírája irányában, hogy az általa rendezett
ünnepélyre őt a szegény zsidó lelkeszt is meghívta, igyekezve
lebontani azáltal a társadalmi válaszfalakat. De az is érdekes köz-
lemény, ahol az elhunyt jeles színész Jancsó Pál hagyatékával
beszámolnak, a ki vagyonát a kolozsvári „külső építésben levő
ref. egyház építésére” hagyta. Az egy hasábnyi tudósításból meg-
tudjuk, hogy a boldogult házánál halálakor találatott 159 frt. Párt-
fogóitól temetési költségekre gyűlt 75 frt. Eladott butorok, előleges
házbér fejében bejött 12 frt., könyvekből s régi pénzekből 197
frt. Véghagyomány összeg 563 frt. De ezen összegből temetkezési
költségre kiadódott 50 frt. A fenti jótékonycélra jutott 513 frt.
És hogy már elhunytiról tettem említést, megemlítem a most is
jó állapotban lévő siremlékét Bölöni Farkas Sándornak; Kriza
János végleszámlási közleményéből az tűnik ki, hogy az imponáló
siremlék került 450 frtba. És pedig postai kladás volt 2 frt. Terv-
rajzra építész Böhmnek 8 frt., (vajjon jelenben mit szólnak az
építészek az ily honoráriumú tervrajzokhoz?); az emlékért Kager-
bauer építésznek 440 frt jutott. A megmaradt összegről a bizott-
mány úgy intézkedett, hogy az a Farkas Sándor hagyomány

tömegével együtt kezeltessek, oly kikötés mellett, mikép ha a siremlék idő múltán kiigazítást kívánna, a fentt maradt összeg arra fordíttassék.

A „Kolozsvári Napló“ rovat ez évben is folytatódott, de jóval hátrább állott az előző évinél. Nem volt oly elmés és amellet tanulságos is. Kezdett átalakulni oly rovattá, mint napjainkban a lapok „Különfélék“ és „Napi hírek“-féle rovata. A czim ugyan még a régi volt, de már inkább a hírek halmazának közlésére volt fektetve a főszó, mellőzve az azelőtti években használt önálló hozzászólásokat. Hogy ez évben ki vezette e rovatot, nem akadtam nyomára, — Urházy Györgynek van egy nyilatkozata, melyben jelzi, hogy a rovat vezetésétől ez évben visszalépett és így azt már újévtől kezdve nem ő vezeté. A szerkesztő oszillag alatt erre megjegyzi: „Urházy úr nyilatkozatát mik is megerősítjük azon kijelentéssel, hogy akár kik írják is a naplót, oda semmi olyat becsuszní nem engedünk, ami az íróra kedvetlenséget vonhatna. Olykori megrovásunk vagy csak dolgokat, vagy ha személyeket, csak olyakat illetnek, kik nyilvános működésükért nyilvános ítélet alá is esnek“. A rovat vezetőjének jegye egy — mérleg volt. Később ezen jegy is eltűnt, amint kezdett kizárólag hírek közlésére szorítkozni. Ma is érdeklő bir Liszt Ferencznek Kolozsvárt időzése, az erről szóló tudósítást összevonva ismertetem. Liszt Nagyszébenből jött Kolozsvárra, november 24-én érkezett meg, vendéglőbe szállott. Östve fáklyás zenével tisztelegtek a zongorák királyának, a zenekonzervatorium nevében Ruzicska György beszélt, az ifjuság nevében [Urházy György, az ünnepelt néhány szóval köszöné meg a megtiszteltetést. Első hangversenye 26-án volt a Redoutban, tomboló lelkesedést keltve a játékával, ötszáz belépti jegy volt kiadva ; a zongora est után, azon utcát, hol a kocsija elvonult, fáklyások állottak sorfalat, — a városi házi zenekör másnap meghívta a körébe, tiszteletbeli tagsági oklevéllel tisztelte meg. Második hangversenye 29-én volt. A közcélokra adott harmadik hangversenye december 3-án a nemzeti színházban folyt le, megjelenésekor versek szórattak le a karzatról, hazamenet 150 fáklyás vevé közzé a kocsiját és kísérték a szállására. A jótékonyczélu hangverseny hétszáz p. frtot jövedelmezett. Utolsó hangversenye december 16-án volt. A Rákóczi indulót mint minden fölléptekor, ezuttal is eljátszá. A zeneest után 300 fáklya kíséretében tért lakására. December 8-án távozott el a városból több fő-

ranguak kíséretében. Az Erdélyi Híradóban beható ismertetést nem kaptam a Liszt estvéiről, mint csak hírfüzér alakjában voltak jelezve áradozó, de rövid értesítések kíséretében. A lap mellékletén a „Nemzeti Társalkodó”-ban található ugyan egy tárcza közleményt Lisztről, de mint a czime is mutatja: „Liszt és a Siebenbürger Bote” nem Liszt művészetének az ecsetelése, hanem napl érdekekkel bíró maró gunnyal irt visszavágások voltak a szász lap ellen, amely Liszt személye iránt nem nagyon lelkesült nemzeti-ségi szempontból. Gunyolódott a szász lap, hogy a kikláltott jótékonyaságu Liszt szerepléseit e tekintetben Szebenben nem élvezték. Elméskedik a szász lap, hogy Liszt hangversenyén „éljen” kiáltást hallott, de nem „hoch”-ot; mire a Híradó megjegyzé, hogy valószínűen a szász lap tudósítója az „éljen” kiáltás miatt nem hallá a „hocho”-kat, pedig mint Szebenből írják, a szászok is tele torokkal éltetik Lisztet, nemcsak az ottani magyarok. „De azok az átkozott magyarok — írja a fenti szász lap — annyira is igyekeztek a Liszt szebeni mulatását kellemessé tenni, hogy az ottani őslakosok minden ebbeli fáradaimait szükségfelettivé tették.” Erre a Híradó azt feleli: „Ezt a vendégszerető jó őslakosok megköszönhetnék a magyaroknak s talán meg is köszönték volna, ha emezek kívánságára Liszt a Rákóczit nem játsza. Itt a bibi?” — Ezen tárcza közleményből elég ennyi ismertetés, mindenestre a Híradóhoz jobban illett volna, ha egy szász lapocskával való vitázás helyett Lisztnek a kolozsvári időzéséről ír egy megfelelő hosszabb közleményt. Ugy az akkori vidéki közönségnek, mint a most élő nemzedéknek több haszna lett volna ebben, amidőn még most is csodás híreket regélnék Lisztnek akkori Kolozsváron levéséről, mint pl.: kocsija elől kifogták a lovakat s a fő-ranguak huzzák azt a lakására stb. És ezek helyett a Híradóban nyerünk sovány tudósításokat és szász lappali polemizálást. És ezen hírlapi harcz foly a következő számban is, három hasábra terjedő gunyirat van adva a szászok magaviselete felett. Ugyanis a Szebenben lakó szász zenei kritikusok elég naivul kimondák Lisztre azon kritikát: hogy játéka koránt sem oly nagyszabásu, miként a hire. A szebeni tudósító a legnagyobb gunnyal szórja észrevételeit a kritikusok felé, többször adva ritkított betűkkel ezt: „Liszt tehát Nagyszebenben meghalt, szégyeld magad Európa, hogy még bámulod őt.” A leírásból azt is megtudjuk, hogy Lisztet többen kifütyölték, lepiszszegték. „És mindez miért történt így, a szász

lapok mért ellenesei Lisztnek? — kérdi a szebeni tudósító. „Mert — folytatja — Liszt magyar beléptijegyeket osztatott ki, mert az atyafiakat nem látogatta meg, mert nagyobbára magyar darabokat játszott, kihívásakor nem az Erkönyt, hanem a Rákóczi-indulót játszta, a hangversenyi szünetek alatt magyarokkal társalgott, szóval mért a nagyszebeni táncztermet egy pár óráig minden antipathia daczára is magyarizálnia sikerült. Így vagyunk mi mindennel egy idő óta, a mi magyar, már csak azért is gyűlölet tárgya. Nemzetiség mellett buzognia szép, de buzgalmukat ily félékben nyilvánítani szerencsétlen gondolat, elhibázott lépés. Győződjenek meg különösen fűtyös urak, hogy önök rosz szolgálót tevének nemzetöknek. Liszt művészi nagyságát a világvélemény, Európa közös magasztalása alkotja. Szánnunk kell önöket, ha az a kis bizonytalan földdarab önök lába alatt, mit önök hálátlanul tapodnak, meg az a fűtytyintés beárnyékolni képes a nagy művész fényes dicsőség csillagát“. Lisztnek Erdélyben való megjelenése e szerint nemzetiségi viszálykodásra adott alkalmat, amely nem nagyon illusztrálá az akkori szászok zene iránti érzékét, — de mint említém a Híradó szerkesztősége sem követett tapintatos eljárást, midőn Lisztnek Kolozsváron való időzése részletes leírása helyett, a szászok nevetséges magukviselkedésével örökölté meg Lisztnek a Kolozsváron való időzését. Lisztet én is hallottam Kolozsvárott 1879-ben, midőn a szegedi árvízkarosultak javára játszott a Redoutban, majd a színházban hallottam ugyanekkor a félkezű Zichy Géza gróffal, a kitűnő zongora játékos és zeneszerzővel. A Rákóczi-indulót is eljátszták ketten. Nagy tisztelettel fogadtuk Lisztet városunk falai közt, de utcái stb. külső tüntetések nem voltak. A játékát áhitattal bámultuk, rám a tiszta hangok tettek hatást, ahogyan a zongorát kezelte.

A „Nemzeti Társalkodó“ ez évben is a főlapba volt olvasztva és így a Híradó keretében említem fel. Ez év folytában dolgozatot adtak be: „Egy szavazat nyelvünk ügyében“ czimmal, egy magát megnevezni nem akaró nyelvész. A helyesírásról értekezik behatóan három számban... A január 16-iki számban adva van „Pestalozzi Henrik arczképe életíráttal“. Született Zürichben 1746-ban, elhalt Neuhofon 1827-ben. Első százados emlékünnepe Kolozsvárt 1846. január 12-én tartatott. Ünneplő verseket közölt a lap: Lörincz Endrétől, Gyulai Páltól. A közölt versek után adva van az ünnepély programja, u. m. 1. Ének (Pestalozzihoz intézet két

költemény van adva, dalra alkalmazva). 2. Elnöki megnyitó beszéd gróf Feleki Domokostól. 3. Pestalozzi növelés és oktatás elveiről — értekezett Gáspár János. 4. Sándor czár, III. Fridrik, Vilmos és magyarok Pestalozzinál, írta és felolvasta Kovácsi Antal tanár. 5. Diesterwey felszólítása a Pestalozzi-intézet ügyében, írta és felolvasta németül Grosz Ágoston. 6. Indítvány népkönyveket terjesztő egylet iránt — Herepei Gergelytől. 7. Nagy Ferencz értekezlete. 8. Berekesztő ének. Közölve vannak a lapban egész terjedelmében: az elnöki megnyitó, a Gáspár, Nagy és Kovácsi dolgozatai. A Teleki elnök beszéde rövid, de tömör, szépen van jellemezve a nagy férfiú korszakos nevelői intézkedése. „Egy oly férfi század fordulati születés ünnepére gyűltünk e helyre, kít ma az egész mivelte világ innepeltjének vall”. Így kezdé beszédét Teleki. Majd más helyen így folytatja: „Minden halandók felett övé az anyai szív első reménysugára, midőn szeretetének keble melegével érlelt gyümölcsöt, az élet terén legelsőbben maga mellett szemléli; övé a szülőknek gyermekeik okszerű nevelésében élvezett legboldogítóbb öröme; övé a hála érzetére megnyílt tiszta gyermeki kebel legelső feldobogása; őt illetik a testben és lélekben egyiránt gyenge cse-csemőből élet bajnokává emelkedett férfi tettei; őt illeti Isten után és minden halandók felett, a legtöbb joggal mindaz, mit a nevelés az újabb korban jót, szépet és nagyszerűt hozott elé s éppen ezekért övé a mai napon ezerek kebléből emelkedő hála és tisztelet magasztos érzete; ő, a természetnek és igazságnak hű bajnoka volt az, ki az ártatlan gyermeki kebelben s az erélyes családi körben létező szeretetet, valamint a természet szavára figyelő tiszta értelmet téve nevelés alapjául, annak a legelső okszerű irányt adva s magas feladata eszközeinek egyenkénti megválasztásában is a természethez változatlanul hű maradott. Ily eszköz volt Pestalozzi rendszerében az az érzékeltetés, mely által az emberi lélekre a természet jelelte uton hatott s legelső ő éleszté a lélek mennyei tűzét az emberi természet azon oldaláról, a hová a mindenható annak első szikráját helyezte. Ez volt Pestalozzi rendszerével egyik főhajtsága, ez népnevelés körüli érdemeinek egyik fénypontja. A másik, mit ő a nevelés főtenyezőjeül vett fel, a lelki foglalatossággal párosított testi munka és gyakorlat volt: mely által nemcsak a test és lélek párhuzamos kifejlését czélszerűen munkálta s szilárd akarat és erény leglátványosabb eszközét, legbiztosabb védjét rakta le a fogékony emberi szívben, hanem egyszersmind az okszerű nevelés

malasztjának az alsó néposztályra való kiárasztását tette lehetségessé". A Gáspár János felolvasása tizenkét hirlapi hasábot tett ki, a mely szakszerű értekezlet bizonyítja a Gáspár alapos készült-ségét a nevelés-tanügyekben. A Nagy Ferencz dolgozata meg négy hasábot tett ki, mely terjedelmes dolgozatok ha felolvastattak, nagyon hosszasan tarthatott az innepély lefolyása. A Kovácsi Antal felolvasása rövid, de érdekes volt, a kivonatolt tartalma így hangzik: „Egy őt igen jól ismerő növendéke így jellemzé Pestalozzit többek közt, hogy beszéde élénk és lelkesült volt, az ember könnyen megérthette őt, az elmés és csipős megjegyzéseket és visszatörölásokat nagyon szerette. Az ember tőle sohasem mehetett úgy el, hogy valamit ne vigyen magával. Ha személye vagy érdekei a közjóval és gondolataival érintkezésbe jöttek, maga iránt mindig mostoha, mondhatni kegyetlen volt. Hasztalan figyelmeztettük, hogy hosszas munka és feszítés által egészségét, sőt életét is veszélyeztethi. Bár hetven éves öreg reszkető térdekkel, de a cselekvés pillanatában mindig úgy állott előttünk, mint erőteljes férfiu tiszta lélek éberséggel. De ne csak egy hálás tanítvány szavaira hallgassunk — írja Kovácsi — hanem néhány tényre is, mint lelkesültsége és a nevelésügye iránti buzgalma emlékeire". Itt egyes részleteket beszél el, hogy hogyan járt 1814 ben a porosz királylyal majd az orosz czárral, ez utóbbinál beszéd közben fölhevült s már-már a czár kabátja gombjait fogta meg, mire a czár önkénytelen mozdulást téve, magához tért és még birt annyi lélek-éberséggel, hogy kinyújtott karját a czár felé irányozza, hogy megcsókolja, — de a czár megelőzte, szívesen megölelé és megcsókolá. Az öreg Eszterházy herczeg is — folytattá Kovácsi — 1814-ben látogatta meg. Pestalozzi ekkor az egész házat összenyargalta és kiabált: „Ramsauer! szedd össze legjobb tanítványaidat, siess velők a veres házba, ott egy tekintélyes duggazdag ur van szállva, kinek Magyarorszában ezernyi jobbágysai vannak, kik számára bizonyosan ily intézeteket fog állítani, ha itt az ügygyel megbarátkozand". — „Én — beszéli az író — tizenöt tanítványommal el is mentem a herczeghez. Pestalozzi bevezette s beajánla és azzal távoza. Egy óra mulva utánam jött, látva, hogy a herczeg velem s növendékeimmel meg van elégedve, nagyon boldog volt; hogy hazefelé indulánk, egész elragadtatással mondá: „megvagyok győződve, hogy magyarországi birtokaiban ily tanodákat állítand". A kapuhoz érve, egyszerre csak felkiált: „a menykőben, mi baja a karomnak?

nézd csak, egészen meg van dagadva." Én a veres ház félujjvastag kapukulcsára tekinték s mondtam: nézze, kegyed egy órával ezelőtt, midőn a herczeghez mentünk, ezen kulcsban üté meg magát. Közelebbi megvizsgálásra láttuk, hogy Pestalozzi a kulcsot egészen elgörcsbitette volt s az első óra alatt örömében és buzgalmában észre sem vette, nyilvános bizonyosságául, mennyire elfoglalta az a gondolat, hogy akkor valami jót tehet". — „E nemes buzgalomnak, ezen feláldozó munkásságnak és cselekvényességnek voltak tanúi — írja Kovácsi — hazánkiai közül is; névszerint Szabó János, ki miután Pestalozzinál magát a nevelői pályára kiképezte, a testvér magyarhont gróf Way Miklós koronaőr és testvéreben két derék növendékkel ajándékozta meg. Tanuja Tompa Mihály a korán elhunyt Telekiék nevelője és végre Magyarhont legtliszteletreméltóbb hölgyei egyike Brunswick grófnő, ki Pestalozzival személyes érintkezésben és kölcsönös barátságban levén, tőle a kisdédovács eszméjét a pozsonyi és pesti óvoda alapításával, Magyarországra is átültette".

Mentovich Ferencz a „nevelés körüli hiányokról" írt több számon át. Hasonlóan több számra terjedő szakvéleményt adott névtelenül be valaki ily czímmel: „Tegyük valamit megyénk rendezése körül". Rendkívüli elmés értekezést írt Brassai ily czímmel: „Egy vélemény a Schwab Vilmos Telluriumáról". Hibáztatja, hogy aláírások utján a Nemzeti Múzeum számára megvettek nyolczszáz pengő forinton egy oly készülményt, amelyre szükség nem volt. Midőn a Múzeum oly számos kellékekben szűkölködik, szerinte az ily kiadások pazarlások. Bonczkés alá veszi, hogy hát tulajdonképp mi az a Tellurium! Szerinte ez egy oly ismeretes készülmény, melyet sem nem Schwab készített legelőbb, sem nevét nem ő adta. Mióta a Copernicus rendszere méltó uralmát kivivta, sokan fáradoztak egy oly gép létrehozásában, mely a föld és planeták nap körül keringéseit és forgásait kézzel foghatólag érzéktse. Ezen fáradozások sok példányokban gyártott és közvására bocsátott gépekben testesültek. Első Planetariumot, (amely t. i. minden plánéták keringését képezi), Copernicus rendszere nyomán a híres Haygens talált és készíttetett, s a hozzája szükséges kerekék és kerékfogók kiszámítását le is írta egy könyvében, melyet Automatonnak nevezett. Későbbi tökéletesítéseit s ezeknek találóit vázolta, Brassai szerint ez a gép is úgy járt mint Amerika, nem találójától kapta nevét, hanem egy Orrery nevű angol gróf-

tól, aki egy ilyennek készítésére pénzt adott. Orrery vagy Planetarium tehát mindegy. A Tellurium és az Orrerynek egy része, midőn t. i. a többi bujdosók elmellőzésével csupán csak a napot s a körülte keringő és forgó földet érzékíti a művész. Ha a hold képelése is hozzájárul, akkor Tellurium és Lunarium nevet kap. Az ilyenmű gépek közül kettő volt elterjedve a continensen, miknek az ára alig megy 120 pengő forintra. Erre felveti Brassai a kérdést: mi elsősege van a Schwab gépének ezek, nevezetesen a párizsi munka felett? Tudományosan bebizonyítja Brassai, hogy meg sem közeliit hasznosságra azokat a Schwab-féle gép. „Ha kérde az olvasó — folytatja bizonyításai után Brassai — honnan tudom én mindazokat a Schwab gépéről, a miket mondtam, azt felelem: hogy a Schwab saját rajzáról és reá írott számjairól és jegyeiről, valamint továbbá egy szemtanú szóbeli közleményeiből, s a kinek tetszik személyes találkozásra a leggyőzőbben bé is bizonyítandom állításaimat“. Brassai azt azonban elismeri, hogy van a Schwab gépen egy készülmény, amelyet ő más ily nemű gépeken nem látott, de azért lehet. Ez egy pár kézzel fogható napsugár, melyeknek egyike a világosság és setétség éjszaki határvonalát, a másik a nap függős sütését mutatja a földtekén. „De ehhez methodical tekintetben csak azt mondom — írja csipőleg Brassai — hogy egy laptá és gyertya segédével a kívánt jelenségeket a természethez sokkal hivebben és éppen oly érzékitőleg lehet ábrázolni. Lunariumnak a Schwab-gépen semmi nyoma. Reménylem, hogy ezen csupa honfi indulattól ösztönzött merész felszólásomat senki balra nem fogja magyarázni.“ Van egy ismertetés: „Pártok állása a frank követ kamarában.“ Német lapból van fordítva. Baló Benjámin több számra terjedő dolgozatot adott be: „Uti levelek“ czimmel. Azon időben érdekes és tanulságos ismeretterjesztő dolgozat volt, ma már azonban természetesen hatályát multá. Különben ezen uti levelek nagyon szaggadozott részletekben adattak, még az elmúlt évről jött át dolgozat és csak olykor-olykor jelen egy-egy részlete meg folytatásként. „Minden rendű és rangú olvasókhoz“ czimmel Erdélyi János adja tudtúl, hogy a Kisfaludy-Társaság pártfogásával sajtó alatt van az általa szerkesztett: „Magyar népdalok és mondák“ cz. könyve. Terjedelmes dolgozat van adva az „Ősiségről“, az írója álnév alá rejtőzött. „Az irodalmi magyar nyelv második kacsintása“ nyelvészeti dolgozat hasonlóan név nélkül jelent meg. Gáspár János két számra

terjedő dolgozatban ismerteti azon tankönyveket, melyek „Pestalozzi modoru mintára vannak írva.” Tanulmányosan van ismertetve angol kuffó nyomán: „Bosnia és Bulgaria.” Két számban ismerteti Urházy György, a híres angol államférfi „Grey lord” életpályáját, 1845-ben halt el 82 éves korában, egész életét egy eszmének szentelvé: és ez a parlament reformja volt. Közölve van hat hasábon: „Deák Ferencznek a Zala közgyűlésen tartott beszéde” márczius havában. Ugyancsak hat hasábon át van adva a „Pesti Hirlap”-nak s még más két lapnak a véleménye: „egy erdélyi vasutat tárgyzó javaslatról.” Huszonkét év kellett azonban, amíg a terv megvalósulhatott, 1868-ban tétetett nagy ünnepélyek közt meg az első kapavágás Kolozsvárott, a mostani indóház helyén, az ezüst kapával a királyi biztos gróf Péchy Emmánuel tevé az első kapavágást, magam is ott voltam mint diák és részt vettem azon tánczmulatság rendezésében, mit a város közeli erdős terén rendeztünk annak örömére, hogy a vasuti sineken kavicsos kocsik már jártak, bevezetésül a megindulandó valódi vasuti közlekedésnek. Roppant tömegben ültünk a fenti vagonokban s robogtunk a mulató helyre. Angolok építék a vasutat, a magyar ifjuság akkor még a szakpályákra nem lépett, valódi jogász nemzet voltunk... Ifju Tauffer Ferencz és Csulak Dániel meg az „Iparúgyról” irtak beható szaktanulmányt, ismertetik az országos iparegyesületi iparműtárlat létrehozására irányuló törekvést. — Tizenkét hasábon át van ismertetve az „Erdélyi kölcsönös tűzkármentő közintézet programja” paragrafusok szerint. Érdekes közlemény van adva báró Wesselényi Istvántól: „A magyar ellenzékről s ehezi saját viszonyáról.” Az Allg. Zeitungban vádolta valaki Wesselényit, hogy ott hagyta ellenzéki társait, erre válaszául Wesselényi, mely válasz elég nyílt, hogy kissé ismertesse, amelyből az is szembetűnő, hogy az erős ellenzéki Wesselényi Magyarország üdvét nem választá el Ausztria sorsától. „Szabadjon — írja egy helyen — ellenzékünk hitformáját néhány szóban előadnom. Nem irányunk, hanem a körülmények által előnkbe szabott hatáskörünkhöz képest illet meg bennünket az ellenzék nevezet. Sokkal helyesebben nevezhetnének conservativeknek. Alkotmányunkat, alkotmányyszerű önállásunkat, nemzetiségünket fenntartani (conserválni) volt és lesz célunk és törekvésünk. Mindig azon meggyőződéstől valánk áthatva, hogy az összes monarchiának valódi és maradandó java magyarhonéval szoros kapcsolatban áll; hogy magyarhont az összes monarchiának, a közös trón

hatalmának — s csak ezeknek — lehet és kell oltalmazniok; hogy másfelől csak a magyar nemzetiségét és alkotmányát megőrző és erélyesen fejlesztő magyarhon szolgálhat a királyi szék támaszául s eszközölheti a monarchiávali kapcsolatánál fogva az egésznek közös fennállását; végezetre, hogy a trónt, az összes monarchiát ugyanazon veszélyek (a szlavizmust érti e veszély alatt) fenyegetik, melyektől csak egyesített erővel védhetjük meg magunkat; és hogy valamint csak együtt állunk és állhatunk fenn, együtt kell bukunk is, miután egyikünk esése a másiknak is bizonyos hanyatlását vonná maga után. Mindezt állátva, az volt mindig legfőbb óhajításunk, hogy a birodalomhozi viszonyunkat, valamint törvényes királyi székünket fenntartsuk. Korszerű javításokra, némely elavult s ártalmassá vált dolgoknak — részint csak institúcióink kinövéseinek — törvényes útoni eltörlésére s jobbak általi kipótlására, és így az idő kívánataihoz alkalmazott haladás eszközzésére törekvésünk bizonyosága volt és lesz, hogy mi voltunk és vagyunk a szónak valódi és jó értelmében conservatívek; mert a mit változtatni és eltörlölni kívánunk, csak terhére van a meglevőnek. Mellékes dolgokat, visszaéléseket akarunk elhárítani, hogy a lényegesnek, a jónak fenntartását lehetségessé tegyük. Egy velünk szemben álló párt azonban épp azon részleteket akarja fenntartani, melyek fenntartása az egésznek romlására munkál. És mégis e párt nevezi magát conservatívnek. Kicsoda conserválja a házat, az-é, a ki a megromlott részt kiveti s jobbat teszen helyébe, vagy pedig az, a ki a rosszat, mely az egészre károsan hat, s összeroskadását eredményezi, megtartja? Ily körülmények közt szent s éppen ezért mindig teljesített kötelességünk volt, ellenzéket alakítani“. — Két számban jön nagy terjedelemben a Schedel Ferencz (később Toldy) akad. titkárnak egy felolvasása a nemzeti muzeumban, melynek czime eléggé mutatja a tárgyat is, amit felolvasásában felölelt; „képzőművészetek magyar honban“. Lugosi Todor András hunyadmegyei r. főorvos, hat hasábon mutatja be: „a Hunyadmegyei gyógyfürdő mostani állását“. Hatalmas czáfolatot adott be a május 14-kei számban — Hosszúfalváról keltezve — Gerandó Augustt ily czimmel: „Észrevétel professor Schuller urnak, az erdélyi szászok című munkámra“. Schuller röpiratot irt, melyben megtámadá Gerandó fennebbi röpiratát. E támadást Gerandó vissza torolja, bebizonyítja, hogy hamis Schuller azon állítása, mintha a szászok ellennének nyomva.

Nyilatkozata végén Gerandó Auguszt Ily helyes tanácsokat adott a szászoknak: „A szászok érdeke kívánja, hogy közccélra dolgozzanak a magyarokkal, és őszintén egyesüljenek velök az ország alkotmánya megerősítésére. Valahányszor ellenségeskedést követnek el a magyarok ellen, más támaszt kénytelenek keresni, szabadságok nagy veszedelmével. Ezen befolyások következtetése, hogy a magyar elleni mozgás után, mely az utolsó országgyűlést jelelte, a szászok, kik a juryval élnek, arról tanácskoztak, ne hozzák-e be magok közé azon törvénykezési rendszert, mely Ausztriában létezik? Gondolják meg jól: vétek lenne, derék őseik által hagyott dicső örökségöket annak tenni ki, hogy a szél elseperje. Emlékezzenek arra, hogy ezen szabadság mellett fejlődtek és gazdagultak”. Ugyancsak e számban van adva egy nevét ki nem tevő zsidó polemiája a „Pester Zeitung” azon okoskodására, melylyel a zsidók türelmi taxáját védeni törekszik. A polemikus dolgozat címe: „Egy zsidó felelete”. — „Erdély statiszticája külföldön” czimmel adva van egyes részeiben Bames nevű németnek Erdélyről való értekezése, mely természetesen hibás adatokkal van tele s a lap csak feltűntetésként ismerteté. E hamis röpiratnak célja az volt, hogy a bevándorolni akaró württembergieknek legyen Erdélyről ismeretök. A magyarfaló Roth nevű Medgyes vidéki szász pap értekezéseiből állítódott össze a röpirat, amiből eléggé kiviláglik annak igazsága! . . . Andrási Antal meg ily nevű dolgozatot adott be: „Figyelmeztetés a Dávid Mózes Antal ur által indítványozott műipariskolára”. A túl hosszú dolgozat fő jellege az, hogy Dávid nagylelkű adományát, midőn 1845-ben 4000 pengő forintot ajánlott fel a székely műipariskola felállítására, senkisem követé az adakozásban, ajánl egy bizottság összeállítását, amely kezébe venné a kérdés megoldását, s ha ez létrejön, akkor évente ő is áldozni fog e célra tíz ezüst forintot, míg a műipariskola létrejön s élni fog. Bölöni Pál a „Kalendáriumok” ügyében szólal fel, hogy a vásáros napok közöltessenek élethűen. Urházy György két számban írt (de inkább lehetne nevezni fordításnak) — „Abdel Kader”-ről, a kelet síkjain harczoló főnök volt. Györfi Lajos praktikus javaslatokat tesz: „Mikép lehetne Székelyföldön kisedővódákat alapítani?” Hat hasábra terjedő ismertetés van adva: „Földmívelő gyarmatok Frankhonban”. Név nincs a dolgozat alá téve, más-különbön fordítás az egész közlemény . . . Urházy György két számban ad terjedelmes fordított dolgozatot: „Guizot és Thiersről”.

Mindkettőt mint szónokot mutatja be. „Régiségeink ügyében“ találunk egy hosszabb szakértekezést „K.“ betű névvel kiadva. Egy „Á.“ betű név alatt meg az van ismertetve: „Gazdasági utazás Hohenheim vidékén“. — Méhes Sámuel szerkesztő: „Úti jegyzeteket“ adott ki több számban, Dresdából kelt az első levél. Fogarasi János a „Mezei rendőrségről“ irt.

A második félévben a „Nemzeti Társalkodó“-ban legelőbb Vargha István a „Hetilap szerkesztője“ nyilatkozik, az indulandó lapjáról ad programot; oly körmondatos stílusban teszi ezt, hogy van oly mondata is, amely harminczkét szóból áll. A dagályos mondatokból az tűnik ki, miszerint a lap a magyar ipart és kereskedést egész terjedelmében és minden feltételeiben tárgyaló közgazdasági lap. Ezen programot két számban jövő terjedelmes polémia követi: „Helyreigazítás és észrevételek“ czimmel. Németországi folyóirat ellen van intézve a név nélkül beadott dolgozat, melyben alaposan helyre van igazítva a magyar nemzetről irt sok handa-banda; leginkább az iskolában tanítandó nyelvekről léve szó, a német lap a szláv nyelvnek tanítása érdekében kardoskodott, miközben sok alaptalan vádat fogva rá a magyarokra: hogy nyelvüket miként szeretnék még az osztrák iskolákra is ráerőszakolni. Kósa Mózes Vizakna városi orvos a „Vizaknai sósfürdőket“ ismer-teti. Baló Benjámín több számon át: „Jóakaratu tervjavaslatot“ adott a népiskolák berendezésére nézve, különös tekintettel volt a zarándi népiskolákra. Zsombori István a „népiskola ügyről“ ír, nagy terjedelmű dolgozatában a fősulyt egy székely mű-ipar föl-állítására fekteti. Leukesen érvel ily cél elérése érdekében, hivatkozik az általunk már ismertetett első alapítványra és jelzi, hogy ugyanezen célra közelebbről Baló István székely ezer forintot adott. Dolgozatának hátránya az, hogy igen belé mertül azon kérdés fejtegetésébe: Marosvásárhelyen avagy Székelyudvarhelyen állittas-sék-e fel egy ily intézet? Az utóbbinak adva elsőséget, amely épp elégséges volt személyeskedéssé tenni a kérdést, anélkül, hogy az úgy előbbvitetett volna. „XVI. Gergely pápa végrendelete“ van adva egy német lap után. Több számra terjedő dolgozatban van adva: „a magyar gazdasági egyesület erdőszei szakosztályának nézetei s javaslata az erdők fentartásáról.“ Székely aláírással igen tudományos és megszívlelendő dolgozat adatott több számban, közel husz hasábon át az „Oláh ügy“-ről. Vázolva van az oláhok szomorú helyzete, javaslat van adva azok megszüntetésére.

A dolgozatból az tűnik ki, hogy a bajon a következő orvos-szerrel akar az ismeretlen író segíteni. Először: egy minden önkényellen — legyen bár tárgya a jobbágy személye vagy vagyona — biztosító, munkásságot ébresztő, fáradságot és ipart egyiránt védő urbéri, tizedmegváltási, örökváltási s a netalán felszabadulandó községek s egyes jobbágyok megyegyűlésekeni képviseltesétét illető törvénynek alkotása által. Másodszor: hivatal és birtokképesítés Királyföldön úgy, mint bárhol a honban. Vallásuk és papjaiknak a többi vallásokkal s azok szolgáltaival egyrangra emelése által. Továbbá: adó és közterhek arányos viselése által, népiskolák állítása által, a Királyföldön lakók sérelmeinek orvoslása által, annak kimondása által, hogy az olálságot ezután senki ellen gunyként büntetlenül fel nem hozhatni, hogy e haza az oláhot szintugy, mint a magyart gyermekének tekintse, hogy ő a törvény és haza „javalmaiban a magyarral egykint osztozhatik“; szóval bárhol a haza határain belől magyar honpolgár, magyar földész jogával és nevével élhessen, dicsekedhessék. Oly magas színvonalon áll a dolgozat, hogy sajnosan nélkülözzük az író valódi nevét. Ily magvas dolgozat kevés jelent meg a Nemzeti Társalkodó hasábjain, behatol az oláhok gondolkozásába is és abból magyarázza ki egy s más roszt szokásaikat. — Koncz Lajos az „adó“-ról ír, azt igyekezve bebizonyítani: hogy miképpen lehetne az ország szükségeinek előleges felszámítása után évenként megállítandó adóösszeget lehetőleg igazságosabban az egész országra kivetni?... Két számban van adva: „A marhavész ellen kölcsönösen biztosító erdélyi közintézet ismertetése.“ Ugyancsak két számban jön nyolcz hasábbal a Sári László székfoglaló beszéde a zilahi ref. gymnasiumban. A 60-as és 70-es években tevékeny szerepet vitt Sári Kolozsvárott mint tanár a közéletben, ideális gondolkodású férfiú volt valódi demokrata érzelmekkel eltelve. Székfoglaló beszédének a címe volt: „Iskolák hivatása.“ — Sükösd két számban nyolcz hasábon át: „A népnevelésről“ tart szakértekezletet. Egy öt hasábra terjedő dolgozat jelent meg Lombossy aláírással ily czimmel: „Collegialis szózat a hirlap levelezőkhöz.“ Oly alapossággal ír e tárgyban az író, hogy legnagyobb részét ma is elfogadhatnák törvényül a hirlapírók, s akkor annyi visszaélés nem lenne. Terünk nem engedi a terjedelmes kivonatolást — tekintve az összehalmozott anyag földolgozását — és így meg kell elégednem a néhány sorban való

ismertetésével. Lássuk, hogy az író milyen jellemet kíván egy levelezőről? *a)* hogy tökéletes tiszta erkölcsi jellemmel bírjon, mennyiben a tökély földön megközelíthető, mert ez alapja és támasza minden egyes embernek, mint az ezekből alakult társadalomnak. A kinek ezen szép tulajdon világít pályáján, az sohasem téved azon balutra, mely egyes emberek, vagy a társaság becsületének kissebbitésére vezérel; de igen az, ki az említett tulajdonnal nem bír. „Azért tisztelt felebarátom s szolga társam — írja — az időszaki sajtó lobogója alatt! ha gondolod, hogy e tulajdonnal nem bírsz, ne merészelj tolhoz nyulni a végett, hogy egy ember társad vagy a társaság teltét a nyilvánosság ítélete alá bocsásd. Mert én erkölcsi képtelenségnek hiszem azt, hogy ha magad önös létedre — mert önösek vagyunk szeretett barátom — ön magadban az emberiséget nem becsüöld, s így az erkölcs törvények első cikkjét a magad iránti kötelességet letaposod, akkor a másodikat a felebarátink irántit tiszteletben tartsd; s így könnyen átléphetesz azon térre, hol szeszélyeid embertársaid becsületének, nyugalmanak csendes folyamát könnyen felzavarhatnák; mit pedig tiszteletben tartani isteni, erkölcsi s polgári törvények által vagy kötelezett”. *b)* Hogy a hon és ügyei iránt lángoló részvételt, s ernyedetlen buzgalommal legyen. *c)* A kormány vagy végrehajtó hatalom személyei iránt őszinte tisztelettel s alattvalói hűséggel viseltessék s emlékezzék írásaiban a fejedelemtől kezdve le a legutolsóig. *d)* Hízélgésről, csnszás-mászásról gondosan óvakodjék. *e)* A nagyok komor tekintete s polgártársainak heve el ne lántorítsa az igazság mellől. Ezen pont okadatolását egészen ki irom. „Ha gondolod, hogy egy uri ebéd, vagy nagynak tartott ember ránczolt homloka, vagy a közönség némely töredékének lármája vérkeringésed megakasztja, úgy édes barátom a tollat ne vedd kezédbbe, s bízd másra minek magad nem vagy embere. Honunkban mind a physical mind a szellemi oldalon elég sivatag ásit számodra, hol erődet a hon java előmozdításában talán sikeresebben megkísérelheted; mivel itt magadnak bajt s kinevettetést szerzesz anélkül, hogy másoknak hasznot tennél. Vagy ha az, hogy egy helyt gyűlölnék, más helyt nem szeretnek, itt kerülnek, aniótt hátad megett piszkolnak, s több mértföldekre alig találsz egy elvbarátot — mint szokott a levelezők sorsa lenni — ha mindez, mondom, téged elijeszt, meglankaszt sat. úgy nem próbáltad volt meg magadat előre, s

így kárhozatot ettél és ittál mind magadnak, mind a honnak, a szerkesztőktől ígért, de — meg nem adatott honorariumból“. *f)* Dicsőségre ne vágyjék. „Némely kollégáink — írja a szellemes író — csupa dicsvágyból írnak valamit a celebritásra végtelenül sóvárgók; pedig nem képzelek kurtább, vagy mulékonyabb dicsőséget annál mi egyik postanaptól a másikig, s minthogy a posta egy héten kétszer jár, tehát csak három napig tart. Ilyen egyik postanaptól a másikig járó dicsőség ez a levelezői is. Aki tehát itt akar magának hirt és dicsőséget qua levelező aratni, s ezen szerencsétlen elvből irogat holmit — teszem ha nevének negyven krja volna is valamely célra, például sírkőre adva — az igazán Kölcsey szerint szerencsétlenebb annál, ki napszámra kapál. Édes collega urak, ami dicsőségünk füzérének virágai, melyet tudósításainkkal, vagy néha kotta modoru veszekedéseinkkel magunknak szerzünk, csak mint mondám, három napig viritnak, aztán vagy a teljes fazakakra, vagy némely tekintetes ősi ablakokban üveg locumtenenseknek használják, vagy végre Voltaire elmés megjegyzésekint „eunt ad posteritatem“, ott van minden dicsőség s csak kevés helyt jut azon szerencsénk, hogy „uj“ dicsőségünk ezen sorompóit, a régiségek őshomályaiba takarják, hogy rajtok az irodalom legősibb pártolói, a molyok unalmukban rágműszereiket gyakorolhassák. Tő szomszédja tehát az elnekörosnak az, ki e téren akarja dicsvágyát kielégíteni. Részemről úgy vélekedem, hogy a jutalom, az igazság ügye melletti érzetében van“. *g)* Pártérdekektől elfogult ne legyen. „Tehát a történt eseményt hiven írja le, mint megtörtént; s ezután ha tetszik széles jó kedvében véleményezzen úgy alázatosan, ahogy tetszik, vagy írjon biografiákat, mint írt egy kollégánk a Tordai követválasztásról tudósításában a Híradóban; vagy üljön fel Mariussal a Carthago romjaira s sirassa el a conservatizmus kimulását Belső-Szolnokban, mint tévé a „Mult és Jelen“ című lap. Mondom így tehet, mert a papiros megállja, s a közönség minthogy már megvette, elnyeli, mint az egykori ember szalonna helyett megette a szappanyt; de pártérdeknek az igazságot fel ne áldozza. Utoljára egy levelezőben nélkülözhetetlen kellék“. *h)* A tárgyavatottság is fő főkellék. „Nem satyrizálhatja senki jobban ki magát, mintha közönség előtt oly dolgokról erőködik beszélni, mikhez teljességgel nem ért“. Régi időből vannak keltezve a fennebbi tanácsok, ennek folytatásaként álljon itt, mit báró szép-

laki Petrichevich Horváth Kálmán kolozsmegyei földbirtokos, az unitárius egyház egyik főgondnoka, az erdélyirészek egyik vezérémbere és toll forgatója irt a „Kolozsvár“ című lap 1896-iki évfolyama 292. számában az „Ujságírásról“. Bevezető sorait így kezdi; „Mit írhat és mit kell írjon az ujság? Az igazság legyen kuforrása, elindulási pontja az író tollának és oda térjen meg, midőn elvégezte mondani valóját. Szóljon a meggyőződés hangján, az igazság erejével és a mit mondani fog, annak hatása lesz mindenkire, minden kérdésben. Az igazság átjárja valónkat, lebilincseli, magához vonzza a gondolkodó egyének összeségének ítélő képességét, jóknak, rosszaknak egyaránt. Hatalma előtt meghajlik a nagy és a kis tehetség, az ur a maga bősége tudatában és a szegény, ki fáradozva fut az élet piacznán, a mindennapi kenyér után. Mindenki úgy tekint rá, mint mentőre, mint hajós a tisztuló égboltra nagy vihar idején. És mint a nap melege életet önt a hidegtől megdermedett tagokba, új rügyet fakaszt és zöld lepelt borít a tél álmából felébredett természet lombjára, letarolt, fakó mezőire, úgy az igazság érzete, a hová csak bejuthat, mindenkit felemel, ha elnyomatva volt megnyugtat, midőn lesujtanak a ránk nehezedő körülmények és megtámadnak, bár érezzük, hogy nem vagyunk hibásak“. Mindenesetre szükséges lenne megszívnelni hirlapjainknak a fenti tanácsot.

Három számra terjedő hosszú könyvismertetés van adva névtelenül az „Erdélyi Kenézsekről“ irt munkáról. Hasonlóan névtelenül van hat hasábon át adva azon dolgozat, melyben nemzetgazdasági szempontból van elítélve a szászok eljárása, hogy „Württembergieket telepítenek Erdélybe“; egyuttal lelepleztetik a valódi ok is, hogy a szász telepítési bizottság mért teszi azt? Ujat azonban nem mond, mivel az tudvalevő volt: hogy fajszaporodási tekintetből történt a betelepítés, természetesen ügyeltek a nemzeti-ségi szempontra is. — Adva van hét hasábon át Havas Ignác magyar egyetemi orvosi kar dékánjának — Tolna vármegye rendeihez beadott értekezése: „A marhavész elleni óvószerről.“ Aki érdeklődik az ily jeles szakközlemény iránt, megolvashatja a Híradó november 19-iki számában. Találunk „Levernier csillagász és a vizkutató Paramelle“ czímmel, német lapból ismertetést, amelyben Paramelle érdemei vannak különösen hangsúlyozva és aki mégis a helyett, hogy szobrot kapott volna, alig tudnak róla valamit. Paramelle össze-vissza járt Franciaországot husz év óta, minden

évben ezernyi forrásokat fedezett fel, ami városokban és falukon, házi és mezei gazdaságnak, iparnak és fényűzésnek szolgálatot tesznek, de azért kitüntetést nem kapott, sem nem lett a francia akadémia tagja. Erős ütések méretnek az akademikusokra, hogy bizony ők kis emberek Paramelle mellett. „Kolompérbetegség” czimmel szakorvosi közlemény van adva Tognio egyetemi tanártól, felfejtő, hogy mi az oka az egész országban észlelhető romlott burgonyának, egyuttal utasítást ad a pityóka jókarban tartására nézve is.

Az 1847-iki évben hamar végezhetünk az irányadó czikkek ismertetésével, mivel ez évben a lap majd semmi ily dolgozatot nem adott, országgyűlési tudósítással volt ugyszólva az egész lap betöltve. De ez mutatá egyuttal azt is, hogy a Híradó készült bevégezni hosszú pályáját. A vezérczikkek jórészbeni hiánya, a „Nemzeti Társalkodó”-nak csak koronkénti kiadása, a vidéki levelezésekre szánt kis tér, a „Kolozsvári Napló” szintelen szerkesztése, mind arra mutattak, hogy a lap a közvéleményben vesztett befolyásából, megszűnt irányadóvá lenni a közönség előtt. A nagyon is sivár szerkesztés arról tanuskodik, hogy a lap hosszabb főnnállásában már a szerkesztőség sem bizott. A legelső vezérczikk az augusztus 19-iki számban látott napvilágot. A név nélkül kiadott dolgozat a „Magyar—erdélyországi vasut”-ról szólott; négy számban jött a dolgozat, harmincz hasábon át. Azt igyekezett a szakíró bebizonyítani: hogy egy magyar—erdélyországi vasut ügyében a jelszó nem Arad—Szeben, hanem Várad—Kolozsvár lehet. És hogy ez létrejöhessen, szakjavaslatokat tesz, minők többek közt a kisajátításról szóló törvényczikk ajánlása; egy országos bizottság kinevezését hozza javaslatba, mely az alkotandó törvény értelmében magát a középponti magyar-vasut társasággal tenné érintkezésbe, azzal szerződést kísértse meg, azt a kormánysszékel megerősitse, az előmunkálatok, költségvetés és mielőbbi munkába vétel iránt sikeres lépéseket tegyen s arról az országgyűlést értesitse. A második tárgyú vezérczikk november 28-án jelent meg, öt cikkben van ismertetve névtelenül, az egész éven át folyt „országgyűlés” munkálkodása. A december 16-iki számban jön a „Szerkesztői felhívás” a lap támogatása érdekében.

A levelezők ugyan a régiek, de szintelen alakban adák érte-

sítóiket, kivételt teszen a Csernátoni Lajos által küldött „Budapesti Levelek.” A november 21-ről kelt levelében így ír többek közt: „Legérdekesebb és öröndetesebb ujdonság nálunk az a szabadabb mozgás, mely az időszaki sajtó terén mutatkozi. A szerkesztők jobban kezdik magukat érezni s az olvasó közönség édes megelégedéssel élvezi kedvelt országgyűlési szónokainak egész terjedelmében közölt és közlendő beszédeit. Elértük már, hála az égnek, polgári kifejlésünknek azon sládiumát, hol minden párt átlátta, hogy a kölcsönös bizalom leghatalmasabb támasza a sajtó szabadabb mozgásában s az eszmék akadályozatlan nyilváníthatóságában rejlik; s bár a királyi előadásokban sajtóüggyről szó sincsen, de teljes reményünk lehet, hogy a kormány segédkezet nyújtand e fontos ügy elintézésére s ki fog mondatni a szó: „legyen világosság”, melynél az eddig nem látott, vagy jól meg nem különböztetett hibáinkat és fogyatkozásainkat, az eszme surlódás által természetesen kifejlendő rendszerint orvosolni képesek lehessünk”. Csernátoni méltán írhatott a sajtó szabadabb mozoghatásáról, mert a Híradó a pesti lapok nyomán, a pozsonyi országgyűlésen elhangzott beszédeket nemcsak hozta, hanem a szónokok neveit is megnevezé; addig az egész éven át folyt kolozsvári országgyűlés szónokainak neveit nem írta ki, csak jelzé a megye vagy város nevét, melynek követe ezt meg azt mondta. Az erdélyi országgyűlésen tartott beszédek is eléggé kivonatoltattak, de a szónokok nevei nem közöltettek . . . Magyarhoni Dolgok” rovatban nemcsak megyei s országgyűlési tudósítások voltak közölve, hanem a pesti lapok nyilatkozatai is. Ezenkívül voltak: „Vegyes közlemények” — mindenféle hírekről ugy Magyarország mint Ausztriáról. A „Hírfűzér” rovatban meg mindenféle hírek voltak a lapokból kivéve Európa minden tájáról. A „Külföld” rovata is megvolt, de ez komoly politikai hírek közlésére volt szánva és összevont alakban, nem mint az azelőtti években. Egyes nyilatkozatok és tudósítások sűrűn fordultak elő, pontosan közöllettek a hivatalos kinevezések és külön helyen említették fel az elhaltak nevei, ha ismert egyén volt. E két utóbbi közül csak kettőt említek fel, mint kiknek országos nevük volt. A kinevezés szól Jósika báróról, a gyászhir meg a nádorról.

A január 10-ki számban ez áll: „Éppen most vesszük a tudósítást, miszerint báró Jósika Sámuel ur ő nmlga, Erdélynek az országos kk. és rr. általános többségében nyilvánult közbizu-

dalmával választott s ő felsége által megerősített udvari cancellárja e hó 2-án déli 12 órakor lőn diszes hivatalába beigtatva. Beigtató biztos volt gróf Dietrichstein Móricz ő excja, mint cs. kir. főudvarmesteri helyettes. Az ünnepélyt jelenlétökkel diszesítő főméltóságok koszorujából elég emlitenünk gróf Apponyi György udvari alcancellárt tanácsosaival, Schwarzenberg Frigyes herceget, Oyulay Ferencz főtábornoki helytartó, Haller Ferencz, Eszterházy György és Károly, Zichy, Széchen grófokat, Gruser tábornok és ezredes báró Horváth Jánost — a cs. kir. udv. kamara és számvevőség több tiszteit s a magyar testőröket. Ez ünnepélyes alkalommal beigtatott cancellár ő nmlguk jeles beszédeket tartottak. Isten a magos hivatalnokot, kire nézve a fejedelmi legfelsőbb kegyelem a haza osztatlan bizalmával öszpontosult, soká és boldogul éltesse, s fényes pályáján a felséges fejedelem iránti tántoríthatlan hűséggel párosult honszerелеm, alkotmány és törvények rendületlen tisztelete lobogjanak vezér szövétnekül". Ezen jó kíváнат ugyan egészben nem teljesült, mert bár Jósika hazaszeretetét kétségbe alig vonhatni, de a közvélemény vele nem rokonszenvezett, s a következő év tavaszán arczképét a megyei gyűléstermekből eltávolíták. Az 50-es években a nagy államférfi eléggé bebizonyítá, hogy őt meggyőződés vezérli s nem udvari kegy utáni hajhászás, mert nem szegődött az abszolút rendszer szolgálatába, hanem vissza vonult s csak 1859 végén kezdett megint a cselekvés terére lépni, maga köré gyűjtve a konservativeket . . . József nádor halála a lap élén gyászkeretben van adva, a következő szavak kíséretében: „Nagy fájdalomra hívjuk fel e haza fiait: oszlozni Magyarország bánatában. Szomorubb kötelességet ennél a szeretet Erdélytől, s mitőlünk is tán soha nem kívánt, mint e perczben, midőn köztiszteletben és szeretetben állott József Nádor ő fensége folyó hó 13-án történt halálát honfiaiainknak tudtára adni sietünk. És nem méltán-é, kérdjük! Hát Magyarhon vesztesége nem a mi veszteségünk is! S érte-é gyászosabb veszteség az anyahont, mint jelenleg, midőn azon fenséges férfi, ki a magyar iránti rokonszenvének annyi magasztos jelét adta, 71 évi munkás élet, 50 éves honboldogító közszolgálat után a magyar ég láthatáráról örökre letűnt? Halljátok meg tehát ti kárpátok, érteitek meg Magyarhon fiai, testvéretek a hű Erdély mély keservvel osztozik méltó fájdalomatokban". A következő számban január 24-én, ugyancsak a lap élén cikornyás keretben van tudtul adva

az új nádor kinevezése. Tekintve, hogy ez volt az utolsó nádori kinevezés hazánkban, szóról-szóra adom az erről szóló kinevezést. A kir. helytartótanácsban és Magyarhon főtörvényszékeinél január 18-án hirdettetett ki a következő tartalmu legfelsőbb rendelvény:

1362
62. sz. „Ferdinánd, isten kegyelméből stb. — Nagyságos, tiszteletes, nagyságos és vitézlő kedvelt hiveink! miután az örök gondviselésnek megfejtetlen végzése szint annyira szeretett, mint hűn tisztelt bátyánkat, fenséges cs. kir. örökös főherczeg Józsefet, Magyarország nádorát s kir. helytartónkat — és benne egyszersmind leghivebb barátunkat, Magyarországunk alkotmánya felett mindenkori éber gondossággal őrködő legbecsesb tanácsadónkat s felséges kormányunk gondjaiban általában, különösen pedig azokban, melyek kedves Magyarországunkra s ahoz kapcsolt részekre vonatkoznak, legállhatatosabban osztozó munkatársunkat, — szívünk sajó fájdalmára e világból kiszólitotta; azon szilárd akarat, melylyel kedves Magyarországunk javát s boldogságát mindenkor öregbiteni törekszünk, mit sem igényel élénkebben tőlünk, mint hogy a súlyos veszteséget legalkalmatosb s atyai szándékunknak leggyorsabban megfélelő módon pótoljuk, s ugyanazért -- miután a nádori s királyi helytartósági méltóság megtűrt, — addig is, míg a nádor választás a legközelebbi országgyűlésen következni fog, — Magyarországba rendelendő királyi helytartónkról ideiglenesen gondoskodjunk. Ehezképest, minekutána fenséges cs. kir. örökös főherczeg

István-t

kedves öcsénket, fenemlített elfelejtetlen bátyánknak nemcsak fiát, hanem lelke s szívének már is kitüntetett dicső jelleméről ítélve — örök emlékezetű atya erényének is méltó örökösét, Magyarországunkban királyi helytartónknak és a hétszemélyes tábla elnökének mindazon igazok, kiváltságok és előjogokkal, melyek ezen méltósággal járnak, kegyelmesen kineveztük volna; hűségteket e kegyelmes királyi határozatunkról tudomás és maguk miheztartása végett ezennel értesítjük. Egyébiránt hozzátok cs. kir. kegyelmünkkel kegyesen hajlandók maradunk. Kelt birodalmi fővárosunkban Bécsben, Ausztriában boldogasszonyhó tizenötödik napján, az ur 1847-dik esztendejében. — *Ferdinánd* s. k., gróf Apponyi György s. k., Paziazi Mihály s. k.“

A „Kolozsvári Napló“ rovat ez évben is adódott ugyan, de nem rendesen. Átolvasván az egész évfolyam rovatot, de nem kaptam egyen kívül oly közleményt, amely ma már érdekelné az olvasót. Ez egy a „Petőfi átutaztáról“ szól, léve adva a következő közlemény: „Petőfinek Kolozsváron átutaztában a tannló ifjuság fáklyás zenével tisztelgett, barátai izletes östebédet rendeztek, mely-

ben néhány országgyűlési tekintélyes tag is részt vett. A csaknem minden osztálybeli, mintegy negyvenre menő vendégkoszorún jó kedv és fesztelen társalgás színe ömlött el. Berzenczey országgyűlési jeles ifju követ Petőfiért, különösen, mint a nép dalnokáért, remek áldomást üritett, valamint fiatal szép nejeért is, ki közkíváncsra személyesen is megjelenvén, riadó éljennel fogadtatott. Az ünnepelt áldomás viszonzás helyett „Dalaim“ című szép költeményét szavalta el. Az áldomások közül kiemelendő még ugyancsak B—é, egy országosan tisztelt s e baráti körben is jelen volt városi orszgy. követére, Antal Imre országgyűlési követé, valamint kedélyes ifju dalnokunk s ez alkalommal házigazdánk Urházyé is, ismét Petőfiért ürité poharát, végre Nagy Lajosé az unióért. Az egész estebéd alatt az ünnepelt költő népdalaira írt mű szerzemények és más válogatott magyar zenedarabok élénkíték és mulattaták a társaságot. Október 24-én vendégünk áldásunk kíséretében Pest felé távozott.

A „Nemzeti Társalkodó“ az előző évekhez képest, gyöngébben volt szerkesztve. A legelső számban „Ujévi ajándokul“ címmel, humoros alakban írt közlemény jelent meg, amelyben elkezdve a falusi birón, fokozatosan haladva, minden hivatali állásbelieknek hosszabb prédikáció kíséretében üdvözlétét küldé a névtelen író; jóval később adatott ki a második részlet is. Találunk hasonlóan név nélküli dolgozatot: „Töredék eszmék a közerdők szabályozásáról.“ Dr. Pataki Dánieltől találunk egy ma már tulhaladott dolgozatot ily címmel: „Beteg szegényekről gondoskodás.“ A nagy agitáló politikus Wesselényi Miklós báró beállott szakírónak s arról értekezett hat hasábon át: „Szabad-e most is, az annyira drága és szűkülő gabonából pálinkát főzni?“ Gáspár Jánostól találunk két számban jövő könyvismertetést a Szőnyi Pál könyvéről: „A Pesten felállítandó protestáns praeparandia terve.“ Dózsa Dániel tervet ad a „Katona lakások“ (kaszánya) mikénti létrejöhetéséről. Egy O. S. nevű meg a „Tömlöczeinkről“ értekezik, amely az akkori időben elég miserabilis állapotban volt. Szathmáry Károly két számban ismerteti a gróf Teleki Domokos által még 1844-ben kiűzött száz aranyos pályadíj munkát, amelyet Hetényi János akadémiai tag írt ily címmel: „Erdélynek remélhető anyagi kifejlése.“ Találunk A. B. névvel egy szakértekezletet: „Szolnok-aradi vasut kérdése“ címmel. Ezen dolgozat azonban pár pesti lapban is volt olvasható. Terjedelmes három számra terjedő könyvismertetés van adva Nyárádi aláírással, az Erdélyi János által szerkesztett: „Népdalok

és mondákról.“ — N. J. névvel ugyancsak három számban írás jön ily címmel: „Tájképek magyarhonból.“ Közölve van a „Bécsi tudományos akadémia alapításáról“ szóló császári kézirat szövege. 1847. év május hó 14-ről van keltezve a legfelsőbb irat. A császár által alapított akadémia gondnokává János főherczeg neveztetett ki, egyszersmind negyven rendes tag jelöltetett előlegesen ki, kik közt magyarok voltak: gróf Teleki József Erdély kormányzoja, gróf Kemény József, gróf Dessewffy Emil és Pirker János László egri érsek. Igen tanulságos fölszólalás jelent meg Balogh Páltól, hathatósan érvelve „Az állatkinzás elleni egyesület“ létrejövése érdekében. Alakult Pesten ugyanegy ilyen társulat, de a közöny miatt a feloszlás szélén állott. Hogy 1847-ben e nemes irányzat nem tudott hódítást tenni, erősen nem csodálhatni, midőn a pálczaütések még az iskolákban is nagyban szerepeltek a humanizmus nem nagy dicsőségére és a midőn még napjainkban is oly nehezen lehet ez irányban tenni valamit. A dolgozat egyébként előzőleg a „Pesti Hirlap“-ban jelent meg... Lombosy álnévvel megint találkozunk: »Visum Repertum“ című dolgozatban. A két számban jövő terjedelmes, de élénk és humoros elbeszélésben leírja Lombosy élményeit, hogy mikén ment át falun, midőn a szolgabíróhoz vitték, hogy vizsgáljon meg egy rongyos lovat és arról adjon törvényes „Visum Repertum“-ot. Falun nagy reményekkel volt eltelve egy birtokos időt töltött leánya, hogy hátha érzelmeket keltett maga irányában hősünk iránt, — Lombosy azonban azt ízené elmenetelekor a kisasszonynak, hogy ha jó állásba jut, még meg is házasodhatik... Veszely Károly hét hasábos könyvismertetést ad az augusztus 8-iki számban: Villemain a francia akadémia örökös titoknokának egy megjelent munkájáról — „az anyanyelv szabályszerű oktatásáról“. — Jánosy Ferencz a divó iskolai rendszerre tesz éles bírálatot, elítélve a classicus nyelv tanulását is öt hasábos dolgozatában: — „Iskola rendezésről, nyílt levél spectabilis uram bátyámhoz“. Pataki Ferencz több számra terjedő dolgozatában ismerteti a külföldön tett tapasztalatait: „Levelek külföldről“ címmel. Névtelenül ily című terjedelmes dolgozatot találunk a lap szeptember 30-iki számában: „Igénytelen szózat nevelési és tanodai ügyben, különös tekintettel az erdélyi ev. ref. tanintézetekre“. Ezen dolgozat most már idejét multá, de felemlitem a következő néhány sort: „Második változtatás volna a felsőbb tudományokra nézve. A törvény tudományi

szakot lehetne p. o. csak Maros-Vásárhelyre áttenni, hol ennek élénkebb s gazdagabb mezeje volna. A theologiai szakot vagy Kolozsvárra, vagy minthogy inkább megbírhathná Nagy-Enyedre; Enyed éppen oly theologusokat adhatna nekünk, mint poroszhoz". Tehát már ez időben is hangoztatták a theologianak Kolozsvárra való tevését, s Enyed mellett csak az anyagi helyzet harcolt. És így nem áll azon vád, mit újabb időben az elmúlt tized elején a ref. püspök ellen felhoztak: hogy csak az ő találmánya a theologianak Kolozsvárra való tanítása. Részemről nagyon is helyeslem, hogy Kolozsvárra van ref. theologiai fakultás, szélesebb látókör van itt a tanuló előtt és alaposabb kiképzésre tehet szert, mint a kisváros jellegű Enyeden. Társadalmi tekintetben is intelligensebb papok kerülhetnek ki Kolozsvárról, mint egy kis városból. Két számban találunk leírást a Budapesti Híradó után a „vándorló sáskák természetéről". Az ismertetésben az is fel van tüntetve, hogy a különböző változó és vetkező időszakban miként lehet elpusztítani őket. — Thalson gyulafehérvári várórségi segédpap, tudományos fejtegetését adja: — „Hun régiség" czimvel azon talált csészékről, tányérok, urnák, karperecekről stb., amik Oláhországban találtattak egy magas hegytetőn 1834-ben. Nagy Ajtai Kovács István a buzgó történeti kutforrások gyűjtője, hét számban, harminczhárom hasábon át mond kemény kritikát — Kőváry Lászlónak „Erdélyország statisztikája" munkája felett. A roppant terjedelmes dolgozat czime: „Könyvbírálat". A végén kijelenté dolgozatában, hogy alkalomadtán folytatja. De folytatásának a Híradóban semmi nyoma sincs. Ugy látszik Kőváry a bírálat végét várta s azért késett feleletével. Három számban jött Kőváry felelete tizenkét hasábon át ily czimvel: „Czáfolatok Nagyajtai Kovács István bírálatára". A Kőváry dolgozata jobb benyomást tesz az olvasóra, mint a Kovács Istváné, miután higgadtan vitázik s nem személyeskedik miként támadója, aki hogy teljes diadalt arasson, hazánk története fényoldalait is lerántá az ellenfele miatt, nehogy annak valamiben igaza legyen, sőt a saját irományai hitelét is képes volt lerontani ott, ahol azokat Kőváry bizonyítékként használta. Kovács annyiban előnyben volt Kőváry felett, hogy részletesen kiterjeszkedett tárgyára, míg Kőváry csak áttekintő feleletet adott, nem menve belé a tulrészletezésbe. Holott vitáknál ez nem mindig helyes álláspont és nem akkor, midőn a támadó fél egy nagy tudós. A fennebb említett Thalson később megint

adott tudós fejtegetést ily czimmel: „Szláv régiség” Alsófejmegye Tövis helységében ugyanis, sok tudós által régóta bámult irat volt a görög egyesültek egyháza falán. Thalson ezen iratot megfejté s magyarul így hangzik: „Bámulandó, népednek megtartója Amen. Szent Isten ne sokasítsd egymásérti könnyeinket; szüntesd meg, enyésztesd el a harczy lármát, mert ez végetlen.” Csak magyarul adom itt, ezt is azért, mert hátha azon irat most is olvasható a templom falán. Thalson azon véleményben van, hogy az idézett szentirat azon szerbek korábóli emlék, kiket Apafi Mihály magyarhonból Borosjenőből telepített Tövisre, — de utódaik eloláhosodtak s így kivetkőztek szerb nemzetiségükből; Nagy Lajostól van egy dolgozat: „ismételt felszólalás a magyar középponti vasut ügyében.” Névtelenül adva két cikket találunk a „telepítési ügyről”. Jó dolgozat, de ma már oly értelemben meg nem oldható, hogy az Oláhország — Moldovában élő székelyek hozassanak be a néptelen mezőségre s ennek megtörténte után kíván németek betelepítését. Nem kell hazánkban semmi idegen elem betelepítés, nincs szükség a németekre, bár az országban lakó emberanyagot tudnánk megtartani! De mert az ország területén nem arányos a lakók száma, áttelepítéssel kell ezen segíteni.

ÖTÖDIK RÉSZ.

(48. jan.—jun.)

Beköszöntött a nevezetes 1848-iki év. E mozgalmas évről én kizárólag csak azt írom ki, ami a Híradóból még ma is érdekelheti az olvasót. Tehát más forrásokhoz is nem folyamodom, hogy a 48-beli dolgokról kiírásokat tehessek, miután én ezuttal nem történeti munkát írok, hanem megmaradva tárgyam keretében, a Híradó beltartalma ismertetésére szorítkozom. A vezérczik rovatát az: „Ujonczi állítás” című dolgozat nyitja meg, a névtelen író, az e körüli eljárást ismerteti három számon át. „A separatismusi körjelek” című névtelen írányczikkben, a szászok maguk viselkedésük van feltüntetve, hogy nagyon igyekeznek elkülönözni magukat a magyar nemzettől és jogtól. „Közteherviselés” czimmal, hasonlóan egy névtelen író, hét számban huszonhárom hasábon adja akadémiakusi értekezletét, a czimnek megfelelő tárgyról, még kilátásba volt helyezve a folytatása, de annyiba maradt. A mozgalmas idők nem kedveztek, a tudományos dolgozatok adására. A február 15-iki számban a lap élén fölhívást olvasunk „Erdély intelligens magyar közönségéhez”, amelyben vázolván az elhunyt Stahel Károly tábornagyi helytartó érdeme, adakozásra szólítja a közönséget a síremlék-szoborra. Hogy a katona érdeme miként becsületes meg a polgárság által, ha annak keblét a polgári s hazafias érzet is dobogtatja, álljon itt a fölhívás ismertetése: „Egy férfit ragada ki a halál körünkből, ki nem a magyar ég alatt született, ki életének csak néhány évét élte e hazában, s e férfi a már csak néhai tábornagyi helytartó Stahel Károly. Nemcsak mint kitűnő katonát és érdemtelt polgárt ismerhették őt tisztelt hazánkfiai, hanem igen úgy is, mint nemes keblű emberbarátot, mint társas és magán körökben szép jellemű, kedvelt modoru egyéniséget, s igen mint szép műveltségű és helyes tappintatu országférfit. E férfi érdemei Erdélyt nagy hála kötelezték, mert ő hazánk

anyagi érdekeinek emelésére is sokat tett. A ki nem tudja saját tapasztalásából, hová súlyodt volt le egy pár évtized előtt honi derék lófajtánk tenyésztése főleg azért, mert a katona-lovak szedésében hazánk igényei nem eléggé méltányoltattak, s hová emelte azt vissza ismét közelebbi időkben Stahel, a ki mint ezt nem tudja, pillantson báró Wesselényi Miklós hazánkfiának „Lótenyésztés“ című röpiratába, s onnan meggyőződést fog meríthetni. Pedig, ki egy oly országban, mint a miénk, hol az anyagi jóllétnek csaknem egyedüli tényezője a földészet, s az azzal szoros kapcsolatban levő állattenyésztés, egy ily iparágnak ad erőteljesb életet, az már csak az által is méltóvá lett a polgári hála babérjaira. Stahel Károly érdemei jutalmazásául polgári koszorujokba fűzték Erdély nemes fiai, de ő a honfiúvá lét eredményeit csak rövid ideig élvezheté, mert a halál kiszag-gatá koszorunkból. Hogy az idvezült emléke Erdély minden polgárának, ki őt közelebbről ismerte, keblében élni fog, arról életének e hazában lefolyt szaka kezekszik. De, véleményünk szerint, nemzeti becsület hív fel bennünket arra, hogy érzelmeinket tettel nyilvánítsuk, s hogy a hantot, mely azon férfi por részeit fedi, kihez míg élt bizalom, szeretet, hála és tisztelet kötelékei csatoltak, részvétlenül, a sirkert halomezrei közt jegynélkül elveszni ne hagyjuk. Emeljünk tehát emlékszobrot a sir felébe, mely Stahel hűlt tetemeit reji, hogy késő nemzedékek is tisztelettel állván meg e siremlék előtt, megilletődve láthassák, hogy egy férfi érdemeit, ki sem születés, sem vérkötelékek nem kötöttek e honhoz, Erdély honfiai méltányolni tudták és akarták is“. Több dicsérő szó után, elővannak sorolva azon férfiak nevei, a kikhez adományokat ebben s abban a városban lehet adni. Az állítandó szobor készíttetése gróf Béldi Ferencz és gróf Mikes Jánosra bízattak. A fölhívást aláírták: id. Bethlen János, id. Karacsay Sándor, Béldi Ferencz, Mikes János, ifj. Bethlen Pál. A másfél-hasábos fölhívást ugyanoly terjedelmű temetési leírás követi, mihez fogható a lap szerint rég nem látott Kolozsvár. A lap élén tehát három hasáb volt szentelve „Stahel Károly emlékének“. Hogy azonban a bekövetkező mozgalmas napok miatt, lett-e eredménye a fölhívásnak, az alig valószínű, legalább oly kiterjedésben, miként az tervezve volt; de a fenti közlemény eléggé mutatja, hogy lehet valaki jó katona anélkül, hogy azért hazafias polgári érzület is ne lakozhatna benne. Ha a multa visszatekintünk, ily népszerű osztrák főrangú katonával még csak egygyel

találkozunk Erdélyben, és ez volt gróf Veterani Frigyes lovassági tábornok és Erdély főhadai parancsnoka 1685—95 közt. Halálát egész Erdély gyászolta, midőn 1695. szept. 7-én a törökök elleni harczban elesett... Hosszabb aprólékosságik terjedő vezérczikk van adva egy későbbi számban — „a Szász lapok ellen“, hogy folyvást egyenlőségről irnak, s e közben minden polgári jogból kivetkőztetik a királyföldön élő más nemzetiségieket; több ily erélyes támadások vannak mérve a szász lapokra. Két számban van ismertetve a vezérczikk rovatban gróf Széchenyinek egy röpirata, amely ily névvel jelent meg: „javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről“. A márczius 23-iki számban találjuk még csak a Hiradóban, a pesti szabadság mozgalmak leírását és az erre következett kolozsvárit. E naptól kezdve a lap megjelenésében is változás állott be, eddig egy héten kétszer jelent meg négy levél terjedelmében, egy levél állva hat hasábból; ugyanezen alakot ezentulra is megtartá, csak hogy egy héten négyszer jelent meg. Az új negyedre szóló előfizetésben hangosan van jelezve a nagy események bekövetkezése, mely a lapokat nélkülözhetlenné teszi az olvasóra nézve; április—junius negyedévre a lap ára volt 3 frt 30 kr. p. p. De hogy a lap végnapjait járá pályafutásának, mutatja az, hogy daczára a szabadabban való mozgathatásának és az események gazdagságának, ezért nagyobb terjedelemben még sem jelent meg mint azelőtt, — mert az igaz, hogy egy héten négyszer jelent meg, de csak két levélben, és így nemcsak külső alakja volt a régi, de terjedelemben sem volt nagyobb, — az azonban tagadhatlan előnyére szolgált: hogy e héten többször jelent meg kétszernél... A márczius 23-iki szám gazdag tartalommal jelent meg. Szóltassuk magát a lapot meg.

Kolozsvár márczius 21. „Nemzetek Istene, add, hogy e napot évfordulati innepe gyanánt ülhessük meg, és ülhessék meg unokáinknak is unokái, az idők végtelenségeig, amaz üdvhozó ígék megtestesülésének emlékezetére, melyeket e napon Kolozsvár város lelkes polgársága s vele összhangzólag Erdély értelmesb és vagyonosb osztályának nagy része, feledve pártszinezetet, feledve a vélemény tusák keserű emlékeit, egy szívvel-lélekkel ki-mondott; s ez ígék: *A két magyar hon egyesülése. Alkotmányos monarchia*, melynek az idő viharaival daczoló sarkoszlópai te-

gyék: *Rendületlen hűség a fels. austriai ház iránt, Törvény előtti egyenlőség, Közteherviselés, Nemzetőrség, Sajtószabadság.* A magyarnak jövődjé van; mert e nemzet még tud nagy dolgok iránt lelkesedni s amely nemzet a közelgő vész hírére nem sűti le fejét, gyáva odaengedéssel várni be a háboruk öldöklő demonának pallosát, vagy a szolgaság gyalázatos jármát, sőt nemes hévvel lángolva szedi össze erejét s *egységen* dolgozván jogokban, köteleességek és érdekekben, ez által örök biztosítéku pecséttel szilárdítja ama polgári nagy szövetséget, mely azt tartja, hogy minden, ki e haza szent földének áldásait élvezi, honáért, királyáért élni s ha kell, halni is kész legyen, — Ily nemzetnek nem lehet, hogy meg legyenek napjai számlálva; annak élni kell és virágozni, s élni és virágozni a királyi székét ülő dynastiának is. Oh, engedjétek meg e kis áradozásért, mely az e szavakat sugalló kebel érzelmeihez képest csak olyan, mint csepp az oceánhoz, engedjétek meg, hogy e toll, melynek hegyét annyi köznapiság gépies leírása tompította már, oly igen alkalmatlan nagy dolgok méltó visszatükrözésére. S most isten segedelmével fogjunk a történetek leírásához.“ A kolozsvári eseményeket megörökítő hat hasábos tudósítást szó szerint nem hozhatván, hanem összevonva adom elő a tartalmát. E szerint 20-ikáig Kolozsvárott semmit sem tudtak a bécsi forradalomról és a pesti márczius 15-iki tüntetésről. De jöttek egyes magánosokhoz sürgönyök, amikben jelezve voltak szófukar alakban a történetek és kezdettek e folytán beszélni a helyzetről az emberek — bizalmasan és nem nyíltan. Végre a biztosabb értesülések után, huszadikán az irányadó férfiak összegyűltek gróf Bethlen Ádám házában tanácskozásra, pártkülönbőség nélkül. Elhatározták, hogy a körülmények sürgetőségéhez képest, Kolozsvár város tanácsa és esküdt közönsége tartson a következő nap rendkívüli gyűlést, még pediglen nyilvános jelleggel és az országos életkérdések iránt felterjesztést tegyen a kir. főkormány-székhez. A rendezett gyűlés óriási érdeklődéssel folyt le 21-én, elnök volt Groisz Gusztáv főbíró. Az első szónok Méhes Sámuel volt, két hasábon át hozá beszédjét a Híradó. Előadva az Európa-szerie látható forradalmi kitöréseket, jelezve, hogy a nemzetnek békére van szüksége és így ragaszkodik az alkotmányos kormány-rendszerhez és hű az uralkodó házhoz, mi végből intézzenek felírást a kormány-székhez, melynek első pontjában az „uralkodó iránti alattvalói érzelmeiket“ nyilvánítják. A második pontba tegyék

bele a rend fentartása érdekében, hogy Kolozsvár polgárai készek a fenyegető vész idejére a belbátorság fentartása végett — polgári őrseget alakítani. A harmadik pontban országgyűlés összehívását kéri, hogy egyebek mellett a „két haza egyesülése felett“ is döntenek. „Igen, uraim — mondja egy helyen a szónok — az unió biztosítani, erősíteni fogja nemzetiségünket, biztosítani, erősíteni alkotmányos lételünket és a trónt.“ Indítványának további pontjait tevők: *a törvény előtti egyenlőség és közteherviselés*. Legvégire hagyá a *sajtóügy* szabályozási kívánatát. „Tudjuk — mondá Méhes — mily nagy szerepet játszik a közvélemény nyilatkozásában a szabad sajtó s én részemről valamint a lelkiismeret, úgy a gondolatot is szabadnak óhajtom. De tudom másfelől azt is, hogy a sajtószabadságnak sok oly kellékei vannak, melyeknek elintézésére a törvényhozás útját elzárni nem kívánom. Ugyanazért ez ügyben csak annyit vélnék a feliratba iktatandónak, miszerint kérjük meg a főkormányshoz, hogy addig is, míg az általános sajtószabadság törvényhozási szönyegre jőne, főleg az igen korlátolt hirlapoknak szabadabb mozgathatást méltóztassék sürgetőleg engedni.“ A beszéd végeztével Gyergyay Ferencz aljegyző olvasta fel a felirati javaslatot, minek körvonalait a fennebbi beszéd közlésével adánk. A felirat egyhangulag elfogadtatott. A feliratot Pataky József tanácsos az erkélyről felolvasta a tanácsház előtt hullámzó tömegnek, kiknek mellét nemzeti színű kokárda ékesíté. A felirat a tömeg kíséretében a főkormányzóhoz vitetve, az mindenben készségét fejezé ki a kívánatok teljesítésébe, hogy a kormányshoz ezekben el fog járni; a sajtó szabadabb mozgathatása ügyébeni előleges rendelkezést pedig elnöki jogai közé tartozónak nyilvánítván, e részbeni teendőjéről is reményt adólag nyilatkozott a küldöttségnek. Este háromszáz fákllya lobogó fényénél, magyar zeneszóval ment az ifjuság előbb a kormányzóhoz, ki az erkélyre kijöve, így szólt: „Miután engem a nemzet bizalma s ő felsége kegyessége e diszes polczra emeltek, az ország boldogítására volt irányozva minden törekvésem. Legyenek megnyugodva, hogy a nemes város kérelmét ő felsége szentséges színe elébe fogom juttatni, de kérem a törvényes rend és csend fentartására legyenek kellő ügyelettel, mert ez legnagyobb biztosítéka a sikernek.“ Innét id. gróf Bethlen Jánoshoz mentek, tisztelegni az ellenzék vezérének. „Nagyobbszerű fákllys menetet — írja a lap — Kolozsvár bizonyosan sohasem látott. Onnan szivből fakadt és tanuságos szóváltások után, folyvásti éljenzések közt

jöttek e lap igénytelen szerkesztőjéhez." A lap többi része a pesti, pozsonyi, bécsi események leírásával van tele.

Tulterjedelmessé nőne ki munkám, ha a mozgalmas 48-iki események leírását nagyban kivonatolnám!... Meg kell elégednem csakis a nevezetesebb események leírásával s azt is röviden közölve amik Erdély határai közt történtek. A legelső mozgalom tehát 1848-ban — Erdélyben — Kolozsvári folyt le, amely elég békés jellegű volt, semmi kihívó tüntetés senki ellenében. De mielőtt tovább mennénk az események leírásában, maradjunk egyelőre a vezércikkek ismertetésénél.

A márczius 26-iki számban: „Hazaliak“ czimvel lelkesen van ecsetelve az új átalakulás, majd az unio hangoztatódik, közben ily jóslat hangozva el: „az 1848-dik Silvester nap lementével nem fog két magyar haza lenni, az bizonyos“. Végül higgadtságot köt mindenki lelkére a névtelen cikkező, hogy az eddig elért eredmények ne reszkiroztassanak. A következő szám vezércikke hasonlóan az unioról szól: „Figyelmet kérünk“ czimvel. A három hasábos dolgozat veleje az: hogy határozzák meg a törvényhatóságok, miszerint a közelebbi országgyűlésnek semmi egyéb teendője nem lesz, mint kimondani, hogy Erdély ezennel megszűnván külön ország lenni, egyesül a testvérhonnal: s hogy a köztök létező legnagyobb két válaszfal már előre leomoljék, a közös teherviselést s urbéri viszonyokból kibontakozást, a testvérhonnak már létező törvényei értelmében, elvileg elfogadják; mindezek részletes kifejtését a magyar felelős kormány által megállapított képviseleti alapon alakulandó budapesti közös országgyűlésre tartván fenn. A márczius 30-iki számban Wesselényi Miklós báró ír igen higgadtan az „Unioról“; fejtegeti ennek szükségét s megnyugtatón igyekszik az aggódókat, valamint a szászokat. A báró nem a szívhez, hanem az észhez szólott. „Teendőink“ czimvel két számon át szól az unio kérdéséhez hozzá Szabó Lajos Tordáról, tappintatosan szólva hozzá a kérdéshez, amelyet egyedül kíván tárgyként az összeülendő országgyűlés elébe tűzni. — Pálffy János már kevésbé diplomatikus hangon szól az unioról: „Szózat“ névvel adott dolgozatában lelkes szavakban élteti a szabadságot, majd meg testvérítésre szólítja fel a szász és oláhokat; végül sürgeti az országgyűlés összehívását, és hogy nagy feladatának megfelelhessen, indítványozá, miszerint kütdjön ő felsége teljhatalmu királyi biztos, például egy magyar minisztert, mert ez tudni is, akarni is fog. Egy második

vezércikkben Dózsa Dániel hasonlóan az unio gyors kimondásának szükségét kívánja. „Halljunk szót“ dolgozatában ismét erélyes hangon szólal fel Pálffy János, követelve az országgyűlés mielőbbi összehívását és a föltétel nélküli unio kimondást; és mert a nép tudja, hogy Magyarországon mik történtek, megnyugtatójukra az összeülő országgyűlés mondja ki, miszerint magáévá teszi a magyar országgyűlés által legközelebbiről alkotott törvényjavaslatokat, mint: a közteherviselésről, az urbéri tartozásoknak állami biztosítása, kárpótlás mellett való megszüntetéséről, a papi tizedről, a népképviselétről. Pálffy cikkéből mégcsak azt említem fel, hogy királyi biztosul a nádort kívánta kinevezettni; „s így aztán — írja — a haza és dynastia érdekében fognak az országgyűlésen a határozatok keletkezni, s ő fensége jóváhagyása által rögtön érvényesekké is válni“. Hatásos államférfiui nyilatkozat jelent meg, az ellenzék vezére Kemény Dénes bárótól. „Helyzetünk constatirozása“ című közel négy hasábos nyilatkozatában vázolja a régi rendszer ledőlését, a két haza egyesülését elődázhatlan szükségletnek tartja nemzeti szempontból. Érvel azok véleménye ellen, akik föltételes uniot kívánnak kimondani, hogy t. i. Erdélyben ne szüntetessék egyszerre meg a hűbéri viszony és a közadóztatás se lépjen egyszerre életbe. Ily nemes és logikus szavakra fakad egy helyen Kemény: „Saját nemzeterőnkre vagyunk mondom utasítva. De ugyan hol azon nemzeterő, melyre bizvást támaszkodhatunk? Van-e az nemesben és polgárban kielégítő? Ha nincs, (s ezt tán csak állítjátok) úgy a közlakosnak is polgárrá kell válni. S im ezt egyéb által nem tehetni, mint érdekegyesítés által. Érdekegyesítés meg nem lehetséges addig, míg egyik felekezet fizet oly közcélokra, melyeknek a másik csak jóvoltát élvezzi; és míg egyik felekezet, birói és haszonszedői hatalommal bir születésénél fogva a másik felett; szóval míg urbéri viszonyok és adómentesség léteznek. Azért kell hát az urbéri viszonyokat országos kárpótlás mellett megszüntetni és adót vállalni, hogy érdek részesei, rokonai lehessünk mindnyájan egymásnak; azért, hogy egy millió helyett tizenöt millió hazafi örködjék magyarhon alkotmányos szabadsága felett“ . . . Érdekes „Nyilatkozat“ jött az április 14-kei számban, az erdélyi oláh nemzetiség értelmeseibei részéről az unio kérdésében. A „Pesti Hirlap“ ugyanis fölhívást intézett Erdély lakóihoz, hogy nyilatkozzanak az unio mellett. E fölhívásra jött az oláhok részéről a válasz, beveze-

tésként a Pesti Hírlapot a kormány hivatalos lapjának mondák, és így szükségét vélték a válasz adásnak. Elmondják, hogy elődeiket a magyarok itt találták (ma már tudjuk, hogy az ilyes állítás meghamisítása a való ténynek, hogy elődek bizony jóval a honfoglalás után kezdettek ide beszállingózni gyéren, majd meg nagyobb tömegekben), hűen ragaszkodtak a földhöz, daczára jobbágyi mivoltuknak. Áldják a Gondviselést, hogy végre szabaddá lettek, és imájukba fogják foglalni azon nagynevű magyarok neveit, akik a szabadságot számukra is kiküzdék. „Legyen tehát — így végződik a terjedelmes irat — ezenel híretekkel, hogy mi erdélyi oláh nép, nem úgy, mint Nagyszebenben némely szász ajkuak, kik a külföldi színeket viselik, a ti nemzeti színeiteket tűzendjük hű melleinkre, veletek egyesülni, a közös hon boldogítására törekedni, jobban veletek együtt örvendezni, avagy ha kell, ellenség ellen együtt küzdeni holtig készen vagyunk; kérvén titeket, hogy minket, őszinte, nem hálátlan társaitokat, nagy lelketekhez képpes fogadjatok, hogy addig is, míg az egyesülés innepe felderülne, jogaink használhatására, gyakorlatára mi is, az uralkodó királyi ház fentartására, dicsőítésére és Magyarhon újjaszületésére mihamarább közremunkálhassunk. Éljen V. Ferdinánd, éljen a magyar önálló kormány, Unió, szabadság, egyenlőség, testvériség! Ezek jelszavaink“. Mindenesetre kár, hogy a hazafias nyilatkozat nincs alá írva. A következő számban három hasábra terjedő fölhevítést intéz Pálffy János, a még kancellár „Jósika Samu báróhoz, hogy mondjon le az állásáról. Elismeri a báró tehetségeit, jellemét, de szenvedélyesen szemére lobbantja, hogy az új rendszer változással neki helye a kancellárságban többet nem lehet. Fenyegeti az országgyűléssel, hogy majd úgy mondatják le, ha önként ezt meg nem teszi.

Az április 18-iki számban Jósika Miklós báró adott három hasábos nyilatkozatot ki: „Uraim“ czimmel. Elítéli a demonstratiókat, higgadságot ajánl és különösen a nép fölvilágosítását a bujtogatásokkal szemben. De ajánlja azt is, hogy a „pecsovicso“-nak hagyjanak békét s ne tűntessenek ellenők, hisz úgy is letűnt e párt már a szereplés teréről, őket ellenben fölhevítve, hogy kövessék Jósika Lajos báró példáját, aki szakítva conservatív hajlamaival, elfogadta az új helyzetet. „Értsünk egyet“ fölhevítéssel többek aláírásával az variáltatik, hogy értsünk egyet s várja be a nép csendesen az összeülő országgyűlést, amely őtet is fel fogja szabályítani, épp mint ez történt Magyarországon. „Elemezzük az unio

törvényt" czimmel, egy négy hasábos név nélküli dolgozat jelent meg, amelyben magyaráztatik száraz modorban, a két hon egyesüléséről Pozsonyban hozott törvényczikk. Roszakaratunak mondja azt, kit e törvényczikk nem elégitene ki. A nézetek azon kérdésnél ágaznak el: feltételes vagy feltétlen legyen-e az unio? Czikkíró ez utóbbi álláspont mellett érvelt. Herepei Gergely kolozsvári ev. ref. lelkész: „felszólítást intézett a protestánsokhoz a Királyhágón tul és innenre“, hogy valaminint két haza egyesülése immár bevégzett ténnyé fog válni, úgy válljon ténnyé a két testvér protestáns egyház unioja is. Szerinte a két protestáns felekezet között úgy sincs lényeges különbség, csak a külső formában. (A pozsonyi evang. pap és tanár Simkó Vilmos „egyházi unio“ értekezéséből vette érveit Herepei szóról-szóra ki, anélkül, hogy azért felszólalása vesztett volna becséből, ujjat nem mondhatott, — máskülönben Herepei a legképzettebb papok egyike volt). A lelkes — de korántsem könnyen megoldható fölhívását így végzé Herepei: „Nyilatkozatok mentül többen, egyházakban, consistoriumokban, zsinatokon, eklézsiákban, nyilatkozzék az egész nép és szólítsuk fel s kérjük meg hazánk politikai ujáteremtőjét, a nép emberét Kossuth Lajost, hogy álljon élére az egyházi unionak s miután már Egyiptomnak földéről, a szolgálatnak házából ki s az ígérlet földére bevezetett, vezéreljen be minket az egység szent templomába is, had öleljük minél előbb egymást a hosszas különválás után, mint testvérek.“ Az április 27-iki számban egymásután két irányadó dolgozat jelent meg, mindkettőben erélyes hangon követeltetett „Jósika Samutól a lemondása.“ Figyelmeztették, hogy neki abszolút érzelmű embernek nincs többet helye Erdély élén s nagyon csalódik, ha azt hiszi, hogy az unio létrejöttét megakadályozhatja! Az első czikk Marosvásárhelyről kelt, a második Kolozsváron íratott Katona Antal által. „Erdélyhon polgáraihoz“ terjedelmes fölhívást intézett Gyarmati Samu Nagylakról, amelyben éberségre inti a honfiakat a vakondok módjára működő reactió elemeivel szemben, harczias hangon kiáltja feléjök, hogy ha kell fegyverrel is megvédi jogait, alkotmányukat, gyáva nemzet az, aki a veszélylyel nem merne szembe szállani. Végül szívhez szóló intelmet intéz az oláh intelligens elemhez, hogy ne hagyják bujtogatni a népet az unio ellen. A szászokról megvetőleg nyilatkozik, kiknek úgy sincs semmi jövőjük. A Gyarmati tolla már jelzé a forradalmi szellem közeledtét; nyíltan szól, nem diplomatizál, erélyes fölszólalását így végzé:

„Veszsen a vonagló pecsovicsoknak utolsó lélegzete is! . . .“ „Aggodalmak“ czimmel Mentovich hosszabb vezércikket írt, amelyben aggályait fejezi ki, hogy az összeülő országgyűlésen a kir. hivatalosok, regalisták segítségével leszavazhatják esetleg az uniót, azért kívánatosnak tartaná, ha a főkormányzó megrostálná azok névsorát, hogy kiket hivna meg. Méhes, a szerkesztő, erre azzal válaszol, hogy Mentovich aggályai tulzottak, miután az unio ellen Erdélyben senki nem szólalt fel a magyarok közül, a közszellem annyira unio mellettes, hogy annak létrejöttét senki meg nem akadályozhatja. Igen értelmes és higgadt vezércikket találunk a május 2-iki számban: „Néhány szó a maga idejében“ czimmel. Az öt hasábos nyilatkozat alá ez van írva: „Többen.“ Élethűen vannak leálcázva a népámítók és világosítatik mindenben fel a nép; végül egyetértésre szólítja fel Erdély összes lakóit, hogy várják be az országgyűlést, mert az mindent rendbe hoz. A május 7-iki vezércikkben elítéltetik a kishitűek féltékenysége, hogy mindentől megrémülve, folyvást az unio létrejöhetését féltik, majd szemelvény adatik egy százslapból, a hol az unio mellett van érvelés adva; a névtelen vezércikkíró ebből azt hozza ki, hogy a szászok zöme maga sem unioellenes. „Őszinte javaslat a balázsfalvi oláhok gyűlése iránt“ czimmel egy hazafi küldött hosszabb dolgozatot a lapba a Királyföldről, amelyben magyarázza az oláhoknak, hogy nekik érdekükben áll az unio létrejötte, még pedig föltétlen s nem föltételes alakban. Gróf Teleki Domokos hazafias szellemben írt fölhívást intézett az „Oláh nemzet (!!) miveltebbjeihez“; lelkükre köti, hogy ellensúlyozzák az izgatók aknamunkáit. Wesselényi Miklós báró a május 13-iki számban „felszólítást intézett a nemes székely nemzethez“, amelyből elég a következő sorok közlése, hogy megértessék a nemes bíró intencziója. „Ámde a béke fenyegetve van, tévutra vezetett s ámitások által felingerelt oláhság közt annyira nyugtalanító mozgalmak vannak, hogy annak az egész országra veszélyhezó kitörésétől tartani lehet. És e kitörés csak úgy előzethetők meg, az egész honnak és magának az oláhságnak is hasznára, ha a vitéz székely katonaság fegyverbe lép fel, korántsem az oláhság megtámadására, mert a csendes és békés oláhokat polgártársaknak kell tekinteni, kiknek jogokat s szabadságot adnak az unio következtében a törvény és király, hanem a magyarok közt villogtatván régi idők óta győzelmet eszközölő s ahhoz szokott fegyverét a székely katonaság, eszközölni fogja, hogy

senki se legyen oly vakmerő, miként a törvényes rendet és csendet zavarni merészeleje, s ha netalán helyenként rendtelenség mutatkoznék, csirájában leendjen az általatok vitéz székely katonák elfojtva.“ Lelkökre kötő azonban a maguk közt tartandó példás rendet, hogy ne kövessenek el a katonai rend és függés ellen legkisebb hibát is, hanem hordják és használják fegyvereiket úgy, mint derék katonához s egyszersmind jó hazafihoz illik. Wesselényi nyilatkozata után, két számon át van hozva hét hasábbal a brassói százsz lap nyilatkozata az unio ügyében. „Az unio ügyében“ derekabb s magas politikai álláspontra emelkedettebb dolgozatot még a magyar lapokban sem olvastam! . . . Az államférfiui okirat ezen szavakkal vezetődik be: „Brassó, Segesvár és Szeben derék férfiai már hangos igennel nyilatkoztak. De a tömeg még hallgat, vagy azoknak szavára figyel, kik úgy vélekednek, miszerint Erdély és Magyarország az egyesülés iránti közkívánságának ellenébe a szászoknak kell nemet tenni. Igaz barátim! A régi magyar honnali egyesülést, mely csak a nemességnek ígért emberi jogokat, a nem magyarnak pedig ellensége volt, jóakaró nem tanácsolható. Mi sors várt azon Magyarhonban a polgárosztályra, a szászra, ki Magyarhon királyi városait a kamara kényuri hatalmában és az országgyűlésen szózatolhatási képességtől megfosztva látta. Ekkor jobb volt Erdélyben, a szétszaggatott Erdélyben, mint harmadik nemzet és negyedik vallásjogaink megoltalmazása és kivívásáért jól vagy rosszul folytatni a harcot, mely bár haszon nélkül emészté fel az erőket. Mily kilátás nélküli állapot. De a dolgok megváltoztak. Magyarhon ujja született. Az uj Magyarhon hív fel minket most az egyesülésre.“ Itt rajongva szól a magyarok szabadságszeretetről és nemes tetteről, hogy minden lakost egyenlővé tett. Majd egy helyen így folytatja: „Igen, vannak előnyök, melyeket csupán az egyesülés hozhat meg. Nem a szászok, de Erdély egyedül nem hozhatna létre, hogy többet ne említek, vasutakat, a népek e véreireit, melyek nélkül már ma az oeconomia elpusztulna. Nem látjátok, hogy általában minden hasonnemű, mely széttöredezve s részekre osztva fennmaradt a feudális időkből, most nagyobb státusba igyekszik magát egygyé olvasztani; nem látjátok az egyesülésnek az ujabb időben hathatós jelkét? Mert csak egyesült erő teheti nagygyá s védheti meg a státusokat s teremtheti elő a nép jólétére megkívántató eszközöket. És mi szétdarabolás és szakadás által tehetnők ezeket? Igen, ti azt mondjátok, minden lehető elő-

nyók: külvészély elleni oltalom, nyílt közlekedés sat. nem érnek föl a nemzetiség elvesztésével, mely az egyesülés által történik? Nem igaz. Legyünk tisztába egymással és ne engedjük magunkat rémképek által vezetetni. Ne véljétek, hogy nemzetiségünket régi tisztaságában és elzártságában megtarthatjuk. Nem laknak-e közöttünk már is több oláhok, mint a hányan mi szászok vagyunk? Egyenlő szász jogokba léptek már ők is velünk. Nem lesznek-e ezek nemzetiségünk és eddigi szász szabadságainkra nézve következzel? A minek meg kell lenni, azt el nem lehet fordítani. Így osztoznunk mi már is a magyarok és oláhokkal s ők az életerős népek velünk kiélt nép törzsekkel. Annál könnyen elfognak ők minket nyomni, minél makacsabbul bocsátkozunk velök különvált harczba, melyet ők keblök igazságos haragjában folytatnak ellenünk, a dolgoknak új fordulatával eredménydusan. Nem, mi nem akarjuk semmivé tenni magunkat; nem az általános unio alkalmával az elkülönzés pontjára állani. Ezt megkísérthetik milliókat számláló erős népek, mint a horvátok, illirek, de nem egy szelid, kicsiny, szétdarabolt százhetvenezer számú nép. Horvátország, Dalmatia és Slavonia saját királyságot képeznek. A mi önállásunk csak másodrangu, mi csak nemzeti municipium vagyunk; fájdalom egy elfonnyadt municipium. Egyesüljünk! Nem veszünk, hanem ujjászületésünk végett. Állítsuk magunkat a közös jogok zászlója alá! Különben elvagyunk veszve!" Ezután kifejti, hogy nemzetiségüket az egyesülés által nem vesztik el, amért hivatalnokaiknak majd magyarul kell írnia, aminthogy nem veszték el a latin nyelv használata mellett sem a német nyelvüket. Feltűnteti külföld poliglott népü országait, hol hasonlóan van hivatalos állam nyelv, majd meg máshelyen így folytatja: „A magyarok hazájukat a privilegiumok állodalmából, az egyenlő szabadság alapján épült közállományá tették. Legyünk mi is tevő részei ez állománynak. Kárpótlás ez néhány azonkívül is elvesztett nemzeti kiváltságainkért. Legyünk öszhasznunkért. Én kívánom mint meleg keblű szász. Magyarhonban, annak ujjászületésében találok biztosítékát nemzetiségemnek. Nemzetiségnek a községekben, egyházban, magánházban, vagyis a családi tűzhelyben, iskolában, sehol sincs veszélyeztetve". Állítását be is bizonyítja, majd megint a haladókor szellemével inti fáját, hogy az elkülönzött Királyföldi vár többé fenn nem tartható. Festi a veszélyt, mely a szászokra is vár, ha a határon lévő százezer orosz betálatna törni az országba. „Nagyobb veszély

nem érhetne — folytatja — még ha esetleg a muszka bescm jönne, mintha az egyesülést visszautasítanók és mint provincia léteznénk, istenem mily kis provincia, az is annyira szagztatott és az oláhságtól ellepelt terület. Ott állanánk, kitételve bajtársakul el nem fogadott, s most irántunk engesztelhetlen gyűlölséggel eltölt szomszédaink boszantásai, ellenségeskedései és károsításának". Fejtegeti, hogy a népelet összes szabadelvű törvényektől segítve, virulva fogja magát kifejteni. Politikai jogait igazságos mérleg után mérve egyképpen fogják mind gyakorolni. „De — teszi hozzá — a nyilvánosság, szabad sajtó és szabad választás a nép kezében erős fegyver a hatalommali visszaélés ellen, erősebb az, mint a rendőrségeknek eddigi őriztetése' rendőrség által. A jog megoltalmazása módja egyszerűsítetté fog; a végnélküli kérelem mód most hamarjában rövidítetté, később pedig népszerű törvényes eljárás, nyilvános és szóbeli által fog helyettesítetté. Végre a magasabb politikai élet! A kiváltságos népek és rendeknek országgyűléseni veszekedéseik meg fognak szűnni. A köz-országgyűlés egybegyűjti képviselőinket, most már valódi képviselőinket". sat. A valódi államférfiui nyilatkozat így végződik: „A dolgoknak más szempontból tekintése becsületünknek s biztositásunknak árt. Ne látszék — becsületünkért — hogy azon hazával és néppel, mely kiváltságait feláldozta, saját előjogaink magtarthatása végett nem akarunk egyesülni. Azok elvannak veszve. Az idő erős kezektől is elragadta, mint a miénk. Ne gyászoljátok, sokkal jobb a jog, mint az előjog". — A Szebenből kelt dolgot kiírta a lapba, az nincs megnevezve, de azért az mégis tudható. Az unio ellenes vezér a szászok közt ugyanis Rosenfeld és Salmen (szász ispán) voltak, mellettük egész gárda izgató. Ezzel szemben az értelmes szászok zöme ez időben még az unio mellett volt. Kiűnő tollu publicistájok Hahn Frigyes Ujegyházzséknek volt követe, ki a „Transilvania"-t szerkeszté. Salmennek az örökös ellene való inzultálását megunva, visszalépett a lap szerkesztésétől, de fennebbi dolgotát beküldte a brassói szász lapba: utmutatást adva a nemzetiségének a követendő utra nézve. Hahn Frigyes visszaléptével a szász lapok mind a tulzók kezébe estek, és őszre már széjjel oszlott a magyarokkal tartó szász párt. De Hahn Frigyes fenti nyilatkozata soha elévülni nem fog, s tanácsát most már a szászok is elfogadták, az egységes magyar állam eszmével véglegesen kibékültek. Későn tértek a jobb utra ugyan, alig féltizede, de mégis bekövetkezett a Hahn Frigyes utmutatása, és be

fog következni a még idegenkedés utolsó maradványának az utolsó tünete is. A szász a magyarra van utalva, így tarthatja csak fenn saját fáját a roppant oláh tömegekkel szemben.

Id. Bethlen János és Jósika Miklós vezércikkben adták tudtul politikai hitelveiket Ausztriával szemben, a május 14-kei számban. Nyilatkozatuknak czime nincs, de a veleje a saját szavaikkal élve: „Mi tehát nemcsak óhajtjuk, de meg is kívánjuk, hogy az összes Magyarhon, mint eddig ugy ezután is, az ausztriai dynastia alatti osztrák monarchiának elválhatlan főalkotó részét tegye, s hogy mi ezen elvünk s elhatározásunk mellett, vérünk s vagyonunk áldozatával is hiven s férfiasan megállani készek vagyunk“. Ezen felfogást ők merítették azon tanból, miszerint bekövetkeztét látták az élethalál harcznak, az európai németek és szlávok közt, nekünk életkérdés a németekkel tartás, ennek mint irák, mindegyre hangot kell adni sajtóban ugy mint országgyűlésen. „Kötelességünk a nagy német nemzetnek — irák — örök frigyre és szövetségre őszintén kezet nyujtani, hogy rokonszenzőket teljesen megnyerjük. Így állván a dolog: nem adhatunk elég hálát az istennek, hogy nemzetünket az osztrák monarchia nagy alkotó részévé tette s így mintegy maga azon terrenumra helyezett, melyen haladva: sorsunkat biztos alapra állíthatjuk“. A németekkel szövetség hangoztatódik tehát nagyban a nyilatkozatban. Ugyanezen számban a második vezércikkben meg — Zeyk József ir az „Unioról“, magyarázza annak kívánatos létrejöttét; érveléséből az tűnik ki, hogy az azért óhajtható, hogy ezáltal az önkormányzat biztosíthatassék, a honegység által biztosíthatassék a magyarság fennmaradhatása, — „biztosítani kívánjuk ezáltal — írja — dynastiánk fenntartását. Az uralkodónk kormánya alatt egyesült tartományok közül, Magyarhon mind kiterjedésre, mind erejére nézve első helyet foglal, a magyarhoni népek közül pedig a magyarnak tulnyomósága az, mely Magyarhonnak a dynastia iránti hűségét oly igen biztosíthatja, mert érdeke csatolja más népek felett hozzá, ugyanis az ezzel versenyző szláv elem, midőn német és szláv faj közt az európai supremalia feletti verseny kitörne, mely késhetik, de el nem maradhat, nemzeti rokonsága által a nagy szláv tömeghez lenne hajlandóbb, midőn az ettől idegen magyar, a miveltebb német elemhez csak önfenntartási ösztönből is mulhallanul csatlakoznék. Minél erősebb Magyarhonban a magyar, annál biztosabb Magyarhon uralkodó házunkra nézve, mert a magyar, a minden oldalról környező szláv elem közt csak

úgy tarthatja fenn magát, ha a német nemzettel szövetkezik, ellenben az uralkodóház csak akkor erős, ha erőssé teszi a magyar elemet, nincs tehát ballgatagabb állítás, mint az, melyet a szebeni hírlap és a szász buroaucratia terjesztenek, hogy az unio célja Ausztriától való elszakadás lenne. Az unio erősítvén a magyar elemet, annak fentartásának multhatatlan föltétele levén, erősíti a dynasziát s csaknem feltétele fenmaradhatásának, ezen szövetség minden fogadásoknál, ígéreteknel, kötleveleknel erősebb alapon áll, t. i. a nemzet és uralkodóház ezen pontban egyben találkozó érdekén, melyet elvakiiva egyesek akár az egyik, akár a másik oldalról, ideiglenesen eltéveszthetnek ugyan szemek elől, de a melyhez, ha fennakarják tartani magokat, vissza kell térniök bizonyosan. Ugy tehát barátja a dynasziának az, ki az uniót akarja, ellensége annak, ki ellene dolgozik." Ezután azt bizonyítja, hogy az oláhoknak is szükséges az unio létrejötte, már csak azért is, mivel onnan Magyarhonból várhatják csak a szabad földbirtok mellett politikai joguk élvezését is, nyelvüknek házi és egyházi viszonyaikban leendő fentartása mellett. Még egyéb érdeket is hoz fel, az orosz hatalom terjeszkedésével hozza kapcsolatba az egységes magyar állam életszükségletét, amely az oláhokat is védeni fogja a megsemmisítéstől. Végül a szászokról szól, hogy miért érdekük nekik az unio, de az erre vonatkozó kivonatolások feleslegesek, a fennebb közölt remek szász tollból eredő nyilatkozat után. . . . A május 16-iki számban, rövid egy hasábos nyilatkozáttal vesz bucsut Méhes Sámuel a lap szerkesztésétől. Vácsolva a lap irányát, mely mindég a szabadelvűségnek volt szószólója s annak szolgálatába állott, ezentul is azon irányban fog működni. Méhes ezzel okadatolja a laptól való visszalépését: „A sajtó szabadság dicső napja felsütött, de én, mint a katona, helyemen nem állhatok többé. Nem érdek, vagy nézet összeütközések tétetik ezt velem, hanem kényszerít e lépésre fizikai állapotom. Fejem felett az isteni gondviselés meglehetősen sorát engedé elszárnyalni az éveknek s hajlott korom s a munka és szenvedések sulya alatt megtört erőm, egészségem hová-tovább kezdik megvonni szolgálatukat lelkem bármily buzgó törekvéseinek tettlegességétől. Pedig küzdelem idején elfoglalva tartani az állomást, hol erősebb kar sikeresebben vivhatna, hazafiatlannak tartom." Nyilatkozatát azzal végzi be, hogy a laptulajdonos szerkesztője Ocsvai Ferencz ügyvéd lett felsőbb jóváhagyással, aki több

év óta szerkesztő társa volt. Méhes bucsunyilatkozata — még ha a lap már ne is állott volna a bukás szélén — hátrányra nem járt a lapra. Ő tanult fő volt, de hírlapíró avagy publicista soha. A véletlenség tevő lapszerkesztővé, amely állást addig mások segítségével betölthetett, amíg az események izgatott munkát nem kívántak a lap részéről, de 1848-ban neki már ily szerepkörben helye nem volt. Midőn a lap kezdett szabadabban mozoghatni: Kemény és Kovács voltak valódiilag a lap szerkesztői és irányadói, azután Ocsvai, ő írta a legtöbb névtelen vezércikket, de Méhes irányadó nem volt a lapnál, nem való volt a — hírlap-térre! . . . De nincs kizárva annak lehetősége sem, hogy a más-külömben hiu férfit, tudva a lap közelgő megszűnését, azt nem akarva bevárni, indító körülmény volt a lemondására. Azt azonban el kell ismerni, hogy abban nagy érdeme volt, miszerint egy magyar lapot oly időben tudott fenntartani ügyes pénzügyi mívellettel, midőn az alig volt még akkor lehetséges. Saját betűivel nyomatta a lapot, a lappal együtt minden az Ocsvai tulajdonába ment át. Az Ocsvai „beköszöntő”-je két hasábot tett ki a lapban. Törekvésül két czélt tűzött ki, amely saját szavai szerint így hangzott: „két korszakot különböztetek meg: az unio előttit, mely adja isten mentől rövidebb legyen; és az unio utánit. Unio előtt minden törekvésem ez óhajítás valóítására lesz irányozva: legyen unio! rögtön, minden hosszas ceremónia nélkül. Unio utáni eljárásom vezérelveinek kijelölését ebben adom. Alkotmányos monarchia a jelenleg is uralkodó házból koronás fő alatt, democraticus institutiók alapján. Pártolása a jelenlegi magyar ministeriumnak mindaddig, míg hű marad azon elvekhez, melyek kormányra emelték. Béke és rend polgári osztályok és nemzelségek közt, de nem mindenáron.” Ezután áttér a modorra, igérve, hogy lapjában a duhajkodásnak helyet nem ad, tárgyilagos lesz. Végül melegen bucsuzik el Méhestől, akit második atyjának nevez. Daczára a hangos szerkesztői beköszöntőnek, valódi hírlapíró Ocsvai sem volt, sokkal több volt ugyan e tekintetben elődjénél, de a hírlapírói mértéket ő sem úté. A mely mesterséghez nem elég a tudás, ösztön is kell arra, ami Ocsvainál hasonlóan hiányzott, csak nem akkora mérvben, mint Méhesnél. Ez utóbbi neve köpenyeg gyanánt használtatott a lapnál, míg Ocsvai annak szint is adott, de önálló szerkesztői bélyeget ő sem tudott a lapra ráútni. Ocsvai nyilatkozata után következik a Pálffy János heves

zikke, amelyben bonczkés alá veszi az „Országgyűlés iránti kir. leiratot.” Nem tartja ugyan elég korrektnek, de oly rosznak sem, mint sokan hiesztelik. Helyteleníti, hogy királyi biztosul báró Puchner Antal van kinevezve, aki a magyarok iránt semmi rokonszenvet sem tanusított. Kérdi, miért nem nevezték ki helyébe inkább a nádort, avagy Ferencz József főherceget? Elitéli a királyi irat latin szövegét is, miért nincs az magyarul? Inti Puchneret, hogy magyarul szóljon az országgyűléshez, mint ahogy ezt a magyar király is tevő Pozsonyban. Majd pontról-pontra felel a királyi iratra. Helyteleníti már az elsőt is, hogy udvari kancellárt válasszanak; egyesülés esetén ennek már nincs helye. A többi pontra szerinte nincsen szükség, mint közteherviselés kimondása, az oláhok állapotáról, polgári és vallásos jogaitól gondoskodás legyen, sajtószabadságról intézkedni, — mivel az unio ezeket ugyis megadja; az urbéri viszonyokra nézve azonban annyit kíván tételni, hogy az unio kimondásával egyszerre mondják ki az urbéri tartozások megszüntetését is. A következő számban több székely polgár nevében, számos aláírással nyilatkozat van kiadva Sepsiszentgyörgyről a vezércikk rovataban, amelyben kívánják, hogy az „unio kérdése” gyorsan menjen át az országgyűlésen, még pedig föltétlen alakban. A május 19-iki számban öt hasábos czáfolat van adva: „Többen” aláírással, „Bujtogatások” czímmel. A nagy szakavatottsággal irt dolgozat ugylátszik még folytatásként jönni akart, de az események kiszoríták a lapból. Hatalmasan van megczáfolva azon vád, mintha a magyar a magyar földön minden más nemzetiséget el kívánna tiporni, még pedig akkor, midőn a magyar oly nagy-szerű engedményeket tett nemzetiségi tekintetben, melyekre példa a világtörténetben nem létezik.

A május 23-iki számban van hozva a hirhedt „Balázsfalvi gyűlés” lefolyása öt sűrű hasábon át. Mellőzve a felesleges részek kiírását, de azért meglehetősen élethűen és terjedelemben adom a tudósítást, mit a lapszerkesztő részben szemtanuk s magánlevelek, részint hivatalos adatok nyomán állita össze. A kormányszéket Szabó Lajos kormánytanácsos elnöklete alatt biztosok képviselték. Május 14-én az isteni tisztelet után, a főegyházban előleges konferencia színe alatt az első gyűlés megnyílt 11 óra tájban; számos papok és intelligensebb románok tevék a gyűlekezetet, de még számosabban volt a pórnép. A szónoki állványra Barnucz — pár évvel a tanári állásától felfüggesztett férfiú — lépett, a

szerkesztendő petíciót sajátos modorban fejtegeté. A tanácskozás folyama alatt pártokat lehetett megkülönböztetni. Egy tekintélyes és értelmes töredék az uniót látszott pártolni s a magyar kormányt; mások a fölízgatott tömeggel egyetemben, mely a dolgokat nem érté, ábrándokért hevültek, míg néhánynak titkos czéljai vannak, melyekre amazokat is fölhasználják. Nem lesz érdektelen Barnucz s mások fejtegetését részletesebben adnom. Szónok: Szabadság, egyenlőség, testvériség! Ez a miért küzdünk. Testvérek! Rómaiak, szabad-e a jobbág? (Kiáltás: Nem!) Föl kell hát szabadítani ugy-e? (Kiáltás: Fel!) Egyenlők vagyunk é? (Kiáltás: Nem!) Azzá kell lennünk ugy-e? (Kiáltás: Igen!) Egyik nemzetnek olyannak kell lenni, mint a másíknak. (Kiáltás: (Ugy!) Negyedik nemzetnek tehát. (Kiáltás: Igen!) Ebben minket senki sem gátolhat. (Kiáltás: Senki!) A törvényhozásban részt kell venni (Kiáltás: Részt). Számarányban, különben nincs igazság. (Kiáltás: Ugy van!) A törvényhozás, a diplomaticai nyelv lesz . . . (Kiáltás: a magyar, — többen: a latin, — legtöbb: az oláh). A tanácskozási nyelv? (Többen: az oláh, magyar, német). Az urbéri viszonyok megszűnnek ugy-e? (Kiáltás: Meg). Megváltás és kárpótlás ntján (Kiáltás: Nem, azzal nekünk semmi bajunk). Külön territoriumunknak is kell lenni? (Kiáltás: Igaz!) A hol az oláhság van többségben, azt hívják oláh földnek, hol a magyarság, azt magyar földnek. (Kiáltás: Ugy van!) Ilyen lehetne Hunyadmegye, Alsó-Fehér, Fogaras vidék és a Mezőség. (Kiáltás: Igen! Éljen az oláh nemzet). Barnucz nagyhangu diktálását félbeszakítá egy somlyai lelkész, dicsőítve emlegeté a magyarhoni új alkotmány szabadelvűségét (Kiáltások: Hallgass). A lelkész kihallgatást kér (Kiáltások: Hallgass). Barnucz tehát folytatá: Administratioi és tanácskozási nyelv az oláh földön kizárólag az oláh ugy-e? Rólunk nélkülünk nem rendelkezhetnek? (kiáltás: Ugy van). Tehát az erdélyi országgyűlés sem (kiáltás: Nem). Nélkülünk az unióról sem lehet szó. (Kiáltás: Nem!) Rómaiak! mi nem akarjuk az uniót s nem lesz. (Kiáltás: Nem!) Ha lesz, tiltakozunk ellene. (Kiáltás: Igen!) Követeket küldünk a császárhoz, hogy védjen. (Kiáltás: Igen. Éljen a császár). Nekünk mindent a császár ád. (Kiáltás: Ugy van. Éljen a császár). Hasonló modorban lett fejtegetve a testvériség eszméje is. Ugyszólva a nép szájába adták azt, hogy mit kiáltson. Majd a Mikás ügye hozatott szőnyegre, kit izgatásai miatt a kormányshék elfogatott. Barnucz szónok tehát így folytatá: Mikást ki kell szabadíta-

nunk, erőszakkal is úgy-é? zsarnokaink fogták el igazságtalanul (Kiáltás: Le velük; néhányan: menjen egy követség a kormányhoz, kérje rögtöni kibocsátását) . . . Most egy ifju lépett az állványra, hová Mikásnak az atyját vezette s annak ősz fejére téve kezét így szólott: „Rómaiak, testvérek, nézzétek a zsarnokság alatt megtört öreget, kinek fia rabságban szenved, szabadítsuk ki.“ Megjegyzendő, hogy a zsarnokság terhe alatt meggörbedt öreg Mikás tehetős nemes volt, kinek jobbágysai voltak s azokkal mint a 48-bóli leírásokból olvasom, brutálisan bánt. Az ifju Mikás ügyvéd volt, akit veszélyes izgatásai miatt fogtak el. Csak 1848 márczius vége felé lett szabadelvűvé; még 1841-ben atyjával együtt a legreakciónárisabb volt és küzdöttek Kovács Lajos ellen, ki leghatározottabban nyilatkozott a népérdek mellett, kortes csapatokat vezettek, miről az akkori lapok megemlékeztek. — Több szónok beszélt a magyarok zsarnokságáról, majd eljön a számadás ideje, mondák vésztijszólan. Némelyek mérséklőleg szólottak, de lehurrogták az ilyeseket, — voltak olyanok is, kik bizalomra szólíták az oláh népet a magyarok iránt, szavuk azonban elhangzott a nagy lármában. Szavak kíséretében folytak az orditozások, amikben ily szavak is előfordultak: „Az ország a miénk volt, lerővel foglalták el!“ A szóvivők leginkább: Barnucz, Baricz és Laurevni (bukaresti tanár) voltak. A délelőtti gyűlés tehát így folyt le . . . A délutáni gyűlésre a püspökök is eljöttek az egyházba. Előbb Ságuna beszélt, majd meghívás következtében Lemény püspök. Ez utóbbi magyarérmelmű volt. Barnucz elmondta a délelőtti megállapodást, de már szelidebb alakban mint a milyenek voltak a délelőtti határozatok. Különösen a külön territoriumról, továbbá, hogy a Mikás kibocsátásáig el nem oszolnak, hogy az uniót nem akarják — mosi ezekről egy szót sem szólott. Midőn Mikás kiszabadítását említé, rémitő láрма keletkezett s a vadság minden jeleivel fenyegetőztek. Lemény püspök a magyar barát szólani kíván, de ezt sokan nem akarják, mások ellenben hallani akarják. Lemény lelkesen s magyar állami főpaphoz való módorban szólott. A rend, törvény, illedelem, s a kormányszéki rendelet határai közé kívánta szorítani a tanácskozást. A gyűlés értelmisége helyeselte. Azonban egy ifju elé áll s a püspök beszédét hízeltetésnek nyilvánítja s felszólítja a népet, hogy ne hidjenek neki, mert ő volt az, ki Barnuczot, a nép kedvenczét a tanári székből kitette. A püspök felelni akart, de Barnucz megelőzi s férfiasan

visszaulajtatja a püspök ellen emelt vádat. A tanácskozás ezzel azon napra be is végződött. Estve Balázsfalva kivilágított, a papnővelde ablakaiban transparentek voltak. Az első emelet közeledő ablakában a Traján képe volt, ezzel akarták jelezni, hogy ők római utódok. Emellett: „Éljen Első Ferdinánd s legyen imperium sempiternum in daco-romanos.“ Egy máson: Lemény és Ságuna püspököknek, a rómaiak dicsőségének — felirással képeik. Volt kitűzve egy osztrák s három muszka zászló is. Másnap 15-én az istentisztelet után meghívták a gyűlés megnyitására a kormánybiztosokat. Ezek miután a gyűlést megnyitották, hangoztatva a csendes tanácskozás kívánatát, a gyűlés további vezetését a püspökökre bízta. A gyűlésben résztvettek s minden tételében osztoztak: Nopcsa László volt Hunyadmegyei zsarnok, Jordán Domokos a burocracia leghivebb zsoldosa. Góla Lajos a maga kis körében rég ismert pecsovics. Közbevetőleg megjegyzem, hogy a múlt országgyűlésen — mint az országgyűlési naplóban olvasám — ezen szilárd jellemű urnak, az urbéreszek érdekeit szavazták le a szabadelvűek ellenében. Nopcsa pedig évekkal azelőtt párbajt vívott egy oly egyénnel, aki őt oláhnak nevezte. Eltávozván a gyűlésből a kormányzékbi biztosok, kitódult a nép a Balázsfalva melletti tágas rétre. A katonaság vezetője Schurter tábornok egy küldöttség által felhivatott: hogy az ünnepély emelésére lövessen amikor a rendezők intik. A tábornok ebbe ugyan beleegyezett, de a kormánybiztosok ez ellen erélyesen felléptek, azt hozták érvül fel: hogy így a petitió minden egyes pontjaira a megerősítés pecsétjét nyomják, ami pedig a felterjesztett törvényezikkel sem történik meg. A tábornok tudomásul vette ugyan a biztosok tiltakozását, de azt azért mégis megtette, hogy olyankor lövetett, amikor imájukban a császár neve eléfordult. És ez elég volt arra, hogy a nép közt azon hit terjedjen el, mintha a katonaság az ünnepély emelésére s védelmőkre lenne odaküldve, nem pedig a rend fenntartásáért. . . . Meglepő volt az egész gyűlés elrendezése; középen a szószék állott számos muszka zászlóval és egy osztrákkal felékesítve. A szószék körül tágas gyűrűt képezett a sokaság, a körből tizenkét utca nyílt minden oldalra, s a gyűlés egyszersem háborított meg, daczára, hogy közel tizenötezer ember volt együtt a téren. A fennebb közlött modorban folyt itt is a tanácskozás. Különböző szónokok ajkaikhoz illesztett kezekkel ordították a kérdéseket az utcák felé, melyekből

mindig várt felelet visszhangzott. E gyűlésen esküformát készítettek, melyben megesküdtek az osztrák császár és erdélyi fejedelem I. Ferdinánd, úgy a haza s más e hazában levő „nemzetek” jogai kimelésére, s a magok nyelvük és nemzetiségük törvény útjani emelésére. A haza s e hazában lakó nemzetek jogai kimelése szavakat Lemény püspök tétette belé az esküformába, de azt nem sikerült kivinnie, hogy első Ferdinánd helyett ötödiket tegyenek. A következő petitio állapított meg :

1., Az oláh nemzet kívánja, hogy alkotmányos nemzetnek nyilatkoztassák. 2., Hogy az oláh egyház, minden felekezet különbség nélkül, független legyen minden más egyháztól. A balázsfalvi érsekség helyreállíttassék és az egyház azon jogokkal ruháztassék fel, melyekkel dicsekesznek a többi felekezet egyházai. Évenként zsinat tartassék, egyházi s polgári személyek vegyületével. Püspököt az egyháziak és világiak együtt válasszszanak, a püspökök hivassanak meg regalisokkal, ha a többi valláson levő püspökök is e joggal élnének, úgy továbbá a káptalanok is. 3., Az urbéri viszonyok megszüntetése, az urbéresek részéről történendő kárpótlás nélkül; a dézma töröltessék el. 4., Az oláh nemzet kívánja a kereskedés s iparüzési szabadságot minden akadályok, u. m. czéhek s egyéb kiváltságok eltörlésével, ugyszintén töröltessenek el minden a szomszéd országokban a kereskedést hátráltató akadályok, u. m. vámok sat. 5., Az Oláhországban tartózkodó juhászok sorsa megjobbíttassék, ugyszintén az őket nyomó adó töröltessék el; a török porta és Oláhország fejedelmei által adott engedmények életbe léptessenek. 6., A honi érczekből venni szokott tízed töröltessék el. 7., Szólás és nyomtatásbeli szabadság censura eltörlésével, ugyszintén sajtószabadság cautio nélkül. 8., Kívánja a személy-szabadságot, hogy senki megítéltetés nélkül gyanura el ne fogadtassék; úgy minden akadály nélküli gyűlés tarthatására való jogát. 9., A szóvali törvénykezési rendszert (juri). 10., A hon külső és belső védelmére nemzeti őrség felállítását, nemzeti tisztek alkalmazásával; a szélbeli katonaság terhei könnyebbíttessenek és olvasztassanak a nemzeti őrseregbe. 11., Kívánja, hogy a határjárata s az elfoglalt birtokok kikerestetésére egy elegyes biztosság neveztessek ki, melyben az oláh nemzet részéről is tagok legyenek, tekintetbe vevén a nemzet számosságát. 12., A papok élelme kiszolgáltatását, a status pénztárából egyenlően a többi felekezetek papjaival. 13., Mind elemi, mind

tanulmányi iskolák állíttassanak fel a status költségén, ugyszintén katonai és politechnikai intézetek alapíttassanak. 14., Közterhek egyenlően hordozása. 15., Kivánja egy uj, a szabadság, egyenlőség és testvériség jogain alapuló alkotmányt, ugyszintén büntető, kereskedési és az alkotmány fennállhatására szükséges más törvényeket és az Apr. Comp.-ban eddig foglalt ezen nemzetet meggyalázó kitételek törültessenek el. 16. Az oláh nemzet óhajtja, hogy az illető nemzetek ne vegyék az unio kérdését tárgyalás alá addig, mig az oláh nemzet nem fog mint alkotmányos nemzet az országgyűlésen követeli által képviseltetni; ellenkező esetben óvást teszen... E petíciót egy harmincz személyből álló küldöttség fogja Bécsbe vinni: Ságuna Antal és Nopcsa Vaszilika vezetésével. Ugyanezt az országgyűlés elé Lemény püspök fogja terjesztetni egy száz tagu küldöttség élén. Másnap, 16-án a gyűlés ugyanazon alakban, de jóval kevesebb számú nép jelenlétében folyt. A pontok felolvastattak, rendelkezés történt a Mikás kiszabadítására benyújtandó petíció iránt. Május 17-én a székesegyház előtt nyitott meg a gyűlés Lemény János és Ságuna András elnöklete alatt. A tegnap kinevezett küldöttségek kiegészítettek s egy bizottmány neveztetett ki, többnyire Szebenben lakó oláh tagokból, Barnucz elnöklete alatt, kiknek köteleességökké tették, hogy az oláhügyet folytonos figyelemmel kísérjék s az ő felsége és rendektől nyerendő válasz felől a népet értesítsék. A kormányzéki biztosok meghívatlak a gyűlés berekesztésére. A gyűlést Lemény püspök szónoklata fejezte be, melyben a népet megáldván, engedelmességre intette s arra kérte, hogy az urbéri viszonyokról hozandó törvények megerősítéséig és kihirdetéséig a szokott szolgálatot tegyék meg. Beszélt azelőtt Ságuna is ily szellemben, azonban többször említé, hogy szabadságukat csak a császártól várhatják s a hasonlókép javukon fáradandó országgyűlést csupán futólag érintette. A gyűlésen a szomszéd oláh fejedelemségből néhányan megjelentek.

Elég kimerítően adtam a balázsfalvi gyűlés lefolyását! . . . E napokban lépett az oláhság a forradalom terére, midőn nemzeti kormányt választott oly ürügy alatt: hogy érdekeiket figyelemmel kísérje, mely hivatásának derekason is megfelelt a „comité“ a gyűlés után néhány héttel, önállólag szervezte az oláhságot s több megyéből alakított oláh tartományt. Barnucz és társai jól kizsákmányolták a helyzetet. És hogy a gyűlésen hozott határozataikban volt még kis mérséklet, az a jelenlévő kormányzéki biztosok

befolyására következett be, és Lemény püspök tekintélye is súlyként esett a latba, aki hazafias érzelmű volt, amiért az osztrák kormány meg is fosztá állásától, a szabadságharcz lezajlása után. A kormánysház erélytelensége folytán, mely ezt a gyűlést ily alakban nem is engedélyezte, csak szűkebb összejövetelre adott engedélyt, valódi oláh nemzetiségi gyűléssé nővé ki magát. Szabó Lajos biztosnak és társainak az lett volna kötelességük, hogy feloszlassák a gyűlést, de a helyett taktikáztak és elnézék az oláh kormány létrejöttét. Nehogy bele mélyedjünk azonban a történelembe — amely nem hivatásunk ezen munkában — folytassuk a vezérczikék ismertetését.

„Testvéri szózat“ czimmel tapintatos czikk jött a május 25-iki számban Pestről keelve névtelenül, amelyben az erdélyi magyarság hivatik fel összetartásra és kéri az egyes lapokat, ne támadják oly kiméletlenül a kormányt, a mely mindent egyszerre rendbe nem hozhat. Ez intésre szükség volt, mert a konservatív „Mult és Jelen“ és a radikális „Ellenőr“ (mindkét lap Kolozsvárt jelent meg) kiméletlenül ostorozta a magyar kormányt. „Az osztrák című hirlapnak“ van szentelve két czikk és pediglen az okból, hogy az alsó ausztriai rendek az uralkodóhoz intézett erőteljes fölterjesztésben, Magyarországnak Erdélylyeli egyesülését a *pragmatica sanction*nal összeférhetlennek s a birodalom érdekeire nézve károsnak nyilvánítják, ellene ünnepélyes óvást tesznek s az uralkodót kéri, ne erősítse meg az egyesülést. A fennebbi lap vezérczikkezője reménységét fejezi ki az iránt, hogy addig is, míg Bécsben az országgyűlés nyomatékos szavát fölemelné, a többi országok és tartományok az említett elválasztási mozgalmak ellen hasonló tiltakozásokat fognak tenni. Nagy történelmi apparatussal van az osztrák lapnak adott válaszban kimutatva, hogy Erdély mindég az anyahonhoz tartozott és az egyesülés iránti törekvés nem mai keletű; kivan mutatva azon állítás alaptalansága, hogy a birodalomra veszélyel járna az egységes magyar állam ujbóli alakulása. Szemükre van vetve, hogy csak az irigység szól belőlük, félnek Magyarország fölvirágzásától. A remek érvelés így végződik: „A ti beavatkozástok ellen emelünk mi szót, s a mivel Európá színe előtt a szabadság, egyenlőség és testvériség nevében mondunk ellent minden bár honnan jövő oly beavatkozásoknak, melyek nemzetiségünk jog és törvényszerű kifejlésének gátot vetnének. Az időszaki sajtó organumait minden szabad nemzetek kebelében

testvéri bizalommal szólítjuk fel, hogy nyilatkozatunknak minél nagyobb nyilvánosságot szerezzenek s azáltal az igazság szabadság legszentebb ügyét előmozdítani sziveskedjenek". A nagyszabású dolgozat alá a következő nevek voltak téve: id. Bethlen János, Jósika Miklós, Teleki Domokos, ifj. Bethlen János, Bethlen Farkas, Pálffy János, Wéér Farkas. Hogy a nevek előtt nincs „gróf” és „báró” jelző, holott az utolsó kettő kivételével azok voltak, az a 48-iki korszellemre vezethető vissza, egymást az emberek „polgártárs”-nak czimezték, sőt Kőváry László jelenben is élő történetésztől hallottam, hogy az intelligentia egymást tegezte, tekintet nélkül arra: hogy azelőtt ismerték-e egymást avagy nem. A május 30-iki számban Teleki Domokostól jön egy irányadó cikk ily czimmel: „Mit akartok!” A szász fölfogást teszi következetlenség tárgyává, hogy folyvást a birodalom érdekeiről beszélnek s az egység helyett mégis a tagolásnak szónvivői. „Miért nem járultatok — kérdi gúnyosan Teleki — az uralkodáshoz bölcs tanácsaitokkal a birodalom más részei kormányának átalakításánál. Hiszen ha a felség ti reátok hallgat, nem csak cseh, lengyel, osztrák sat. hont nem egyesíti egy kormány alá, hanem mindezeknek, sőt talán Stíriának és Morvának is külön ministeriumot ad”.

A vezércikkék sorozatát ezzel kimerítők, lássuk a megyei-városi rovatok azon részét, amelyben egyes mozgalmak vannak leírva az unio mellett. A történeti munkák néhány sorral végeztek e tekintetben, kizárólag a kolozsvári mozgalomra fektették az egyetlen súlyt, — és így a vidéki mozgalmak az unio kérdésében ugyyszólván ismeretlenek a mai nemzedék előtt, és így nem árt az erre vonatkozó leirási hiányokat pótolnunk. Természetesen terjedős leírást én sem adhatok, de összevont alakban mégis teszek ismeretést. Ha már megérte a lap a 48-iki év néhány hónapját, tarlózzunk kissé a közlemény közt.

A pozsonyi és pesti események nyilatkozatra indíták a marosvásárhelyi királyi tábla íljait is. A Marosvásárhelyen székelő királyi tábla fiatalsága márczius 22-én népes, de legkisebb zaj nélküki gyűlést tartott, amelyen elnökké választák a megjelent Horváth Jánost, Felső-Fejérmegye volt országgyűlési követét. Ezután elfogadták az uralkodóhoz intézett felhívást, melynek összevont foglalata ez volt: a sajtó szabadon mozoghasson, az

unio kimondása érdekében országgyűlés hívassék egybe, és egyuttal, hogy a szenvedő néposztály terhein segítés tétessék, — nemzeti őrsereg állíttassék fel, a szélbeli székely katonák közbiztonság érdekében az országból ki ne mozdíttassanak. A feliratot Urházy György író készíté, kit erre felkértek. A felirat alá ez volt írva: „Az erd. törv. k. tábla melletti ifjuság”. Néhány nappal rá később, a város polgársága tartott értekezletet. Lázár János főbíró 25-én nagy hallgatóság jelenlétében a városházán megnyitá a közgyűlést egy lelkes beszéd kíséretében. A megnyitó beszéd után Gyöngyösi Lajos tanácsos egy petitiot indítványozott, melyben a főkormánysház kéretnék meg az országgyűlés összehívására, amelynek teendői lennének: a két hon egyesülése, urbéri viszonyok kiegyenlítése, nemzeti őrsereg felállítása, — s addig is míg ez egybe hivatnék, a sajtó szabadabb mozoghatása engedessék meg. A felolvasott irat egyhangulag elfogadtatott. Östvére a királyi tábla fiatalága a nap emlékére fáklýásmenetet tervelt; de hogy ezt megtehesse, testületiege foglalták el a királyi tábla nagytermét, ahol tudtul adatott: miszerint a királyi tábla az ifjuság tendentiáját nemcsak nem rosszalja, sőt igen méltányolja, ugyis mint diplomatikus testület, s tagonként is, mint honpolgárok. Östve kétszáz fáklýa lobogó fényénél elindult a menet, s éljen a király, a habsburgi ház, az unio, népegyenlőség, szabadsajtó, a magyar felelős miniszterium, erdélyi főkormányzó, a nemzeti őrsereg kiáltásai közt a ref. főtanodának tartva s ott a tanuló ifjusággal egyesülve, a Rákóczy-induló lelkesítő harsogtatása mellett — báró Kemény Pál házának tartott, hol egy lelkes hölgy által készített nemzeti lobogót vala átveendő, — hova megérkezve, egy jól rendezett dalkar eléneklé Urháznak az ez alkalomra készített nemzeti dalát, aminek közlését azonban mellőzhetem, mert több volt a jóakarát, mint a siker benne. A hazafias urnó gróf Lázár Móricznőtől a zászló átvétetett ezen szavak kíséretében: „áldozatul a hon oltárára teszem.” Erre Iroffy István kir. tábl. ifju a következő szavakat mondá: „Tetted a honszerelem legszebb záloga, azért maradjon fenn neved, míg e nap emléke él.” Innét gróf Lázár Józsefhez mentek, kinek hasonlóan kivilágított háza erkélyéről két nemzeti zászló lengett, szintén e nap emlékére szentelve a fent említett grófnő által. A főuri nő erkélyéről ezeket mondá az alatt hullámzó tömegnek: „Fogadjátok lelkes hazámfiái hálás köszönetem e nemes megbizással megüsteltetésért.

Alkalmat nyújtottatok nekem csekély jelét adnom annak, hogy ha mi nők tetterős karral nem is nyulhatunk az események menetébe, legalább míg ti működtek, szellemünk felettetek lebeghet, mint ezen lobogó, hármasszínűben a tisztaság, remény és szeretetnek." Ezután élteté a grófnő a népet, királyt, habsburgi házat, zajos viszhangot keltve kívánata. Majd erre tisztelegtek Berenczei Lászlónál és utána Dobolyi Sándornál. Végezetül a város piacára gyűltek, ahol Urházy és Iroffy beszéltek a sokaság zajos éljenzése kíséretében.

Károly-Fejérvárt (Gyulafejérvár) is nagy lelkesedést keltettek az események, márczius 23-án zajos demonstrációk folytak le az utcán, ennek hatása alatt másnap rendkívüli városi gyűlés volt, ahol Fogarasi Sámuel tanácsos, a városi volt konzervatív párt vezére indítványára a gyűlés kimondta, hogy 27-én a városi kaszinó nagytermében népgyűlés tartassék, főleg a kolozsvári petíció felett tanácskozendó. Alig terjedt el ezen végzésként kimondott tanácsi határozat, midőn aznap délután a polgárság a kaszinó épületéhez özönlött s élteté a szabadságot sat. Ekkor Elekes Károly egyházi szónok szót emel és áradózó beszédett tartott a szabadságról. Ugyanekkor választatott meg népszónokká Dánffy Károly, volt országgyűlési követ, az ellenzék főembere. A népgyűlés a kijelölt helyen 27-én lefolyt; a várparancsnok ostromállapotba helyezé a várat és tizenkét ágyut tétetett a vár fokára. A gyűlés hangulatát azonban ez nem zavarta, Szoboszlai György főbíró elnökletével nyugodtan folyt az le. Megnyitó beszédje után Fogarasi Sámuel beszélt nagy hévvel az unio mellett, Jenei István a jogegyenlőségről beszélt, mire Dánffy Károly népszónok tartá meg nagybeszédét. Az országgyűlés teendői közé legsürgetőbbben az urbéri viszonyok megszüntetését indítványozza. Végül Vasady Károly városi sebész szónokolt és a kolozsvári petíciót egészben pártolta, egyszersmind Kolozsvár városának lelkes fellépéseért köszönetet indítványozott; 28-án városi és falusi néptömeg előtt a felirat felolvastatott, ugyanekkor olvasta fel az egyik fiatal tisztviselő, Kovács Elek, a Petőfi szabadság kölleményét is. „Dicséretére legyen mondva e népnek, — írja a tudósító — melyet eddig ostobának, durvának, a szabadságra még meg nem érettnék szerettek nevezni, ily néptolongságban semmi katonai, semmi politikai közbejövétel nélkül a legszebb rend, a legnagyobb béke és egyetértés uralkodott."

Udvarhelyszékben nagy mozgalmat idéztek elő a márcziusi események. E hó 26-án rögtönzött értekezlet volt a székházán,

ahol Pálffy János fejtegette a helyzetet, indítványozá, hogy a főispán kéressék fel közgyűlés tartására. Pálffy vezetésével a küldöttség tagjai Székelykereszturra mentek a főispánhoz (főkirálybíró): Pálffy Elek, Ugron János és Lázár. Mielőtt a küldöttség azonban a főkirálybíróhoz ér, Ugron Lázár megelőzi őket s a közgyűlés tartását csak két hét múlásra tevék. A küldöttség ezen hírrel tért vissza Udvarhelyre, ahol nagy ingerültséggel fogadták ezen hírt s a népgyűlésen kimondatott, miszerint a közgyűlés április 3-án tartassék meg, mely határozatról a főbb tisztviselők értesítettek. Estve az ifjuság, polgárság és falusiak, fáklyás zenével tisztelegtek Pálffy Jánosnál, aki egyikét mondta el a leggyújtóbb beszédei közül. A várva-várt gyűlés megtartatott. Pálffy János volt a vezérszónok, ahol mind oly határozatok keltek, minők voltak Kolozsvárott is, az országgyűlés összehívása érdekében azonban az is kimondatott, hogy Pálffy vezérletével küldöttség menjen Kolozsvárra a kormányshoz, sürgetve az országgyűlés mielőbbi összehívását. Estve a szokásos fáklyás zene, kivilágított ablakok mellett újból megtartatott. Volt nagy bankett, amelyen komikus volt Székelyudvarhely főbírájának Bodroki Györgynek a toszija, ahol így köszönté fel az uralkodót: „az isten éltesse ő felségét, kedves uri családjával együtt . . .” Udvarhely város lakói márczius 36-án akartak gyűlést tartani, de a főbíró elbujt. A nép a városházára gyűlt s a gyűlést a nemesekkel megtartá; elhatározatott, hogy pár nap múlva városi közgyűlés tartassék. A határozat ténynyé lett. Április első napja nagyszerű lelkesülés színhelyévé tévé Udvarhely piacztát. A piacon tartá gyűlését a város a főbíró elnöklote alatt. Asztal és székek voltak kitéve s egy álvány a szónokok részére. Szeles Károlyné selyem nemzeti színű lobogót ajánlott a városnak „unio” felirattal s a zászló a piacon meg is szenteltetett. A szónokok közt volt tanár, pap, ügyvéd, deák, polgár és székbeli nemes, jeléül annak, írja Gálfi Mihály a tudósító, „hogy nálunk az egyenlőség és atyafiasság már testesülni kezdett.” Miután azonban Gálfi egy szónoknak sem emlité a nevét meg, elégséges még csak annyit említenem fel, hogy a gyűlés kimondta, miszerint szólíttassanak fel az erdélyi városok az unio sürgős kimondása érdekében, az országgyűlés mielőbbi összehívása kérelmezésére.

Kolozsmegye rendkívüli közgyűlése április 3-án tartatott meg a Redout termében. Báró Kemény Dénesnek, a szónoklat azon hatalmával, melyet Isten a magyar hazában két egyénnek adott

kiváló tulajdonául, előadott indítványára, egyetlen szó ellenmondás nélkül, ki lett mondva az unio, s ennek zálogául a közteherviselés, urbériviszonyok megszüntetése és nemzetőrség. És hogy ez alkotmányos formák között történhessék, küldöttség neveztetett ki, mely a kormányzót kéri meg, hogy törvényadta jogánál fogva a leg-rövidebb idő alatt hirdessen országgyűlést. Együttal az is kimondatott, hogy ha erdélyi országgyűlés nem hivatna össze, egyenesen Pestre küldik fel a közgyűlés által megválasztott két követet. A kérvényt küldöttség vitte a kormányzóhoz nagy néptömeg kíséretében. A küldöttségnek valami megnyugtató feleletet nem adott a kormányzó; az ablaka alatt hullámozó sokasághoz azonban ily katonás kifejezéssel szólott: „Kolozsmegye küldöttsége megnyerte a feleletet s referálni fog a megye rendeinek ott, a hol kell, az urak csendesedjenek le s takarodjanak haza!” A kedélyeket e nem menthető száraz kifejezés kissé fölhaborítá s hangosan adának nem tetszésöknek kifejezést. De maga a közgyűlés is hangot adott elégedetlenségének a nem nagyon biztató feleletért. A kormányzó ugyanis azt mondá az országgyűlés összehívására nézve, hogy e kérdésben háromszor is tett előterjesztést az uralkodónak, de választ nem kapott, — ha azonban a fejedelmi válasz még soká késne s az események rendkívüli módok alkalmazását még halaszt-hatlanabbá tennék, élni fog jogával és kihirdeti az országgyűlést, — általánosan is igérvén, hogy e hon boldogsága előmozdítására, békéje s nyugalma fentartására a tisztehez képest semmit el nem mulaszt. A kormányzó nyilatkozatának nagyrésztében Kemény Dénes ugyan megnyugodott, de a várakozó álláspontot már nem tévé a magáévá az országgyűlés összehívása kérdésében; nem azért, mintha kételkednék az uralkodó kegyességében s a kormányzó adott szavában: „hanem mert — ugymond — 150 év megtanított bennünket, miként politikában nincs helye a pusztá bizalomnak, egy ország bizalommal nem táplálkozhatik«. Indítványozza azért, hogy miután az uniot már most oly kérdésnek tekinti, melynek életbeléptét úgy hiszi mint, hogy Isten van, s miután a megye-gyűlés azon határozatával, hogy az erdélyi országgyűlés ki nem hirdetése esetében követeiket egyenesen Budapestre küldentik fel, oly nyomatékot adtak a dolognak, hogy az uniot még csak kés-leltetni sem igen lehet: „mondják ki a rr., hogyha az erdélyi országgyűlés késni fog, a közös teherviselést és az urbériviszonyok megszüntetését életbeléptetni megyeileg is felhiva érzendik magu-

kat". Főispán megnyugvást talált a kormányzói nyilatkozatban s hasonlóra hívta fel a gyűlést, amely azonban egyellen szó ellenmondás nélkül határozattá emelte a Kemény Dénes báró indítványát.

Déván április 2-án voltak az ugynevezett tüntetések, a nagy oláh vármegye székhelye illő méltósággal ünneplé meg a márcziusi napok dicső eseményeit. E napra a nemzeti őrsereg már fel volt állítva, polgárőrségi parancsnok Keserű Ferencz kir. pénztárnok volt. A polgárság a kath. és református s végre az ó-hitűek templomába ment, folyt az istentisztelet a hazáért, uralkodóért, egyetértérsért. Délután a nemzetőrség hitet tett le a fejedelem iránti hűségre, alkotmányra, a rend és az egyetértés fentartására. Estve világítás és fáklyás tisztelgés volt az őrsereg tiszteinél, a főispáni lakás is ki volt világítva, de az előtt megszűnt a zene, mivel a főispán erős konservatív érzelmű volt. A megyei közgyűlés azonban április 12--14 napján folyt le. Aggodalommal gyűltek össze a Rendek, mivel Hunyadmegyében erősen állott az ósdi párt. Rendzavarás azonban az egész megyében sehol nem nyilatkozott. A szabadság alatt tartott gyűlés bevezetése az volt, hogy a közkívánnak Nopcsa László főispán engedve, beszédjében kijelenté, hogy állásától megválnak. Kakucsi Elek indítványára a tanácskozást kormányzófőbíró Lukács József vezeté a Nopcsa lemondásával, a mi egyébként közbevetőleg mondva — indítvány nélkül is bekövetkezik a törvény értelménél fogva. Ezután a gyűlés ugyanazon határozatokat fogadta el az unio kérdése s más egyebekben, amit Kolozsvár tett s annak formulázása után a többi megye és város is. Estve a kivilágított városban megint fáklyásmenet volt, óváczió tárgya ezuttal különösen Zeyk Károly volt, aki ekkor a városon időzött. Ezután a fáklyából áldozati tűzhely alakítottatott, a körülálló nép kitörő örömében tánczolt és tánczoltak az előkelők, ifjak, öregek vegyesen mindaddig, amíg a fáklyák elhamvadtak.

Belső Szolnokmegyében a közgyűlés április 3-án folyt le, főispán nélkül, üres léve ez állás akkor, a főbíró elnökölt. A tanácskozást Földváry József kezdé el, megtéve a rendes indítványt az univ. sat. kérdésében. Hosszu, de alapos készültséggel tartott beszédjével a tárgy jóformán ki volt merítve és egyhangulag elfogadva, minden zajosabb demonstráció nélkül folyt le a megyei gyűlés Deés városában. Éppen csakis annyi történt, hogy a „Mult és Jelen“ konservatív lap egy száma a gyűlés napján a polgárság által elégettetett.

A dobokamegyei gyűlés csak azért volt nevezetes, amely Bonczhidán tartatott április 6-án, hogy a hírhedt Józsika Lajos báró megint kezdett más állásponton állani mint az előző hónapban. A márcziusi napok első hatásában beállott Kolozsvárt a szabadelvűek táborába, úgy jelent meg egy bizalmas szabadelvű értekezleten: „feledjük a multat és egyesüljünk!” De csakhamar megint hatalmába keríték a konservatív érzelmek. Erős konservatív beszéddel nyitá meg a gyűlést: ily szavak is előfordultak a beszédében: „Ne ütközzenek meg — ha mint konservatív érzelmű — egyszerre nevezetes reformkérdések elintézésére hívom fel önöket; mert bár azok eszközlése nem egyéni nézetem, a körülmények igénylik s kénytelen vagyok tenni”. Majd meg erős támadást intézett a liberálisok ellen, kiket „mérges legyek”-nek nevezett, s kik a kocsisok (értsd a megyegyepőlős kocsisait) karjaira csipeszkednek néha: „de azokra tekinteni sem kell, ha a kar ereje valamely fontosabb teendő miatt más célra már igénybe volna véve”. A mérges legyek csakhamar jelentkeztek is elsőbben a Zeyk József személyében, ki az univ. stb. reformok kérdésében a szokásos indítványát megtevé, oldalvágásokat adott az elnöki beszédre. De a főispán sem maradt adós, rögtön gáncsoskodni kezdett a Zeyk indítványa felett, így névszerint az országgyűlés összehívását sürgetni feleslegesnek tartja, mivel az ugysis bekövetkezik; az ellen meg tiltakozott, hogy már követek is választassanak, mert azt tenni akkor nem lehet, mikor még ki sincs hirdelve az országgyűlés. Zeyk Károly keményen neki ment, amint magát kinevezé az „illetlen” főispáni állításoknak, — végül a testvére indítványát azzal bővíté ki, hogy a választandó követek arra utasíttassanak, miszerint ha az erdélyi országgyűlés össze nem hívtna, foglalják el helyeiket a pesti országgyűlésen. Természetesen a főispán ez ellen megint felszólalt. Lészai Lőrincz a főbíró, gróf Teleky Sándor, gróf Mikes Benedek, Zsombori János egymásután állottak fel szabadelvű nyilatkozataikkal. A gyűlés méltóságteljesen folyt le, a szabadelvűpárt győzelmével. A fenti közlemény tanúsítja, hogy Jósika Lajos szabadelvűsége nem sokáig tartott. De ilyen volt majd az egész konservatívpart országszerte. Kénytelenségből türték csak az akkori szabadelvű áramlatot, őszintén nem tudtak megbarátkozni az új fordulattal. A legkorrektebb megyegyűlésről tudósítás ez volt, pontosan voltak adva a főlszólalások, — míg a többi megyei és városi gyűlések leírása-

ban tulnyomók a tudósítók magán véleményeiknek a regisztrálása, megelőgedve emellett az indítvány-szöveg ismertetésével, mit sem törődve egyébbel.

Erzsébetváros polgárai április 5-én tartották meg nagy népgyűlésüket Dániel Ödön főbíró elnöklésével. A gyűlés szónoka Dájbukát Gergely tanár volt, aki hosszabb beszéd kíséretében megtevé, az olvasó előtt már jól ismert — zsinórmértékre történő — indítványát, ami aztán egyhangulag el is fogadtatott. Kitérő szónoklatot tartottak még: Karácsony János városi tanácsos, Másvilági István főjegyző és különösen Dániel Antal városi polgár. Este kivilágítás, fáklyászene volt, elsőbben a főbíróhoz mentek, ahol beszélt Dájbukát Gergely; azonkívül tisztelegtek még: Másvilági Istvánnál, Karácsony Jánosnál, tanácsos Szenkovics Lászlónál és aljegyző Csiki Istvánnál. Végre Dájbukát Gergelyhez mentek, hol Karácsony János szavai lelkesíték a kebleket.

Tordamegye közgyűlése április 10-én folyt le a reformátusok templomában. Azelőtt való nap érkezelt meg az ellenzék vezére Kemény Dénes és átutazóban volt Szász Károly. Mindkét jeles férfit nagy néptömeg kíséré szállásukra. A gyűlésen az egy órán át tartó beszédében a szó teljes értelmében remekelt Kemény Dénes báró, teljesen lefegyverezte a kis nemeseket, akik ellenesei voltak az unionak. Kemény Dénes indítványa ugyanaz volt, amit már eleget jeleztünk. Szász Károly is beszélt röviden. Egy szavazat kivételével a Kemény indítványa elfogadtatott. Estve a két jeles ellenzéki vezér tiszteletére fáklyás zene volt, de csak Kemény fogadhatta a tisztelgést, mert Szász Károly már elutazott.

Aranyosszéken április 12-én tartatott meg a közgyűlés egy előleges értekezlettel. A főkirálybíró megnyitója után, Boncza Sámuel vette át a szót, föltételes egyesülést óhajtott az anyaországgal. Ezzel szemben Gál Miklós a föltétlen egyesülés mellett harczolt, amit az értekezlet is magáévá tett. Másnap folyt le a közgyűlés, az azelőtti napon tartott Gál Miklós beszédének a hatása alatt állva az egész gyűlés, egyhangulag fogadták el a Zeyk József indítványát, a már ismert alakban.

Csikszék közgyűlése április 12-én folyt le, Mikó Mihály alkirálybíró, hazafias szellemben tartott beszéd kíséretében ismertette a helyzetet, és fogadták erre el az unio stb.-ra tett indítványait.

Háromszék megyében április 11-én tartatott a márkális sza-

bad ég alatt Sepsiszentgyörgyön, vagyis népgyűlés; főkirálybíró Horváth Albert nagyszabású beszéddel nyitotta meg a gyűlést, utána Szentiványi György szólalt meg, a párisi világra hatott forradalomból kiindulólág indítványt teendő, melynek határozattá emelt pontjai voltak: az unionak minden feltétel nélküli létesítése az összehívandó országgyűlés által, a közteherben e hon minden fiát részesíteni kívánta az indítvány, egyenlő polgári és vallásos szabadságot, az urbéri viszonyokat kárpótlás mellett teljesen megszüntetni, a székely katonáskodás terhét megszüntetni, s a nemzetőrség felállítását elintéztetni óhaját. Ezen öt pont egyhangulag elfogadtatott.

Ennyiben ismertetem a megyei-városi gyűlések mozgalmát, mindazok említésétől tartózkodva, ahol a tudósító csak a felirat ismertetésére szorítkozott, minden egyéb részletezést mellőzött. Még csak Alsófejmegyeről említek annyit fel, tekintve, hogy az ország két legnagyobb ellenzéki vezére Nagy-Enyeden tartózkodott és így e megye irányadó volt az erdélyi részekben; — hogy Enyeden márczius 30-án folyt le a nagygyűlés. Azelőtt való nap a báró Kemény Istvánnál tartott értekezlet következtében, a báró Kemény Dénes, Szász Károly, Zeyk Károly, báró Kemény István, Benedek József nyilatkozatai és az egész nagy sokaság egyhangú megegyezése szerint határozattá ment, az unio kimondása érdekében országgyűlés összehívásának a szorgalmazása. Ha azonban az országgyűlés összehívása nem sikerülne, akkorra a megye a magyar országgyűlésen képviselteti magát, és pediglen a báró Kemény Dénes és István személyében meg is állapodtak.

A megyei tudósítók mind azok voltak, kiket az elmúlt évekről említék. Rendes rovatai voltak továbbá a lapnak a: „Hírlapvilág“ — legfőbbnyire a pesti lapokból adódva szemelvény; nemkülönben változatos volt a: „Hirfűzér“-rovat is, hazai és külföldi apró hírek közöltettek benne. Ezenkívül a külföldi politikai rovat állandó volt és nagy terjedelemben adattak a pozsonyi országgyűlésről tudósítások. Egyik legérdekesebb rovat volt azonban, a Csernátoni Lajos „Budapesti Leveli“, Kiss Manó meg: „Pozsonyi Ujdonságok“ — czímmel irt sok akkori időben érdekes apróságokat. Minden rovatot végig olvastam, kiírni valót azonban nem találtam, amely munkám keretébe bele illene. Kiváló gond volt fordítva a lapban a „Királyföldi“ dolgok ismertetésére, különösen midőn az unio kimondása körüli mozgalmak megindultak, — a sok szász lapokkal élveledést, egyes nyilatkozatokat

s más gyűléseket stb. mellőzve, abban domboríthatom ki a szász mozgalmat, hogy az egy Szebenmegye kivételével, az unio hívei többségben voltak, s csak azután változott meg az, midőn ős felé a magyar haza ege beborult. De már akkor a Hiradó nem létezett és így a későbbi események regisztrálása a hatáskörömn kívül esik. Egész terjedelmében közlöm azonban a Lipcsei német egyletnek, május 10-ikéről kelt kiáltványát a magyar nemzethez és a szászokhoz. „A Lipcsei német egylet átiratai így hangzanak:“

„Magyarok! Egy nép, mely veletek egyesülve némi küzdelmet állott ki kelet hordái ellen, nyújtja kezét nektek. Ti nyomásokat szenvedtetek, de nem a német néptől, mely nemes nemzetiségtök jogát és magos becsét mindig elismerte; nein, hanem az ármányos diplomáciától, egy oly kormánytól, mely még a németeket is bilincsből törekszett tartani. Most nép, nép mellett áll. Ne válasszon el bennünket a gyűlölet és gyanakodás semmi közfala. Távol van tőlünk az ügyeitek rendezésébe avatkozás szándéka. Ugyanazon hatalom, mely líteket gyámság alatt tartott, minket is bilincsekbe vert, a bizalmatlanság gonosz magvait csiráztatta fel közöttünk. Nem a szükség kényszerít minket segíyetőket kérni, mint azon déli nép, mely legközelebből hozzátok fordult. De a közös veszély elhatározást, közös cselekvényt igényel. Nem mint a régi századokban, a félholdu birodalom, hanem az északi császárság felől emelkedik most a vihar. Már csoportosulnak fejeitek felett a fellegek, csoportosulnak királyotok minden országaiban. Egy szláv áramlat fenyeget magyart és németet elborítással. Ezen árradat elébe gátot vetni nektek és nekünk kötelességünk. Évek hosszú sora óta álnokul fonódtak a hálózalai. Terjedelmes országokat, bé Európa szívéig akar ez behálózni. Tépjétek szét! Szabadságot és nemes erkölcsöt szándékszik az bekeríteni, a lelkiismeretet maralékává tenni a kényuralomnak. Tépjétek szét e hálót! De mi legyünk testvérek! Bánjatok a kőzetek és Erdélyben levő németekkel testvérileg! Legyetek ősi németeségök iránt igazságosak; ők németek akarnak maradni. Lipcse, május 10-ikén 1848. A német ügy keleteni oltalmazására alakult egylet nevében és megbízásából: dr. Klee Lajos Gyula.“ Az érdekes iratra csak annyit jegyzek meg, hogy a szlávizmus-féle veszély, ha nem is mutatkozik a jelenben, de végképp megszűnve nincs. Habár alakulhat úgy is a jövő, hogy Oroszország átér a köztársasági kormány formára s ekkor nincs mit tartania

a szlávizmustól. De amíg a csárizmus fennáll, addig bármikor fellobbanhat a maga irtózatosságában a keleti-kérdés. Ami azon tanácsot illeti, hogy igazságosan kell bánni a szászokkal, ez felesleges volt, mert hiszen a szászok eléggé élvezték a sok privilégium előnyeit, a Szászföld ugyszólván kis állam volt az államban.

A másik irat a szászokhoz volt intézve, amit hasonlóan adok egész terjedelmében . . . „Az Erdélyi Szászokhoz! Szabadságunk első óráiban megemlékeztünk rólatok, régóta feledett testvéreink. Ti német férfiak a kárpátok völgyein! fejenkint fegyvert fogtatok a hon védelmére, nyelvetek, szokásaitok, jogaitok megóvására. Helyesen, maradjatok németek, legyetek hívek multatokhoz, előre vigyázók a vész óráiban. Nem egyedül Ausztria, az egész német nemzet néz reátok. De mi ez üdvözlétünket, testvérek, fontos időszakban küldjük hozzátok. E kor titeket is mozgásba hozott, szomszédságaitokban a világot ujja alakította. Ott egyes nemes nép kivivta szabadságát. Nyujtsatok kezet neki bizalmasan, mert mi barátok vagyunk. Mi mondtuk neki, hogy barátok kívánunk lenni. Szövetkezzetek vele s alakuljatok védfalává a népszabadságnak, mint valátok egykor erős védőfala a kereszténységnek. Legyetek az élet vidor és erőteljes nép iránt előzékenyek. Akkor aztán velünk együtt oltalmazni fogja németiségtöket; tisztelni jogaitok és szokásaitokat s igazolni mindnyájunk bizalmát. Egyesüljünk vele a közös ellenség ellen, mely mindkettőnket fenyeget. A vihar közel van, a ti és magyarok feje felett lebeg: ez a szlávok törekvése egy nagy országot alapítani, mely nemzetiségtöket s polgárosultványunkat megsemmisítené. Még egyszer fogjatok kezet a nemes magyarokkal; de ne feledjétek, hogy németek vagytok.“ Az irat kelésének az ideje és az aláírása az, amit fennebb már közöltem.

Lássuk most már ez évből a „Kolozsvári Napló“ rovatot. A legelső számot ily beköszöntővel vezeti be az új rovat vezetője: „Alázatos szolgálatomnak ajánlása mellett jelentem alázatosan a nagyérdemű közönségnek, hogy a naplóíró változott, mi más szókkal annyit tesz, hogy e rovatot, a helyett, ki eddig szerkesztette, ezentul én fogom szerkeszteni. S ezt nem dicsvágyból, hanem azért tartottam szükségesnek megemlíteni, hogy ha volna amolyan „Hazánkbeli“ paprika-féle ember, kit boldog emlékezetű elődöm netalán szőr ellenében megkefélvén, ezért őt bottal, csákánynyál, ablakbédobással, vagy más ilyen irodalmi fegyverrel készülne meg-

torlani, ne rajtam töltsé nemes bosszuját. S most minden hosszabb bevezetési teketória nélkül, hozzá fogok nehéz feladatomban — a városunkbéli napi események (természetesen csak azoknak, melyek tudomásomra jönek) elősorolásához*. Hogy ki volt ezen rovat vezetője, nem sikerült kitudnom, a lapban ennek semmi nyoma. Hogy ezen titkolódzás miért volt a lap részéről, miszerint ezen rovat vezetője nem említettett fel, annál kevésbbé érthető, mert hiszen egy lapnak a legfontosabb rovata a „hírfüzér—különfélék“! Ennek élénk szerkesztése nagyban emeli a lap belbecsét és ügyesen szerkeszteni az ily rovatot nem is könnyű feladat, ide valódi hirlapírói toll kell. De bármily érdekes e rovat Kolozsvár akkori mozgalmas napjaiból, azért mégis csak az olyasmik kiírására szorítkozom — és ezt is összevonva — ami jelenben is kelthet érdekeltséget. A márczius 30-iki számban a „pártok összeolvadásáról“ így ír a napló újdondása: „Márczius 28-án polgári örömnappet ültünk: a pártok összeolvadását, egyetértést és testvérséget megpecsételők egy kenyérben és egy borban részesülés által. Szóval áldomás volt a redout táncsteremben, háromszáznál jóval több személyre terített asztaloknál“ sat. Hosszasan van leírva a terem feldíszítése, mely közleményből azt is megtudjuk, hogy a karzaton hölgyek trónoltak. A felköszöntés sorozatát így adja: „A lakoma délután két órakor kezdődött; elnökévé, mint polgári ünnepélynek, városunk polgársága főnökét, köztisztet és szeretetben álló főbiránkat választók, ki a kellő rend fentartása végett felhívá a gyülekezetet, hogy mindenki, ki szólni akar, általa jegyeztesse fel magát. Legelőbb főbíró ur üritett poharat az uralkodóra; utána Zeyk József a nádorra, id. Bethlen János Erdély kormányzójára, Kemény Dénes, ki csak néhány órával előbb érkezvén városunkba, lakománkat jelenlétével szerencsésítetni sziveskedett, az unioért üritett poharat. Következett ezután hosszú sora a lelkes felköszöntőknek: a sajtószabadságért, egyetértésért, jogegyenlőségért, felelős kormányért, a székely nemzet szabadsága s az unio iránti lelkesüléséért; ittak id. Bethlen Jánosért, törvényelőtti egyenlőségért, honleányainkért, ítélőszéki nyilvánosságért, társulati szabadságért, a nevelésügy álladalmi szempontbéli felkarolásáért, Kolozsvár polgárságáért, Kemény Dénesért, a népért, Kossuth, Wesselényi és Széchenyiért, nemzeti őrségért, kisdédóvóért, ifjuságért, szabadkereskedésért, az unio ügyében Pozsonyba ment Mikes és Bethlen Jánosért s e nap emlékéért. Szerkesztőnkre is jutott köszöntő,

valóban, ha oly időben nem élnénk, mikor a világfontosságu napi események annyira igénybe vesznek minden legkisebb tért hasábjainkon, érdekes olvasmány lenne, avagy csak fővonásaiban közölnünk az elhangzott lelkes toasztokat; így azonban bocsánatot reménylünk ugy a t. olvasóktól, mint lakomázó tagtársainktól, hogy a köszöntéseknek csak tárgyait soroltuk elő." A védekezés mindenestre elfogadható, de annyit mégis megtehetett volna a tudósító, hogy legalább a köszöntők neveit említette volna fel. Az április 11-ikei számban hat hasábos leírását találjuk az udvarhelyszéki küldöttek fogadtatásának. A harmincz tagból álló küldöttek elébe ment az ifjuság egészen a Felek-tetőig, lelkes szavakban üdvözölték egymást. Beérkezve Kolozsvárra, április 9-én fogadta a kormányzó a küldöttséget. Előbb azonban tanácskozást tartottak ifju gróf Bethlen Jánosnál, ki épp e napon érkezett vissza Pozsonyból, ahová az unio ügyében ment volt föl. Pálffy János és Keller János a székely küldöttek vezetői felfejtik a törvényhatóságuk kebelébeni dolgok jelenlegi állását. Az izgatottság egy oly népes magyar ajku és oly nép lakta törvényhatóságban, melynek elvesztett jogaiért sajgó fájdalmát sem az idő, sem a bureaucratia lassan ölő mérge nem birta eltompítani, az izgatottság mondák ott rendkívüli. Csak a nép bizalmát bíró férfiak befolyásának tulajdonítható, hogy még eddig tetteleges kitörések nem voltak. Több példát soroltak ennek illusztrálására fel, amikből csakis a következőket említem fel: Felhozták többek közt, miként báró Apor György, a bécsi tanácsosnak a fia, gróf Haller József és Szombatfalvi, Udvarhelyszék volt követe, részint nyílt helyen, szabad ég alatt, népezrek körében tartott közgyűlés, részint népes tanácskozások, népgyűlések alkalmával, ilyen indítványokkal léptek fel: „foglaljuk el a bányákat, sóaknákat, mert azok a nemzet tulajdonai, ne engedjük, hogy a belölők folyó pénzt, e zavarok közepette Bécsbe csempésszék; az adót fizessük ugyan meg, de ne hagyjuk, hogy a bukott kormány eddigi czéljaira fordítsa, — a székely katonasággal télessük le a fegyvert" stb. Sőt Apor György annyira ment, hogy egy utána indult néptömeg által kikiáltatta magát királybíróvá. Mindezen törekvések életbeléptetését a jó ügy régi embereinek sikerült csak legalább egy ideig feltartóztatni. Egy ideig — mondák — mert ha ők kitűzött országgyűlést nem adnak hírül Udvarhelyszékben, jobb lesz talán haza sem menniök, miután ott a béke és rend egy pillanatil sincs tovább biztosítva.

De ők nemcsak keblől szempontból indulnak ki, — ők az egész ország nyugalmát, jóllétét is szívókon hordják, s e tekintetben nem tartják dicsőségnak kimondani, miként a székelység, melynek e hon sorsdöntő perczeiben, a történelem tanusítása szerint nem utolsó szerep jutott, s mely most is, úgy nemzetisége mint szabadságérzeténél fogva nevezetes tényezője az átalakulásoknak, — különös figyelmet érdemel. A székelységen jegyzék meg a többek közt, különös hírek szárnyalnak: ott azt beszélnek, hogy némely nagy urak Kolozsvárt csak színből barátai az unionnak, s e hírt Kolozsvárt az eddig történt demonstratiók aligha némi részben nem igazolják. Ők a kormányzó s a kormányszék indolens késedelmeskedésével nincsenek megelégedve. Azon férfitől, mondák, kit e hon bizalma oly szép remények közepette emelt a kormányzói polczra, megvárhatta a nemzet, hogy miután a burocracia korhadt falai Bécsben összeomlottak, emancipálja magát és a kormányszéket azon törvényellenes állásból, miszerint a kormányszék csak kiadóhivatala volt a cancellaria parancsainak, ahelyett, hogy megfordítva lett volna. A székelység küldöttek nyilatkozataikra Bethlen János és Zeyk József emelték fel szavukat a kormányzó mentésére. Előadták, hogy ha bár nem is helyeslik a késedelmeskedését, figyelemmel kell lenni, miként egy oly férfi, ki azon időkben, mikor hazánk s az egész monarchia a burocracia igája alatt nyögött is, sohasem aljasította magát vakeszközévé, ki velünk érzett, amit lehetett velünk tett, egy ily férfi kiméletet, gyámolítást, nem népszerűtlenítést érdemel. Ami már a küldöttség azon célját illeti, miszerint okvetlen kitzűzött országgyűléssel szándékoznak csak haza menni, előadták, hogy a leirat megjött, amelyben ígéret tételik az országgyűlésnek még ez évben való összehívására s a nép kedvezőbb engedményekre számíthat a múlt országgyűlésen hozott urbérnél; a kormányzó kinyilvánította, hogy ha május 29-re nem lesz kitzűzve az országgyűlés, ő azonnal megszűnik kormányzó lenni; vajjon esélyes lesz-e minden nyomtatékot ez alternatíva felállítására használni: vagy hamarabb országgyűlés vagy a kormányzó lemondása? ... Udvarhelyszék küldöttei ezekre megjegyzék, hogy a kormányzó érdemeit méltányolják, népszerűségét még megóva hiszik s még most sem késő, hogy a körülmények parancsolta erélyes lépést téve, e honnak imádott emberévé legyen. De ők megvallják, szörnyen csalódnának benne, ha a felállított alternatíva esetére

legkisebbsé is habozna a választással. Hiszen, mondák, kormányozni csendes időben, mikor a dolgok a szokott mederben folynak — könnyű, — a kormányzási bölcsesség a viharos időkben tűnik ki. Aztán az országgyűlés önhatalmábóli kihirdetése miatt, minő kedvetlen következményektől tarthat ő? Talán egy pirongatás a cancelláriától? Már ezt — mondák mindnyájan — még erőlyesebben kellene viszonzozni, a cancelláriát a törvény korlátai közé utasítván. Vagy talán Ő felségétől? Ezt ugyan nehezen hiszik, de ha így történne is, egy nemzet örök hálája s szeretetéért ez igen kicsi áldozat. Végre abban lett megállapodás, hogy id. Bethlen János és Zeyk József másnap reggel, a küldöttség felmenetele előtt értekezni fognak a kormányzóval s az Udvarszéki körülményeket elősorolván, megkísérik kitudni a kormányzó végelhatározását, s a további teendők ezen eljárástól tétettek függővé. Estve a fiatalság fáklýás zenével tisztelgett a vendéglőben tartózkodó székely küldötteknek, menetközben megfnyegegették a Jósika-házat, mint a konservatívek tanyáját; — az üdvözlő szónoklatot Gyulay Ferencz tartotta, üdvözlé a nép nevében a székely férfiakat, éltetve az uniót. Erre Pálffy felelt az ő gyujtó hangján és Berzenczei a nép embere, — dörgő hangjával föllelkesíté a kebleket, de meg is remegteté, amidőn forradalommal fenyegetőzött ezen szavak kíséretében: „Fennünről még most is azt izenték, hogy ez évben valamikor országgyűlést tartanak, ezek a cancellaria emberei szeretett fejedelmünk szent tekintélyével takaródzva, felakarják lázítani e fejedelméhez hű népet, hogy a zavarosban halászszanak s ujra felépítsék gyűlőlt, átkozott zsarnokságukat. De nem fog sikerülni. Mi eljöttünk rögtőni országgyűlést kérni, hogy legyen unió, szabadság az elnyomott országban. Meg fogják adni, meg kell hogy adják, vagy magokra veszik a felelősséget azon szerencsétlen és véres következményekért, melyektől mentsen a magyarok istene“. „Lehetlen lelni — írja a lap — azon lelkesültiséget, mely ezen s a többi, általunk hirtelen lenem jegyezhetett szavakat követte“. Bármily mérsékelt volt maga a küldöttség vezetője Pálffy, azért beszéde végszavaiban, a forradalom szele ott is jelentkezett. Ezt mondá: „Valamint nem vagyok barátja a rendnek a szabadság rovására, úgy a rendtelenség és erőszakosságnak sem vagyok barátja, mely gátolhatná az eredményt; azért ne kövessünk el semmi erőszakos lépést, míg a törvényes mezőn maradhatunk, de ha a végsőre kényszerítnek, legyünk készen

mindenre". A tömeg rá azt kiáltá: Készen vagyunk! . . . Berzenczei beszéde után, egy ifju ember állott fel az asztaltetőre, kezében nagy halmaz „Mult és jelen" (a kolozsvári konservatívek lapja volt, szerkeszté Szilágyi) és így szólott: „Na te Mult és Jelen! azért, mivel te multadban és jelenedben az urnak szentét, a szabadságot háborította és háborítod; és azért, hogy jövődre nézve reszkess: égjen meg tégedet e tűz; égje meg a te szerkesztődöt, égje meg azt, a ki őt évenként két ezer pengővel díjazta; veszszenek mindazok, a kik benned hittek és hisznek, veszszen a burocratía, a melynek te organuma voltál és vagy. Ámen". E kiátkozási díkcziózás után, a sokaság örömlármája közt a tűzbe dobta a lap számait. Folytonos „Éljen az unió! Székelység! Országgyűlés! Le a Jósikákkal!" kiáltások közt oszlik el a tömeg. Az erről szóló tudósítást így végzi be a lap: „Farkas-utczában egy ifju beszédet tart s megköszöni a katona zenekarnak, hogy díj nélkül vett részt a fátyásmenetben. Éljen a magyar katonaság, kiáltja a tömeg s megzendül a Rákóczi-induló. A tömeg rendháborítás nélkül oszlott el, csak a Mult és Jelen szerkesztője ablakait verte be. Ez mindenesetre nem helyeselhető, különben is kár a főiskolának költséget okozni, léve a ház az övé. Azon éjjel a vendéglő — hol a székelyek voltak — tele volt emberekkel s lelkes szavalások mondatlak. A zenekart Domzsa György polgártársunk azután megvendéglé. A Mult és Jelen szerkesztője azon éjjel Bécsbe utazott. A kedélyek szokatlan ingerültségben vannak".

Másnap a székely küldöttség, az országos elnök, a cancellárnál, a kormánysszéki tanácsosok mindenikénél jártak, az ország jogos kívánságának a pártolását kérni. Mindenütt roppant számu, lelkesült tömeg nemzeti lobogókkal kísért s majd mindenünnen a legbiztatóbb ígéretekert nyerék. A Jósika-ház előtt a lobogókat nyeleikkel fordították fölfelé. Estve ifju gróf Bethlen Jánosnál étkezés volt, lelkes köszöntésekkel fűszerezve azt. „A következő nap eredménye iránti aggodalom — írja a lap — mégis hatalmat látszott gyakorolni a kedélyekre." Április 10-én roppant számu nép a kormánysszék udvarán „Országgyűlést" kiáltozva, fenyegette a nagy tanácsstermet. Tizenegy órákor, báró Kemény Ferencz országos elnök, gróf Degenfeld Ottó és Szabó Lajos kormánysszéki tanácsosok lejöttek az udvarra és jelezték, miszerint a kir. kormánysszék megbizta kormányzó őnmgát, hogy törvényadta jogánál fogva, folyó évi május 29-re országgyűlést hirdessen. Másnap

11-én este hét órakor, az udvarhelyszéki küldöttség zárt-levelet kapott a kormányzótól: „Nemes udvarhelyszék tekintetes Rendeihez” czimmel; a kir. pecsétetes zárt levelet, a küldöttség felhatalmazva érezte magát felbontani s azt a tanácsház erkélyéről népes gyülekezet éljen kiáltásai közt felolvasta. A levél tartalma ez:

5016—1848.

Ő császári s Apostoli Királyi Felsége, Erdély Nagy Fejedelme, Székelyek Ispánja, legkegyelmesebb urunk nevében! Nemes Udvarhelyszék Rendeinek! A legközelebbi napokban, Európa több országaiban, különösen pedig a szomszéd nemes Magyarhonban felmerült események következtében, nem csak ezen fővárosban, hanem e Nagy Fejedelemség különböző részeiben is ingerültségek és mozgalmak mutatkozáván, az ezen ingerültség és nyugtalanságból következhető roszaknak megelőzése és az általános aggasztólag meglepett kedélyeknek megnyugtató végett, azon közkívánatot is tekintve, mely az országgyűlés mentől előbbi összehívása iránt naponkint terjed, és a mire én aláírt királyi kormányzó, több törvényhatóságok, közelebből pedig maga a királyi főkormányzók által is egyes akarattal felszólítottam; az 1692-ik évben kelt királyi kormányzói utasítás 8-ik pontjából kifolyólag szükségesnek láttam, az ő felsége által különben is már megígért országgyűlést, ő felsége kegyelmes helybenhagyása reménye alatt kihirdettetni, annak helyéül ezen szabad királyi Kolozsvár városát, napjaul pedig a következő május 29-ét határozván. Miről is e Nemes Szék ezennel oly rendelettel értesítettik, hogy az irt helyen és napon, az ország közcsendességének és biztonságának fentartása iránti tanácskozás végett, az 1791: 11. törvényczikk értelmében választandó értelmes követői által törvényszabta büntetés terhe alatt megjelenni kötelességének ismerje. Kelt az Erdélyi Nagy Fejedelemség királyi főkormányzékének, Kolozsvárt, 1848-dik év Szentgyörgy hó 11-dik napján tartott üléséből. Gróf Teleki József kormányzó, gróf Lázár László kancellár, gróf Wass Albert titoknok.

Az erdélyi országgyűlés összehívására tehát nagy pressziót kellett gyakorolnia!... Mindamellett annak összeülését nehéz is volt kiküzdenie Teleki kormányzónak, amíg a magyar miniszterium kezébe nem vette az ország kormányzatát. Midőn ennek bekövetkezte már a küszöbön állott, tehette meg Teleki is a fenti lépést, amit fedezett a magyar kormány támogatása: hogy az uralkodó részéről is helybenhagyassék az országgyűlés összehívása. Kifo-

gás alá eshető azonban a határidő. Az oláh izgatók nem lesznek képesek a népet behálózni, ha az országgyűlés már április hó végén megtartatott volna. Az oláh pór fölbujtása azzal sikerült, hogy a jobbágysági intézmény még mind fennállott Erdélyben, daczára, hogy Magyarországon az már megszűnt. Ez volt az izgatás magva, mely a mérsékelt oláhokat leszorítá a küzdéterről. Midőn végre az országgyűlés összejött, az oláhság mozgalma már nagy hullámokat vert s nem sokat változtatott az a dolgon, hogy az erdélyi országgyűlés is kimondta a jobbági intézmény megszüntét, június 18-án történt ez meg, ezen a napon lépett érvénybe Erdélyben is az egyenlőség. A magyar pór örömkönnöyket sirt a felszabadulás napján, az oláh volt jobbággy ellenben hidegen fogadta az aktust, lelke meg volt már mētelyezve a lelkelen izgatásoktól. Sok később beálló gyilkolásnak lehetett volna elejét venni, ha az erdélyi országgyűlés korábban ül össze. A nép a robot munkát fajkülönbség nélkül kezdte április-május havában megtagadni, hatósági karhatalommal kényszerítették munkába állani, minek következtében az oláhparaszt elhitte, hogy a magyar urak nem akarják szabaddá tenni őket. S midőn az országgyűlés ezt kimondá nagy későn, elhitte a további ámitást, hogy csak a „császár“ akarátára történt meg ez, de majd megint a régi állapot áll vissza, ha a magyar uralom kerekedik felül. Az unioért az oláhság még lelkesült márczius-április hóban, örvendett az események fordultának, május hóban azonban már a magyarság ellen fordult a koczka. És ezt előidézte a kormánysszék s a kormányzó erélytelensége, hogy oly késői időre tevő az országgyűlés összehívását. Lehet, hogy így is bekövetkezik az oláhfölkelés, de akkora mérvet aligha ölt, mint amilyen beállott . . . A lap április 21-iki számában, a Jósika lemondása így van tudatva: „Báró Jósika János huszárkapitány nyilatkozata után irhatjuk, hogy báró Jósika Sámuel a kancellárságról lemondott.“ E lemondásnak be is kellett következnie az országgyűlés összehívása után, mert azzal Jósika tisztában volt, hogy állásának a végét járja, az országgyűlés az uniot kifogja mondani s akkor Erdély a magyar miniszterium alá kerül, vége a kancelláriai hivatalnak. Hazájára nézve azonban több hasznót tesz Jósika, ha idejekorán lemond s nem gördít gátat az erdélyi országgyűlés összehívása elébe. A nagynevű államférfi jobb nevet hagyott volna így maga után, mert bár erős konservatív érzelmű volt, de volt benne azért hazafias érzelem is,

habár ez utóbbit mindegyre elnyomta az ósdi nézetekhez való ragaszkodás. Lemondása április 22-én fogadtatott el. A május 3-iki számban ezen rovat vezetője így kezd el a két hasábra terjedő tudósítását: „Nagy Magyarországon nincs boldogtalanabb ember, még a megbukott kancellárokat sem véve ki, mint a kolozsvári ujdondász. A vidék véres demonstrációk — macskazenék — veszélyes clubok ármányai s több efélékről akar tudni és olvasni. Naponként kapunk barátinktól egy-egy kolozsvári hírtárczát s kétségbe kell esnünk a felől, hogy kielégíthessük a közönséget, mely nálunk is többet, sőt még olyanokat is tud, melyek teljességgel meg nem történtek. Megérjük még, hogy ez ujdonságdus korban meg kell bukni a szegény ujdondásznak. Mi igen sajnáljuk magunk, de még inkább sajnáljuk a közönséget, kit a könnyelműség és rossz akarat ennyire mistificál. A városi embert vidéki hírekkel, a vidékit városiakkal ijesztik s a mi legtöbb! némely hír elterjesztésében bizonyos számítást is lehet észrevenni. Ez mindenestre figyelemre méltó. Igaz, szél fuvatlan nem indul, de az is igaz, hogy némelyek kigyókövet funak, sat“. A nemzetörségre tér át ezután, de minden beható ismertetés nélkül, általánosság terén marad, aminthogy a lapban egy sor ismertetést sem kaptam a nemzetörségről. A város küldötteiről azonban, kik az unio ügyében a fővárosba mentek, ezt olvassuk: „A kolozsvári küldöttség Pesten örömszajjal fogadtatott. István Ő fensége és a miniszterek legjobb sikerrel biztatták az unio ügyében, de István királyi biztossága aligha valósul. A szabadság csarnokában Vasváry fogadta őket a pesti nép nevében, beszédére Nagy Péter felelt a néptetszés riadásai közt. A pestiek közül még Sűkei beszélt, erre Minorics Károly felelt; végül Brassai Sámuel humorizált, folytonos örömrivalgás követte csipős élceit. Szállásokhoz nemzetőröket rendeltek, a színházból pedig fáklyászenével kísérték haza és lakomát adtak tiszteletökre. Az ottani lapok szerint egy küldöttség sem fogadtatott oly őszinte és kitörő örömmel, mint a kolozsvári“. — „Szilágyi Ferencz párt változtatására“ csipős megjegyzéseket tesz a lap, mint konservativusból lett szabadelvűre. „Szilágyi Bécsben volt április 23-án, jól megjegyezzük báró Jósika lemondását 22-én fogadták el; egy alázatos nyilatkozatot közöl lapjában, melyben a multját megbánva, jövőt ígér magának. Mi Szilágyi ur czikkeire nem szoktunk megjegyzéseket tenni, s most is követjük régi szokásunkat annyival inkább, hogy a közönség igen jól tudja, mit

szóljon nyilatkozatára. Szilágyi a megbukott pártot, melynek megfizetett organuma volt, oligarchiai, stabilis irányúnak nevezi s koporsójában megrugja. Szegény cancellár elmondhatja: mens meg a jó baráttól“. Hogy Szilágyi-párt nézetet cserélt, azon semmi elítélni való sem lehetett, avult pártja teljesen megsemmisülve, levegőben nem függhetett! . . . Jobb lett volna neki ugyan vissza vonulni a politikai térről, mint továbbra is szerepelni akarni, de ha már ez utóbbit választá, tappintatlanság volt tőle a volt pártfeleit gyalázni. Egyébként Szilágyi Ferencznek politikai elve talán nem is volt konservatív azért, mivel anyagi haszonnal járt s lapja is volt e folytán. Férfiu jellemét eléggé feltűnteti azon eljárása, hogy mint Jabak Elek történész leírásából látom: folyton árulkodott a Bécsben székelő erdélyi cancelláriánál, a kolozsvári szabadelvű férfiakról, sőt az „Erdélyi Híradó“ ellen is tett jelentéseket, hogy az veszélyes irányban halad. Az igaz, hogy őt is gyakran inzultálták s ez bosszura ingerlé, — de a férfi jellemmel az még sem volt összeegyeztethető, hogy elárassza a cancelláriát vádoló panasaival, mártiromságát is sűrűn hangoztatva. Az ily eljárás nem mutatott önállóságra, hanem feltűntetése a pénz utáni hajhászást. Nagy készültséggel bíró férfiu volt, sőt az síncs kizárva, hogy megrögzött konservatív elvekkel bírt, tehát meggyőződésből szolgálta tollával Erdélyben a pártot, — de férfias jellem nem volt, az bizonyos, valamint kapzsi természetét sem tagadhatni el. Természetesen a személye már annyira ellenszenves volt az erdélyi közvélemény előtt, hogy lapja az új irányával sem mehetett semmire, annak buknia kellett. Elő is állott „Ellenőr“ czímmel egy új politikai lap május elsejétől kezdve. Kővári László történész szerkeszté radikális szellemben. Szilágyira azonban a párt változtatás haszonnal nem járt, mert a Híradó május 14-iki számában ez olvasható: „A mult napokban egyházi főtanács gyűlésünk volt“ stb. majd egy helyen ez áll: „Az iskola ügyben is történtek határozatok, továbbá Teleki Domokos indítványára, prof. Szilágyi Ferencz mint hanyag tanár s jellemtelen ember, ki képtelen az ifjúság vezetésére, az iskolai ingerültség lecsillapításának tekintetbe vételével, addig mig véghatározat hozatnék ügyében, hivatalától fölmentetett. Szilágyi lapja e határozat ellen mód nélkül haragszik, nem tehetjük, hogy ne nevéssünk ezen állításon: Szilágyi ügye szakadást okozott a liberálisok között! „Oh Bölcs Dániel! mondaná Schylok.“ A következő számban: „Ujdonott uj liberalizmus“ cím-

mel két hasábos leírás van adva a Szilágyi személyéről, hogy miért kellett felfüggeszteni tanári állásától, milyen az ő politikai és férjü jelleme, de aminek reprodukálását a túl személyes hang miatt mellőzöm. Annyi tény, hogy nyilvános pályáját Szilágyi Ferencz elég leverőleg végzé, a társadalom megbélyegzésével kellett magán életbe visszavonulnia, és sorsát — ki kell mondanunk — megérdemlé. Éltében lett élő halottá, és annyi tized lefolyása után sem támaszthatjuk fel: hogy legalább az emléke jobb világításban tűnjen fel, mint a hogyan kortársai ítélkeztek felette. A legféltelenebbül támadá mindég a szabadelvű törekvéseket és ezzel karöltve a személyeket; gunyt üzött a lapja a nemzeti érzelmekből, valódi lelke volt az ózdiságnak. Sorsát azonban senki el nem kerülheti, ő, aki ellenharczosa volt a szabadelvűségnek, s midőn pártot cserélt, a volt hiveit ócsárlá, pálczát törve a konzervatizmus felett, mindenkitől elhagyatva végzé pályáját az öreg tanár, nagy készütségével elszigetelten állott, nem volt egyetlen bizalmasa. Rossz napok voltak 1848-ban a régi konzervatív irányzatnak, mely még a ház megbélyegzésére is vezetett, ha annak lakói konservatívok voltak. A Jósika-házról például (Kolozsvár főtéren) a lap május 25-iki számában ilyen megemlékezés van adva: „Az országgyűlés küszöbén állunk! Puchner királyi biztos maholnap megérkezik. A Jósika házhoz száll. Sokan neheztelnek érte, és van is valami a dologban. E lak a közvélemény által meg van jegyezve. Minden igaz hazafi szívében, valahányszor reá tekint, keserű emlékek támadnak. Egyébiránt reméljük, hogy Puchner a házban lakottak szellemét nem öröklendi.“ Nekem ugyan megvan a fogalmam a Jósikák akkori két főemberéről — Sámuelről és Lajosról. Mindkettő jó hazafi volt, de a reformoktól irtóztak, — erős dynaszlikus érzelmektől voltak áthatva, anélkül, hogy a hazafias érzelem kihalt volna belőlük. A dynasztikus érzelmet összetudák egyeztetni a hazafisággal. Magyarok voltak a szó teljes értelmében, de veszélyt láttak nemzetükre a reformok erős haladásától. Csiga módjára szerették volna előbb vinni a nemzetet, amely megrázkodtatással nem jár. Téves nézet volt, de távol állott attól, amivel a közvélemény megbélyegzé őket: hogy hazafiatlanok. Tul óvatosak voltak, ez volt hiba a politikájukban, egy nemzet, ha van életerő benne, duzzadó vitorlával kell előbbre haladnia s nem kerékkötés módjára. Ezen utóbbi természet volt a Jósikák hibája a régibb időkben, s ezért érté félre őket a közvélemény, holott hazafiatlanok nem voltak.

A május 28-iki számban, a napló-rovatban, mint a városon végbement unio-mozgalmakról van szó, amik közül ma már érdekel csak a „Pesti küldöttek fogadtatása“ bir! . . . „Tegnap este — írja a lap — tíz órakor érkezett meg a pesti küldöttség. Gyalunál találkoztak a kolozsvári ifjuság küldötteivel s a rokonszenv minden lélektől telhető jeleivel omlottak egymás karjába. Alkonyatban roppant néptömeg tódult a város végére, a nemzetörség is kiállott ugyanott. Diadal menettel hordozta meg a nép az utcákon s kísérte a vendéglőbe. Unio, éljen a magyar miniszterium, rövid országgyűlés, éljenek a pestiek, hangzottak mindenfelől az ily kiáltások. A lelkesedés leirhatatlan volt. A vendéglő előtt Gyulai fogadta a kolozsvári nép nevében; a pestiek részéről Székely József szólott, iszonyu tetszészaj kísérve azt, ezzel végezte: unio minden áron. Tizenketten voltak, mindnyájok nevét nem tudjuk; azok kikkel hirtelen megismerkedhettünk, ezek: Székely József, Vidacs, Lisznyay Kálmán, Szegfi Mór, Korányi, Cseresznyés.“ Mielőtt e rovatot lezárnám, a május 30-iki számban irtakat összeolvasztom a hátrább adott unio kimondása ismertetésében, meg kell még emlékeznem az indítványozott „Pantheonról“, mit a lap a márczius 23-iki számban hozott javaslatba; ki írta, azt nem tudom, a dolgozat alá ez van írva: K . . . y. A feltűnő betűkkel szedett hasábos indokolásnak a czime ez volt: „Szózat siremlékeink ügyében!“ Az általunk már említett elhunyt Stahel emlékéből indul ki, hogy az elhunyt férfinak ne a temetőben emeljenek emléket, hanem a nagy kaszárnya piacznán, hogy legyen az az élők s ne a holtak közt eldugva az emlék. Eléadja, hogy a város uj temetőt akar nyitni a jövő elhunytak részére. (Érdekes, hogy már akkor tervelték ezt, anélkül, hogy a köztemetőhely mindeztideig változott volna s alig is következhetik be ez, mert alkalmasabb hely nincs, a nádas mente nyirkos s az más helyek is; a mostanit kell fokozatosan terjesztetni, bár legjobb lenne, ha valamikor a halotthamvasztás jönne szokásba). „S most, midőn uj temetőről gondoskodunk — írja a pantheon indítványozó — szót emelek több kedves halottjainkért. Vannak ott a rombadülendő temetőben halottjaink még, kiket mi szeretünk: emlékekkel jelölők poraikat. Emlékezzünk meg róluk. Azért indítványozom, hogy tegyük meg az első lépést egy pantheonra, melynek most oszlopai legyenek sziklabérczeink, menyezete a meny csillagos azurja, márvány talpazata a mezőzöld bársonya és szobrai legyünk mi fájdalmunkkal, mely van s örömünkkel, mely lesz. Emel-

jük emlékét fel az élők között Stahelnek, hozzuk le temetőnkől mindazon követ, melyhez a tisztelet fillérei járultak; gyűjtsük össze mindazok emlékét, kiket honfi szív fájdalommal tevénk sírjokba; szakaszunk ki egy parányi földet ott, hol mi élünk és mozgunk, hogy legyenek ők is, kiket szeretünk az élők között, bár emlékekben, megvallom, én Stahel emlékének csak egy méltó helyet ismerek: s ez a kaszánya piacza volna. Hogy lássák, kiknek illik, hogy e nemzet tisztelte őt míg élt, emlékekkel örökté, hogy meghalt. De ha gondolok azokra, kiknek emléküik bár parányi, de mégis büszkesége e népnek; nem ajánlhatok más helyet, melyet ők nekünk megszenteljenek, mint gyűlhelyét a sokaságnak, kertjét a népnek (népkert), hol ők az öröm helyén egy berek néma magányában, vagy egy kis sziget zöld mezejében szerényen miként éltek, megvonva magukat, álljanak közel mégis azok számára, kik az öröm helyén is emlékezni kívánnak az ily halálra. Nyilssunk tehát aláírás útján pantheont — a szabad ég alatt. Eljött az idő is reája, mert ha ily kevés időn oly sokat temetünk el, ki tudja mennyit fogunk temethetni.“ Eltekintve a Stahel tulajdonságos dicsőítésének, mit halála után véghez vittek, s amiről ma már senki sem beszél, mivel nem volt oly nagyszabású férfiú, mint ahogyan azt kortársai gondolták, az egész indítvány félszegeszerű volt. Helyi pantheonra szükség nincs, hogy közepes tehetségű elhunytak helyeztessenek ott el, az ilyesek hamvai elérhetnek a köztemetőben is — diszes sírreléssel, s ha országos nevű halottja is lenne egy-egy városnak, az is nyughatik érdemeinek megfelelő diszes sírköves hant alatt. Meg aztán az a kegyelettel meg nem egyezik, hogy elhunytaink pórhüvelyé nyilvános sétáló helyen legyen!... Igenis egy országos pantheonra szüksége lenne Magyarországnak, amint ez van Anglia-Francia-Olaszországban is, ahová valódi nagyjainkat temetnék, de holmi helyi pantheonra semmi szükség nincsen. Egy országos pantheont lehetne Budapesten a Gellért-hegyre állítani országos költséggel, s valóban érthetetlen, hogy mindez még maig sem történt meg, sőt még akció sincs ily irányban. Én megvagyok győződve, hogy szobrok állítása idővel kimegy a divatból, ennek kezdenek is már hangot adni Franciaországban, mint melynek a fővárosában a legtöbb szobor van, — de ezt pótolni lehet a pantheonban elhelyezett nagyjaink nyugvó helyével, a hol ihletséget merithetni a nemzeti nagyságról — dicsőségről és kívánatos haladásáról.

„Nemzeti Társalkodó“ csak négy szám adódott ezen félévben, azokban sem volt önálló dolgozat, hanem akadémiái értesítésekkel voltak telve. Két számon át jövő hat hasábos fordított orvosi szakdolgozatot találunk ily czimmel: „Egy külföldi orvos-tudor észrevételei a cholera terjedése s ellenszereiről.“

Ezzel térjünk át *az unio kimondásának az ismertetésére.* A nyolcz hasábra terjedő tudósítást, a lap május 30-iki számából egész terjedelmében átveszem, hanem is szóról-szóra követve a leírást. Május 28-án délelőtt 11 órakor volt a nemzeti gyűlés az országos teremben. Az elsőrendű politikusokat megéljenzé a ropant számú közönség és maguk a követek is, de legzajosabban nyilatkozott a tüntetés báró Wesselényi Miklós iránt, aki világtalanul lépett be a terembe a gróf Teleki Domokos karján. Kemény Dénes báró ajánlatára elnökévé kiáltá ki a gyűlés id. gróf Bethlen Jánost. Elnök elfoglalván a helyét, 'jelenti, hogy az országgyűlés a gyorsabb haladás végett már előlegesen bizottság alakult, mely a tanácskozás tárgyait formulázva terjessze az ülés elébe. Felszólítja Kemény Dénes polgártársát, a megnyitás s a legelőször felveendő tárgy iránti megállapodás előterjesztésére. Kemény Dénes az országgyűlés megnyitását illetőleg előadja, miképp a jelen körülmények egészen különbözvén a régiektől, mikor csak a megnyitás ünnepélye fölött is olykor napokig folyt a tanácskozás, intézkedni kellene, hogy a kórbiztos holnap haladéktalanul megnyissa az országgyűlést. „Azért jó lenne — mondja Kemény — ha elnökünk megkérné a kir. kormányzót, hogy e kívánatunk valószínűsítését a kir. biztosnál eszközölje“. Elnök szívesen vállalkozik a megbízás teljesítésére. Kemény Dénes ezután így folytatja: „Aztán lássunk azonnal dologhoz; legelőbb a kir. előadásokat olvassuk fel“. Erre nyomban fel is olvasá azt. A legelső szónok Wesselényi Miklós volt, mondva ezeket: „Ugy hiszem, sem idő, sem ok a kir. előadások helyes vagy helytelenségének taglálásába ereszkedni. Csak annyit jegyzek meg, hogy a három első pont (kir. irat szerint: kancellár kijelölés, kir. táblai elnök választás, tanácskozás az unio kérdése felett) oly szoros kapcsolatban áll egymással, miképp főhibánál egyébnek nem tulajdoníthatom, hogy a harmadik nincs elsőnek sorozva. Hiszen ha mi az uniót kimondjuk, akkor természetesen nincs szükségünk sem kancellára, sem kir. táblai elnökre; ha ellenben az uniót nem mondjuk ki, akkor aztán választ-hatunk. De első tárgynak az unionak kell lennie, mert ezt urunk,

királyunk törvénycikkbe a magyarországi 1848: 7. törvénybe foglalva szentesítette is. Azért hát mindenekelőtt az unioról kívánok röviden szólni. Bünszülte keserű csapás választotta el Erdélyt Magyarhontól. E válás sebei vérzetek s a vérzés következménye fokenkénti gyöngülés lőn. Érezni kezdték ezt úgy Magyarhon mint Erdély lelkesebb fiai, s a mint fejlődött a polgári élet, azon arányban növekedett az egyesülés óhajtása. Voltak, kik ellenezték is, úgy tekintvén ezt, mint az alkotmányosság rovására bitorolt hatalmuk ellen intézett csapást. Ámde a két elem küzdése közt tisztult az eszme s hovatovább izmosult az unio ügye. Végre a legujabb események életet adának neki s Magyarország, miután szabadságot és jogegyenlőséget vivott ki magának, kimondotta a minket hálára kötelező 7. törvénycikkben, mikép azon javadalmaikat testvériesen kívánja velünk megosztani. Az unio nálunk nem lehet hosszas vita tárgya. Csupán e kérdés megoldásától függ: elfogadjuk-e a magyarhoni 1848: 7. törvénycikket vagy nem? Én azt hiszem, hogy elfogadjuk, mert ezt a haza és fejedelem iránti hűség egyiránt parancsolja. Mondjuk hát ki, hogy mi az idézett törvényt elfogadjuk, s erről alkotandó törvényjavaslatunkat terjesszük futár által ő felsége elébe. A kir. megerősítés bizonyos, mert ő felsége ez iránt nyilvánított meggyőződését nem változtathatja, — másfelől szükséges is a kedélyek megnyugtatóására". A Wesselényi beszéde csak ennyiből állott! . . . Bevégzett tényt akart feltüntetni, hogy szószaporításnak avagy gáncsokodásnak itt nincs helye, miután a magyar országgyűlésen az unio már megoldatott a szentesített törvény által és azért nincs az egyesülés még végrehajtva, mert ugyan ezt az erdélyi országgyűlés is még nem mondta ki. Wesselényinek nem lett volna nehéz nagy beszédet tartania az unio ügyében; de szándékosan nem tévé, hogy ne fejlődhessék hosszas vita belőle, tartott a konszervatívek netaláni támadásától és még inkább a szászok ellenzésétől . . . Kemény Dénes törvényjavaslatot olvas fel az egyesülésről szóló törvénycikk alkalmazásáról 4. §-ban. Az 1. §. rövid szóváltást idézett elő. A pozsonyi törvény t. i. ott, hol az Erdélynek adott 69 szavazat felosztásáról van szó, Kolozsvár, Marosvásárhely és Gyula- (Károly)-Fehérváron kívül csak 13 várost említ, pedig 15 volt. Ez, mint Wesselényi Miklós fölfeltette, ki maga is jelen volt azon törvény alkotásán, csupán azon tévedésből származott, mlszerint a pozsonyi országgyűlés régibb erdélyi országgyűlések jegyzőkönyveiből járván

végére az országgy. képvisellel bíró törvényhatóságoknak, ezek közt Szamosujvárt és Erzsébetvárt, mint amelyek csak e legújabb időben kezdték e jogot élvezni, nem találta; ennél fogva a szerkezetbe 13 helyett 15 város s a 69 szavazat helyett 71 lett téve. Azonban fölmerült azon körülmény, miként az említett két t. hatóság kir. város; a pozsonyi törvényhozókat pedig úgy látszik azon elv vezérelte, hogy a kir. városoknak maradjon meg két-két szavazata; tehát Szamosujvárt és Erzsébetvárost nem az egy-egy szavazattal bíró 13 városhoz, hanem a három kir. városhoz kellene sorozni. E kívánatot nyilvánították az érdekelt városok követei, ami egyhangulag pártoltatott annyival nagyobb készséggel, mert mint Zeyk József megjegyzé, mindazon népfajok között, melyeket a magyar keblébe fogadott, az örmény az, mely a magyar iránt mindig a legrokonibb csatlakozást tanusította. Ebből a szempontból igaza volt ugyan Zeyknak, mindamellett két-két szavazattal nem bírhatott igazságosan az oly kis város, mint a fentiek, ez a más tizenhárom kis város rovására történt. A javaslat 1. §-a oda módosítottatott tehát, hogy Erdély nem 69, hanem 73 követet küld a legközelebbi pesti országgyűlésre. A 2. §. választmány kinevezéséről szól, mely a pozsonyi 7. törvény 4. §-ból kifolyólag érintkezésbe tegye magát a kormánnyal, a teljes egysülés iránt dolgozandó törvényjavaslatok végett. A 3. §. a legközelebbi pesti országgyűlés által teendő intézkedésig az erdélyi közigazgatási és törvénykezési testületeket jelenlegi állásukban hagyja meg. A 4-ik §. a közigazgatási hivatalnokok elmozdithatását, a bíráknak pedig elmozdithatlanságát tárgyalja. Észrevétel nélkül fogadtattak el. A javaslat így az előleges tanácskozáson átmenvén, Szász Károly indítványára az is végzésbe ment, miszerint szólítsák fel a kormányt, hogy e törvényjavaslatnak mentől előbbi megerősítését eszközölje. Ezek után Szász Károly előadja, miként a pesti országgyűlés határideje mindjárt itt van s ott Erdélynek képviselve kell lenni. Ámde miután Magyarország a követválasztást népképviseleti alapra fektette, ha Erdély képviselői a régi rendszer szerint választva mennének fel, mint kásztok választottai, ha talán el is fogadnák, meghunyászkodva kellene valamely szégyenzugba vonulniok. „Azért hát intézkednünk kell — mondja — sürgetően arról, hogy követeinket a pesti országgyűlésre képviseleti formák szerint választva küldhessük fel. Mivel pedig a pozsonyi választási törvény Erdély körülményeire nem egészen alkalmazható, főleg azon

o'xból, mert itt nem lévén még urbéri szabályos a választói qualificatióval határozott $\frac{1}{4}$ urbéri telek ismeretlen mennyiség*: szoló törvényjavaslatot terjeszt elő, mely egyéb pontjaiban némely helyközi viszonyok tekintetbe vétele mellett, öszhangzik a pozsonyi törvény elveivel, csak az urbéri földbirtok qualificatio helyett adómennyiséget teszen alapul. E törvényjavaslat vitát idézett elő. — Berzenczei és Antal Imre bármennyire is pártolják s az idővel gazdálkodás elvét, a hon s nemesség rovására nem kívánják alkalmazni; azért időt kívánnak a felolvasott javaslat megfontolására, mielőtt érdemleges tárgyalás alá kerülne. Bialis és Mikó figyelmet kértek fordítani a csiki katona székelyekre, kik maiglan sincsenek a fejekinti szavazási jog gyakorlatában, s kikről alaptanoknak nyilvánítják azon kósza híreket, mintha az unionak legbuzgóbb pártolói nem lennének. Horváth János néhány soros nyilatkozata volt a leghelyesebb, amely így hangzott; „Semmi oly eljárást, mely az uniot késleltetné, nem pártolók. Julius 2-án Pesten kell lennünk, addig a képvisellet rendeznünk lehetlen. Ha létre jöhet, nem bánom: különben nekem mindenesetre kötelességem felmenni, mert hitet tettem le reá.” A vitának azon megállapodás vetett véget, miszerint a javaslat azonnal köriratra megy, s másnap veszik érdemleges tárgyalás alá. Egyszersmind határozattá lett, hogy az indítványozó választmány ezentul minden javaslatát kinyomassa, mielőtt tanácskozás alá kerülne. Mint e vázlatból látható, az országgyűlés az unio eszközzésében nem azonírányt vette, mint melyet a józan ész diktált és Wesselényi ki is jelölte az utját. Különös fölfogásra mutatott az, hogy midőn már az unio ki lesz mondva és ezzel Erdély megszűnne különös ország lenni, az erdélyi országgyűlés mégis külön törvényeket alkosson Erdély számára.

Május 29-én megnyílt az országgyűlés. A szokott ünnepélyes czeremónia leírását mellőzve, a lelkesülés nagy volt azért, mivel a kir. előadásokat tartalmazó leirat szövege magyar volt, a királyi biztos magyar nyelven üdvözölte az ország rendeit, és ötödik Ferdinánd király nevében üdvözölte. A felség nevének, a két haza egyesülésének, az osztrák uralkodóház iránti hűségüknek említéskor, szünni nem akaró éjlenekben nyilvánult az igazán szívből fakadt közérzelem. A királyi-biztos távozása után felolvasták a kir. hivatalosok névsorát. A követek megbízó leveleinek bevételét a rendek a bíráló-bizottság teendői közé sorolták; fel

szólítván az országos elnököt, hogy időkimérés tekintetéből a holnapi ülésben ő nevezze ki a máskor választani szokott bíráló-bizottságot. Kemény Dénes szóba hozta a tanácskozási tárgy kitűzését. A rendek s a roppant számu hallgatóság egy szájjal kiálták: Unio! Unio! Kemény Dénes felemlíti a tegnapi nemzeti gyűlést s annak eredményét. Elnök: „Látván a r. r. öszhangzó kívánatát, ezennel kitűzöm a három első kir. előadást s most felkérem a tek. r. r.-ket, sziveskedjenek velem jönni kir. biztos ő excjához szokott üdvözetünk megtételére.“ Pálffy János: „Uraim! Nemcsak napjaink, hanem perczek is drágák. Alakuljunk rögtön nemzeti üléssé s dolgozzunk tovább.“ Riadó éljenzés követte a népszerű követ felszólalását. És a rendek rövid idő múlva visszasietvén a kir. biztostól, fél kettőkor kezdődött el a második nemzeti ülés. Ekkor legelőbb Kemény Dénes olvasta a tegnapi nemzeti ülésben megállapított unio javaslatot. Egy százsz követ: Midőn először van szerencséje e teremben megjelenni, ily fontos tárgyban véleményét egyszerre kimondani nem bírja; úgy tudja, hogy a t. nemzeti rendek már két ülésben tanácskoztak az unio fölött, — ő e tanácskozásokhoz nem járulhatott és így hiszi, hogy lesznek a rendi rendek annyi méltányossággal, hogy a megfontolást igénylő javaslatot velők körirat útján közölni fogják. Kemény Dénes: e kívánatot méltányolja; hanem van a fenforgó kérdésnek egy tiszta pontja: akarunk-e vagy nem uniot? Ez iránt óhajtott volna szóló tiszta nyilatkozatot hallani. Veér Farkas: A kérdés az, hogy egyesüljünk-e vagy nem? nemcsak Erdélyben, nemcsak Magyarországon, hanem Európa dictaturáján eldöntött kérdés; — mindazáltal a százsz követek kívánatát méltányolja. Góla Lajos (Hunyad város követe:) küldölnek az unio iránti rokonszenvét nyilvánítja; azt egyszersmind czáfolatul jelenti ki, a küldött gyanúsító hírlapi közleményekre. Boheczel Sándor (Hátszeg követe, oláh:) Utasítása az uniot pártolni, van azonban egy pontja utasításának, mely az unioval nem ellenkezik, — s ez az, miszerént küldői azt kívánják, hogy ugyanazon törvényben, mely az uniot kimondja: mondassék ki az „oláh nemzetnek az erdélyi három nemzettel hasonló jogusága.“ Tudja szóló, hogy e kívánat teljesülése a magyarhoni törvényekben befoglaltatik, — de az oláhok, kik századok óta együtt éltek a három nemzettel s kiknek az idők terhelből talán nagyobb adag jutott mint másoknak, „e javalmakat az erdélyi törvényes három nem-

zettől kívánnánk megnyerni.“ Indítványának az elfogadását — mint mondá — a kedélyek megnyugtatója igényli. Berzenczei: A szászok kíváratát méltányolja, mert az országgyűlésnek nem kell arról tudni, ismeretes-e a tárgy, amelyről tanácskozni akar, vagy nem. De a Boheczel indítványát nem helyesli, mert mikor a törvényben a többi erdélyi nemzetek nincsenek említve, nem tartja helyesnek az oláhokat külön említeni. Wesselényi Miklós: meghatározásokat intézet a szász követekhez az unio ügyében, melyet nincs hatalom, hogy meggátolhasson. Kéri: ne igyekezzenek az uniot hátráltatni oly részletes kérdésekkel, melyeknek az unio által sokkal biztosabb sikerét remélhetik. A Boheczel kíváratára megjegyzi, hogy a magyarhoni törvényekben, melyek az unio után Erdélyre is kiterjednek, azon kívárat nemcsak ki van mondva, hanem éppen a legfényesebb pontot képezi. Szólónak elve, hogy ami ki van egyszer mondva törvényben, törvényhozási szövegre ne hozassék; mivel azonban lehetnek azon törvények közt olyanok, miket az erdélyi körülményekhez alkalmazni szükséges, nem ellenzi, hogy Boheczel kívánata, ha nem is ezen törvényben, egy proklamatióban, vagy Magyarhonhoz intézendő felírásban teljesíttessék. Gál Dani (Ilyefalva): Neki szintén van utasításában egy oly pont, melynek indítványozása az uniot megelőzőleg van kötelességévé téve; s ez az, hogy mondassék ki, miszerint a székely katonaság eddig nyomasztó viszonyai ezennel megszűnnek, a körülmények súlyos volta tekintetéből csak a jövő országgyűlésig maradván fenn a régi rendszer, a magyar, s nem más katonai parancsnokság közvetlen parancsnoksága alatt. De szóló, hogy az uniot ne hátráltassa, mert aki hátráltatja, azt ellenségnek tekinti, saját meggyőződéséből s küldői szelleméből kiindulva, e kíváratáról lemond azon fenhagyással, hogy az uniohoz feltételül kötött kíváratok az unio kimondása után mindjárt kapcsolatban tárgyalassanak. Kemény Dénes: nem ellenzi, hogy valami olyan kifejezést igtassunk a törvénczikbe, mely a lényegen nem változtatva, a kedélyeket megnyugtatóná: öt órákor nemzeti gyűlés lesz, addig gondolhatnak valami czélszerű kifejezést. Szász Károly: Azt jegyzi meg, hogy ha ily részleteket igtatnak a törvénybe, akkor nem fog reá illeni a czim: a Magyarhonnali egyesülésről. „Éppen oly joggal kívánhatnák a kiváltságtalan magyarok, szászok, stb., hogy rólok is külön említés téessék, s akkor aztán — mondja Szász — a törvény czime ilyenforma lehetne: a Ma-

gyarhonnali egyesülésről, kiváltságtalan magyarok, oláhok, szászok jogosításáról és sok más dolgokról“ stb. Az ülés erre oloszlott. A Szász Károly beszéde volt a legkorrektebb, semmi értelme sem volt a sok föltételes kifogásoknak az egyesülés megtörténtével.

Délutáni öt órakor ismét nemzeti ülés volt. Hosszu vitát idézett elő a Boheczel indítványa. Elvileg minden szónok egyhangulag pártolta, csupán formulázása felett ágaztak el a nézetek. Boheczel és Lemény püspök is elismerték, hogy kívánatukat az unio eszméje magában foglalja, de a nép megnyugtató végett tartá szükségesnek a Boheczel indítványán kívül püspök Lemény még annak is a kimondását: miszerint a faját alacsonyító kifejezései törvényeinknek — megsemmisítettnek. E kívánatokhoz, jól lehet az unio eszméjében befoglalvák, a nemzeti ülés többsége hozzájárult s a törvényjavaslat ahozképest lett szerkesztve. Nemkevesebbé hosszú tanácskozásra nyújtott alkalmat a szász követek nyilatkozatai. Miután Lészai, Szászváros követe harsány éljenzés kíséretében előadta utasítását két szóval: miszerint az uniot pártolja, — már ugyanily hangon nem nyilatkoztak az utána következő két szász szónok; Brassó és Szászsebes követel az uniot elvileg nem ellenezték, hanem bizonyos feltételekhez kívánták kötni, milyenek: a *pragmatica sanctio*, nyelvük használatának, földterületük épségének s municipalitásaiknak fentartása, a magyar királytől közvetlen függésök. Ha ezen feltételeket a rendek el nem fogadják, azon esetben kénytelennek érzik magukat ellenvéleményt adni be. Egyetlen szó sem emelkedett, mely a nevezett követek által elősorolt kívánatokat ellenezte volna. Csakhogy az unio sürgőssége tekintetéből azokat ne az unio feltételei, hanem oly kívánatok gyanánt terjesszék elő, melyek a jelen országgyűlésről kinevezendő küldöttség által a legközelebbi pesti országgyűlésre törvényjavaslatokba foglaltatván, sikerre sokkal biztosabban jutnak, mintha itt Erdély külön országgyűlésén tárgyalatnának. Szóval a szászok követték a magyarok példáját a sok kívánataik előállításában és a rendek képtelenek voltak — hacsak az unio kérdését elodázní nem akarták, — gátat vetni az áradatnak. Holott a szászok kívánata az egységes magyar állam jelleggel össze nem férhetett. Mert földterületök épségének s municipalitásaiknak fentartása be nem pászolhatott az egységes magyar állam keretébe; az meg a magyar kormányzat ellen irányult, midőn a magyar

királytól akartak függni, nem ismerve ezzel el a magyar kormányt a maguk részére. Wesselényi, Szász Károly és Zeyk József lelkes testvéri szózatot intéztek a szász követekhez. A szász követek nem szólottak többet a kérdéshez, elfogadták az uniót, s ekkor egy lélekemelő jelenet következett. Ezer meg ezer kalap és zsebkendő lobogtatásával s kard csörgetésével, ezer meg ezer torok hangoztatta: Az Unio ki van mondva. Unio! Unio! . . . Szász Károly olvasta ezután a követválasztási törvényjavaslatot, mit szintén megállapítottak és ezzel az ülés eloszlott.

Mielőtt folytatnám a másnapi unio kimondásának ismertetését, képét kell adnom a városon történeteknek, miként azt a lap közlé.

„Alig lehet városunkra ismerni. Mindenütt zaj, élénkség, zászló, kokárda, kardcsörtetés, tolongás. Tömérdek nép és kardos fiatalság lép el az utcákat s kíséri a tisztelgő követeket; olykor-olykor egy-egy éljen tör ki, majd zugás hallszik, és unio és mindenütt unio. Az országnagyok kocsii szüntelen robognak. A cath. püspökét éljenző nép kísérte, oka egy lelkes körirat volt, melyet a székely papsághoz küldött a katona székelyek felvilágosítása végett. Az oláh küldöttség hosszú sorban vonult el Lemény püspök vezetésével a piacon; ismert petíciójukat adták bé az országos elnöknél. Itt van a másik oláh Sanguna is, nem vehető észre a magyarok elleni idegenkedése, annál elkeseredettebb a szászokra. A fiatalság gyűlései folynak, lelkesültség és politikai érettség jellemzi azokat. Egyik gyűlésben a pesti küldöttség riadó éljen közt mutattatott bé; így másból pedig az egész fiatalság tömegesen Wesselényi Miklóshoz ment tisztelegni. Urházi tolmácslá a közlelkesülést, melyre aztán Wesselényi hosszasan s megrázólag válaszolt. A ház elébe gyűlt roppant sokaság örömrádása végetlen volt. Az érkező vidékiek száma tömérdek. Magyarhonból is számtalan vendégeink vannak. Székely atyáit is ritkán látott Kolozsvár annyit, mint most; Teleki László, Székely-Udvarhely követe, a rég nélkülözött derék férfiu körünkben van. Csengeri Antal, a Pesti Hírlap egyik szerkesztője is lejött megnézni az utolsó erdélyi országgyűlést. Zaj, viták, tisztelgések, conferenciák s jóslatok közt telt el vasárnap, és végre földerült május 29-dike. A piacz s az országházhoz közeledő utcák már korán reggel el voltak lépve, minden ablakból kíváncsi nézők kandikáltak s zászlók lobogtak.

A nagyszámu nemzetőrség diszruhában foglalta el az országháza előtti tért; a sorkatonaság is kiállott tisztelkedni. Kilencz óra után az országgyűlési tagok csoportosulni kezdenek a székesegyház felé. Fényes öltözetet alig lehetett látni, a főhivatalnokokat kivéve, majd mindnyájan egyszerű magyar ruhában voltak öltözködve. Ez alatt az országgyűlési terem karzata roppant számu hallgatósággal telik meg. Egy-két nemzeti zászlót is lehet látni a karzatok hajlásainál. A hallgatóság számára alatt is szakasztatott hely. A jelesebb honfiukat, midőn belépnek, harsogó éljennel fogadja. De a lelkesedés legfőbb fokra hág, midőn Puchner magyar nyelven nyitja meg az ülést. Egy fertály óráig nem juthatott szóhoz, hason eset jött elé, valahányszor csak királyunk neve eléfordult. Erdélyben soha országgyűlés nem nyílt meg oly lelkesülés s örömszaj közt, mint ez. Este a város fényesen ki volt világítva. A nemzetülésből kitóduló sokaság: az unio megvan, éljen az egygyé lett Magyarhon! — kiáltások közt vonul el az utcákon. Az öröm, lelkesülés leírhatlan. A kir. biztos és kormányzó ablaka is fényözönben uszik.“

Ki volt mondva tehát az unio, de csak a nemzeti ülésen és a szász követek egy részének a távollétével. Május 30-án vétetett országos tanácskozmány alá, megérkeztek az elmaradt szász követek is. Szeben követe Schmidt Konrád is még tegnap estve megérkezett, késő éjjelig tanácskoztak. A teremben és termen kívül feszült figyelmű néptömeg. Az utcán maradt sokaság zászlókkal állott az ablak alatt, koronként éltetve az uniót. Az ország minden követe megjelent.

Az ülés megnyílt. Elnöke a gróf főkormányzó. A királyi előadások három első pontját vita alá terjeszté. Wesselényi vevé fel a szót. Nem szónokolt, rövid akart lenni; csak boldognak nyilvánítá magát, hogy azon eszme lobogóját, melyért első fiatalsága óta küzd, melyért szenvedett: ő tűzheti ki. Nem akarta a kedélyeket felzaklatni, csak egyszerűleg felhivta a rendeket, hogy nyilatkozzanak: kell-e a magyarhoni VII. törvényczikk értelmében unio? Az éljenzés szünni nem akart. „Miután — végzé Wesselényi — a hon menydörgése ekképen nyilatkozik, nincs egyéb óhajításom: éljen — örökre létezzen az unio“. Erre Szász Károly elnöki kijelentést sürgetett. Hatalmas éljenzés volt rá a válasz. Báró Kemény

Domokos szakítá meg a zajt, mint mondá: már nem mint Erdély, hanem mint Magyarhon polgára, s felkéré a rendeket, hogy ha mellette nem is, de ellene engedjenek szót emelni, ha valaki azt óhajtaná! — Erre Roth Ágoston (Brassó követe) állott fel: „Látván — úgy mond — mikép a Rendek az egyesülést, nem mondom általános szavazat többséggel, hanem a leghihetősebb egyetértéssel ünnepelesen legtöbb óhajításuknak nyilvánítják, — megfontolván, mikép az egyesülés csak királyunk szentesítése után váland kötelezővé, — s végül tekintetbe vevén, hogy Erdély a Magyar korona tagja: én az Uniot a pragmatica sanctio fenntartása mellett küldőim nevében pártolom“. Valamennyi szász követ pártolólag felállott szünni nem akaró éljenzés közt. A lap leírása és a Kövály László történeti munkája közt kis eltérést látok. Kövály munkájában a babérkoszoru Szász Károlynak van kiszolgáltatva, kinek fényes beszéde ismertetve van mit a szászokhoz intézett, mindegyre mondá: „még most sem támogatják az uniot!“ Dagadó kebellet tárta a magyar haza jótékonyágát a szászok elébe, kérdé, nem kéne ezt viszonzniok! sat. Mindegyre hallatszott a nagy szónok kérdése: „még most sem támogatják az uniot!“ Végre bekövetkezett a megindító jelenet, a szászok felálltak a Szász Károly beszédére s elfogadták az uniot. Így írja ezen aktust le a történeti munka.

Berzenczei (Marosszék követe) felnyitja a terem ablakait, tudtára adja az utcán szorongó sokaságnak: hogy a szászok is pártolják az uniot. Az öröm riadás az egész városon végig menydörög. A nép a Redout (országház) alá ezrenként tódul, élteti a szász követeket s látni kívánja. A szász követek az ablaknál megjelennek, Schmidt és Lemény az utcára lemennek, székre állva szónokolnak. Az első azt mondá, hogy reméli, mikép a küldői is pártolják az uniot. Lemény püspök megköszönte a megtiszteltetést, mi személyében a nemzetiséget érte, nyilvánítá, mikép ha volt bujtogatás, az nem nemzetisége, hanem egyesek részéről történt. Mig azok az utcán történtek, benn a teremben Urházi az unio zsebkönyv szerkesztője, később Bem segéde, a pesti küldöttség lobogóját a kezébe veszi, a trón és király előtt azt meghajtván, kitüzi a trónálványra. Éljen a király! e szavakban tör ki az öröm. Kemény Dénes végre szóhoz jutott. Ékesszólásának új remekét adá; azon áldásokat fejtegeté, melyekhez az országgyűlés által jutának. Jó kedvvel, humorral szónokolt, s mindent

magával ragadott. Beszédében említést tett a bujtogatásokról is, amire Schmidt szebeni követ felelt, s a szászok nevében tiltakozott az ellen, mintha bujtogattak volna; említé, hogy náluk is beszéltek, hogy a magyarok közt a szász veszélyben lenne, ő nem hitte, ne higgyenek tehát rosszat a szászokról sem, — s hogy nem hitte, tanu az ő jelenléte. Szép beszéd volt, de az események hamar ráczáfoltak s maga Szeben követe is a magyar ellenesek táborába állott, körömszakadtáig küzdött az unio ellen a hatvanas években, s ő volt az, aki a 66-iki kolozsvári országgyűlésen azt mondá, hogy az uniot 48-ban erőszakkal vítették ki, mert hiszen az ő kezébe is egy zászlót nyomtak az utcán, amelyen ez állott: „Unio vagy halál“! Megmagyarázták rögtön neki, hogy az „Unio vagy halál“ felirat nem halálos ítéletet jelentett, hanem annak volt a jelzője, hogy unio nélkül sivár az élet, hasonlít a megbénult tetszhalotthoz a magyarság ezutáni élete Erdélyben. Tehetséges férfiu volt a szászok közt Schmidt, kitérő szónok volt, de oszlopos tagja volt a magyarellenés szász tábornak.

Az elnök végre kijelenté, hogy Erdély mint ország megsemmisült! . . . A főkörmányzó egyszerűen enuncialta: „az Unio összes akarattal ezennel el van fogadva.“ Mindenesetre a szüklátkörü diplomizálás netovábbja volt, hogy egy ily nevezetes eseménykor, oly tartózkodó magaviseletet tanúsítson a körmányzó. Ha valaha, ezuttal lett volna helye annak: hogy egy örökbecsű magasan szárnyaló beszéddel bucsuiztassa el Erdély önállását s adjon hangot a közös haza egyesülése fölötti örömnének. Az elnök száraz kijelentése után, a rendek a termet odahagyták. A hallgatóság a teremben volt zászlókat magával ragadta, a házak ablakaiból lengtek a zászlók. A tömeg legelőbb is a kir. biztos, báró Puchner szállása elébe ment, megéljenezték, a kir. biztos az erkélyen megjelent. Voltak a főkörmányzó, országos elnöknél, innét a városház előtti térre vonultak, — erkélyén Pest és Komárom megye küldöttei jelentek meg s Kolozsvár főbírája; Székely József a hozott lobogót — Kolozsvár városának nyújtá át, mint jelvényét az anyaországgali egyesülésnek. A főbíró Grolsz Gusztáv ünnepélyesen vette át a lobogót. Utána Már Lajos, Komárom megye nevében üdvözlé Erdély már magyarhonivá lett polgárait. Egy a népből indítványozá, s a tömeg határozattá emelé, hogy a Hid-utczát, hol Wesselényi van szállva — „Wesselényi-

utcának nevezzék”, — egy más a Monostor-utcát, mint ahol az unio kimondatott — „Unio-utcának” keresztelteté. A közbejött gyászos események után, a két utca a régi néven neveztetett megint, de félszázad mulva megint felvették, a nép által elkeresztelt nevet.

Délután négy órákor ismét országos ülés volt, hogy az unio törvényczikk fölküldessék. Ez ülésről a törvényczikket két uton indíták meg szentesítés alá: egyik volt a szokott ut a kir. biztos kezén, a másik a magyar miniszterium és a nádor kezén át; hová Pálffy János és Weér Farkas indultak oly utasítással, hogy az egyik példánnyal oda menjenek, hol ő felségét megtalálják. Erre fáklyás zene és világítás rendeztetett. A kir. biztosnál tisztelegtek, mit az erkélyen fogadott, onnét a katonai őrtanyához fordultak, a katonaságnak zenét adtak és éltették, mit a katonaság is viszonzott. Másnap 31-én a kir. biztos rendeletéből, *a katonai piaczi őrtanya feketesárga színe: nemzeti színnel festetett be.* A város tanácsa báró Perényi Zsigmondnak, a kormány küldöttének, illetőleg biztosának hódolatát nagy néptömeg kíséretében megtette.

Hogy az erdélyi utolsó országgyűlés ismertetése teljes legyen, adom még a további üléseiről szóló tudnivalókat. Ez ügyben, mint említém, Pálffy János és Weér Farkas küldettek fel. A két követet Pesten igen szívélyesen fogadták, s hogy a kormány óhajta is tolmácsolva legyen, a követekkel a miniszterelnök gróf Batthyány Lajos is felment. Együtt mentek Innsbruckba, hol akkor Ferdinánd király tartózkodott. Az uralkodó egyesített kérésüknek azonnal eleget tett: a törvényczikket junius 11-én megerősítette, s ezen siető eljárásnak azon örömet szerző következménye lett, hogy Pálffy és Weér már junius 17-én Kolozsvárra visszaérkeztek. Nagy lelkesedéssel fogadták! Két iratot hoztak: egyikben az unio-törvényczikk köllőleg aláírva, szentesítve s megerősítve volt, — a másikon azon okból, hogy a már egyesített Erdély a magyarhoni országgyűlésre népképviselőt alapján jelenhessen meg, István nádor bizatott meg a választás módjáról alkotandó törvényczikk megerősítésével. A törvényczikk és leirat a junius 18-iki országgyűlési ülésben felolvasatott, kihirdettetett, mint itt következik:

„Az erdélyi 1848-diki I-ső törvénycikk, Magyarország és Erdély egygyé alakulásáról.“

„A magyarországi törvényhozásnak a honegység tárgyában folyó 1848-ik évben hozott VII-ik törvénycikkelyét Erdélyország hű rokonérzettel fogadván, Erdélynek Magyarhonnal egygyé alakulását a pragmática sanctioban szentesített birodalmi kapcsolatnak épségben tartása mellett és teljes kiterjedésében magáévá tévén, ennek következtében, valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok jogegyenlősége kimondva s életbeléptetve van, ugyanaz, ugyanazon módon itt is e hazának minden lakosaira nézve, nemzet, nyelv és valláskülönbség nélkül örök és változtathatatlan elvül elismertetik, s az evvel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilvánítatnak. Az említett VII-ik törvénycikkely alkalmazásául következő meghatározások tételnek“. Ezután az első paragrafusban van előadva az Erdélyt illető követek száma, amely 73-ra ment; a második paragrafusban megjelölve vannak azon férfiak nagy száma, akik anyagot adjanak a kormánynak Erdély érdekének Magyarországba illesztéséről: a harmadik és negyedik paragrafusban a közigazgatás, igazságszolgáltatásról van szó, rendelve, hogy a közelebbi közös hongyulás általi elrendezésig jelen helyzetében marad, az udvari cancellaria funciója ellenben teljesen megszűnik, a magyar kormány intézkedik mindenben.

Befejezés.

„Mi tehát kegyelmesen meghallgatván és kegyelmesen elfogadván említett Hiveinknek, fenntnevezett Erdély örökös Nagy Fejedelemségünk három nemzete karainak és rendelnek az érintett módon törvényes alakban bemutatott Törvénycikkét, ezen Levelünkbe szórúl-szóra beiktatni és béiratni rendeltük, és azt, és egyenkint az abban foglaltakat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, hozzájuk császári, királyi és Fejedelmi meg egyezésünket és jóváhagyásunkat adtuk, s azokat királyi hatalmunknál fogva elfogadtuk, helybenhagytuk, helyeslettük és kegyelmesen megerősítettük, biztosítván az elő említett karokat és Rendeket a felől, hogy az erdélyi Nagy Fejedelemség Törvényei sorába beiktatott ezen Törvénycikket, mind Magunk megtartjuk, mint pedig minden más Hiveink által megtartatjuk, miként is aztat jelen Levelünk ereje s tanúsága szerint elfogadjuk, helyben

hagyjuk, helyeseljük és megerősítjük. Kelt Innsbruckban, szent Jakab hava tizenegyedik napján, az Urnak Ezernyolczszáz negyvennyolczadik, országlásunknak pedig tizenegyedik évében.”
Ferdinánd s. k.

P. H. *B. Apor Lázár, s. k.,*
Czák Károly, s. k.,

Az országgyűlés tizenegy törvényczikket hozott, amik közül a következő törvényczikk szentesítést nyert: a népképviselőtről szóló, a nemzeti fegyveres erőről, az urbéri szolgálat és a tized eltörléséről s annak kárpótlásáról szóló, az urbéri kisajátított magán uri javadalmak statusadóssággá változtatásáról szóló törvényczikk szentesítést nyertek, a többi szentesítése elmaradt, mivel azokra feltétlen szükség nem volt, hogy az egyesülés zavartalanul megtörténhessék, és így a szentesítést nem nyert törvényczikk elősorolását mellőzőm.

Az utolsó erdélyi országgyűlés 1848 július 7-én végződött be és 11-én jelentek meg az erdélyi követek a pesti magyar országgyűlésen. A követválasztások már július elején elkezdődtek és így hamar megjelenhettek a közös országgyűlésen. Szemere Bertalan belügyminiszter, amely napon az országgyűlés királyi rendelettel bezárattott, ugyanazon napon adta ki az összes miniszterek nevében azon köriratát, amelyben jelzé Erdély közigazgatásának az átvételét. A belügyminiszteri irat június 14-én kelt, az országgyűlés azonban még tovább ülésezett, mivel a királyi biztos azt nem függeszté fel, engede azon kívánatnak, hogy még néhány törvényczikk alkottassék, amik azonban szentesítést nem nyerve, végre bezárult az országgyűlés. A nádor is intézett rendeletet, hogy több törvényczikk ne alkottassék, ami fel is olvasztatott a 24-ikei ülésen — eredmény nélkül. Június 14-ről keltezve, a magyar kormány is üdvözlé a rendeket az egyesülés felett. De általában az utolsó erdélyi országgyűlés nem állott a helyzet magaslátán a közvéleménnyel szemben, mert a hongyűlés az unio kimondásakor a feltétlen uniot mondta ki, a közvélemény rögtöni uniot követelt s az országgyűlés mégis július 7-éig volt együtt. Törvényczikket törvényczikkre alkotott, melyeket senki megerősíteni nem akart, — feltétlen uniot akart s mégis mindennap új feltételt iktatott törvénybe. Azonban azt is konstátálom, hogy alig volt már az országgyűlésen husz követ s mégis az ország nevében beszél-

tek; a közvélemény erősen felzudult ellenök, míg végre bevégződött a szereplésök. És a szűkkeblű eljárást siettek folytatni a százszok, akik terjedelmes német nyelven szerkesztett emlékiratot nyújtottak be a magyar országgyűléshez, az unio feltételei felett. A százsz egyetem nevében (1848 jul. 3.) alá volt írva: gróf Salmen Ferencz a százsz nemzeti egyetem elnöke és Sigerus Károly titoknok... **Erdélyben junius 18-ára tüzetett ki a felszabadítás.** Ezt a junius 7-én tartott üléséből a királyi főkörmányszéknek adá tudtul a kormányzó és Biró József titoknak. Majd a két fenti aláírással: „Érdemleges értesítés“ is adatott ki a főkörmányszéknek junius 17-én tartott üléséből. A nagy terjedelmű értesítésben közzé van téve, amiket e tárgy iránt szükséges mindenkinek tudni.

A Szemere Bertalan leiratát szószerint adom. *Belügyminiszteri leirat Erdély közigazgatása átvételekor.*

„Az erdélyi királyi kormányzéknek! A miután századokon keresztül epedénk, beteljesedett. Magyarország az egyesülés nagy szavát kimondván, kezét nyujtá; ti erdélyiek, mint testvéreink elfogadtátok azt és koronás királyunk magas hozzájárulásával megáldotta és végrehajtotta a szent frigyét. A két haza tehát teljesen egygyé lön fejedelmében, törvényhozásában, kormányában; s bármilyen néven nevezzék magokat határai közt a különbféle nyelvű és vallású népek, mindnyájan testvérek vagyunk s jog és szabadság tekintetében nincs és nem lesz s nem is lehet közöttünk különbség. Ez egyesülésben szívünk legmelegebb vágyai teljesedtek. Ez egyesülés az elválásnak hazafiúi bánatát szüntette meg keblünkben. Ez egyesülés által le van rakva azon alap, melyen a közös ország népel jólétének és dicsőségének óriás szobra fog felemelkedni. Történetünk új kiindulási ponton áll. A megszakadás korában sinlődtünk, az egyesülés után erőnk, hírünk, nevünk virágozni fog. De kell, hogy amely ország törvényhozására és a végrehajtó hatalomra nézve egygyé lett lélekben és szívben, irányban és akaratban is egy legyen. Éppen a szabadság hajnalába esik viszonyegyesülésünk. Boldog jele az időnek. Szent elveinek utmutatása mellett haladjunk előre. Testvéreknek kell lennünk nem csak név szerint, de a jogokban is s hatalmunk úgy, mint jogszerű érdekeink benn és künn tiszteletben fognak tartatni.“

„Üdvözlünk titeket testvéreink, — testvéreink minden nyelv- és valláskülönbség nélkül! Üdvözlünk úgy a nemzet, mint a magunk nevében! Az unio napja reátok és reánk nézve is a boldogság,

a dicsőség és a szerencse napja. A két haza egy lett, határai közt nincs többé különbség. A két nemzet egy lett, egymásnak minden jogaival és szabadságaival bír. A nyelv és vallás sem ad, sem vesz el jogot. A törvényelőtti egyenlőség elvére lesz alkotmányunk fektetve. Igazság és méltánylás lesz jelszavunk. Ily nézetekkel vesszük át Ő Felsége nevében Erdély kormányát. A hatalmat hozzá ti adatok; a bizodalmat mi kérjük tőletek. Szerencsésebb időben az unio nem történhetett. Éppen most van egyesülésre a legnagyobb szükség. Tudjátok: a haza veszélyben van. Éljük a szabadság és veszély napjait egyetemben. A királyi szék állandósága és a haza épsége roskadoz. Tehát e kettőnek megmentése körül találkozunk elsőben is. Most mindenekelőtt vívnunk és áldoznunk kell, hogy utóbb a szabadság jótéteményeit biztosságban élvezhessük.

„Éljen az egyesült haza! Védelem a királyi széknek! Testvéri egyenlőség az ország minden népei között! Budapest, jun. 14. 1848. Az összes miniszterek nevében: belügyminister — *Szemere Bertalan* m. k.“

Végezetül ecseteljük rövidesen, hogy az unio kimondása mily hatást tett Erdélyben a más fajuak körében! . . . A lap mint munkám elején említém, az unio kimondása után — ha tényleg nem is — de névleg megszűnt, — az „Erdélyi Híradó“ név átváltozott „Kolozsvári Híradó“ névre; de még azon év őszén megszűnt s azon néhány hó alatt is szintelen kis lap volt, épp mint az „Ellenőr“ című radikális kis lap, amelyet Kolozsvárt szerkesztett: Dózsa Dániel és Kőváry László. Összevont parányi alakban közöltetek a hírek, minden zamatos feldolgozás nélkül. Az Ellenőr sem tudá áthuzni az őszi hónapokat. És azon fád lapszerkesztésnek is meg volt a maga oka. A közönség az unio kimondása után azon téves hitben volt, hogy magyar lapra Erdélyben immár nincs szükség, az egész ország dolgairól majd írnak a fővárosi lapok s abból értesülhetnek mindenről; — ezen hit oly általános volt, mint egy most is élő — de akkor szerepet vivő — férfiú mondá nekem, hogy a Kolozsvárt szerkesztett lapot alig olvasá valaki, a két haza egyesülése után. Midőn a pesti lapok megérkeztek, amig azokat kitarlózták a helyi lapok, addig már kézzől-kézre jártak a fővárosi lapok. Meg aztán még július hóban is láttam az Ellenőrben ily nyilatkozatot: „a cenzura miatt akadá-

lyoztatik egyes közlemények kiadhatása." A cenzura tehát fennállott — habár szelidített alakban is — úgy július hó közepéig Erdélyben, ami nem folyt be a lap élénkebbé tevésére. De mindettől eltekintve, az unio utáni kolozsvári lapok nagyon színtelenek voltak. Irt azonban Kőváry László egy oly munkát 48—49-ről, hogy ott az Erdélyben lefolyt események ecsetelve vannak, s bárki betekinthez azon kor borzalmasságába. Az Erdélyi Hiradó neve átváltoztatásával bevégezte pályáját, ismertetém Erdély irányadó lapjának a beltartalmát s erre áttérek a lap kötetlétéhez tartozó más két lap beltartalma ismertetéséhez. Mielőtt azonban erre kerülne a sor, fenti ígéretemet beváltom, hogy képét adjam annak: mily hatást tett az unio kimondása Erdélyben a szász s oláhok közt?

A hírlapok tele voltak, mint azon örömnépek leírásával, melyeket a megyék, városok az unio kimondása hírének szenteltek. Hol csak magyar nép lakott, falut, várost előnté a nemzeti lobogók özöne, mindenféle népgyűlések, világítások és vigalmak. De amily lelkes volt a magyarság öröme, a szászok zavartsága, féltékenysége azon arányban növekedett. Schmied Konrád Szeben követe, az unio kimondása után azonnal hazament Kolozsvárról s június 3-án népgyűlést tartatott, ahol előadá, mikép az unio a hongyülésen keresztül ment s annak kimondásába ő is beleegyezett. Többen azért rosszállották eljárását, de maga a gyűlés jóváhagyta követének az eljárását. Utánna Brassó nyilatkozott, június 4-én folyt le a választó polgárság gyűlése. Nemcsak követe beleegyezését hagyta helyben, hanem a szász nemzeti egyetem ellen is fellépett; utasításul adá követének, hogy ki lévén mondva az egyesülés, munkáljanak oda, hogy a szászok kormányzó-egyeteme, mely hat hétre gyűlt vala egybe, de már öt hónap óta „zakatol“, oszoljon széjjel; valamint sürgezzék azt is, hogy ispánjuk Kolozsvárrt, az országgyűlésen végre jelenjen meg. Segesvár június 6-án e tárgyban tartotta meg a népgyűlését, a tanács egy tagja azt indítványozá a népnek, hogy követeit, mint hitszegőket hívja vissza. A nép az indítványt a legnagyobb fölháborodással veté el. „Le a tanácscsal!“ E szavakban nyilatkozott a nép akarata.

De az oláhok közt is az unio mellett volt a közvélemény zöme. A balázsfalvi gyűlésen ugyan az unio ellen foglaltak állást, de itt a nép egyszerűen viszhangozá, a vezetők által szájukba adott szavakat és a szerént hozták meg a határozataikat. Ezen állításomat igazolják az unio melletti rokonszenves állásfoglalások.

A Balázsfalvi gyűlésről ugyanis Saguna püspök vezérlete alatt egy küldöttség ment volt Insbruckba az uralkodóhoz, hasonló ment a szász tulzók részéről is, mindkettő az unio megsemmisítését ment kérni. Az oláh küldöttség egy része, hallván a király uniomelletti akarátát, Pestről visszatért, a más rész Sagunával tovább folytatá útját. Felértek Insbruckba. Az uralkodó fogadta ugyan őket, de mindkét küldöttségnek tagadó választ adott. A szászoknak kimondá, mikép az uniot, mint amelybe a szász nemzetiség minden követi beleegyeztek, s melyet ő is megerősített, mint amely a szászok jogait inkább szilárdítja, mint gyengíti, vissza nem vonja. Az oláhoknak is nyilvánítá, hogy az annyira sürgetett egyenlőséget a magyarhoni VII. törvénycikkben megadva látja, tehát többet nem adhat. E szóbeli királyi válasz, mit a lapok közlének, azonnal megtette hatását az országban. Egyének, testületek, katonai tisztségek, papi kerületek egyszerre előnték a lapokat unio melletti nyilatkozatokkal. Főleg az oláh papok és esperesek vetekedve siettek nyilatkozatokat adni ki, melyekben az egyesülést, mint üdvhozót festék nemzetiségükre nézve.

Egyedül a szebeni tulzó vezetők értették, hogy mit kell tenniök az unio ellen! Benigni József, a „Sieb. Bote“ szerkesztője, előbb hadi titoknak, Erdély statisticusa és történésze ment elől számításaival; ő volt a szebeni diplomatia középpontja, ő osztá a szerepeket, ő intézé a tanácskozmányokat, minek következtében egy éjjel a szász ispánnál, a román comité tagjaival összejöttek, hogy miután a szász követek beleegyeztek a hongyülés határozatába: *mondjanak és munkáljanak ellene a román nemzetiség nevében, mint amely a gyűlésen képviselve nem volt . . . Ez összejövétel alapítá meg az új politikájuk programját! . . .* Azonnal e missariusok lepték el a vidékeket, osztogatva az izgató proklamatiokat, hogy terjedjen az új program. Ezen tanácskozmányt nem titkolák, junius 6-án nyílt gyűlésen is bevallák Szebenben az unio elleni fölléptöket. Sőt néhány nappal később, az oláh és szász nemzetiség együtt tartott népgyűlést és alkudozásra léptek. A szászok földükön az oláhoknak hivatalképességet s egyebeket engedményeztek, minek következtében a két nemzetiség között frigy kötötett, melynek palladiuma alatt elég erősnek érzék magukat nyílt harczot izenni.

A további részletezése az eseményeknek nem ide tartozik, az már történeti munkába való; azt azonban még megemlítem,

hogy az oláhok és szászok részt vettek követeik által a pesti országgyűlésen és hazafiasan viselkedtek, sőt nyilatkozatot is adtak ki, miszerint a magyar lapok után ne hidjen a közönség a bujtogatási hírekben, mert az elenyészőleg csekély töredék a békés oláh és szász polgárokkal szemben. Saguna püspök tiltakozott az ellen, hogy nevét a bujtogatók felhasználják. De azért Drágos oláh nemzetségu képviselőt, midőn Pestről Erdélybe jött, hogy fellépjen az izgatások ellen — meggyilkolták. Az események árja a tulzókat juttatá uralomra, s ezzel bekövetkeztek a nemzetiségek fegyverre kelése és az annak nyomán járó véres jelenetek, aminő rémlátványokat alig-alig mutat fel Európa története. És az Erdélyben történt gyilkolásokért nemcsak kizárólag Janku a felelős, hanem Axente és véreskezű társai. A „Havasok királya“ nevéhez vér tapad, de ő ideáljának volt áldozata. A márcziusi napok egyik estvéjén Marosvásárhelyen együtt poharazott a magyar és román fiatalság, köztük egy szikártermetű, vöröslő szakállal körített arczu egyén setéten kísért a jobbagyság felszabadítása iránti vitát s végre felkiáltott: „örök váltság legyen vagy halál!“ . . . Senkise vélte az azonnal távozóról, hogy az egyszerű írnök nevét vérrel fogja Erdély története lapjaira beírni. Ő megváltó akart lenni, s nem vevé észre, hogy csak eszköz; fegyvertelen embereket, városokat áldozva fel, számára koszoru nincs, — az osztrák kormánynak is csak egyszerű keresztje volt, mert a népet ábrándokra vitte át. Rátámaszkodott a comitéval a nép communisticus hajlamára s pártot szerzett. A nép, ha papja azt mondá: szabad minden, úgy tett, mintha elhitte volna. Két metaphysikai ábránd lelkesité ez embert s főbb hivelit: *a daco-románia és fajuk ketté szakasztott vallásának isméti egyesítése*. Természetesen Axente s több rabló társának a főczél a tulajdon elsajátításában nyilvánult, s a magyarok iránti gyűlöletből folytaták a gyilkolást. Szabadságharczunk végnapjaiban Janku Ábrahám kiábrándult terveiből és követeket küldött augusztus 8-án Aradra, hogy egyezzek ki a magyar kormánnyal, ajánlatot tett, hogy a havasi román tábor csatlakozik a honvédséghez, csak annyit kötött ki, hogy ő neveztessek ki tábornoknak s tisztjei kapjanak megfelelő tiszti rangot. Elkésett lépés volt, a világosi fegyverletételtől már csak napok választák el a szabadságharczot és így a szövetségből nem lett semmi. De ezen késői észreletérés után, a volt havasi király a legnagyobb nyomorba jutott évek után és

koldulással tartá fenn magát, de csak magyar házakba kopogtatott be és mint őrült halt el. A szászok főkolomposa Benigni József, Szebennek Bem általi bevételekor esett el egy honvéd golyója által, nem hősiez harczolás közben, hanem amint szaladt többedmagával, elakarva menekülni. Felemlitem még azon jellemző nyilatkozatot, amit évekkel ezelőtt Axente volt oláh prefect tett, aki táborával fölprédálá Enyedet. Ezen aljas ember azt irta a lapokba, hogy nem igaz, mintha roppant pénzösszeget kapott volna a bejövő oroszoktól, mert „csak tizezer forintot kaptam s ugyanennyit kapott Janku is“! Lehet, hogy ez így van, de az különös, hogy a szabadság ellen küzdőktől pénzsegélyt fogadtak el. Tekintve azonban Jankunak a magyarokhoz való közeledését, én nem hiszem, hogy ő kapott volna orosz segélyt; a minden emberi érzésből kivetkező Axente elfogadhatta az ily díjazást, de talán Janku nem. S ha mégis úgy történt, a hogy a véreb Axente állítja, ez nem járul hozzá a Janku ideálizmusának a kibomborításához.

De hát az 1848—49-beli véres események aktái immár levannak zárva, tanuságot azonban arra szolgálhat: hogy merjünk végre magyarok lenni, vagyis ez országot merjük teljessé, magyarrá tenni. A mely nemzet annyi zivataros századokat átélt, és oly dicső önvédelmi harczot vivott 1848—49-ben, aminőnek alig van párja a népek történetében, az oly nemzetnek nem szabad — az öngyilkossággal határos — türelmi politikát követni nemzetiségeivel szemben. Minden nemzet tömörül, s hatalmas léptekkel megy példával elől e tekintetben a szomszéd Románia; vajjon, ha az alig három tizedes román királyság mer mindent elkövetni a faja érdekében s domborítja ki az egységes román birodalmat, ugyanezt ne tehetné meg Európa legrégibb állama? . . . Hogy elődeink nem tevék meg, azt érijük, mert hiszen a nemzet fogalmát a nemesség tevé, az pedig magyar volt, s így megvolt az állam egysége. De a nép fölszabadulása után, a nemzeti fogalom tágult, s az állam egysége csak az esetben valósítható meg, ha a nép is magyarrá tétetik, s bevágódik az útja a nemzetiségi izgatásoknak. Az első elérhető állami iskoláztatással s magyar óvodák felállításával, a második erélyes magyar nemzeti közigazgatással s alku nem ismerő erős nemzeti kormányzattal.

E sark igazságot eddig egy magyar kormány sem ért meg, aminthogy nem volt egy magyar államférfi sem, aki ne a türelem létrájára álljon nemzetiségeinkkel szemben. Ezen gyáva politika szülte meg a 68-iki nemzetiségi törvényt, amely mellett kivan zárva az egységes magyar nemzeti állam létrejöhetése. El kell törölni a nemzetiségi törvényt is, s a nemzetiségi kedvezmény a legszűkebb korlátok közé szoríttassék.

Elég volt a dédelgetésből! A tapasztalat bizonyítja, hogy ha csókkal közeledünk feléjük, a fejünket harapják le. A románokat teszem fel, semmi langy-meleg politikával meg nem nyerjük. ezzel jöjjünk tisztába. Az olyan románt sajnos ma már lámpással kell keresnünk, aki meglenne barátkozva a magyar állameszmével, s passivitás politikájával, nem azért szakítanak, mintha elhagynák merev álláspontjukat, hanem parlamenti akcióval akarnak még több kedvezményt kicsikarni, reménykedve a magyar pártok viszálykodásai folytán szövetségesekre szert tehetni.

Nagynevű államférfiaink között egy valódi nemzeti vezető sem volt. Magyarország ujjá teremtője — Kossuth Lajosban is hiányzott ezen tulajdonság. Az ő elve is az volt, hogy kedvezményekkel lánczoljuk magunkhoz a nemzetiségeket, ezért alkotta kormánya oly veszélyes nemzetiségi törvényt, amelynek hasonmása volt a 68-iki is. És ezen ferde politika ma sem szűnt meg, vezető férfituink kaczerkodiknak a nemzetiségekkel, s nem veszik észre, hogy ily uton soha ki nem építhető az egységes magyar nemzeti állam.

Egyetlen magyar államférfi akadt, aki határozott nemzeti politikus és ezen férfitu Bánffy Dezső báró. A huszadik század adott tehát egy oly férfitu a magyarnak, aki belátta, hogy másként kell megoldani a nemzetiségi kérdést, s öreg napjaiban kibontá azon zászlót, amely alatt biztos révbe jut a nemzet. Nemzetituk életében korszakalkotó programmjával nemcsak a megoldandó kérdések sokaságát részletezte s jelölte ki, hanem utmutatást adott arra is, miként kell végre megoldani azt az ugynevezelt nemzetiségi kérdést. Erélyes magyar sovínista politika kell ide s nem pedig diplomatazőló politika. Végre tehát akadt egy magyar vezető férfitu, aki szakított az eddigi magyar nemzetiségi politikával. Napirendre tért a nemzetiségi törvény felett. Fogadja el a magyar a Bánffy Dezső báró által kittűzött irányt, s akkor biztosan kiépítődik az egységes magyar nemzeti állam, ellenesetben soha de

soha. Valódi öngyilkos politika az, amit a magyar kormányok követnek 1867 óta. A pártok válvetve kaczerkoddak 1867—68-ban a nemzetiségekkel s így jött létre a veszélyes nemzetiségi törvény, egymást licitálták fejjel a pártok a nemzetiségekkel való kaczerkოდásban és tulzott nagylelkűségben. Később észrevették a helytelen uton való járást, de nem volt bátorsága egy magyar kormánynak sem szembe szállania a veszélyes nemzetiségi törvénnyel. A magyar birói kar védte meg a magyar állami szempontokat a nemzetiségekkel szemben, a magyar igazságszolgáltatás terén tört meg a nemzetiségi aspiratiók teljesülése. A birói kar nemcsak szóval, de tényleg is dokumentálta, hogy ez ország Magyarország, míg ezzel szemben a magyar kormányzat kimerült a rend fenntartásában, mit sem téve a magyar nemzeti állam kidomborításában. Ezzel szemben igen helyesen hangsulyozta Bánffy Dezső báró, az 1907. évi költségvetés tárgyalásakor a közoktatásügyi tárczánál tartott beszédében, hogy a népiskolákat államosítani kell, ezzel elejét vehetni a nemzetiségi tulkapásoknak. A szomszéd Románi nem tűr meg semmiféle idegen nyelvű iskolát, míg ellenben a mi nemzetiségeink nemcsak hogy saját nyelvükön taníthatnak, de még állami segélyben is részesülnek. Igaza van Bánffy Dezső bárónak, a midőn nemzeti egységünk érdekében legfontosabb teendőnek a nép- és középiskolák államosítását tartja. A nemzetiségi tanítóképzőket el kéne törölni, avagy miként Bánffy mondá a fenti beszédében: a tanítóképzők államosíttassanak a nemzeti állam szempontjából. „Az egész ország összes állampolgárait ineg kell tanítani a magyar nyelvre” mondá Bánffy! . . . Bánffy a nemzeti egység létrehozása végett óhajtja tehát az államosítást, míg ezzel szemben a frázisos politikának hive még ma is a magyar kormány, parlamenti tapsok mellett beszélnek a magyar nemzeti állam kiépítéséről, hogy a valóban az megczáfoltassék. Még most is foly az aggályoskodó politika a nemzetiségekkel szemben, s ennek az eredménye Apponyi Albert gróf közoktatásügyi miniszter azon kijelentése, amit Bánffy beszédére adott, hogy az ily intézkedés felkavarná a kedélyeket, ő a középuton akar haladni, elfoglalni azt a teret melyet a nemzeti érdek megkíván; szóval a csillámló jelszavas nemzeti politika követetik még a jelenben is; holott az egységes magyar nemzeti állam soha ki nem építtetik, ha a Bánffy Dezső báró utmutatása figyelembe nem vétetik. Egyedüli magyar állam-

férfi, aki világos képet tud magának alkotni a nemzetiségi kérdésről, — egyedüli magyar államférfi, aki tisztában van azzal, hogy mily uton építhető ki az egységes magyar nemzeti állam. De mert munkám keretébe a nemzetiségi kérdés hosszabb tárgyalása nem tartozik, sem annak taglalása, hogy miként építhető ki a magyar nemzeti állam, folytatom a multból való ismertetéseket.

Az Erdélyi Híradó tehát az unio kimondása után a régi alakjában megszűnt. Junius elsejétől kezdve már „Kolozsvári Híradó” czimmal jelent meg az Ocsvai Ferencz szerkesztésével. De már az utolsó száma november 9-én adódott ki, félévre sem terjedt az új alakban folytatott élete. Mert a Kolozsvári Híradó már nem az volt, ami az előde, nemcsak mellék lapjai nem voltak, de irányítólag sem hatott a közvéleményre, miután vezércikkei nem voltak, hanem amolyan hivatalos színezetű közleményekkel volt tele. A kormányi rendeletek, az erdélyi országgyűlés határozatai, a pesti országgyűlés tárgyalásai, megyegyűlések és mozgalmak, városi hason dolgok szintelen rövid leírásaival volt a lap teletöltve, minden számban hozta a haza oltárára tett adakozók hosszú névsorát, volt külföldi rovata is, egyes lapok közleményeit is hozta és nagyon száraz „mindenfélék” rovata összevont kis alakban.

Szóval a lap közleményekkel eléggé tele volt, de a nagyobb rész a pesti lapokból vevődött át s az egész országra kiterjedő események voltak. Azon kor eseményei le vannak írva, nekem nem volt mit tarlóznom a lap leírásaiból, ha ezt megteszem, felesleges munkát végzek, mert újat úgy sem tudtam volna kiírni, amit az azon kort tárgyaló munkák meg nem irtak volna. És ha mégis belemegyek az öt hónapos lap beltartalma ismertetésébe, végít alig érő vaskos munka lesz belőle, anélkül, hogy ezzel előbb vittem volna azon kor tudását, mivel új részleteket nem adok az olvasó elébe. Minek vágni be tehát az útját annak, hogy munkám meg ne jelenhessen a túl nagy terjedelem miatt, az azzaljáró költséges voltánál fogva. A másik kolozsvári lap („Ellenőr”) is megszűnt október havában. És ezzel az első kötetet zárva, menjünk át az „Erdélyi Híradó” társlapjai ismertetésére. Mely két lap derék társa volt a főlapnak s érdekekkel lapozgattam régi lap-leveleiket.

MÁSODIK KÖTET.

NEMZETI TÁRSALKODÓ

ÉS

VASÁRNAPI UJSÁG.

(1830—1848.)

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for transparency and accountability, particularly in financial matters. The text outlines various methods for organizing and storing data, including digital databases and physical filing systems. It also mentions the need for regular audits and reviews to ensure the integrity of the information.

2. The second section focuses on the role of communication in achieving organizational goals. It highlights the importance of clear and concise communication, both internally and externally. The text provides guidelines for effective communication, such as using appropriate language, listening actively, and providing feedback. It also discusses the benefits of open communication and how it can foster a collaborative work environment.

3. The third part of the document addresses the issue of time management. It recognizes that time is a valuable resource and that efficient use of time is crucial for productivity. The text offers several strategies for managing time effectively, including prioritizing tasks, setting deadlines, and delegating responsibilities. It also mentions the importance of taking breaks and avoiding procrastination.

4. The final section discusses the importance of continuous learning and development. It emphasizes that individuals and organizations must stay up-to-date with the latest trends and technologies in their respective fields. The text suggests various ways to acquire new knowledge and skills, such as attending workshops, conferences, and taking courses. It also mentions the importance of seeking feedback and reflecting on one's own performance.

HATODIK RÉSZ.

Nemzeti Társalkodó.

(1830—1839.)

Tettem említést az első kötetben a „Nemzeti Társalkodó” mikénti megindulásáról, ennek újbóli felemlítését mellőzve, áttérek a beltartalma ismertetésére. Az *első szám 1830 január 2-án jelent meg*. Egy héten egyszer jelent meg négy levél terjedelmében, két hasábra lévén osztva egy lap. A legelső szám egészen a szerkesztő nyilatkozatára van szánva, ilyen czim felirattal: „Mi ezen folyó-írás?” A Híradó szerkesztője, mint egyuttal a Társalkodó szerkesztője is, az első két levélben általános szemlét tart az emberiség és így hazánk szellemi haladása felett, a másik két levélben — miután már bebizonyítá ily lap létezésének a szükségét — szerkesztői leczke-szabályokat ad a lapba való mikénti írásra nézve? A nyolcz pontból álló szabályzatból elég azon részletet kivonatolnom, amely a lap beltartalmára vonatkozik. Tehát dolgozatot lehet beadni: „Minden olyan tudása, vagy gondolattya valakinek, melynek közön-ségessé tételét az egész hazára, vagy tagjainak nagy részére nézve hasznosnak és kedvesnek itél. Lehetnek tárgyai ezen folyó-írásnak: az élet philosophiájára tartozó értekezések, nevelést, az egész nép fejlődését, mivelődését tárgyazó kérdések, felvételek. A haza statiszticáját, historiáját, literaturáját, az ország gazdagságát, kereskedését, industrióját illető értekezések, észrevételek, óhajások, elme-rajzok, a hazának nagyobb vagy kisebb osztályát érdeklő észrevételek, javallatok, ébresztések; hazai nevezetességek megismertetése, részvételt, figyelmet érdemlők mentől hamarábbi hiteles közlése. A törvény különböző ágaiból kérdések tisztában hozása, kivált olyan-nak, melyek nevezetes befolyással bírnak a mindennapi életben és

mindazonáltal az ítélet hozásokban erősen különböző szempontból és értelemben vétenek; gazdaságot, mesterséget tárgyazó lapasztatások, egyezésre vételek, javallatok; sokadalmi, vásári árakra a nevezetesebb áru portékáknak, a hazában lévő fábrikákról, vagy mesterség műhelyeiről környül állások tudósítások, melyek vezérül szolgálhassanak egy idővel kidolgozandó statisticájának a hazában fennállható kereskedelemre nézve; orvosi különböző felvételek, kérdések és kivált olyan tudások, melyek a hirtelen segedelem szükséges eseteire nézve köztudást kívánnak. Idegen nemzeteknek figyelmet érdemlő szokásai, cselekedetei, intézetei, rendtartásai, új találmányai és kivált olyan környülállások, melyek vagy az egész hazára nézve, vagy magános tagokra valamely nevezetes befolyással vannak, mint p. o. valamely áru portékáknak keresése, vagy jutalmasabban lehető megtalálása." A lapban való személyeskedés ki volt zárva, valamint az olyan dolgozat beadása is, amelyben valamelyik vallásnak a dogmája tárgyalott.

A következő számban Szilágyi József magyarázta a lap szükségességét, ugyanezt még több számon át mások is tevék, név nélküli nyilatkozatok alakjában. Nagyobb szabású dolgozatok voltak az év folyamán: „A cultura előmozdítását gátló rossz gazdaság". A név nélkül beadott dolgozat, mely két számban jött (4—5), tulajdonképp a társadalom és a gazdaközönség rossz szokásait, életmódját tárgyalja, mely mint befoly az élet nehéz megélhetésére. Szilágyi József pontonként adta elő véleményét ezen czim mel: „Gazdaság, okos magaviselet és erkölcs régulái". A lap szerkesztője Pethe Ferencz, a január 30-iki számban lelkes föl hívást intézett a nőkhez, hogy az angol nők példájára, a házi dolgok elvégzésén kívül, vegyenek részt a közügyekben is, és írjanak a lapjába, ne féljenek a megszólástól. Honyi Bálint két levélre terjedő tanulmányos dolgozatot adott, fejtegetve „a birtokbeli jus kereset és örökös voltának káros következtései"-t. Zeykfalvi idősb Zeyk János több számra terjedő „honi ismeretek"-et adott. Fogarasi János érdekesen adja elő nézeteit a „tettetés"-ről. Bölcséleti elmélkedése oda jut ki: hogy a tettetés álnoksággá fajul. A tettetés kimutatja magát hallgatás, beszéd s cselekedet által. Az, amely hallgatással jár, legártatlanabb, de legkönnyebben is megismerhető. Szerinte lehet tettetni álnokság nélkül. Álnok az, ki jót azért mivel, hogy annál több rosszat tehessen. Tettető az, ki csak az ellene támadó rosszat kívánja elhárítani . . . A szerkesztő föl hívásának,

hogy nők is irjanak lapjába, lett mint látszik eredménye, mert a február 27-iki számban, nem kevesebb, mint három levélben mondja el véleményét: „a kert művelésről” egy magát meg nem nevező, csak ily aláírással jelző — „Egy haza leány!” Beható javaslatokat teszen, hogy lehetne azt az országban hamar és kevés költséggel előmozdítani. Szabó György a márczius 6-iki számban kritika alá veszi Honyi Bálintnak a fennebb jelzett dolgozatát. Fogarasi János levél alakjában mondja el nézetelt az „emberek magaviselete” felől, egyes társadalmi bálkinövésekről. Képiró Imre ismerteti „Lancaster tanítási módja” rendszerét, aki-nek iskolája Londonban volt. Gróf Kemény József nézetelt mondja el az április 3-iki számban, az „Erdélyi Vajdák”-ról. Ezen dolgozat polémia Csicsó-Kereszturi Torma József ellenében, ki a „Tudományos Gyűjtemény”-ben azt állítja, hogy t. i. az Erdélyi Vajdák a három Szolnokvármegyének közös Grófjai lettek volna. Ezzel szemben Kemény József azt bizonyítja be: hogy az Erdélyi Vajdák külső és középső Szolnoknak nem lettek Grófjai. Fogarasi János terjedelmes dolgozatában azt adja elő, hogy „mi egy írónak legnagyobb akadálya hazánkban”. Szépnek tartja ugyan az írói pályát, de ahhoz készület kell, amire a magyar író alig tehet szert. Az írónak szerinte szüksége van időre, nálunk a kevés bevétel miatt folyvást kell dolgozni. Legelkerülhetlenebb szüksége szerinte az írónak a tehetség. De a tanulás, olvasás, könyvek szerzése csak jóllét mellett lehetséges, ami pedig a magyar írónál hiányzik. Kemény József egy román kis iratra tesz észrevételeket az április 24-iki számban, amely Hunyady Jánost oláh származásának mondja, — ezt Kemény röviden megczáfolja. Torma József hosszasan felel Kemény Józsefnek a május 29-iki számban az „Erdélyi Vajdák”-ról írt dolgozatára. De Kemény sem maradt adós, terjedelmes választ adott, amelyre Torma megint több levélre terjedő választ adott. Általában a lapban a vitalkozások gyakran fordultak elő, de miknek felemlítését mellőzöm, valamint a legtöbb névtelenül közölt dolgozatokat is, — annyit azonban felemlítek, hogy a székelyekről sok különböző tárgyra vonatkozó dolgozat van adva, — és sok tanulmányos — kritikai dolgozatok jelentek meg — „Hazaszerető Bénjámín”-tól is, mely álnév alatt ki lappangott, azt nem tudom. Kenderesi Ferencz rövid dolgozatot adott ily címmel: „Történeti festés töredéke.” Képiró Imre a „nevelésről” ír. Kállay Ferencz két számban jövő

terjedelmes dolgozatot adott e névvel: „Tudós asszonyok felett indított per“. Valódi szabadelvű szellem vonul át dolgozatán, hibáztatja azon elavult fölfogást, mely a nőtől megtagadja, a tudományos készség lehetőségét. Téglási Ercsei József több számra terjedő dolgozatot adott be: „földingásról“. Szentgyörgyi Mihály a július 31-iki számban, majdnem lefoglalta az egész számot: „a Bell-Lancaster iskola bővebb ismertetése“ dolgozatával. Az augusztus 7-iki számban érdekes a — két levél terjedelmű — „Kiss József-féle végrendelet közlése“, hogy 80.000 forint kész pénzt, a Székely-Udvarhelyi ev. ref. iskola számára hagyományozta. Boronghai Mihály az „öt Elementomról“ értekezik humorosan. Az ötödik elementom szerint a — pénz; enélkül élni nem lehet, ez ma a hatalom, különösen — jegyzi meg elmésen — farsangkor. (Hát erre csak azt jegyzem meg, hogy ha azon egyszerű életmódot folytató korban is oly becses volt a pénz, milyen lehet annak az értéke most?) Kemény József gróftól több számra terjedő tudományos értekezést találunk: a „Hunyadi János nemzetiségéről“. Három számban (okt. 2., 9., 16.) fejtegeti kilencz levélben Szabó György az: „Oláhok eredete“ felől tett tanulmányát. Nagyon érdekes történeti dolgozat, de amely ma már alig használható tanulmány a Hunfalvy által irt nagybecsű munka után. A Szabó dolgozatára Zeykfalvi id. Zeyk János hosszabb helyreigazitással felelt. Ugyancsak tőle több levélre terjedő dolgozat jelent meg két számban ily czimmel: „Az utazó és a remete“. Az egész közlemény párbeszédből áll, az utazó tette a barlangban élő remetéhez a kérdéseket, az meg felelt rá. A kérdések főbb veleje az volt: sok különböző neme, hivatala, életmódja van-e az embereknek? . . . Aranyos Rákosi Székely Sándor, a november 6-iki számban érdekes értekezést adott: „A hunnok és avarok várairól“. Gróf Kemény Józseftől két számban jön az értekezése: „a Kecskés váráról“. Gyulafehérvárhoz közel állott ezen királyi védház, 1272-ben még állott. Fogarasi János a „társalkodásról“ értekezik tudományos modorban; a társalkodás valódi célja szerint: az erkölcsi, tudományos és esztetikai izlést terjeszteni, kifejezni, elősegíteni az emberek között, nem iskolai slendrián módon, hanem könnyű játéksíggal, nem kényszerítve, erőszakosan, hanem természetű nyájassággal fűszerezett lágy és eleven beszélgetéssel, lelket és testet egyformán frissítő ártatlan időtöltéssel. Szolga János ügyvéd több számon át értekezett a „Székelyek írott és szokásos

törvényeiről". Téglási Ercsei Józseftől tudományos értekezés van adva ily czimmel: „római utnyomozás a Bekecs körül". A Bekecs a régi Marosszék hegyei között a legmagasabb volt . . . Jelentek meg a lapban azonkívül mindenféle tárgyról szóló apró közlemények, sőt még egyes versek is: Zeyk Jánostól, Héczei Gábor fiscalistól, Kenderesi Ferencztől, H. Szentpáli Imrétől, Boér Sándortól. A közlemények zöme vagy név nélkül jelent meg, avagy álnévvel, a legtöbbször alá csak a kezdő betűk voltak téve, amit ma már nehéz eldönteni: hogy ki volt az illető? Sőt még költeményeket is adtak ki név nélkül, ilyen volt például a gróf Kemény Józsefhez írt vers is, amit azért közlök, mivel Kemény egyike volt a legkiválóbb ironknak és így hadd olvassuk a hozzája írt költeményt:

Elhunyt Kemények Árnýéka !
Kiket a Sír éjele
Tenkre döntö; — de a szent Rény
Dítsó fényre emelte.

Scythia vitéz Gyermekei !
Kiket hősi Tettekért
Hajdan híres Lengyelország
Hazafiának megesmért.

Nézd csak miként Óseidről
Reád dítsó fény hajól !
Hajh ! mint Mennyei Vidékiról
Néked Áldás hangja szól.

Az újabb idők szelleme
Még ennél is többet ád ;
S a természet kegyes kézzel
Új kellemet hint Reád.

Mert Kemény Jánosnak, a ki
Fejedelmi székben ült,
Késő Unokája Farkas
Batthyánival egyesült.

Ha a napnak arany szála
A Phoenixet költi fel;
Hát az Évek mester-keze
Vég tzelját hol éri el ?

Hajh ! mert Fejedelmi Ágból
Kemény József született ;
S Ő saját fénnel ragyogván,
Fejedelmi Író lett !!!

A hol a több jóakarattal, mint sikerrel írt költemény írója azt mondja: „Hazafiknak megesmért“, ezalatt érteni kell: lengyel hazafisággal megajándékoztattak 1654 ben. A hol meg azt írja: „Battyánival egyesült“, ezt így kell venni, mint gróf Battyáni Theresia keresztes-dáma, gróf Kemény József édes anyja.

A lap előfizetői száma, mint a közlött névsorból kivehető, elérte a 200-at. De ez korántsem volt mind előfizető, mert azok közül többen kaptak tiszteletpéldányt.

Az 1831-iki év legelső számában, három levélnyi dolgozatot adott Schneider Akkermann, behatóan ismerteti a párisi „Delaborde utazó intézetet.“ Zeyk János „mesterségek remeke“ címmel uti benyomásait adja elő a második számban Fazekas Samu orvos, szakmájába vágó tárgyról ír. Bonyhai Mihály a „Virtusról és halhatatlanságról elmélkedik. Csipkés Sándor dr. több számra terjedő czáfolatot írt a fentemlített Fazekas dolgozatára. Hasonlóan több számra terjedő dolgozatot adott be Szigethi Gyula tanár ily címmel: „Nemes Udvarhelyszék statistikája leírása.“ Dr. Bélteki Zsigmond maroszséki phisicus az „Erdélyi mineralis vizek“-ről értekezik. Nagyajtai Kovács István kir. kormányzséki jegyző (a későbbi híres történeti adat gyűjtő) meg egy székelv levelet ismer-tet történeti szempontból. Felfalusi Kovács Antal nagysági plébános gazdasági dolgozatot adott be, azon kérdést feszegetve: „lenne-e haszna Erdélyben a repcze-olajnak?“ Schneider Akkermann is írt többször gazdasági dolgokról. Torma József több számon át ir tudományos dolgozatot: „a római régiségekről.“ Kállay Ferencztől egy terjedelmes, több számra terjedő dolgozata jelent meg, amely-ben igyekszik tönkre tenni kritikusat támadásait a „Székelyekről“ írt munkája felől. Általában a lapban nagy súly van fektetve a történeti dolgok tárgyalására, a magyar nemzet eredetéről is van egy névtelenül beadott kritikai dolgozat. Nagyajtai Kovács István meg azt bizonyítá be: „hogy az oláhfalviak nem oláhok, hanem székelyek.“

Ha az első fél éves lapszámokat végig lapozzuk, az tűnik ki, hogy a lap tudományos színezettel bírt, de viszont nélkülöz-te a nagyobb mérvbeni változatosságot. Volt ugyan több név nélkü-l beadott költemény is közölve, valamint volt egy rovata ily cím-mel: „Külömbfélék“, amelyben egy s más apró kérdések is vol-

tak szellőztetve, de ezen rovat sem volt állandó, gyakran elmaradt. A dolgozatok száraz alakban jelentek meg, mintha kizárólag a tudósok számára irattak volna. . . . A második feléve még kevésbé volt tartalmas a lapnak, külsője is megváltozott, kis füzetes könyvecske alakjában jelent meg — nyolcz kis levél terjedelmében. Gazdasági, éleliratok voltak benne kisebb-nagyobb terjedelemben; az első ágban többször írt Zeyk Dániel, párszor meg ifjabb Szabó Sámuel; a legtöbb ily közlemény azonban név nélkül jelent meg. Magas nívón áll a „Canning emlékére” írt dolgozata Szilágyi Ferencz tanárnak, néhány számon át jött a terjedelmes dolgozat. Ugyancsak Szilágyi írt hasonló terjedelemben: „Mencsikoff és Dolgorukyról.” Szilágyi parányi elbeszélést is írt „Fiui tisztelet” czimmel. Méhes Sámuel tanártól is terjedelmes dolgozat jelent meg: a „gróf Teleki Sámuel” emlékének áldozva. Voltak tájismertetések is, mint pl. „a Ceyloni erdőkről”, jogi szakmába vágó dolgozatok és egyes versek, bár a szerkesztő jelezte, hogy verset ritkán ad ki, s amit közölt is, név nélkül tevő.

Nagyobb szabásu dolgozatok voltak az *1832-iki évben*. Az év első felében szakadatlan jött azon dolgozat, amelynek czime ez volt: „Mult, Jelen és Jövendő”, — a második felévben nem folytatódott, de a következő évben megint elkezdődött a közlése. A rengeteg nagy dolgozatban szemle van tartva a magyar nemzet története felett, s azoktól az akkori kor ingó pallóján a jövő mezejére ment át az író, magas látkörből tárgyalva azt, kiterjeszkedve egyes jelenségekre, fejtegeté a nemzeti fenállhatásnak alapköveit, hangot adva annak is: hogy tévednek azok, akik azt hiszik, hogy ennyi nemzetiségi, vallási és polgári felekezet talán soha egy összehangzó egészszé nem egyesülhet; — az író szerint mindezek a különbségek a polgári társaság céljára nézve csálóka tetszemények, „s szűk eszünknek nálunknál okosabb speculansok által önnön céljaikra használt káprázatásai, s talán nem messze az idő — írja — mikor köz által látás tárgya lesz az, hogy a nemzetiséggel legkisebb köze sincs annak, ha kabátunk gombja posztóval van-e bevonva, vagy szőrből kötve; hogy a vallásnak megalacsonyítására szolgál, ha polgári igazgatásunk rendszerébe befolyással gyaláztatik meg; s hogy az a mit egyik rend privilegium nevezet alatt drága kincs gyanánt őrzött, jobban megvizsgálva, nem arany, de rozsdás vasbilincs: hanem sőt inkább abban áll az igaz nemzetiség, hogy hazánkat

mint közanyát tekintve, bár p. o. orrunkat, szánkát stb. talán különböző szóval fejezzük is ki, de ez éppen úgy ne legyen akadály, a minden fiait egyaránt ápoló polgári alkotmányhoz hévvel ragaszkodunk, mint nem akadály a tíz nyelven beszélő északi Amerikában, s nem régen sértőnek és nevetségesnek találták a Straszburkiak, hogy a kormány az ő buzgó nemzetiségekről német beszédjekért kételkedni merészelt. Az adja meg a vallásnak magas becsét, ha politikai garantiák színe alatt nem tesszük, a mi fájdalom többnyire volt intriguák vulkáni színhelyévé; s végre, hogy nincsen olt szabadság, hol személyes privilegium van". A dolgozat alá Ayrippa van írva. Ugyancsak terjedelmes dolgozat jelent meg több számon ily címmel: „A gyönyörűségről". Ritka szép elmélkedése van adva azon hatásnak: mit a szép mivek szemlélése vagy hallása okoz bennünk. A valódi irodalmi színvonalon álló dolgozat alá nincs semmi név téve. De amint biztos forrásból megtudám: Brassai Sámuel írta. Ujabb időben ezen dolgozatot ugyilatszík elplagizálták, mert a lap ezen évszámait a kolozsvári ref. főiskola könyvtárából vettem ki s veres plajbászszal ez van a dolgozat fölé írva: „Először olvastatott 1882-ben." Jellemző! . . . Hogy ki olvasta ezen dolgozatot a saját terméke szerint fel, nem kutattam, de ebből is látható, hogy magvas dolgozat lehetett, ha még félszázad múlva is érdekesnek tartatott a felolvasása. Brassai dolgozatai ugyan soha el nem évülnek, de hogy szóról-szóra olvashassák ötven év múlva fel, ez dokumentálja tárgyának az alapos fölfogását; egyes részeket azonban lehetetlenség a dolgozatból kiszakítani, annyira lánczszemként van egybefűzve . . . Kállai Ferencz közölte a „Gyarmathy Sámuel orvos életrata" emlékezőst. Hosszabb tanulmányt találunk II. József, II. Leopold és II. Friderikről. Ezen történeti tanulmányt Veres György írta. Több kisebb-nagyobb dolgozatot találunk Kemény József gróftól. Így névszerint: „Régiség és ujság", „Szabad szabadhoz", a két levélből álló nyilatkozatból megtudhatni: hogy Szilágyi Ferencz kilépett a Nemzeti Társalkodó munkatársai köréből. És mint látszik, írói érzékenység volt kilépésének szülőoka, mivel megkritizálták az egyik dolgozatát. Kemény sajnálatát fejezte ki a Szilágyi távoztán, de azért hangsúlyozta, hogy a lap ezutánra is becses lesz az olvasókra nézve, miután a Szász Károly és mások nevei elég kezességet adnak erre. Azt is hangoztatta Kemény, hogy miután Szilágyi továbbra is munkálni akar a tollával, jelezve a „Klio" név alatti munkája meg-

jelenését, miért tagadná meg tollát továbbra is a laptól? Majd meg ily néven adott tanulmányt: „Magyar, német, spanyol, angol és francia kormány-alkat eredetéről és közaránylatjáról.“ Kimutatja, hogy a római birodalom bukása után, midőn a magyarok Európába telepedtek és kormányzatukat újból alapíták, ugyanakkor a többi európai nemzetek is kezdettek polgári karba egyesülni és hogy a magyar kormányzat éppen úgy vette eredetét, kifejlődését és arányát, mint a többi nemzetekéi. S még is vannak Kemény szerint a akik azt akarják a magyarokról nemcsak kétség alá hozni, de rosszindulatból eltagadni, a mihez a többi nemzeteknél még kétség sem férhet. „Erdélynek Magyarországhoz való függéséről“ is irt Kemény. Beható tanulmánnyal irt dolgozat több számon át jöve: „A gróf Széchenyi István és bírálójiról“ irt. A dolgozat alá azonban név nincs téve. Méhes Sámuel széles alapon nyugvó tanulmányt adott a: „Három különböző Politikai Rendszerekről.“ Szerinte a polgári jussok alapításokra három különböző rendszerek lehetségesek: a Revolutio, Reakció és Reformatió (lázadás, visszahatás és javítás) rendszerei, úgy mindazonáltal, hogy a két szélső rendszerektől a közbúlsőre az által menetelt két politikai principiumok teszik, u. m. a revolutió és reformatió között van a mozgásnak, a reactió és reformatió között pedig a veszteglésnek principiuma. Vizsgálódásában ezt kimutatja Méhes. De említésre méltó a Veress György dolgozata is, visszatekintést vetett: „a Historia némely classikus történetei és emberei“-re. Méhes tanulmányt irt: „Napoleon és Lafagette“-ről. Az elsőnek adta az elismerés koszoruját . . . Kisebb szabású dolgozatokat adtak be: Szebeni Pál, aki megemlékezett „Kazinczy“-ról. Praktikus kis czikket irt Czakó János a „Juhok vízkórságáról.“ Zeyk Dániel a: „Rabok tartásáról.“ Szentgyörgyi Mihály meg a „Tűzoltás módjáról“ irt. Zeykfalvi Zeyk Lajos ily czimű értekezést adott be: „A világ közönséges történetei tanulásának legfőbb céljáról.“ Lugosy János ügyész és táblabíró a: „Zaránd vármegyében lévő meleg fürdőkről“ irt. K. Solymosi Kozma Gergely: „Udvarhelyszék stálistikájáról“ értekezett. Vannak egymáselleni czáfolatok meglehetősen számmal, könyvismeretések, többek között: Orbán István a fejérvári püspöki uradalom inspektora a „Magyar Közhasznú Ismeretek Tárát“ ismerteté és vette bonczkés alá. Kemény József is a könyv ismertetése mellett, beható kritika alá vette azon munkát, amit Kresznevicz Ferencz szombathelyi pap irt ily czimmel: „Magyar szótár gyökérrenddel

és deákzattal . . .“ Sok mindenről jelentek meg közlemények, sőt elbeszélésfélékkel is találkozunk, de nemcsak azért hagyom el a felemlítésöket, mivel az írójuk neve nem volt alá írva, hanem nagyon gyöngye dolgozatok mellett.

Tanulmányos dolgozatokkal a lap *1833-ik évfolyam* számai is el voltak látva, ezek közül alapos tárgyismeretről tett bizonylatot azon több számon át jövő dolgozat, amely ily címmel jelent meg: „Franciaországi némely büntető törvények, más szokottabb büntetés nemeket kismértető törvényekkel.“ A büntetések különböző nemei vannak világosan előadva, ezen büntetések sorozatát végig olvasva, hiányos csak annyiban a dolgozat, hogy az ismeretlen író nem magyarázta meg azon különös jelenséget, miszerint mi indíthatta a francia törvényhozást arra, hogy 1831-ben oly szigorú, kegyetlen törvényeket hozott a hamis tanúk s a hivatalukban csalárdul viselkedő tisztviselők ellen? — Kemény Józseftől magvas dolgozat volt: „a vármegyei tisztviselők választásokról“ írt véleménye. A vármegyei tisztikarnak ugyanis időközönként hivatalukról le kellett mondaniuk. Kemény ez alapon felveté azon kérdést, hogy mi történt régente oly esetekben, midőn a vármegyei tisztek halál, vagy más úton megfogytak és nemzeti fejedelmink a megürült helyet betölteni nem akarták? Kemény adataiból az tűnik ki, hogy a vármegye önhatalmilag intézkedett az üres helyek betöltésén, így névsz szerint főispánt választva, természetesen korlátolt hatalommal, amíg állásában törvényesítve nem lett; egyébként, mint Kemény megjegyzé, az országgyűlések mihelyt összeültek, követelték az üres helyek betöltését. Hazafias szellemben írt cikket találunk álnév alatt kiadva: „Balitéletek“ felirattal. A többi tárgyra kiterjedő véleményadásában a falusi iskolákról is szól, hogy mennyire elvannak azok hanyagolva. Kikel azon balitélet ellen is, hogy a latin nyelvnek nagyobb tért adnak az anyanyelvénél. „Meg maradhat azon classikái nyelvnek reánk nézve is — így szól a cikk írója egy helyen — minden érdeme, ha nem hizlalják is nemzetiségünk zsirjával, ha nem fordítatik is a gyermekség és ifjuság egész ideje az ő grammatikája szavai reguláinak, vagy az azok szerént írt tudományos cursusok stílusának, unalmas, sőt kínos megtanulására. Balitélet még ma is azt gondolni, hogy a deák nyelv tanulása, s az azon írt classicus írók olvasása

egészen kimarad, ha iskolai kathédrainkból nem azon beszélnek. Aki tudós akar lenni, annak deákul tudnia kell, s fog is bizonyosan tudni, ha minden törvényes s tudományos dolgaink anyai nyelvünken folytattatnak is, valamint tudnak is minden mivel nemzet tudósai, ha soha egy deák cursust nem hallgattak is. Ne áldozuk fel anyai nyelvünket, s abban tudományos kifejlődésünk virágzását, a földön egy idegen nyelvnek is". Kár, hogy az író nem írta ki a nevét, mert való igazat mondott fenti nézetében, nem kis bátorság kellett az ózdiság ellen törni, amit később belátott a tanári kar is . . . Ercsey József a „Marakkói császárság“-ot ismerteté. Rohody László a „Kritikai Lapok“-at szakértelemmel ismerteté; azon véleményének ad hangot, hogyha literaturánk a múlt század végtizedében egy folyóiratot mutathatott volna fel; a magyar nyelv legalább félszázaddal lenne előbb. Nagyszabásu több számra terjedő „értekezés“ is, melyben a magyar, székely nyelv eredetiségéről, szépségeiről származtathatóságáról, meghatározottságáról s bővítése módjáról mondott el Ferenczi János dálnoki ev. ref. lelkész. László Elek „régiségek“ czimvel adott be hosszabb költeményeket, amelyben részletes leírását találjuk Bethlen Gábor fejedelem neje temetéséről. Széles tanulmányra mutat, a név nélkül beadott dolgozat is, amelyben a „magyar nyelvről“ van értekezés adva. De azon hasonlóan név nélkül beadott dolgozat is megérdemli a fölemlítést, amelyben az fejtegettetik: „a hazafiak vagyonsága“ micsoda hasznos befolyással lehet az egész haza előmenetelére, és azon vagyonságot, hogy lehetne hazánkban mentől általánosabbá tenni? Sok praktikus javaslat van téve a mikénti gazdálkodásra nézve, valamint az iskolai nevelésre nézve, hogy abban a mindennapi életünkre legyen gond fordítva; de a javaslatok ismertetése — ma már felesleges — részben a túlhaladottsága, részben az akkori viszonyokhoz mért fölfogás miatt. Wesselényi Miklós bárótól találunk egy fölhívást: „Erdély nemeslelkü leányaihoz“ intézve. Az ő ragyogó tollával hívja fel a nőket, hogy menjenek segélyökre a szűkölködőknek, akik magukra hagyatva éhhalálnak vannak kitéve. „Tegyétek drágaságaitok s ékességek egy részét — írja egy helyen — az emberiség oltárára, mely előttetek áll, s töletek vár áldozatot; mert a nagy Isten, az erény Istene előtt, csak azon erkölcsi áldozat birhat teljes becszel, melynek füstje közt az ő remekje, az asszonyi nem áldozatja is illatoz. Egy drága

kő vagy ércz ékessége, mely többnyire használatlan hever birtokokban, elégséges több ember társaitoknak éltét menteni meg. Higvjétek az asszonyi kellem nem szorúl drágaságok segédcsillogására, sőt inkább ezek saját kecséitektől elvonva csak kápráztatják a nézők szeméit; de majd el is vesztik azok fényeket, szenvedők könnycsepjei s éhel halók vég lehelleti fogják tündökléseket homályosítani, mert tudva lesz, miként ti azok megtartását ama szerencsétlenek nem segítése bűnének drága árán vásároltátok meg. A régi s újabb hős nemzetek asszonyai megfosztották magukat minden drágaságaiktól s a haza oltárára tették, hogy veszedelemben forgó hazájokon s hontársaikon segíthessenek. Nektek is veszedelemben forog hazátok, veszedelemben sok ezer honfitársaitok, és ezen áldozati alkalom amazoknál még illőbb szelid érzésekhez; nem vérontásról, nem ellenség vad gyilkolásáról van itt szó, senkinek sem szerez veszélyt, s adománytok nem okozni, csak törülni fog könnyeket, enyhíteni fájdalokat, áldást szül s számos emberek éltét fogja megtartani, — s ennyi letörölt könnycsep, enyhített fájdalom, ily sok áldás s megmentett emberi élet nem lenne-e néhány kő vagy ércz cifrasággal nagyon is olcsón vásárolva? Áldozzon tehát mindenki közületek, hazánk lelkes leányi, tehetsége szerént, birtokában lévő arany, ezüst, s köves portékájából e szent célra. Nem gondolom, hogy is lenne köztetek, ki bár csak egy gyűrűt, vagy néhány lót ezüstöt ne adna szenvedő felebaráti mentésére; hiszen egy pár gyűrű, ha szinte nem nagyon drága is, egy-két ember életét tarthatja meg, és majd tudnátok-e azokat gyengéd ujjaitokon viselni, s nem égetnének-e mint a bűn sujja, érezvén, miként azoknak megtartása mián embereknek kelle éhel halniok.” Wesselényi ezután jelezte, hogy az egybegyűlendő drágaságok Pesten és Bécsben fognak árverés által az éhezők táplálására fordítandó pénzzé tételni. Lelkes fölhívását így végzi Wesselényi, miután előbb jelezte, hogy Erdélyben kikhez szolgáltatandó be az adomány: „mind az eként egybe gyűlendő, mind a drágaságok eladásából kerülő mennyiséget ezen áldásra méltó, s áldást szülő pénzt úgy fogja az alólírt tekinteni, úgy fogja azt használni, s úgy kíván arról nyilvánosan számolni, mint legdrágább kincsről, mely még kezébe jött, mint oly kincsről, melynek utolsó fillérét is, a szép érzés, mely adta, aranynál becsesebbé tette. Drága köveknél drágább azon lelket emelő öntudás, mellyel az eszközlött jótételek szíveket

jutalmazni fogja; s minden öltözetek legdiszesebbike s tetszést leginkább nyerő s érdemlő a szelidség, érzékeny szív, s felemelkedett érzés menyei fényéből szőtt öltözete . . .” Érdekes és terjedelmes dolgozatok még a következők is: „A növényi hármóniáról a természet festéseiben”; „Angol pairség”, „Velence ismertetése”, egyik dolgozat alá sincs név téve. Ellenben név kitevéssel jelent azon több számra terjedő értekezés, amelyben a „Nagyszebeni és Brassói görög Compágniák”-ról ír Dálnoki Incze József. Tárgyalja az erdélyi görögök eredetét, életmódját, kereskedésüket megszorító és megengedő törvényeket stb. Kemény Józseftől a második félévben is jelent meg egy terjedelmes tudományos értekezés, amelyben „Erdélynek nemzeti pecsétjein találtató körülírásokról” ír. Még írt kisebb dolgozatokat is, amiknek czimeit hátrább közlöm. Nagy Ajtai Kovács István kormányzéki jegyző több számra terjedő, nagy tanulmánnyal írt dolgozatot adott be ily czimmel: „Biráló észrevételek.” Tárgya: a székely nemzet konstitúciója eredete iránti állítások és nyilatkozatok. Mik voltak a székelyek alaptörvény czikkelyei; mik tartoztak a székely nemzet konstitúciója alappontjainak? Királyoktól nyerték-e a székelyek, mint kolonisták konstitúciójuk alappontjait, vagy hunoktól öröklötték, mint hunoknak maradvékaik? . . . Több számon át jövő terjedelmes dolgozat az „Égyptom és Mehemed Ali” czimmel jövő is, de a névtelenül kiadott dolgozaton erősen észrevehető a fordítás, mint a másnemű dolgozatok egyrésznél is. Egy terjedelmes könyvismertetés jelent meg Szász Károlytól, amelyben egy „latin munka ismertetése” van adva, mely munka oklevelek gyűjtéséből áll, kezdődve 1684-től, végződve azon kísérő levéllel, melylyel I. Leopold a diplomát kiegészítő határozatoknak lehozóját Alvinczi Pétert küldőjéhez az erdélyi rendekhez haza bocsátja. Könyvismertetés több is van a lap évfolyamában, van a még most is emlegetett „Klióról”, amit Szilágyi Ferencz adott ki három kötetben, élvezettel olvastam azt magam is végig, de mert nem igen hangzott jól a bírálat, Szilágyi felelt rá, daczára, hogy a lapba, mint láttuk, nem akart többet dolgozni és hogy mily szenvedélyesen felelt, elég annak a végsoraira hivatkozni. „Azért hagyom válaszat ily későre, mivel az egész kritikussom firkálását érdemtelennek tartám feleletre. Egy historiai munka recensense, ki megvallja, hogy nem historicus s tudatlanságát a historiában kézzelfoghatólag bé is bizonyítja, kinek egész iparkodása rossz és alacson lélekből jött gunyolódás és a munka gyalázása,

egész bírálása dologra nem tartozó pedant feszingéssel és magafitogtatással tömve van, ki nem az író szempontját veszi fel, de többnyire maga teszen fel egy a tárgygyal semmi összeköttetésben nem álló nézőpontot s mivel az író azt nem követte, ami céljára úgy is nem tartozott, azért mocskolódik, egy oly piszkáló kritikus végre, ki historiai munkában hibáztatja a chronologia pontos feltevését s Márton Lexiconjából annyit sem tanult meg, hogy „Alpes” egyes számban is használtatik, valóban megvetésnél egyebet nem érdemel. Tudja meg azonban ez az új Lombos (a kritikus ezen nevet használá), valakit megtámadni, nyíltan és magát nevezve illik a magyar emberséghez — különben orozva marni a kutya is tud.” Általában ez időben a könyvbírálat nem úgy folyt, mint a jelenben, hanem behatóan ismertették avagy széjjel szedték, ami rendesen polémiákat vont maga után. Mint említém, Kemény József gróf kisebb dolgozatokat is adott ki, mik közül az egyiknek czime ez volt: „Értekezés a sasról, mint az erdélyi magyar nemzet katonai és czimeres jeléről.”

Össze-vissza rendszeres beosztás nélkül adattak egyes tárgyakról kisebb közlemények be, valamint elbeszélés formák is és közgazdasági dolgozatok. De a név nélkül beadott dolgozatok irodalmi beccsel alig bírtak, a lap változatosságára azonban tagadhatlan befolytak; a baj csak az volt: hogy nem volt rendszeres beosztás, a lap jellege kezdett elmosódni a mindenféle tárgy közlemények miatt. Ugy érzi az magát, aki a lap számait forgatja, mintha virágos kertben lenne, amelyben sok a látnivaló, de kevés az őszhang, holott inkább lenne kevesebb látnivaló, de őszhangzóan lennének a csoportok beosztva. Azonban a kisebb közleményekből egygyet mégis egész terjedelmében átveszek, miután a trónokat felforgató Napoleonról van szó, mely név örökidőig fennmarad és így bizonyly az olvasót is érdekelni fogja a közlemény. A czime ez: „Napoleon a Bautzeni ütközet előtt, egy lengyel zsidás Hadnagytól.” A közlemény három nyomtatott levélből áll, szó szerint így hangzik:

„A Bautzen mellett tanyázó muszka sereg jobb szárnya egy meredek oldalon feküdt, a bal pedig hosszan lenyúlt a rónán. A francia had a völgy végén terült el Aurretz, Nadevitz és Burg helységek hátok megett 1813-ban pünkösdi hava 20-án. Éjjel a francia táborban kihirdette, hogy az ütközetre mindenki készen álljon. Nyugtalan várak a dicsőség útján vezetett s szokott hősök

ama napot, mely sorsukat elhatározza, minthogy minden úgy hitte, hogy a győzelem után, az austriai tábor a francziákkal magát egyesítvén, a rég óhajtott béke fogja jutalmaztatni a győzelmeket. Én harmincz zsidásokkal állottam a szél őrhelyen egy kis domb aljában, pisztolylövésnyire egy kozák pikvettől. Hajnali három órakor generál Labruyer hadi segéde a következő rendelést hozá nekem: Napoleon személyesen fogja megkeresni a szél őröket, a katonák mozdulatok, vagy magok viseletek legkisebb jelével se árulják el a császár jelenlétét; anélkül, hogy valaki ügyet is vessen rá, mindenki folytassa kötelességét. Negyedfél órakor két zsidás századok állittattak fel hátam megett, őrhelyemtől valami hatszáz lépésre és négy lovagok közelgettek felém, halkkal léptetve. A szemben levő kozák őrök semmitsem vettek észre a mozdulatokból és kötőfék száron, csendesen legeltették lovaikat a zöld vetések közt. Nemsokára hozzám ére a négy lovag, az egyik Napoleon volt. Egy sötétes kaputban, kis három szegletű kalappal, minden hadi ékesség nélkül, sárga ángolt lovagolva. Vele jöttek Berthier és Ney marschalok és a mi osztály generálunk Labruyer, az elsőnek unokája. A domb alatt leszállának lovaikról, s minthogy velők senkisem volt, altisztem tartá lovaikat. A rendelés tartása szerint, egyikünk sem figyelmezett a vendégekre, mintha észre sem vettük volna őket. Embereinknek fele lovon ült, a többiek tűz mellett friss lóhust süttöttek s csendesen iddogálták mellette boraikat. Magam dohányozva sétáltam a dombon, a császárt hadi módon köszöntém röviden, félvállról s sétálásomat hidegvérrel tovább folytatám. A dombon egy nagy kő mellett a pázsitra telepedének. Berthier kiterjesztett egy nagy földrajzot és egy messzenéző csőt nyujta Napoleonnak, egy ideig lassu beszélgetés s a földrajz figyelmes vizsgálata után, generál Labruyer a földre térdeplett, Napoleon a messzenéző csőt az ő jobb vállára helyezteté, s nagy figyelemmel vizsgálá a muszka tábor állását, Bautzen városát, s a muszka ágyukkal s gyalogsággal keményen megrakott tetőket. Napoleon hirtelen megfordul s engem magához int... Napoleon: Rég szolgál-é? ... Én: Csaknem gyermekkori mesterségem felséges Császár! tizenhatod évembe már e hivatásom köribe léptem... Napoleon: Mit tart a kozákokról? ... Én: Jó kardosok, felséges Császár! csakugyan több hasznót tesznek a tábor körüli száguldozásban, mint a szemközti csatában... Napoleon: Igazság! verekedett-é már a muszka gyalogsággal? ... Én: Igen is! több versen, a muszka

erőnek ez a része dicséretet érdemel, gyakran kimutatta már magát, a felséged gyalogságainak vetélkedő társa. . . . Napoleon: (Neyhez fordulva) Igaza van! hanem most üljön lóra, s ama kis faluból sietve vezessen ide egy parasztot, embereit az alatt én ügyelem. . . . Egyszerre nyeregbe valék, s megeresztett kantárszárral repültem. A falu egyik végén muszka vadász katonák főzték kávéjokat, s a másikon francia granatérosok egyik házból a másikba sétáltak csendesen. Szerencsémre egy német paraszt jöve ki az egyik házból, eleibe szökteték s megszólítám: Jó barátom! akarsz-e generálomtól pénzt kapni? . . . Pénzt! jó lenne, hanem miért? . . . Csak egy néhány szót fog hozzád szólani — felelém neki. . . . Talán kémnek, vagy vezetőnek akar használni? Felsőhajtja szomoruan az ember. . . . Semmit se félj! mondék neki, katonai parolámra fogadom, hogy néhány szót vált veled, s azonnal haza bocsát. De siess, vagy mindjárt agyon lölek. Pisztolyom kirántám. . . . Kész vagyok! merre tetszik, követem az urat! felelé a reszkető paraszt. . . . Ülj hátom megé, mondék neki. Közelebb lovaglék a kerthez. A német felmászva előbb a kertre és onnét lovamra, s mint a nyíl repültem vissza őrhelyemre. Pontosan ifju! kiálta előmbbe Napoleon vastag hangon, köszönöm! . . . A paraszt lekapá süvegét és reszketve várá sorsa kibonyolódását. Napoleon hátat fordítva neki, és Marschal Ney által a következő kérdéseket terjeszti elébe: Ney: tova balra méj-e a patak? . . . Paraszt; csak térdig érő . . . Ney: Szekérrel szoktatok-e rajta járni? . . . Paraszt: Mindenkor! kivén a tavaszt s őszt, mikor a vizáradások szoktak lenni . . . Ney: Egyébütt is mindenütt át lehet-e rajta gázolni? . . . Paraszt: Nem mindenütt! Némely helyt gűbbenők vannak, másutt a nagy kövek miatt nem lehet járni. Hanem ama hidon alól egy fertály mértföldnyire, mindenütt átjárható . . . Napoleon a felelettel megvala elégedve. Berheirtől vidáman pénzt kívánt, s egész marok napoleondort nyomott a paraszt markába ezen szókkal: igyál egyet a francia császár egészségéért! A paraszt lábaihoz akara borulni . . . Megálj! monda Napoleon. Esméred-e a francia császárt? — Nem! felelt a paraszt, pedig nagyon szeretném látni . . . Itt áll előtted — monda Napoleon — Neyre mutatván, kinek kaputja fellévén gombolva, az alatta lévő paszomántos forma ruha látszott. A paraszt egyszerre lábaihoz borula. Ney elmosolyodva: ez az ur csak játszik veled — monda — az a császár, és Berthierre mutatott. A paraszt

sietve ugrott fel és Berthier elébe rohant. Ok nélkül fárasztod magad — monda ez nagyon rossz németséggel, s Labruyerre mutatva. A paraszt ez elébe akará magát vetni. Én császárnak még igen ifju vagyok, hanem hajtsd meg magad annak, a ki a pénzt adta . . . Az Igaz! mondta a német. Napoleon kezét megragadá és csókolá ezen szókkal: valóságos aranyos kézecske. — Mosolyogva bocsáták el a még mindig reszkető parasztot, s lassu lépésekkel ereszkedtek le a dombról, Napoleon megparancsolá Berthiernek, hogy embereimnek egy aranyot ajándékozzon, mely azonnal teljesítették . . . Berthier! jegyezze fel magának a tiszti nevét — monda Napoleon, s midőn lován ült, keményen szólta meg: távolléte alatt embereivel egy pár szót váltottam, felelelőkkel megvagyok elégedve, magával is. Ha szüksége lesz rám, juttassa eszembe Bauthzeni esmeretségünket, közelebből századoságot kívánok! . . . Meghajtám magam ésők halkal léptettek a testőrző zsidások két zászlajaihoz, kik nyeregben csendesen várakoztak rájuk. Egy óra mulva a vadászoktól felváltatám s embereimmel együtt a sátorba ezredemhez mentem. És az első szó, melyet ezredesem előmbé kiált: jó reggelt százados ur! — Itt előlépésem már ki is hirdettetett volt. Örömtől nyugtatva üriténk ki e néhány ó boros butelliát tisztü társaimmal, s egy óra mulva siettünk a golyóbisoknak, melyek mint tudjuk, a hadnagy és százados közt nagyon kevés különbséget szoktak tenni.

Az 1834-dik évszámokban nagyobbbszabásu dolgozatok voltak: „A szokásról törvényes értelemben“. A terjedelmes dolgozat írója nevét, a jelzett „R“-betűből kitudni nem lehet. „A Szt. Helenai Naplókönyv“ című, két számon át jövő dolgozat alá hasonlóan nincs az egész név kitéve, érdekesen van karakterizálva Napoleon. Fogarasi János ily czimmel: „Párisi mulattató lapok“, a francia szokásokkal s főként annak hirlapjaival foglalkozik. Több számon át jött a „Don Pedro Alcantara braganzai herczeg“ életrajza, a név nélkül jövő dolgozaton nagyon is észrevehető a fordítás. Nagy Ajtai Kovács István, „a magyar, székely és szász nemzetek pecsétjeiről“ értekezett az ő szakavatott tollával. E tudós férfiú „Bíráldi Észrevételek“ czimmel, rendkívüli terjedelmes és e folytán több számra terjedő dolgozatot adott ki, főbb tárgyai voltak: történetolvasók, Szamosközi István és története, Benkő

Józsefről, a történetíró főkötelessége sat. Veress György „az emberről” mondja el gondolatait, hogy hogyan fejlődik a test. Ugyancsak ő ismerteti: „Bairaktár Mustapha érdemeit a Török birodalomra nézve”: mindkét dolgozatán nagyon látszik a fordítás. Ugyanez mondható azon dolgozatáról is, amely ily czimmel jelent meg: „gróf Potocki Ignác, litvániai volt fő Marsall”. Még jelentek meg kisebb dolgozatok Veresstől, amik ugyan mint fordítottak voltak, de okulási szempontból beváltak a lapba. Kovács József több lelkesüléssel, mint kielégítően elmélkedett a „honszeretet”-ről. Praktikus dolgozat volt azonban az ily czimmel kiadott: „a közönséges tanításról az amerikai egyesült státusokban”. Látunk ismertetést az „Angol parlament reformjáról” is. Koronka József azt írja érdekesen le — fordítás után — hogy miként keletkeztek az élő fáknak felvetése a francia forradalomkor, amit azután elkereszteltek: „szabadság fájának”. Engel Maximilián Kolozsvármegye táblalabirája az „Erdélyi gazdaság”-ról értekezett. Koronka József magas színvonalán álló elmélkedést adott „az egyenlőségről”, amely már a bölcsőnél is ellentétes, a nyomorék már hátrányban van az éptestű szülőtt előtt s ez így foly az életen át. Petrichevich Horváth Lázár pesti naplóiból közléseket ad ily czimmel: „Széchenyi mint író”. A több levélből álló közleményt végig olvastam, hátha valami ujjat fedezek fel Széchenyiről, de nyoma sincsen annak. Leírja látogatását a nagy férfiunál, ahol még más két ember is volt. „Reggeli pongyolában — írja — lelém; könnyű ujas mellénye — lófuttatást, — bő redőjtű bugyogója, napkelet kontyos bazárjait, — csinos sárga cipője Moszkova híres börgyárait juttaták egyszerre eszembe. Európai kellemek kézfogva vetélkednek napkeleti kényelmekkel lakjában”. A többi leírásból még csak ezen néhány sort veszem át: „Széchenyi társalkodása könnyű és szeszélyteljes; módja hódító, lekötélő; tonusa művelt, fesztelen, s az egész ember fölött bizonyos nemes originalitás lebeg, mely csak százados karakterek sajátja. Erdélyt forrón szereti, mert hő keblében rokon vér buzog — s lehelete — honszeretet”. Majd áttér véleményének a nyilvánítására az író, hogy mi Széchenyi a hazának s mily rossz uton járnak ellenei, kik kritizálják munkáit. Érdekesen elmélkedik ugyan Horváth, de ma már az ő fejtegetései túléltek Széchenyiről! . . . Farkas Ádám humoros alakban fejtegeté „a nők jussai”-t, elítélőleg nyilatkozva arról, hogy a szép nemet az uralkodó férfiak majd minden sze-

mélyességtől, emberi valóságtól megfosztottak, holott akárhányszor fölényben vannak a férfiesz felett. Ezen nyilatkozat hozzászólást vont maga után a nők részéről is. Boér Karolina Nagy-Enyedről írt e tárgyban levél alakjában Farkashoz, az volt a véleménye, hogy a férfiak azért akarják uralmukat rányomni a nőkre, mivel ők sem valami tanultak s így mesterkéltten kell „fölényöket“ fenntartani. „Mihelyt — írja egy helyen — a férfi mivelődési valódi értelemben megérdemli ezt a nevezetet, nincs akkor hujja az asszony boldogságának, akkor nem fogják többé féltetni tőlünk elsősegeket, amiből származik most határtalan uralkodások; nem fogják az asszonyt minden tudományos körből kizárni akarni, hogy nálloknál előbbre ne haladjanak, ekkor a férj élet társat, egy belső barátot, nem rabszolgát vesz magának, egy asszonyt ki háza körében boldogságot terjesszen, s kire gyermekeit, a haza jövőre derék polgárait nyugodtan bízhatja“. — B. Mária is érdekesen szólt e kérdéshez hozzá, midőn hasonló levél alakjában egy helyen így szól: „Van elég jussa fejérnépnek, s rendeltetése oly felséges, és oly szép kötelességek vagynak reá bízva, melyeknek a szó valóságos értelmébe való betöltések elég, csak gyenge alkotások tekintetéből is. Miért kellene több szabadság egy leánynak, mint a mennyivel jelenben bír? (értem egy jó eszes szüléktől jól nevelt leánynak). Hiszen minden józan gondolkodású leány szabadon érezhet, mert ha ő nemes gondolkodású, úgy bizonynyal nemesen fog szeretni, s mily alávaló indulat volna akkor ezen szép érzésből, ha azt szabadon korlátlanul mint a rossz pénzt elvethetnék, s csak idő és alkalmatosság szerént lennének hivek férjeikhez, míg egy más széptevőjük akadna. Hiszen a férfi tudom, úgy lehet tökéletes boldog, ha nője lelkesen igyekszik csak az ő boldogítására, azon kötelességeknek a lehetőségig való betöltése által, melyeket neki kell betölteni, s miért elegyitenék őket a polgári dolgokba? Valamint a férfinak varrótd, vagy orsó, szint oly dicstelenül állana a fejérnép kezében a kard vagy birói pálcza. Éppen ez a baj bizony, hogy most is igen sokan emancipáltak közülünk“. . . . Ha már akkor is voltak emancipáltak, mit szóljak a jelen kórhoz? Én hive vagyok annak, hogy a nő is tudjon kereset forráshoz jutni, ha rá van utalva, s így kiképzésre van szüksége, de annak a tulcsapongó egyenlőségi törekvéseknek nem vagyok hive, amely minden korlátot ledönt a két nem közt. Ezért nincs ma családi boldogság, mert nincs családi fészek

családi fészkek pedig nincs azért, mivel a nőknek az „otthon” ma csak fogalom, egyéb ügyekkel vannak elfoglalva, amely kizárja az édes otthoni életet.

Az akkori hirlapirodalmi szokás szerint, polemia nagyon sok volt, az egész évi lapfolyamban is, de érdekekkel legfeljebb csak az illető vitázókra birhattak, egyik s másik dolgotatot magyarázni; jelenben még kevésbé birhatnak érdekekkel. Egyébként hátrányos volt a viták menetére az is, hogy az nem mint a Társalgó hasábjain folyt le, s így összhangot nem igen lehet megállapítani. A vitákból azonban egyet adok, amelyben az a kérdés vetetik fel: „hogya ki az a Brassai”? . . . Tekintve, hogy mint európai hírvű tudós halt el Brassai, kómikus színezete van a felvetett kérdésnek, amely jellemzi egyuttal a 30-as években folyó viták „finom” (1) modorát. De mielőtt a Brassai jellemzésére áttérnék, előbb még felemlitem, hogy C. cs. Szabó Lajos, N. A. Kiss Sámuel, Fogarasi János, Kovács István és más név nélküliektől jöttek kritikai dolgozatok. A lap évfolyamában a változatosságért sok apró mindenféle közlemény jelent meg, valamint elbeszélések is, ha ugyan annak lehet nevezni; még leginkább a Koronka József dolgozatában mutatkozik az elbeszélési forma „Egy atya” történetében és annak három spekuláns fiáról, — színi kritika is jelent pár meg. És ezzel térjünk át a Brassai-féle polemiaira.

Brassainak a tolla tagadhatlan éles volt mindig, de nagy tanulmánnyal írta a hirlapi dolgozatait is. Keményen megtámadta a Szilágyi Ferencz által szerkesztett „Klió” című munkát is, mely irodalmi vállalata Szilágyinak azon időben feltűnést kellett és méltán, — három kötet jelent meg, elismert íróktól közölt dolgozatokkal. Brassai azonban, valamint mások is, kritikai szemüvegen át nézték az egész irodalmi vállalatot, és a támadásban egy helyen így gúnyolódik Brassai: „A szerző munkája becsét előfizetője s vevője számával kívánja bizonyítani. Ebből, correktioban, ki kell venni előfizetőjét, mert ezek á priori a könyv jó vagy rossz voltáról annak megjelenése előtt nem ítéelhettek” Messze vezetne, ha belemennénk a polemia ismertetésébe. Szilágyi Ferencz sem maradt adós feleletével, és önérzettel mondhatta nyilatkozata (12 levél) végén: „hogya az aprólékos bosszankodásokat számba nem véve, rendíthetetlenül maradók a közértelmesedést, csinosodást, hasznos ismeretek terjesztését, és nemzeti nyelvünk virágoztatását előmozdítani törekedő feltételelem mellett,

ez lesz minden gondolatom, minden igyekezetem főbb célja" ... A „Klió” című könyv akkori időben nagy szolgálatot tett az ismeretek terjesztésére nézve, a támadások annak becsét le nem ronthatták, s ez időben még Szilágyi is szabadelvű volt, később változott át maradó konservatívvé és így tolla is szabadelvű irányzatnak tett szolgálatakat, ugyanoly szellem lengte át a Klió irodalmi vállalatát is. Míndamellett a vitában Szilágyi kissé tulment a határon, midőn ily modorban veté fel a kérdést: „De ki az a Brassai Sámuel? — Sokan kérdezték — írja Szilágyi — itt helyben én tölem, s főpolczon lévők is, valamint kis hazánk különböző részeiből érkezett levelekben is tevének hozzám ilyen kérdést. Valóban különös jelenés, egy menydörgéssel fellépő, magosnak képzelt állópontjáról kevély megvetéssel lenéző, s a dölyfös önelbizottságot lehellő tudós bíráló nevének ily kevéssé lenni ismeretesnek! Szinte megemlíteni sem szükség, hogy éppen ezen környűllásban lehet mint tükörben látni, ki valósággal a recensens. Személyes leírásba azért, hol a tett oly vastagon beszéll, nem ereszkedve, mégis el nem hallgathatok egy vonást, mely a bírálót ismerni kívánó ujság kívánságnak egy részint kielégítésére szolgál. Brassai Sámuel éppen az, ki nagyon jól választott „Bohogyi” név alatt az 1832-iki Nemzeti Társalkodó legutolsó számjában az Estikét recenseálta. Szóval Brassai ur a literátori pályába lépést recensensi munkálkodással kezdi; s hová más későre, nagy fáradtság, esztendőök során keresztül gyűjtött tudományos kimivelődés, s megért ítélő tehetségre szert tevés után juthat el, ez ismeretlen és oskolai tanulását soha és sehol rendesen nem végzett, de udvarokban néha klávir-mesteri, néha nevelői hivatalt folytató, most már magát ujság írásra adó, s így mindenhez kapkodó ifju, egyszeribe oda kíván ugrani. Egy ilyen megtámadó ellen oltalmazni azért Kliót, nem nagy mesterség. Sat. Hogy Szilágyi ezen szót használta „ifju”, erre felemlítem, hogy Brassai 1800 június 15-én született Torockón, és nem az emléktáblával jelölt helyen, mint ahol csak a megkeresztelése folyt le, valamint téves volt a száz éves jubileum megülése is, mert nem 1797-ben született. Ugy a születési helyet, mint az év korát tévesen jelzé a néhai, a száz éves jubileum a halottas ágyán érte az öreget, az üdvözlő sürgönyök közt volt a koronás királyé is. Elég érett volt tehát a 30-as években arra nézve, hogy oly mély tanulmánnyal írjon és csak mosolyt keltő a Szilágyi kicsinylő nyilatkozata. De kiirtam azért, hogy a

mai nemzedék lássa: mily kicsinylőleg vélekedtek többen Brassairól ifju korában, pedig a zseni már akkor megnyilatkozott, hogy később Magyarország határán túl is meghajoljanak nagy tudása előtt.

Az 1835-ik évben terjedelmesebb dolgozatok voltak: a „Broughamról” adott életírat. A név nélkül közölt életírat fordított munka, de elég élethűen adódik vissza az angol kancellár szereplése. Valódi komoly tanulmánnyal van írva az ily czimmel közölt dolgozat: „Nyelvünknek jobbitást érdemlő hibái”. Kár, hogy a terjedelmes szakdolgozat íróját nem lehet kivenni, az egész név kinem tevéseért. A „Madridról” adott leírás is élvezhető, valamint Veres Györgynek — mint látszik fordított tanulmánya —: „Kleopátra és Oktávia életéről”. A karakter vonásokra van a dolgozat fektetve. A „Beduinek Syriában és Egyiptomban” című dolgozat is fordított. Koronka József „Belgium történetéből” ad elő két példát, megmagyarázva az egyikben azt: hogyan származott az egyesült belgáknak a „koldus” nevezete. Téglási Ercsei József természet-tudományból vett értekezés adott be a „hóharmatról”. Ez sem eredeti dolgozat, hanem a volt francia tudós Teburier munkáiból van átvéve. „Áthén”-ről is találunk fordított ismertetést, valamint terjedelmes, de mint látszik, hasonlóan fordított ismertetést: „Mahmud Sultánról s ministereiről”. Nagyon érdekes, habár ez sem eredeti. Almási Sámuelnek több számon át jövő ismertetése a: Találmányokról”. Ami valamire való találmány volt az emberiség óta, azt mind felsorolja. Ugyanerről a thémáról az ötvenes években Kövály László is írt a „Hét”-ben és 1898-ban magam is írtam erről az egyik kolozsvári lapba, a fenti két forrást használva fel. Igen tanulságos dolgozat a „Chinai asszonyköltőkről” írt. Két számon át jött, de ez sem eredeti dolgozat, hanem kivonat az Auslandsból. — Gy. Fejérvári id. Farkas Sándor terjedelmes dolgozatot adott és mint látszik fordítottat ily czimmel: „az ember és a földkörüli észrevételek”. Hari Mihály főkörmányszéki jegyző igen érdekesen adta elő véleményét: hogy mik a teendői a gazdáknak? Dolgozatát „gazdasági kalendárium” czimmel adta ki és hónapokra osztá a gazda teendőit; de még arra is volt gondja, hogy holmi dolgokból jövőndöléseket formáljon, így névszerint: hogy mikből lehet „tisztá időt várni”? Ha a

fellegek napkeletkor, nagyon és egyforma színnel veresek; ha a reggeli köd harmat formán leszáll a földre; ha a hold tündöklék; ha a denevérek estvéneként repdesnek; ha a szunyogok naplemente után a levegőbe tánczolvá zugnak; ha a fecskék magasan repülnek; ha a vízi békák szólnak . . . „Esőt vagy szelet lehet várni”: ha az ég naplemente után tisztának látszik; ha a nap, mikor feljő, mocskosnak vagy foltosnak látszik, vagy pedig körül van véve fellegekkel; ha a reggeli köd felemelkedik a levegőbe; ha a hold halovány és udvara van; ha a hegyek tetői a sok fellegekkel füstölögni, pipázni látszanak; ha estvéneként denevérek nem repdesnek; ha a macskák mosdanak; ha a tyukok, galambok, verebek a porban fürödnek; ha a ludak, réczék a vízben bukdosnak; ha a leveli békák nagyon rekeeknek stb. Jóslatai után ezen rimekkel végzi praktikus dolgozatát Hari Mihály:

Vigyázz hát jó gazda!
Csűrőd legyen tele.
Ha szegénységgel jó
A jövődő tele.
Használd a hazának
Tapasztalásiddal,
Szülőköldölnek
Boldogságaiddal.

„Herculanumról” találunk egy terjedelmes dolgozatot, fordított lehetett, de tanulmányos, — ma már persze idejét multá az ily ismertetés. Ugyanez mondható „Konstantinápoly” leírásáról is. — Rendkívül terjedelmes és több számra terjedő dolgozat: „a régiek vallásai”-nak az ismertetése, — az azonban észrevehető, hogy fordítással van dolgunk. Nagy Ajtai Kovács István: „Székelyekről közlemények” czimmettel rengeteg terjedelmes dolgozatot adott be több számra terjedőleg. A dolgozatban van szó: Kászon-szék Csikszéktől különválásának története; Csikszék rendjeinek 1675-ből levelök uzoni Béli Pálhoz; Teleki Mihályhoz és Mikes Kelemenhez, mint Székely Székekre fejedelem által kibocsátott czirkáló biztosokhoz intézett könyörgő levelek a biztosi ítéletekkel; a székely nemzet 1607-beli végzései; Aranyos-széki székelyeknek 1600-ban országul adatott biztosító levél; Bogáthy Menyhárt 1606-beli testamentumának, Udvarhely és marosszéki székely kereszmény jószágairól rendelkező része... Id. Farkas Sándor irt „Napoleonról”, a tetteit magyarázta francia fordítás után.

Ugyancsak fordított dolgozat ő tőle: „Két revolutiók összehasonlítása, Franciaországban a Bourbonok alatt, és Angliában a Stuártok alatt.” Mindkét dolgozat a Las Cases után van írva. Több számon át jövő nagy terjedelmű ismertetés van adva e czim alatt: „Szabályok“, hogy az angol alsóházban miként folynak a vitatkozások és történnek a szavazások. Szóval az egész alsóházi házszabályok részletes ismertetése van adva. És bár ezen dolgozat is fordított, de a névnélkül jövő ismertetés nagyon tanulságos és szükségét pótló volt.

Minden elképzelhető tárgyról találunk a lap évfolyamában apró kis leírásokat, és az oroszlanrészt ebben Koronka József vette ki. De sok kis közlemény jött: K. L. névvel is; mind fordítottak voltak és a tárgyak is idegenek voltak, nem a hazai életből merítettek, legalább a legtöbbször. A nagyon ifju Kőváry Lászlótól eredhettek ezen kis dolgozatok. Viták ez évfolyamban is voltak, de már jóval kevesebb, mint az azelőtti években, a fősúly arra volt fektetve, amint látszik a lap szerkesztésében, hogy mentől változatosabb legyen, evégből adattak azon sok parányi kis közlemények. Közgazdasági közlemény kevés volt, a N. Solymosi Koncz Jánosé azonban tanulságos volt, mit az „üszögről“ írt. Ez évet azonban nem zárhatom úgy le, hogy ne adjam egész terjedelmében a „Kis-szántói Pethe Ferenczről“ írt életrajtot, mely a lap április 21-iki számában van adva. A közlemény így hangzik:

„Óhajtotta volna ugyan a szerkesztőség, hogy néhai Kis-szántói Pethe Ferencz urnak tökéletes életrajzát közölhesse tisztelt olvasóival, de mivel több felé tett kísérletek után is, az életrajz készítéséhez megkivántató, kielégítő adatokat nem találhatván, előbbi kívánságát nem teljesítheti, legalább a fáradhatatlan szorgalmu, nagy igyekezetű és ritka munkásságu derék férfiúnak emlékezetére, tulajdon jegyzései után életéből a következő töredéket közölni kívánta. N. T. K. Szántói Pethe Ferencz, a Duna melyéki főtiszt, Superintendentia assessora, több m. országi és erdélyi t. vármegyék Táblabírája: — született ns. Szabolcs vármegyében, Sz.-Mihályon 1762-ben, tanulását születése helyén elkezdvén, azt a Debreczeni anya iskolában folytatta, melyet bevégezvén nemes Bihar vármegyében Udvard helységben iskola rectori hivatalra lépett, — itt is idejét kitöltve, az ekkor Hollándiában virágzott ultra jectumi akadémiába tudománya öregbitése

végezt 1788-ban kiment. Ettől fogva 1797-ig tanult, ánglusokkal utazott. Ez idő alatt adta ki a magyar bibliát 11.000 exemplárokban, correct és paralellus locusokat kidolgozta originaliter három esztendő alatt. Kapott ezért az ánglus princz regensztől (4-ik Györgytől) egy arany numismát, mely 36 aranyat nyom. Kiadta egyuttal a sz. Dávid Soltárit 32. rétbbe, ezt is pompásan 3000 exemplárokban. Visszajöttében kiadott Bécsben egy magyar Grammatikát T. Marton ur előtt. Kiadott ugyanott egy folyóírást 4-ed rétbbe vizsgálódó magyar gazda nevezett alatt. 1797-ben a Keszthelyi Georgiconba hivatattván, ezt organizálta, és elkezdette írni, utóbb ki is adta. A Pallérozott mezei gazdaságot három nagy 8-ad rétb darab, mely mintegy 2000 lap original munka. Ismét utóbb kiadta a Georgiconban éjjelenként készült két első darabját a magyar Mathesisnek, a Diaeta költségén, s ő cs. k. hercegsége a Palatinus pártfogása alatt; ez is mint az előtte való egy igazi orig. munka a publicum vélekedése szerint. 1812-ben kiadta a Természet Históriáját az emlős állatokról ötven festett táblákkal, ezért nyerte el a négyszáz frtból álló legelső premiumot. Ezért, s több munkáiért nyert a burkus király és a dánus király uralkodó Felségektől egy-egy arany medaillét, egyik huszonöt, s a másik nyolcz aranyat nyom. Kiadta tovább magyar nyelvre fordítva a nemzeti gazda folyó írás mellett pompáson a Davy hires chemikus munkáját nagy 8-adrét formában. Kiadta ötödfél esztendő alatt a nemzeti gazdát kilencz nagy nyolczadrét darabban sok technologica rajzokkal, melyek közül sok Németországban is elterjedt. Magyarra fordította és kiadta két ízben a Rowles hires barom orvos munkáját. Írt orriginaliter egy Pókok természet históriáját — „idő próféta“ nevezet alatt s kiadta nyolczadrétben; erre indultak fel a debreczeni Kalendarium írói, hogy a Kalendariumból azt az embert butábbító időváltozást kihagyják. Írta német nyelven orig. a prachtsche Anbau der Runkel Rube könyvet, Bécsben megfordultában látván, hogy az ottani németek ezt a gazdaságot nem értik. Kiadta nyolczadrétben a magyar új testamentumot a görög textus szerint, az ugynevezett verseket nem elől kezdve, melyből a lett, hogy az oktanul odarakott puncta finalia kimaradtak, mint illik. Kidolgozta magyarul a Jöckel mérséklése szerint az európal Mértéktárt két darabban, nyolczadrétben és kiadta azt nagy munkával és gondnal. Utba indította egyedül maga és folytatta kilencz kötetig az Erdélyi Hiradót, s

másfél esztendeig a Nemzeti Társalkodót. Irt és orig. kiadta a budai szállóm ültetése módja nevű könyvet, a mely tárgy praxisba originalis és az írónak saját szüleménye. Az irt és kiadott munkái, kicsin, nagy együtt tesznek 38 darabot.”

„Jegyzés: Ezek a maga tulajdon kezével, halála előtt kevés-
sel irt jegyzésből szóról-szóra irattak ki. Meghalt ezen széles-
tudományu férfiú Sz.-Somlyón 1832-ben februárius 22-dikén vir-
radólag éjjeli 2—3 óra között; pred. felette tiszteletes Kovács
Ferencz somlyai Rev. Pred. 9. 10. utolsó cikkelyéből. — Orált
bagosi pap Fazakas József. A megboldogultnak veje, bécsi nagy
kereskedő Megyaszai István, a néhaihoz viseltetett háládatos tisz-
teletből Bécsben egy emlék-oszlopot készíttetett, s ezt Sz.-Som-
lyóra vitetvén, az elhunynak porai felébe állította. Az oszlop alja
természeti kőszikla forma, harmincz mázsát nyom és ebből
emelkedik fel egy tízláb magasságu négyszegű oszlop, melynek
négy oldalán a következő emlékkersek olvashatók:

Természet buvárja, barátja az emberiségnek,
Hív fia honjának, százada dísze Pethe,
Sok baj munka között, hősként végezve futását
Itt plhen; emlékül ezt veje, lyánya tévék:

Állandóbb oszlop, melyet ő épít magának
Bólts írásában, mert az örökre megáll;
Míg áldott földjét művelendi kapával, ekével
A magyar áldásban lesz Pethe a te neved.

Elme, szabad lélek, nyílt szív, nemzet szeretett meg
Munkásság kezesek nemzete dísze marad.

Tekintetes Nemes Kis-Szántói Pethe Ferencz, aki is szüle-
tett 1762-ik esztendőben, és meghalt 1832-dik évben . . . Ezen köz-
lemény adásából látható, hogy az első időszaki erdélyi magyarsajtó,
mily tevékeny tagot birt Pethében, aki nemcsak azáltal hagyott
nevet maga után, hogy létrehozta az időszaki sajtót Erdélyben,
hanem irodalmi munkásságának tevékenysége folytán is beirta
nevét a magyar irodalom történetébe. Természetesen a valódi
hírlap szerkesztéséhez kevés hajlammal birt, s még távolabb állott
attól, hogy a publicista névre tehetett volna szert. de az ekkor
így volt az egész országban, később fejlődött ki a valódi időszaki
sajtó s képződtek magyar publicisták, álltak elő valódi hírlapírók.

Nagyszabásu dolgozatot az *1836-ik év* lapszámaiból alig jegyezhetni ki. A lap beltartalma elég élénk volt, de mind oly közleménynyel volt tele, amiknek felemlítése bátran mellőzhető, ma már semmi jelentőséggel nem bírnak, sőt akkori időben is csak rövid ideig tartó érdeklődést kelthettek. Volt azonban néhány említésre méltó is, milyen például a Nagy Ajtai Kovács István dolgozatai ily czimmel: „Székelyekről közlemények“. A majd egész éven át jövő dolgozataiban a főbb tárgyak voltak: Zápolya (Szapolyai) János parancslevele Udvarhelyszékhez és 1569-beli adománylevele Kufhay György részére; székely nemzet 1606-ik esztendőbeli végzései; Székelyföldre fejedelem által kibocsátott biztosok előtt 1609-ben folyt székely perlekedés: Losonczy Bánffy Margith 1628-beli testamentumának székely jogairól szóló pontja; oláh-török-tatár dúlás 1658-ban (a leírásból megtudjuk, hogy 95.000 foglyot vittek ki erdélyből); Udvarhelyszéki Lókodi Balázs Lőrincznek 1660-ban Krimmből feleségéhez írt levele, maga s több krimmi rabságban volt székelyek állapota felől; Mikó István levele is adva van, amit Apafi fejedelemhez írt 1686-ban, a pusztítást vázolja mit a Lengyelországból becsapó tatárok vittek véghez, 300 székely falut égettek fel. Majd a Székely örökségekről közül több okmányokat; Háromszék rendeiinek átiratát találjuk Kolozsvármegye rendeihez 1677-ben; Háromszék rendeiinek 1678-beli Patens-levelök; Nemes János 1686-ban írt levele Apafihoz. Érdekes azon közleménye is a hol a „Székely támadt“ vár nevezetnek történetét adja; közli Bethlen Gábor 1616-beli parancslevelét a Marosvásárhelyiekhez és még más apróbb dolgokról is találunk leírásokat. Több számra terjedő igen szakszerű leírást találunk ily czimmel: „Utazások Nemestordavármegye Vécsei járásában“. Találunk élénk leírást „Lord chatterton“ francia költőről, egyes részleteket adva fordítás után Brassai Sámuel. Hosszabb ismertetés van adva Farkas Sándor tollából: „Az indiai, vagy jobban mondva a Hindostani vallásokról“. A „gőzről és vasutakról“ is találunk hosszabb ismertetést. Széchenyiől van adva terjedelmes tanulmány ily czimmel: „Néhány szó a Duna hajózás körül“; Széchenyi nem a Társalkodó számára írta dolgozatát, hanem egy pesti lapból vevődött az át. Fogarasi János több számra terjedő leírást ad és pedig: „Utazás a Nagykovács mellett“. Nagyajtai Kovács István hosszasan, de szakszerűen értekezik ezen tárgyról: „Moldva magyar nyelvet

beszélő lakóinak egy része székely földről oda kiköltözött szé-
kelyek maradéka“.

Eltekintve a történeti tárgyaktól s honi-külföldi uttleírásoktól, valamint egyes könyvismertetés, avagy kritikai szemléktől („Litera-
turai Szemle“ czimmel Pestről), a legtöbb dolgozat fordított, sőt
még maguk a tárgyak is. Össze-vissza van közlemény mindenről
adva, de aniknek felsorolása munkám keretéhez nem tartozik, de
inaga az olvasó sem köszönné meg, ha terjedelmes tárgymutatót
adnék. Minden évről közölve vannak a lapban, a kiadott közle-
mények czimei, de kiírásuk, ismétlem, felesleges, mivel nem iro-
dalmi becsűek. Kisebb dolgozatokat találunk: Id. Zeyk Jánostól,
gróf Haller Ignácztól, Domokos György r. paptól, Gödri Ferencz-
től, Nagy Pétertől, Hornyai Ambrustól, Koronka Józseftől, Gálfi
Mihálytól. . . . Fábián Dániel terjedelmes könyvismertetést adott
az igaz liberalismusról, amit Nagy-Enyeden adtak ki. A legtöbb
közlemény alatt nincs név, csak vagy jegyek, vagy egy betű, s
így az írója most már nem tudódhatik. Egyébként a sok kis köz-
lemény jóformán mint fordított léve, talán ezért kerülték a teljes
név kitevést. Voltak elbeszélések, de ezek is idegen íróktól ve-
vődtek át, mint: Bulwer, Lindau, Zschokke, Bohl Ernesztől.
Élénk rovat volt a „Pesti Képek“ czimmel írott. Garay írta ezen
tudósításokat. Célja valódílág az volt, „hogy a két haza rokonér-
zésű közönsége közti kapcsolót, bármilyen parányival, én is tehetségem
szerint szorosabbá tenni iparkodjam.“ Ezen bevezetéssel kezdi
leveleiben rajzolni a pesti lakókat sat. De érdekes az augusztus
23-ik számban azon tudósítás is, mi Pestről jeleztetett, hogy ho-
gyan áll a „magyar hirlapirodalom?“ . . . A két levélnyi tudósításból
csak a következőket veszem ki: 1831-ben még az egy „Hazai
Tudósítás“ jelent meg széles Magyarországon! a lengyel háboru
és a cholera hírekkel volt telve a lap. Kulcsár idejében 8—9
száznál soha sem volt több előfizetője a lapnak: „mint ezt maga
elhunyt barátom közlé velem“. 1832 óta növekedtek a magyar
hirlapok számai:

Hazai Tudósítás előfizetőinek száma ---	1400
Ismertetőé --- --- --- --- --- --- ---	140
Jelenkoré --- --- --- --- --- --- ---	2400
Kémlőé --- --- --- --- --- --- ---	650
Rajzolaté --- --- --- --- --- --- ---	500

Szemlélődé — — — — — 300

Mindössze — — — — — 5890.

„Ha már felvesszük, — írja a tudósító — hogy 1832-től és így nem egészen öt év alatt (Erdélyt nem érintve) egyrül-hétre szaporodott magyar hirlapjaink száma, az olvasóké pedig mint egy három ezerről nem egészen hat ezerre, nagyon is szembetűnő a haladás.“ A tudósító azonban soknak tartja a hét lapot, s megnevezi azokat, amelyek egyesülhetnének.

Teméntelen sok apró részleteírásokat találok a világhírű „Napoleonról“. . . . Egy párt közlök, mint melyek nagyon jellemzők a hatalmas volt császárra. Így például midőn a híres francia diplomata Talleyrandról volt szó, hogy milyen kapzsi, Napoleon ezt mondá: „Semmisem megfoghatóbb, mint az ő gazdagsága, eladja mind azokat, kik őtet megveszik.“ Napoleon 1810-ben tette azon nyilatkozatát, ő is megvásárlá a ravasz, de rendkívüli eszes államférfit, hogy 1814-ben őtet is elárulja. A hirlapokról egyszer a következőket mondta Szt.-Ilonán: „Midőn Cannesnél kikötöttem, az újságírók ily czim alatt jelenték azt: Bonaparte lázítása. Őt nappal később így irtak: Bonapárté generál bement Grenobleba. Tizenegy nappal azután így: Napoleon megtevé Lyonban bemenetét. S végre 20 nappal később már így irtak: a császár megérkezett a Tuileirákba. Ugyan lehet-e ily közlemények után a hirlapokban közvéleményt keresni?“ Saint Cloudban a császári koronázás ünnepélye felett tartott tanácskozásban szóba került a Franciaország czimere meghatározása is. Egy e végett megbízott küldöttség a „kakas“ mellett nyilatkozott. „Nem! nem! felelt Napoleon, a kakas gyenge állat s egy oly országot, mint a francziáké nem jelelhet, tyukketreczbe vele! A sas és elefánt, vagy oroszlán közt kell választanunk. Legyen a czimer egy oroszlán, mely a francia föld abroszán állva, hatalmas talpát oly szándékkal emeli fel, hogy a Rhemuson által lépjen, ezen felirattal: „Jaj annak, ki engem keres!“ . . . Midőn Napoleon katonái a marengói csatában már lankadoztak, elég volt a feltűzésre Napoleonnak eme felszólítása: „Katonák! megemlékezzetek, hogy én a csata helyen szoktam hálni.“ . . . Még csak „Londonról“ irok ki egy közleményt, hogy lássuk, milyen volt a jelenbeni világváros néhány száz évvel ezelőtt. Londonban 1234-ben, a királyi ágyak még csak szalmazsákokból állottak. 1246-ban még minden ház szalmával volt fedve. 1300-ban a lakósok a kemencze helyett, a füstölő

ház közepében egy tűztartó rekesz előtt ültek; a bor a gyógyszerházakban csak szíverősítő orvosi szer gyanánt árultattak; a házak még mind fából voltak és nagy fényűzésnek tartottak, aki egy két kerekű taligán szekerezett. 1351-ben kezdett a pénz bejönni, a parlament a királynak pénz helyett gyakran holmi portékákat volt kénytelen adni. 1561-ben viselt a királyné, Erzsébet legelőbb selyem harisnyát és 1577-ben vitték a legelső zsebbeli órát Londonba. 1590-ben még csak négy kereskedő volt Londonban, akik közül mindenik négyszáz font sterlinggel bírt.

Az 1837-ik évfolyam nagyobb szabásu dolgozataival hamar készen lehetünk, mivel felemlíteni való alig van. Farkas Sándor dolgozatával kezdődik a lap első száma, amely több számon át jött, tárgyának adva ezen nevet: „Egy utas sétája Fel-Gyógyról Vulkanig“. Brassai Sámuel nagy tanulmánnyal irt és több számra terjedő dolgozatot adott be: „Nyelv tanulásról“. De érdekes Brassainak tanári székfoglaló beszéde is, ily czimmel hozva azt a lap: „Az időszakok és nemzet karakterek befolyása a historia írására“. Tekintve, hogy Brassai ezen beköszöntője gyakran említett az újabb időben is és több részletek közöltettek belőle, mint az Erdélyi Híradóban is jelzém, mellőzőm az ismertetését. A dolgozat márczius 14-iki számban jött. Nagy Ajtai Kovács István folytatta nagyértékű tanulmányát: „Székelyekről közlemények“ czimmel. Dolgozatainak a főbb tárgyai voltak: az egész székelységbeli Főnép könyörgése II. János királyhoz 1562—1571; Bocskai és Báthori Zs. által adott kiváltságos levelek az Udvarhelyszékieknek 1605 s 1591-ben; Zetelaka egyezése 1703-ban Udvarhelyszékekkel; a gyergyói, alcsiki és kászoni esperességekben 1718 és 19-ben pestisben elhaltak számait mutatja ki. Jellemzi a nagymérvű halálozást az, hogy összesen elhalt 11,509, életben maradt 13,774. E fáradhatatlan férfiu kiadta gróf Kemény Józseffel: „Erdélyország történeteinek tára“ czimű munkát. Az első kötet előszava adva van a lapban. Kovács István vasszorgalma, a székelyekre vonatkozó adatok egy részét napfényre hozta, segítő társa léve Kemény is, majd folytatta azt Szabó Károly és befejezte a kitűnő történész Szádeczky Lajos. Mindegyiket megilleti a pálmakoszoru, a valódi siker azonban a Szabó Károly nevéhez tapad, a magyar történelem főmívelőjéhez... Téglási Ercsei Jó-

zsef rendkívüli terjedelmes leírását adta: „Torda vármegye alsó kerületében“ való utazásáról. Kár, hogy nincs név kitéve ezen dolgozat alá: „Nyelvünknek jobbitást érdemlő hibái“. Krizbay Miklós is adott nyelvészeti értekezést ki: „Az öszvetett mássalhangzóink ügyében“. Az össze-vissza rendszer nélkül adott dolgozatok száma légió, igen kevés híján fordított közlemények s e folytán maga a tárgy is idegen; vannak kisebb eredeti dolgozat félék is, amik ma már természetesen nagyon érdektelenek, de akkor befolytak a lap élénkebbé tételére. Garay ez évben is folytatja a „Pesti Képek“ czimű rovatot, élénken írja le az utcai életet. De az is érdekes közlemény, mely az „Influenzáról“ szól. Ezen betegségről midőn a nyolczvanas években föllépett hazánkban, az volt a közhit, hogy — új betegség. Hát ezen leírásból megtudjuk, hogy grasszált még Magyarországon és a neve így volt jelentve a lapban: „Náthahurutláz vagy taknyos hideglelés“! Az országban 1837-ben lépett föl nagyban és a lap leírásából konstatálható, hogy nemcsak külföldön, hanem Magyarországon is dühöngött többször, először 1691-ben lépett föl... Közleményeket, utleírásokat adtak: Farkas Sándor, Oyörffy Lajos, Gödri Ferencz, Koronka József, Szentgyörgyi Móricz, Basa Mihály, Fogarasi János, id. Zeyk János, Incze József és mások, kik nevüket egészen nem írták ki s így most már nem tudhatók, hogy kik voltak? A közlemények zöme s néhány elbeszélés is név nélkül jöttek, a fordítók nevei elvoltak halgatva, leginkább azonban az „Allgem. Zeitung“ hirhedt német lapból vette közleményeit át a lap.

Az ezen évi Nemzeti Társalkodó, hirlapirodalmi szempontból azért nevezetes, mivel a későbbi magyar publicisták királya, báró Kemény Zsigmond, ez évben adta ki az első hirlapi dolgozatát; lehet, hogy előbb is irt a lapba, legalább egy-egy betűjegy erre mutat, amit később is használt a neve kitevésekor, de jelentéktelen kis fordított közlemények voltak és így felesleges annak nyomozása: vajjon Kemény irta-e azokat? . . . Neve kitevésével azonban ez évben találkozunk a lapban és nem a „Párbaj“ czimű dolgozatával, amit minden élet írója felemlit, hanem első dolgozata ily czimmel jelent meg: „Gondolatok“. — Kilencz pontba foglalja gondolatait. Szó szerint így hangzik: 1. Minden dolognak végetlenek következései, s egyáltalában a nagy és kis tettek között a különbség csak az, hogy míg az első, rendsze-

rént szemkápráztató jelenetek alakjában tűnnek külön-külön fel, az utósók, számtalan hason fajtájú testvéreikkel egyesülten, elintéző sors, vak történet sat. firmája alatt, tészik eldöntő hatásaikat. Azok szerencse vadász Ritterjei, ezek Hansa városai a gondviselés országának. — 2. Pártok harczy közt ne a határozott színtől, ki nézetekkel szembe ellenértéket tűz ki, féltsd ügyed diadalmát: hanem a színlett semlegesektől, kik az elmésség és ékesen szollás csábjaival azon elvet, mely küzdéseid jelszava szokták egybekötni, s abból huzni le ellenkező célzatu okoskodásaikat. Ezek e részben Geslerhez hasonltnak, ki a hős nyilasnak szive leg-hűbben szeretett tárgya — egyetlen gyermeke fejére állította a gunyczelet fel. — 3. A magos Brockenen lebeg a fejér ember. S te vallásos félelemmel tekintesz az óriásra? Optikai csalódás. Nézz fennön le, az alacsony völgyben találod meg, a földsára s porai közt gázolva a nyomorult vándort. Keserű figyelmeztetést mondok barátom: „tekints elfogulatlan szemmel az ugynevezett erényesekre”. Mond meg mi jut eszedbe? — 4. Nem mint rajtad szánakodik az, ki nagyszerű szerencsétlenségéd látására könnyeket ont. Carthago romja felett kesergett-e Marius? Nem. A düledékekre csak leborult, hogy sirassa ön sorát. — 5. Paradoxumnak tetszik, de igaz: „ki látta Socrates halálát, az nem lehetett embergyűlölővé”. Nagyobb kibéllés az étellel, hogy volt egy illy ki megigya a méreg poharat, mint bosszankodás, hogy volt nép, ki megkésztse neki. — 6. A legszembe tettebb következtetéseknek, gyakran ugyanazon egy az oka. Az, ki tölt kebellet, s a feltalálhatás szerfeletti vágyát a feltalálás bizonyosságával cserélve fel, polgári s családi fentebb erényeket lát, az emberek csaknem mindenikében szintugy tévelyeg, mint az, ki komor magába vonulása közt szinte minden gyarlóságban meg-meg annyi szörnyeit hiszi maga előtt álmi a megtestesült bűnnek. Azonban meggyőződésesem szerint mind a kettő hibája kutféje ugyanazon egy t. i. az egész nemet rögtön boldogultán látni óhajítás szent gerjedelme. Így út az egyik vándornak Italia térein a mennyei jelenések órája, midőn megnyílik az ég, rajta a fáta morgona terül el, s érzék ringatólag a tündérek fényes palotáit, a frigy láda magas templomát lebegtetli végig: pedig a falunak, mellynek tükrévé vált homályosok kisdud kunyhóji, s felekezetességnek van építve a szűk szentegyház. Így nehezedik le a pyramisok hazájában a másik vándor körül a másik báb, a sivatag tenger végetlenén, csak elszórt

sziget alakjában emelve ki egy halmot lombkoszorus fáival; s pedig e kellemes országban a tavasz nemcsak ennyi virulmányt fejtett ki. Mind a kettő csalódik tehát, ha hiszen csábult szemeinek s mind a kettő csalódásának oka — az ég. 7. Nemzet-álomkóráságából, miután minden mozgás és villanyerő hagyottan, melyiknek mint adák az istenek, karosszék párnájára vagy a föld göröngyére oda penészedve tespedett századokat által, csak a holdkóráság betegségének — melybe az álmadó a legnagyobb mélységek felett, hol az éber alátekintés s nyaktörő bukás ugyanazon pillantat teszi, végig vándor útját — drágán fizetett árán szokott, a történet tudomány tanubizonyítása szerént kigyógyulni. — 8. Mellyik időben volt leggyengébb a magyar nemzet? Hirtelen megmondani nem tudom; de adok próbát kezébe: vizsgálj meg, mikor hozott legkeményebb jus publicumi törvényeket s a keresett évet megtaláljad. — 9. Az üldözött erényes élete calvaria hegye. A hívők serege a leglelkesebb érzések teltre hívó ömledézési közt tekint a kinszenvedőkért fel a szenvedtetés kereszteire . . . Kemény első hírlapi dolgozatát, mit nevével adott ki, egész terjedelmében veszi az olvasó. Nehézkes styl, meg hozzá az akkori írásmód? Az első dolgozatán névalírása ez: „Kemény 'Sigmond“. Második dolgozata a párbajról szólott, itt már Zs-re írta a keresztnévét . . . Négy levelet foglal el dolgozata a párviadalról! Czime ez: „Két levél a bajviadalról“. Első levél: Kolostori, Gyerőhez . . . Második levél: Gyerő, Kolostorihoz . . . Az elsőben felhívja barátját, hogy semmi szln alatt párbajt ne vívjon. Bebizonyítja, hogy régente jogosultak lehettek a párviadatok (külföldi példákra hivatkozik), de jelenben már nem az. „S haladásunk irányában van — írja első levele végén — végre az is, hogy a népek ököljoga a harcz csak a traditio ajkain éljen. S már most hozzád fordulok s kérdem: van-e valaki, ki jelenleg magába tért megfontolás után higgye az ember sorsába közvetlen isteni bele szöllást? vagy azt, hogy egyedüli érdem a merészség, s becsülendő mesterség a vívni tudás. S hogy bizonyított-e, ki kardra vagy pisztolyra ment, egyebet bé, mint legfeljebb, hogy bátor, ért fegyverhez, szerencse fia? holott százból kilenczvenkilenczszer egyéb volt a kérdéses tárgy. S ha mind ezekre, mint gondolom, részemre vagy felelni kénytelen, hogy utosó buvó lyukadból is kiszorítsalak, mert tudom, hogy a vasgyuró fogásoknak pártolója vagy, felszöllitlak, mikép hozhatsz-e fel, ha ezen elvek alkalmaztatásával menthetetlen ügyed, valami más

ollyast, mely a jelenkorhoz illő nézetek és következtetések logikai rendjéből véve ki, a következetlenség és értetlenség mocskából kitisztító fogalmát adhassa a duellumnak. Ha nem tudsz, szegődj pártomra s közöld mindenestre gondolatodat". A második levele Keménynek philosophusi hangon van tartva, azt magyarázza, hogy mi idézi tulajdonképpen elő a párbajt? „A duellumok egy neme maradt hát még divatban — írja — a becsületen ejtett mocsoknak az ugynevezett illedelem által előnkbe szabott módokon fegyverrel ontott vér általi lemosása. Az emberek becsületük orvoslásának ezt a módját elszokni nem tudják. Mi lehet ennek oka"? Erre száraz bölcséleti fejtegetésbe bocsátkozik, minek végeredménye az: hogy a vád alól önnön élte koczkáztatásával magát kitisztítás, *első és főelve a párbajnak*. A becsületben való gázolást a társadalom megakadályozni nem tudja, valamint kárpótlást sem tud a sértettnek adni és így az illető azt képtelen visszaszerezni, tehát fegyver elébe áll. Majd meg más helyen így folytatja: „A megbántott nem önmaga ellen fordítja fegyverét, hanem ellenjének adja által az éltet veszélyeztető jogot, őt is lakolásul oly mértékű bajra téve ki. *S ez a második kiegészítő fogalma a duellumnak*. A párviadal e szerint egy mérleghez, melynek egyik tála fensége adja a másik alantiséga mértékét ki, hasonló, mentül kisebb tudniillik az önvédelem sikerülése hihetősége, annál nagyobb a becsületesség próbája s megfordítva. S ez egyik hibája mondd, barátom, mert történetőleg triumphalhat rossz a jón. Mire feleletem. Én nem állítottam egy hanggal is, hogy ez tökéletes mód, csak hogy el ne felejtse, mikép mindenre, mi emberi, rá van nyomva a gyarlóság bélyege; sőt azt is megengedem, hogy eljő az az idő, midőn annak, hogy legfőbb kincsem zsákmányoló kezeknek ragományává ne váljon, lesz egy nap, egy felséges biztosítása, t. i. az egyetemi miveltség által szilárdra edzett azon közlelkierő, mely mások felett soha sem elindított szóhir, vagy a kar ad verba magistri, hanem minden esetben és egyedül, az öntapasztalás teljes mértékű próbája után törli a bírói pálcát el. Levelem bérekesztésével még csak azt nyilatkoztatom ki, mikép a duellum czim alatt divatos izetlen játékot, egyaránt tartom nevetségesnek, mint bosszantónak". Hát a párbaj ellen, jelenben a huszadik század első éveiben, hatalmasan agitálnak egész Európában, de nálunk akadálya az üdvös mozgalomnak, hogy nincs az emberekben erkölcsi bátorság szembeszállani az előítélettel, megbélyegzett-

nek tartja az magát, aki a kihívást nem fogadja el. Én azonban becsületszóra fogadtam fel, hogy senki kihívását el nem fogadom, sem magam senkit nem provokálok, sem segédkezést el nem fogadok a párbajnál, még csak békéltetési szerepet sem, — szóval én előttem egy tized óta nem létezik a párbaj intézmény s ha más is hasonló szilárd álláspontot foglal el a párbaj intézménnyel, ezen barbár szokás úgy megszűnik nálunk, mint Angliában, ahol ismeretlen fogalom évtizedek óta a párbajozás, holott az angolra senki rá nem ruházhatja a — gyáva szót.

Az 1838-ik évben a lap alakján annyi változás történt, hogy hosszabb volt a levele, terjedelme azonban továbbra is négy levél volt, két hasábra léve osztva a lap. Az első nagyobb dolgozat az orvosi téren mozgott ily címmel: „Orvosi értekezés”; több számon át jött, írója Pataki Dániel volt. Brassai Sámuel több számon át értekezett: „Az Angol alkotmányról”. Méhes Sámuel meg két számban jövő kimutatást ad: „A kolozsvári könyvsajtók munkálatairól”. Nagy Ferencz több számon át jövő szakértekezést adott: „Egy szó a hazabani utazásról”. Ugyancsak Nagy Ferencz terjedelmes statistikai kimutatást adott: „a toroczkói vasbányákról”. Fábián Dánieltől „Olaszországból kelt utleírások”-at találunk. Kemény Zsigmond hosszabb történeti dolgozatot adott be ily címmel: „A mohácsi veszedelem okairól”. Krizbay Miklós is hosszabb leírást ad: „Konstantinápolyi visszaemlékezések” címmel, az egész dolgozat különben fordított. Élénk kis vigjáték leírást is találunk ily néven: „Az elszabadult tengelicz”. Ki az írója, azt az aláírt „Borzás” névből ki nem vehetni. Több történeti leírásokat találunk nagyajtai Cserei Mihály kézírataiból. Terjedelmes, de nagy szakértelemmel írt dolgozatot találunk ezen címmel: „A Maroson, mint Erdély legnagyobb folyóvizén mostan divatozó kereskedésről s ezt nagyon hátráltató okokról”. A dolgozat alá egész név nem léve kitéve, így az író neve sem tudható. „Nyilvános vallástétel” felirattal Szilágyi Ferencz gunyosan neki megy Brassainak; tekintve a Brassai nagy egyéniségét, kinek elhunytát úgy jelenté be az akadémia elnöke: „hogy a legnagyobb magyar polyhistor meghalt, több Brassaink nem fog lenni”, ily rendkívüli férfiú emlékére árnyat az nem vet, ha a Szilágyi támadását ismertetem. Brassai az Angol alkotmányról kiadott dolgozatát

jegyzetekkel kísérte, s az egyik csillag alatti jegyzetben megcsipkedte Szilágyit, hogy azért neheztel rá, mivel egy dolgozatát nem méltatta eléggé, amit Szilágyi plagizált. Szilágyi kegyetlenül bánt el Brassaival. Ugyanis Szilágyi egy más lapban jelzé, hogy Brassainak az angol alkotmányról írt értekezése csak fordítás. Brassai erre tévé a fennebbi csipést, magáról annyit mondva: „Hogy azonban minden embernek kitelhetőleg bókolkak, minden lopásaimat, ha csakugyan lopás egy ország alkotmányát nem maga köréből szopni, illő idézetekkel fogom igazolni. A ki nem restelli, keressen utána“. Brassai a dolgozatában csakugyan sűrűn citálja forrásait és így plágiumnak az ily eljárás nem minősíthető, de ha az is lenne, ily tárgyú dolgozatban csakugyan nehéz újat mondani. És tekintve, hogy ezen korban hazai íróink nagyon is szerettek idegen tárgyakat dolgozni fel, önként foly az eredetiség nélkülözése. Ugy Brassai, mint Szilágyi is folyamodtak idegen forrásokhoz anélkül, hogy önálló nézetüket feláldozták volna oly mérvben, amint ezt az akkori írók zöme tévé. A Szilágyi támadása egy helyen így hangzik: „Brassai ur azért csipdesett engem meg, mert elárultam azt, hogy az angol alkotmány című értekezésnek — csak fordítója. Ugy látom, a nagy és széles tudományu tanár azért neheztel reám, mivel alkalmatlan fecsegésemért tudós hitelének csökkenésétől, fényesen tündöklő nevének homályba borulásától, bámulói sergének apadásától fél. Ez valóban méltán fájhat egy a pedanteria fekélyétől hőszerű tiszta és ritka szerénységgel bíró, hiu maga fitogtatástól és hirdadászástól messze álló tudós-nak, milyen azon tisztelt tanár, s éppen azért megnyugtatóására sürgető kötelességemnek véltem kijelenteni, hogy bár elhirtelkedett szókimondásommal hibáztam, de valóban szándékom nem volt keble kényesen gyengéd érzését sérteni; sőt hibám lehető helyre hozásáért nyilvános és ünnepélyes vallást teszek, hogy én ötöt a két magyar hazában maga nemében egyetlen egy eredeti tudós lénynek, Cadmusnak a földből fegyveresen kiugrott katonáihoz hasonló származásu eruditus autochtonnak, a tudományok minden nemeiben jártas polyhistornak, a régi és újabb nyelvek széles ismeretért a jelenkor Mithridatesének, vagy a híres Mezzofanti társának, a természet mind három országa nagy buvárának az egekbe magosan felemelkedő, mint a föld gyomrába inélyen beható láng és remekeszű bölcsnek, szóval valóságos csodás embernek hirdetem“. Az izetlen támadásból több részletet nem

közlők, az azonban különös, hogy Méhes Sámuel az ily szemé-
lyeskedő támadásnak helyet adott lapjában azon férfiúval szem-
ben, aki munkatársa volt. És hozzája kicsinyes eljárás volt egy
Brassai tudásán gúnyolódni, akihez hasonló tehetséget a magyar
föld még fel nem mutatott. Hat hasábnyi életiratot adtam 1897-ben
Brassairól a „Magyar Nemzet“-ben, a kormány hivatalos lapjában,
s már ott megírtam, hogy annyi mindenhez senki sem értett a
magyar földön ezer év óta, mint Brassai. S jól írta a fővárosunk-
ban megjelenő „Magyar Hirlap“ a nagy tudós halálakor, hogy egy
eset kivételével soha senki le nem győzte a vitában, de ez nem
Szilágyi volt, emlitenem is felesleges. . . . Brassainak ez év folyamán
még volt vitája a lapban, Csató nevezetűt támadott ki a „Hirnök“-ben
meglecczkéztette Brassait azért, hogy azt állítá, miszerint: „az európai
jus publikum még mind annál az elvnel van, hogy a szegény ember
gazember“. Brassai erre felel „Czáfolat“ czimmel, az ő éles ítélő
és bonczoló modorával; — egyébként ezen szókitételért Brassai
intést kapott a kormánytól: hogy ily lázító szavakat többé ne
merészeljen használni . . . Kovács Károly nevelő terjedelmes
dolgozata is számottevő, amit a „Vétek és büntetés mértékéről“
írt. Fogarasi Jánostól érdekes dolgozat jelent meg ily czimmel:
„Ügyvédek másutt és nálunk“. Az ügyvédség kifejlődésének adja
a történetét, külföldre fekteté a fősúlyt a dolgozatában, a hazaira
csak átalányosságban tér rá. — Tanulmányos dolgozat volt a
„Zsidó régiségek Erdélyben“ és a „Törökök kiverettetése Magyar-
országból“, mindkettőt Székely Sándor írta.

Találunk dolgozatokat a lapban ez évben: Gödri Ferencz
(sepsiszentgyörgyi ref. pap), Herepei Gergely (kolozsvári ref. pap),
Antal Imre, Bocskor János (gyergyóremetei kath. pap), Brassai,
Ercsei József (Torda vármegye, erdőfelfelügyelő), Fábíán Dániel
(nagyenyedi ref. pap), Fancsali Dániel (K. fejevári kanonok),
Farkas Sándor (gyulafejevári), Fodor András (Hunyadmegye
főorvosa), Fogarasi János (vizaknai kir. bíró), Gál László (erdélyi
kormány-tanácsos), Oyergyai Ferencz (kolozsvári tanácsos), Incze
Mihály (korm.-széki jegyző), Kemény Zsigmond, Kenyeres Károly
(ügyvéd), Kovács István, Kovács Károly (nevelő), Krizbai Miklós
(kir. tábl. jegyző), Nagy Ferencz (kolozsvári ref. tanár), Nagy
László, Pap Endre, Pataky Dániel (kolozsvári orvos), Salamon
József (kolozsvári ref. tanár), Schedel Ferencz akadémiai titkártól
jelentések, Székely Sándor (kolozsvári unitárius tanár, egyházi

főjegyző), Szilágyi Ferencz (kolozsvári ref. tanár), id. Zeyk János (több vármegye táblabírája). Ezen névsor is mutatja, hogy Erdély akkori tollforgató gárdája, a lap köré csoportosult. Ez évben a lap szerkesztése annyiban elütött az azelőtti évektől, hogy komolyabb irányu volt a lap, nem volt mindenféle közleményekkel telerakva. Az elbeszélések rovata azonban most is mind fordított volt, eredetire egyre sem akadtam. Ime a czímeik: „Az utlevél (németből), „Carrean király“ (Scribe írta), „A férj, ki nőtlen akar játszani“ (németből), „A fizetés napja“ (németből), „Leperdit“ francziából, (Leperdit, hajdani rennesi főbíró és a szabók dékánja.)

Megemlítem még Kolozsvár népességének időközönkénti változását. A december 13-iki számban ez így van jelezve:

1714-ben: 6896 . . . 1750-ben: 8544 . . . És pedig kath: 4686, reform: 6161, luth: 970, unitárius: 1207 . . . 1797-ben görög vallásu: 530, izraelita: 13. Hivatalbeliek s hozzájuk tartozók: 748, idegen: 207. — 1790-ben összesen: 14.522 . . . 1838-ban férfi: 11.218, asszony: 12.891, idegen: 135 . . . 1838-ban tehát összesen = 24.244, melyekhez véve még a katonaságot = 967; három főiskola (kath., ref., unitárius) tanulóágát = 1.439. Tett Kolozsvár összes népessége = 26.650-enet . . . Ha figyelemmel kísérjük a növekedő számot, azt látjuk, hogy a város lakóinak a száma lassan növekedett. 124 év alatt csak huszezerrel növekedett. És továbbá közel hetven év múlva a növekedés alig több úgy 25.000-rel, de ebben ifjuság, katonaság is benne van. Tehát a lakosság növekedése elég lassu az újabb tizedekben is.

Az 1839-dik esztendőben a dolgozatok sorát Kovács István nyitotta meg, több számra terjedő történeti dolgozatot adott be ily czímmel: „Bethlen Miklós és Kún Ilona“. Csapó Aladár több jóakarattal mint élethűséggel, azt igyekezett „Felfedezés“ czímmel bebizonyítani, hogy a magyar nemzet a föld akármelyik nemzetével rokon!!! A két számra terjedő értekezésében a nyelvészetet veszi bizonyítéka tárgyául. Ugyancsak néhány nemzet nyelvét tárgyalja, de azt mondja, hogy a többivel is megtehetné azt. Lássuk mit mond pl. a franczia nyelvről: „Páris = pár, is; — Versailles = vér, s az illés; — Malmaison = malma, is, van. Amiens = amien, s — Epernai = eper, né; — Loire = ló, ir, e; — vagy ló, ára . . . Bordeaux = bor, adó. Marseille = már, se, ille“. Az angol nyelvre

meg ezt mondja: „London = bolondon. Dover = adó, vér. Cambridge = kan, emberid, gém. Buckingham = buk, ing, ham. Oxford = ok, stor, de. Liverpool = lé, ver, pola. York = jó, rók“ stb. A németből meg ezt írja: „Burg = bé, urig. Linz = le, intsz, vagy intesz. Hannover = hám, no, ver. Dresden = de, resten. Hamburg = hám, bé, urig. Régensburg = régen, s, bé, urig.“ Azt hiszem elég enyyninek a közlése, hogy feltüntessük a komoly (II) tudományos dolgozat tartalmát . . . Koronka József ily czimmel adott dolgozatot: „Magyar gróf Miczbán Simon hét fia“. Születésére nézve spanyolt volt, II-ik András alatt jött be Magyarországra. — Kovács Istvántól mint minden dolgozat, ugy nagybecsű azon terjedelmes dolgozata is, mit a lapban adott több számon át ily néven: „Erdélyi könyvsajtók munkálatai ismertetése“. Kelemen Bénéjántól egy terjedelmes de szakszerű értekezés jelent meg a gazdák számára ily czim alatt: „Juhok meleg vizzeli mosása“. Kelemen kisebb gazdasági dolgozatot még adott. Több számra terjedő dolgozata jelent meg Veress Józsefnek: „Kún Lászlóról“. Találunk Kőváry Lászlótól is népleirási dolgozatot: „Teke, népszokásaival 1837“. A kolozsmegyében fekvő község ismertetése két számra terjed, a nép szokásai vannak részletesen leírva. Kőváry Lászlónak ez volt az első dolgozata a lapban, amit nevével tett ki. A dolgozatok közül még csak egyet említek fel, mely ugyan ma már nem érdekes, de akkor méltán kelthetett figyelmet. „Reminiscenciák 1837-ről“ czimmel ír hét számon át jövő rengeteg terjedelmes dolgozatot Árokai névvel Nagy Ferencz. Erdélyben tett útját ismerteti, részletesen kiterjeszkedve Brassóra, Előpatakra és Háromszékre s annak különösen Sepsiszentgyörgy városára, nagy elősmeréssel adózva az odavaló ref. papja — Gödri Ferencz iránt: „akivel való ismeretsége az idegennek legszebb ismeretségei közé tartozand Háromszéken. Gödri ur egy csendes házi tudós, a nélkül, hogy czégért tenne tudományának, barátja kor lelkéhez mérsékelt előhaladásnak s meleg kebellet fogja fel az emberiséget vérző sebeket. Erkölcsseiben egyszerű, követeléseiben szerény s mérsékelt, szóval: egy egyházi szolga, kihez hasonlókat bár többeket birnánk“. A még hosszantartó tudósításából, mely a Gödri lelkésznél levését írja le, arra enged következtetni, hogy Sepsiszentgyörgy ref. hível kitűnő pappal dicsekedtek azon időben.

Tekintélyes írói gárda sereglett ez évben is a lap köré, mint Basa Mihály (felvinczi ref. pap), Bedeus József (kormányszéki

tanácsos), Brassai Sámuel, Farkas Sándor, Fodor András (Hunyad megye főorvosa), Gál László (kormányshéki tanácsos), Gál János (tisztelctbeli kir. táblabíró), Gedő János, Gődri Ferencz, Gyergyai Ferencz, Haller Ignác gróf, Horváth P. Lázár, Kelemen Benjámin, Kemény József gróf, Koronka József (székelykereszturi unit. gymn. igazgatója), Kovács István, Kőváry László, Krisbay Miklós, Malom Louise kisasszony, Medgyes Lajos, Nagy Ferencz, Pálffy János, Pataki Dániel, Récsi Emil (kormányshéki jegyző), Schedel Ferencz (a későbbi Toldy), Székely Sándor, Szentiványi Mihály (kolozsvármegyei derékszéki bíró), Szolga Miklós (kir. táblai jegyző) Zeyk János (hosszu utleírásokat adott), Jósika Miklós báró, Vajda Dániel, Veress József (kir. kormányshéki jegyző). Tehát harminczkét író dolgozott a lapba, kiktől mindenféle eredeti, fordítási s közleményi dolgozatok adattak. Voltak olyanok is, kik nevüket csak egy betűvel jelzik, mint pl. az élénk tollu Gődri Ferencz is, aki csak vezetéke neve első betűjét használta. . . . A szépirodalmi közlemények zöme ezuttal is fordítottak, a másik része inkább szépirodalmi ismertetés, mint a Jósika regénye; de a Szolga Miklós költeményei még ma is számottevők lehetnek, milyenek „Vándor dalok” (népies alakban), „Les-tető” (történeti ballada). Egy ifju sorsát ecseteli, ki egy szikla ormon állva, epedve néz azon táj felé, hol eddig élte napjait öröm közt élte át; de vöröslő füstgomoly jön arról a tájról, s női jaj hangokat hall; a tatárok dúlnak a hazában, azon a tájon is ők lehetnek, kétségbe esve rohan arra felé; leégett falunál s legylilkolt tetemeknél egyebet már nem talál, a tatárok tovább mentek; az ifju kétségbe esését s egyuttal a balladáját így végzi be Szolga:

S a sáska had, mely ezt tévé,
Eltűne hirtelen,
Csak a lovag s szivgyilkoló
Fájdalma van jelen.

Magára áll a völgyben ő,
Mint sápadt arczu váz,
Melly csillagatlan éjszakán
Sirok felett tanyáz.

Irt Szolga továbbá: „Bordalt”, „Nász”, „Pipa-dal”. Pipa mellett ábrándozik a költő, anélkül, hogy kétségbe esés venne rajta erőt, derűlten nézi az életet és tekint a jövőbe. Az utolsó rész így hangzik:

És ha a láng is messze röptülne
 Mint mezei kis csacska madár,
 Kedvem azért el nem fog enyészni,
 Kedvemet el nem viheti már.
 Megmarad úgy is régi barátom,
 Kéjre derítő barna pipám ;
 Barna pipámból füstöt ereszték,
 S kurta sóhajra nyílik a szám.
 És a sóhajlás ez leszen: a láng,
 Lepke tűnékeny mint pipa füst,
 Hogyha arany láncz nem köti őt le,
 És ha zsebedben nincsen ezüst!

Találunk még költeményt Medgyes Lajostól is ily czimmel: „A boldogság képe“. Népiesen írt kedélyes kis vers, de mert Medgyes Lajos eléggé ismert költő, szükségtelen költeményének az ismertetése. Szolga Miklóst azonban ma már alig ismerik és így meg kellett róla emlékezni. Volt ez évben már behatóbb szini ismertetés is adva, az egyik Laborfalvy Rózáról, a másik az általánosság terén mozgott . . . Végezetül lássuk az előfizetők számát. Az Erdélyi Hiradónak s két laptársának volt összesen 525 előfizetője. A lap végén közölve van betűsorrendben az előfizetők névsora, összeadtam s így jött ki a félezer szám. Hanem ezen számban benne van Erdély színe-java a magyar társadalomnak, valamint a kaszinók és főintézetek s az arisztokrácia is nagy számmal van képviselve. És így, ha az előfizetők száma nem is nagy, de az egész erdélyi magyar társadalom be volt hálózva, irányadó férfiuinak előfizetésével és olvasó körei által.

HETEDIK RÉSZ.

Nemzeti Társalkodó.

(1840-es évek).

Az 1840-ik évben a nagyobb szabásu dolgozatok sorát, a fáradhatlan Nagy Ajtai Kovács István nyitá meg: „Bánffy Dénes tragoediája” dolgozatával, vázlatokban adá a szomorú esetet. Koronka József két számon át jövő dolgozatot adott be ily czimmel: „Általános elmélekedések a takarékpénztárakról”. Kerekes Mihály „Zaránd vármegyei utazásom” czimmel ír. Terjedelmes nekrológot olvasunk a február 12-iki számban „Bánffy László haláláról.” A lap négy leveléből éppen három jutott a Bánffyról való megemlékezésre, a következő szám is ezzel van tele. De bármennyire is igyekeztem az elhunyt nagyságát a leírásból kivenni, azt képtelen vagyok reprodukálni, mivel szóáradatnál nincs egyéb. A történet e férfit nagyságáról mit sem hagyott fenn és így én sem tudom őt jellemezni. Mindemellett népszerű férfit lehetett kortársai előtt, mert máskülönben annyit a lap nem foglalkozott volna emlékével. Mindjárt a bekezdés ily dagályos szavakkal kezdődik: „Nagy csapás a nemzeti élet jelen szakában, mely a dicső férfiakban nem oly igen gazdag, egy Bánffy Lászlót veszteni. Ő ugyan Erdély s a Magyarhon történetébe vitte fel nevét, mint két ország törvényhozói szónoka; de ha szerénysége nem volt volna legfőbb erénye, minden többi erényt csak mint bájfátyolon hagyá magán átszillogni, sokkal vakítóbb s kiáltóbb fényben fog ott állani s most talán zajjal telnék meg félvilág”. Ily modorban folynak a frázisos leírások. Különben Krasznának volt követe s Pozsonyban halt s temették el. Január 20-án halt el, jelen voltak akkor több követtársai, mint Deák, Klauzál is. Az alsóházban

Beöthy Lajos jelzé halálát, Deák meg azon indítványt tevő, hogy a végtisztelet adására a felsőház tagjai is hívassanak meg. A nagyszerű temetés részletesen van adva a lapban, valamint a Palóczy gyászbeszéde is szószerint közölve, de a virágos nyelvezetből, épp mint a többi leírásból, nem lehet a Bánffy nagyságát kivenni. Megtudjuk a leírásokból azt is, hogy a követeknek a nejeik nem tarták meg a szokásos bálokat; a következő számban meg: „Levél-töredék Kolozsvárról” czimmal, mint Bánffy László dicsőítéséről olvasunk, a Kölcsény halála veszteségével (!) van párhuzamba téve és a semmit mondó dagályos leírásból megtudjuk, hogy Kolozsvárról mint zokognak a Bánffy halála felett. A kortársak előtt nagy-nak látszó Bánffyról — akiről a mai nemzedék mit sem tud — két költemény is van adva. Az egyikben ily szavak is előfordulnak:

Igen, oh Hon!
Bánffy fény volt.
Csillagid közt
Ő világolt. stb.

Köváry László uti rajzokat adott „Tájképek” czimmal. Bárá Vécsey Miklós terjedelmes, de tanulmányos dolgozatot adott be: „Duna-tiszai hajókázható nagy csatornáról”. Méhes Sámuel folytatá az „Erdélyi könyvsajtók munkálatai ismertetése” című dolgozatát. Igen érdekes azon leírás, mit Kovács István több számon át adott ily czimmal: „Vándorlások Kolozsvár várfalai körül”. Majdnem az egész évfolyamán át jött „Erdély ismertetése” — Vándor név aláírással. Kemény József gróf meg „Honi régi kéziratokat tárgyzó levelek”-et közölt. Kovács István kedves tárgyáról a „Székelyekről” írt, felvetve azon kérdést: igaz-e, hogy a székelyek Tatár kunjaitól származtak; Erdélyben a 12-ik században telepedett meg, s 13-ik század első negyedében még nem ismerte a keresztény vallást? . . . Több mindenféle tárgyú közleményen kívül szakszerű könyvismertetések is jelentek meg. De élénk rovatot képeztek az elbeszélések és költemények is.

Krizbay Miklóstól néprege jelent meg „Lelkek útja” czimmal; valódiilag Neele H. írta s Krizbay lefordítá. B. Emilia „Tárcza” czimmal adott egy zsidó korrajzot; francziából fordítá, írta Foa Eugenia. A nagy székely népköltő Kriza János (későbbi unitárius püspök) nevével először ez évfolyamban találkozunk, rövid motto-kat írva; mindeniket szó szerint adom.

„Kölcsey a népszónok“.

Hamvad a honfi kebel, szemelm a búkönye meghült,
S melly ihletve magyart véd vala, porlik a kar.
Kölcsey halva, de él most is keblében a mély bú,
S a könnyű, melly szemedén oh haza, vérzik, övé.

„Ifju szakállasink“.

A magyar ifju szakállat ereszt ma ; szakállas elődi
Nagyra verő szivét hozd neki vissza szakáll !

„A mai hős nevek“.

Érzi korunk, mit szül, nem erős : nagy névre keresztel ;
S ómagyaros névben élnek a bátor apák.

Medgyes Lajos elbeszélést adott : „A bus fölirat“ czimmal ; nem volt azonban eredeti dolgozat, hanem Saphir után németből fordította. Malom Lujza nagy fantáziával irt a „Szerelemtől“. Koronka József meg a „történet országa“ czimmal, álomlátásait adja elő képletekben. Erdődi János a „sziv örvényei“ czimmal eredeti novellát irt. „A részeges halála“ elbeszélést ki irta, az alája irt jegyből nem lehet kivenni, de az élénk elbeszélés nem eredei dolgozat, hanem Boz (Dickens Károly) után készült. Medgyes Lajos költőiesen írja le azon benyomást, amit a Nagy-Teremi községben érzett, a „Sükösd György szobránál“. Ismerteti a roskadozó szobrot s feliratait. Sükösd gazdag unitárius hitű volt, 1632-ben halt el ; teteme a templomban nyugodott, amelyet ő építtetett, később azonban a reformátusoké lett, az unitáriusoktól sok templom elvételével a vallásuk üldöztetésekor. Benne az egész család elenyészett, özvegyét bethleni Bethlen János vette el, aki Erdély korlátnoká is volt, s a Nagy-Enyedi ref. főiskolát helyreállítá, s az Udvarhelyinek meg alapvetője volt, s ki Erdély történetét leírta 1629-től — 1673-ig. E házasság következtében öröklé Bethlen János fejedelmi kegyből N. Terremi, s még több faluját is Sükösd Györgynek, melyek jelenben is a Bethlen család tulajdonai közé tartoznak. — Tompa Imre legenda félét adott ki : „Az első évfordulat“ czimmal ; Mösértől való a dolgozat. Jakab Eleknek — a későbbi nagy történésznek — saját nevével kiadott első dolgozata ily czimmal jelent meg : „Egy kép mutatóványkori történet“. Nem eredeti, hanem Meiszner után van fel-dolgozva. Egy hercegség N. N. nevű fejedelmi lakásban kép-

mutatvány volt; — Richard nevű jócsaládból származó ifju lelkesen szemlél egy szép fiatal leányképet, s midőn könnyezve attól elfordul, hát háta megett állott azon szép leány, kinek arcképe felgyulasztá szívében a szerelmet. Itt kezdődik a mese. Megismerkedik a lánynyal s végre összekelés lesz. Nagy Ajtai Kovács István ily czimmel adott közleményt: „Ádám János és 1606-beli siralmas éneke”. Ádám Kolozsvárott született a 16-ik században; — Külföldi tanulmánya után haza tért, majd városi tanácsos lett, kit nemcsak a városiak, hanem fejedelmek is megkülönböztettek. Költői tehetséggel is megvolt áldva, amit a családl jegyzőkönyvbe irt bele s amit nagy terjedelemben közöl Kovács István . . . Novellát adott „Vér bosszu” czimmel Medgyes Lajos. Nagyon élénk kis elbeszélés „A követválasztás egy kis városban”: Boz Dickens angol regényíró egyik elbeszélése van áttűtetve. Zeykfalvi idősb Zeyk János életíratot adott — „Herepei Ádámról”; jeles hitszónok volt, 1756-ban született. „Egy tőkepénzes végrendelése” tréfa elbeszélést adott Medgyes Lajos, de nem eredeti dolgozat, hanem németből fordította. Ezenkívül még vannak elbeszélések idegen íróktól átvéve.

Verseket irtak: Ormy Béla, Tyburczvári név alatt több vers jelent meg, Kőváry Józsa, Medgyes Lajos, Szólga Miklós, gróf Wass Ádám. „Az elhagyatott” czimmel az alanti verset irta Wass Ádám gróf.

Agg búkkók árnyalban
Van egy kis völgy lak;
A lakban ifju szív
Szerelmi lángzanak.

Tavaszi virággal
Diszelg körül a völgy;
Ezerte bájolóbb
Ki benne él — a hölgy.

Kihez karolta őt
Szerelmek istene:
Barátja, férje lón,
S szívének mindene.

A boldog ifjúé
A völgynek angyala;
A boldog ifjuhoz
Az ég mi jó vala!

De engem eltlport
 A sors — a mostoha —
 Virul-e még napom?
 Nem — oh — soha, soha!

A fentemlítettéken kívül, mások verset nem irtak a lapba. A legtöbb Tyburczváritól jelent meg. Kőváry Józsa a 40-es években Erdély egyik kedvelt írója volt, de mert a mai nemzedék e férfiu szellemi termékeiről mit sem tud, egyik költeményét egész terjedelmében adom. A czime ez volt; „Szabadság“

Hozzád szakadt e szent sóhaj,
 Szabadság anygala,
 Klért, e kis nemzet közül,
 Annyi apánk hala.

Ó szállj alá, te égi lény,
 Rég várnak bérceznk.†
 Örömköny lesz az áldozat!
 Megáldnak érzetink.

Lebbentsd fel arczod fátyolát,
 Hagyd látni szent valód,
 Nyujtsad ki hívón, édesen,
 Utmutató karod.

Mert küzd e nép, az ősi faj,
 Imád ősmertelen.
 Bár czéltalan megy utain,
 Tévedve szüntelen.

Felkölt, hogy érdemelne meg,
 Küzdelme szült csodát!
 S szépen hogy ei nem érhetett,
 Erőszakosra vált.

Isteni volt ez arcz pedig,
 Midőn megösmérem.
 Szelliden meghajolva szólt,
 A tiszta ajk fölém.

— Nyugodj e berkek árnyaln,
 Áldozz, de zajtalan!
 Pártvért ne hozz, a párt ölén,
 Az átok magva van.

És más után, vakul, ha jársz,
 Lakom be nem fogad.
 Ki önnörőre juthatott,
 Csak az való szabad.

Medgyes Lajos egyes költeményei jelenben is olvasottak és így elég ha csak az alábbi néhány soros versét mutatom be, a költői tehetség megnyilvánulása szembeötlő.

„Kazinczyhoz“.

Mint Isten kezdetben a durva agyagba lehelte
Lelkét s úgy állott a remek ember elő :
Így öntél lelket te nagy Isteni férfi a nyelvbe,
S az nemesen zeng most a magyar ajkairul.

Mielőtt ez évtől elbucsuznánk, felemlitem: „A kolozsvári színházról“ adott irányadó cikk azon részét, ahol a közönség van bemutatva. Humorral van írva, de most is élvezhető leírás. A színházi személyzet bemutatása után, felemlitődik Kilényi Dávid igazgató is, aki ugyan ritkán játszott, de „rendben tartja játszót“. Azután a közönségre tér át a leírás, az erre vonatkozó rész így hangzik: „Mi már a kolozsvári színházi nagy magyar közönséget illeti, az még igen is nagyon hasonlít egy régi nagy magyar hegyhez, a Himalájához. Ott sok növény tenyészhet a kolozsvári kicsi kifli penésztől a lybanusi nagy czedrusig. Sok állat élhet egytől másig. E hegy csucsaín a *karzat* rostélyzata közt lövik el a művész király koronázási százegyvet. Ott dörgenek el a fenyegetődő villám viszhangjai. A fölmelegült hegytömeg ott alakul vulkánokká, onnan önti el a földszintet özönlő verslávával. Ah és óh, ott a lég is változó! A *felső- és alsó-páholy*, mint árara, ugy tartalmára nézve is igen egyforma. Itt már az erkölcsi és értelmi műveltség otthonibb, az ítélet helyesb, gyakran önerejű és állásu, nem rábeszél. A mű, művész és művészet iránti nyilatkozás szerényebb, illedelmesb. A *közép sorpáholy*, a jelenkor jelesb hangzásait, művészeit, Európa legszebb színházaiában látta versenyezni, működni. Ennek a művészet házi eleme, azt gyakorolja. A *földszint* egy kivonat az előbbiekből; sőt leginkább Erdély; polgár és katona, tudós és tudatlan, agg és ifjoncz, szép és rut köztársaságilag elegyülnek ott el. A születés fátyolát senki sem lebegtetheti. A tanár könyve s a kalmár rófe egyranguak. A pipe-rőcz gőzöse csendesb, vitorlái összébb huzvák. A szeműveg gyöngye fő, mint gyöngye szem jele lehet egyformán. Kár, hogy a vérmérséklete szint oly izgékony ennek is, mint a más polusnak a karzatnak. Mint vas a mágnesről, úgy rázkodtatják, forgatják az indulatok a kedély hullámzatain e két végpontot. Földszint

és karzat, mindig zörgő két kereke azon győzedelmi szekérnek, melyen a szegény működő művész oly könnyen nyakát szegheti. A földszint alakult meleg ködök fagyfaló dérként hervasztják a karzat virágait. A karzat villámai szebbekké növesztik, izletesbökké érlelik a földszin gyümölcseit. *Vagynak színházi kétélűek is.* Ők most a karzaton, majd földszint éldelik a művészet örömeit. A lázas képzetek tulcsapongó dűhei nem is korlátozhatók. Ezek éljen, taps, fűtty s több eféle színházi Hirnökök telegraph-jain mindigi közlekedésben tartják az egészt. Aztán a karzat egyik magtára a földszinnek. Annak értebb gyümölcsei önkint alá hullanak ide. De a földszin nem Bethesda tava, nem is Prieznicz féle zuhany, nem gyógyít rögtön. Idő kell hát némelly főnek, míg abból egy nagy rész, az értebb ész lombikán kigőzölög és aetheri szárnyain vissza szállong eredeti honába, föl, föl! oda a Galériába“!! A humoros tollal irt csevegés alá: V. János név volt téve.

Az 1841-ik év lap száma, Brassai Sámuelnek több számra terjedő dolgozatával kezdődik. „Soristan“ czimmal ismerteti Syriat. Syria, Egyiptom s Kisázsia partvidéki térképét is közlé később a lap. Bolgár névvel szakszerű dolgozatot találunk ezen czimmal: „Néhány szó Kolozsvárt illetőleg“. A felszólalás veleje az, hogy Kolozsvár a régi constitutiójával ma már meg nem elégedhetik, mivel azon constitutioban a személyt illetőleg nincs megállapítva, ki Kolozsvárnak polgára: minden ház vagy telek birtokos egyén-e? minden megkülömböztetés nélkül, vagy ahhoz erkölcsi jellem is kívántatik, meghatározandó birtokmenyiségen kívül; czélszerű lenne a felszólaló szerint, a polgár eszméje kifejtését törvénnel állítani meg, úgy azt is, hogy ilyen polgár mint minémű jótéteményben részesül, a mit nem birhat egy nem polgár. Így osztályozva Kolozsvár lakóit polgárok és nem polgárookra, az író szerint kikellene jelölni a polgárrá lehetés kívánatait, s miután ez mint személyt illető törvény megállittatott, azután jönnének a magán jogot illetők, hol azonban tisztán kikellene fejezni, hogy Kolozsvárt minden polgár vagy nem polgár, ha ház, vagy telekbirtokos, minden különbség nélkül, személy, vagyon és ebből folyó örökölés tekintetében, a város törvénye alatt van és az alól semmi ürügy alatt ki nem buvhatik; hogy úgy mind a törvény általános

hatásu legyen, mind a városon oly annyira meglenni kellett egyenjogúság biztosíttassék. A személyt, mint itteni cselekvés okozóját, általánosan, bármi czim, hatás vagy szin alá sorozható lenne is, minden itteni tettelre nézve, míg a városon, vagy határain van, Kolozsvár kiváltsága értelmében, a városi törvényhatalma alá kellene helyezni. Miután így a személyt és ezzel kapcsolatban lévő magánjogot illető törvényeket, talán az I. részben elhelyeztük, a II. részben elősoroltatnék a személy és vagyon bántalmi következésében keletkezheto ügyek folyamati rendszere; itt azonban az író véleménye az, hogy a perfolyam egyszerűsítettessék, rövidítettessék, ne pedig hosszítottassék, mint a mostani constitutioban van; vagy ha ehhez a törvényhozó testület nyulni nem kívánna, fogadtassék el a hazai perfolyamati rendszere. A szakszerű értekezlet veleje ez volt, az író szavait használva fel az összevont ismertetésben. . . . Kemény József gróf értekezett „Bethlen Gábor fejedelem nemzetségről”. Egy magát meg nem nevezni akaró, adatot közölt „Hunyadi Jánosról és hitveséről”. Kemény Zsigmond összevont közleményt ad „Izabella királyné és a Remete” czimű regényből. Gál János több számra terjedő szakszerű dolgozatot adott be „Óhajtasok” néven. Behatóan tárgyalja az új birtokszabályozást, mezei rendőrséget, szól a vizek szabályozásáról, kisajátításról, adósságokra szóbeli rövid perekről, váltó törvényről. Kemény József gróf tanulmányosan értekezik „Balikavára nevezetéről”. Érdekes feltűntetését látjuk annak, hogy „Kovács Miklós erdélyi kath. püspök” mily buzgóságot fejtett ki a haza közművelődése érdekében. Ékes felhívást találunk a Pesten felállítandó reform. főiskola ügyében. Rendkívüli terjedelmes és több számon át jövő külföldi utleírás van adva ily czimmel: „Töredékek egy magyar utazóné emlékkönyvéből”. Nagyajtai Kovács István az ő tudományos tollával, terjedelmes dolgozatot adott be e névvel: „Vándorlások Kolozsvárban és Kolozsmonostoron”. Előadja a k.-monostori apátság alapítását 1556-ig; szól a papí jószágok villágiakra átszállításáról, továbbá az apátsági jószágokból keletkezett kolozsmonostori uradalomról. Az apátság történetét adja folytatólag 1556-tól 1840-ig. Fejtegeti azon kérdést, hogy ki hatósága alá tartoztak hajdan a km. apátok? Szól az apátsági templomról, Calvariáról; elmondja nézeteit a középkorbeli kolostorokról; feltűntet historiai emlékezetességeket. Ismerteti Kovácsóczi István kancellarius és történetírót. . . . Incze Mihály több számra

terjedő ismertetést ad „Khináról”. Két levél terjedelemben van adva: „Méhes Sámuel alapítványa egy új közoktatási szék felállítására”. Az alapítólevél a reformátusok egyházi főtanácsában olvasgatott fel, tizezer pengő rhénes forint alapítványt tett; tudni kellett a chémiát, botanicát, algebrát, physika elemeit. Ez állásra Takács Jánost ajánlta. Pár év múlva a kolozsvári ref. főiskolában tanári széket Takács el is foglalta „Hádor” névvel terjedelmes nyelvészeti értekezést találunk: „Az erdélyi miként írás ügyében”. Basa Mihály ismerteti az „iskolák alapítását illető terv”-et, melyet Aranyosszék rendei által kirendelt bizottság elébe beadott az e tárgyban kinevezett egyik biztos. Györffy Lajos pap a „nevelésről” adott szakdolgozatot. Szász Károly meg az „iskolákról” értekezett több cikksorozatán át. Bármily magas nívón is áll a dolgozata, ma már jóformán figyelmet alig kelthető — hatvanöt év után; a nevelés, iskolai rendszer folyton változik, ami ezelőtt évtizedekkel célirányos volt, az most nem válik be. — Somogyi Antal az „Urbér” behozatalának a szükségét hangoztatja. Szentiváni Mihály az „Unioról” írt hosszabb cikksorozatát. A dolgozat tulajdonképeni célja az volt, hogy fölvilágosítsa azon tábor, amely az uniót csomó feltétellel akarja és így jóformán az létre sem jöhetne. A mély tanulmánynyal írt dolgozatban a következő kifogásokra felelt: 1. Erdély elveszteni az egyesülés által nemzeti függetlenségét. 2. A székely és szász nemzet nem akarván az uniót, az egységi hitnél fogva kivihetetlen. 3. Magyarországnak két táblája van. 4. A magyarországi megyei rendszer. 5. Az ötödik ellenvetés a vallási szép törvények s szabadság: — különösen, hogy Magyarországon az unitárius vallás, Erdélyben a görög nem egyesült hitű vallások nem bevettek. 6. E pont alatti ellenvetés, hogy a mágnásság megszűnnék akkor Erdélyben, csak pusztá czim lenne, s a bajjal kivívott 1791. t. cikket ismét elveszteniök. 7. Erdély sarkalatos és diplomás tiszteit szabadon választja, ellenben Magyarország nem. 8. Erdély elveszteni a probatai és compilatai szép törvényeit. 9. Magyarországon az 1715-beli törvénycikk nyomán hűtlenség esetében gyanura is elfogható a nemes ember, Erdélyben pedig nem. 10. Terhes lenne az erdélyieknek Pestre menni perlekedni, kivált a székelyeknek. 11. Erdélynek magánjoga tökéletesebb, perfolami rendszere, főképp az adósságok felvételében rövidebb. sab. 12. A só ára Magyarországon nagyobb mint Erdélyben. 13. Az ügyvédek féltik, hogy diplomájuk hasznavehe-

tellenné lesz. Az unio melletti felszólalásokat elég bőven ecsegettem a munka első kötetében és így elhagyom Szentiváninak az erre vonatkozó fejtegetéseit, csak az unio elleni kifogásokat részleteztem, hogy lássa a mai nemzedék: mik voltak az unio elleni kifogásaik a magyar-székelység zömének, amit magáévá tett a konzervatív párt is. Ez időben még a magyarság zöme nem lelkesült az unioért. Szentiváni a fenti kifogásokra fényesen megfelelt a terjedelmes dolgozatában. Szentkirályi Zsigmond több számra terjedő iránycikket adott e néven: „Főbb óhajtások országgyűléseinktől”. Brassai két számon átvővő felszólalásban bonczolgatja a következő tárgyat: „Néhány szó az unitáriusok korondi 1841-iki synodusáról”. Véleményét mondja el az iskolai határozatokról. Behatóan szól a kolozsvári unitárius főiskola eredetéről s innen folyó szerkezetéről; nyilatkozatának a főszövege, a latin nyelv mikénti tanítására van fektetve, elítélve a még mindig érvényben levő latin nyelven való tanítást; majd által megy az iskolai mikénti nevelés fejtegetésére . . . Kovács Lajos „az erdélyi reformokról” cikkeznek hosszasan, főszöveget helyezve az urbéri kérdések szellőztetésére. Dolgozata négy számon át jött és ez volt az első hírlapi dolgozata Kovácsnak, hogy később annál buzgóbban folytassa. Daczára hosszú dolgozatának, az urbéri kérdést még sem fejté ki, hanem azt rábizta Somogyi Antal barátjára, kijelenté, miszerint osztja barátja urbéri javaslatait és így átengedi a szót neki. Ezen záró nyilatkozata után Somogyi veszi át a szót a lapban, akinek kéziratát Kovács olvasva és „Urbéri javallat” címmel terjedelmes javaslatot tesz az urbér mikénti megoldására nézve. Szól javaslatában a jobbágyok személyes és vagyoni bátorságáról; az urbéri perekről, a perelhetésről; az urbériség összeírásáról és osztályozásáról; a jobbágytelki állományról; azokról mik a jobbágyokat telki állományaikon fölül illetik; a jobbágy telkek s irtások adása s vevéséről és a telekállomány részeinek elzálogosításáról és cseréléséről; azon adózások és szolgáltatásokról, melyekkel a jobbágyok földesuraiknak tartoznak; a jobbágyok elmozdításáról s a telek elhagyásáról; az urbéri szerződésekről; a határ szabályozásáról; az általános megváltásról. Az itt jelzett kérdésekhez nagy avatottsággal szól hozzá Somogyi és akkori időben szolgálatot tett az ily kérdés tanulmányozására; ma azonban ez már túlhaladott kérdés. Zeyk József követve a Szentiváni példáját: „Az Unioról” indított meg cikksorozatot, hangot

adva az egyesülés iránti óhajának. Szentiváni Mihály több számra terjedő dolgozatot adott ezen néven: „Széttekintés perfolyamunk mezején s jelesen a folyamodás ügyvédi meghívásról“. Ezen szakszerű dolgozat eléggé feltűnteti a Szentiváni nagy készültségét. Kemény Zsigmond két cikket adott ily címmel: „Néhány szó Szatmármegyéről a maga idejében“. Szatmármegye utolsó gyűléséről mondja el észrevételeit.

Több mindenféle apró dolgozat van még a lapban, valamint elkezdődött az új lappal is a vita, a Szilágyi által szerkesztett „Mult és Jelen“-nel. Szilágyi programját támadta meg Méhes, hogy amit Szilágyi célul tűzött ki, az nem új program a hírlapirodalomban, miként ő állítja, mert a Híradó és Nemzeti társalkodónál az már évekkel azelőtt meghonosodott; hosszú sorozatát adja bizonyításként a lapban jött közleményeknek. . . . A könyv ismeretesen kívül közgazdasági dolgozatok is jöttek a lapban.

A szépirodalmi közleményekben annyi változás történt, hogy ez évben versek nem adtak. Ezen rovatot azonban jobbra mint fordítással tölték be, már a legelső is az volt: „A Makrobíta“ című. Francziából fordítódott, Makrobíta annyit tesz, mint száz éves, vagy azon is feljúl való. „Horodenski Konstantin“ meg kozák rege volt, Kriza János fordítá németből, mindkettő terjedelmes volt. „Marseille ostroma“ is idegen, Dumas Sándor írta, fordította B. Emilia. „Napoleonról“ adott közlemény sem eredeti, Hugó írta, fordítá xxx. (Méhes S.). A nagy történet adatgyűjtő Nagy Ajtai Kovács István: „Nyílt levél Kőváry Lászlóhoz“ címmel heveskedik a Kőváry fölhívásán, amit a „Székely honról“ kladandó munkája érdekében adott. A nagy készültséggel bíró Kovácshoz nem illő hangon teszi gunytárgyává a Kőváry fölhívását. Beleköt a fölhívás azon passzusába, hogy a székelyföld ismerellen, majd meg a természeti kincsei parlagon hevernek! Bizonyítgatja Kovács, hogy Székelyföld legfeljebb Kőváry előtt ismeretlen, gunyolódik, hogy majd a Kőváry munkája után nem lesz parlagon heverve semmi. Az izetlen támadás csak újból is bizonyítja, hogy azon időben doronggal támadtak a munkálni szeretőkre és bizonyítja a Kovács István határtalan gőgjét, mennyire el volt telve önönmagával, hogy másról oly lenézőleg nyilatkozott. A végén fenyegetőleg tudtul adja, hogy majd elbánik a megjelenő munkával. Tehát a munka még meg sem jelent, s

már előre értéknélkülinek mondja. És éppen Kovács tevő ezt, aki maga is fáradhatlan munkás író volt, de már mást görbe szemmel nézett, ha hasonló tevékenységet fejtett ki, s Kőváryra különösen féltékeny volt, látva annak határtalan munkásságát s ami fő, még a történeti téren is kezdett életjelt adni magáról Kőváry. Holott Erdélyre az ily munkás férfiú szolgálata haszonnal járt a magyar kultúrára, s a Kovács támadásai mitsem vontak le a Kőváry érdemeiből. Meg aztán sajnos igaza volt Kővárynak abban, hogy a Székelyföldet nem ismerték még akkor sem a maga egészében és csak a jelenben kezdett ismertté lenni; ezen országrész természeti kincsei pedig bizony fájdalom még napjainkban is paragon hevernek. Felesleges volt tehát a Kovács felindulása. „A cserkesz leány” czimmal orosz novellát adott ki Kriza János. „Hiuság és szerelem” czimmal eredeti elbeszélést írt Veress József. „A klárisgyöngy” dán rege. Taraczkí névvel sűrűn jelentek meg apró közlemények, de valamint egyéb dolgozatai fordítottak voltak, azonképpen az „Ismeretlen” című elbeszélése sem eredeti, Bulwertől fordítá. Érdekes a „Cora” nevű elbeszélés, Sand George után. Fogarasilól ártatlan dolgozat jött ily czimmal: „Csenkesz Gáspár házi élete”. Taraczkáltól „Blanca esése” hasonlóan fordított spanyol nép rege. Ennyiből állottak a nagyobb irodalmi közlemények.

Az 1844-ik évben elbeszéléseket írtak: Mártonffy Ignác. A homorodi fürdőzők köréből vette a tárgyat: „Szív-érdek és közbizalom” czimmal; érdeme az írónak, hogy beszélye eredeti s nem utánzott volt. Dózsa Dánieltől hasonlóan hosszabb eredeti beszély jeleni meg: „Corpus Delicti” néven; erős szentimentális tollal írt beszély, a szív hurjait igyekszik Dózsa rezgésbe hozni; egy férfi adja, napló alakjában, elő szenvedéseit, amiken átment szív dolgában, beleszöve kis elbeszélését. Mártonffy Ignácztól ugyancsak van hosszabb eredeti elbeszélés: „Bosszu hatalma” czimmal; szomorú történet ez is, mint a Dózsaé, úgy látszik, hogy a beszélyírók versenyeztek abban, miszerint mentől sötétebb színezettel adják — a máskülönben nagyon szűk határok közt mozgó — tárgyaikat elő. Benedek József meg „Nőbecsület” czimmal adott be eredeti beszélyt. Dózsa Dánieltől hosszabb eredeti beszélyt találunk „Milla” névvel; a szenvedé-

lyek festésében Dózsa mester, itt is hű marad magához, a beszély vége azonban mégis jól végződik, mivel Milla ahhoz megy nőül, akivel szeretnék egymást, de Milla talán még nagyobb hévvel csüngött imádóján. „Álmos emléke” címmel adott Dózsa Dániel hosszabb költöies leírást, a honfoglalást megelőző vezérről; Álmos halálát Etelközbe teszi, érvelve azzal, hogyha Álmos még élt volna, nem volt mért Etelközben Árpádot vezérnek választani. Gyarmati Samu magyar regénytárgyu vázlatot adott: „Hölgyrabló” címmel. Ezenkívül még fordított elbeszélések is voltak és olyanok, mik alá nem volt az egész név kitéve. Kenyérvízy Lajos közöl egy rövid kis emlékiratot: „Kenyérvízy Annától” ily címmel: „Legrenoj Páli”. A közlő ily jegyzetet irt a végire: „E nő nincs többé, Kenyérvízy Annát az aszkór megöle, — több emlékiratát is közölhetem, ha kedvesek lennének a szerkesztőnek”. A szerkesztő utána ezt írta: elvárjuk! . . . A fenti kis emlékiratban leván írva, hogy Előpatakon szomszédja volt Legrenoj Páli, ecseteli szellemességét és betegsége folytáni szenvedését, míg attól a halál váltá meg. Kenyérvízy Anna sorai végén így kiált fel: „Tul a siron ismét meglátjuk egymást”! Jóslata hamar beteljesült, emlékirata megkapó szépen van írva. Urházytól szaggatott elbeszélések vannak adva: „Katonai emlékezések” címmel.

Mindenféle tárgyról voltak ezenkívül még közlemények, mik közül a nagyobbak voltak: a „Társalkodási nyelv” — Ajtay Lászlótól; a társalgási szabályok vannak fölállítva, hogy mit nem illik tenni, — a dolgozat azonban nem eredeti, németből volt áttéve. Magyar színvonalon álló fölhevást találunk a deési közönséghez: „Kisdodovóda fölállításá ügyében”. A deési reform. egyházi tanácsnak e tárgyban kiküldött választmányától. Fogarasi hosszasan ismertette: „A börtön rendszert a szabad indusoknál”. Mentovich Ferenc „Naplótöredékek”-et közölt külföldi utjából. Guizot híres franczia államférfiuról beható tanulmány van adva egy német lapból való fordítással. Érdekes — de hasonlóan fordított — tanulmány van adva terjedelmes alakban: „Svédhon és királya Bernadotté”-ról. A buzgó Dózsa Dániel értekezést irt: „Levelek” címmel több fejezetekben különböző tárgyakról. Szólt az elv türelemről, közvéleményről, az életmódról, különösen szép, midőn Erdély történetét tárgyalja s bebizonyítja, hogy akkor volt boldog ez országrész, midőn egy volt az anyaországgal. Ezen részletnél így végzi értekezését: „Én azért midőn látom, hogy már Magyarhon a nemzetek előtt kezd tekintélyt vivni ki, míg Erdélyről a Király-

hágon tul alig tud néhány lélek valamit, s mind anyagi, mind szellemi jóllétére még egy falás reményt sem nyujtanak neki jelen állásában sem föld sem ég; óhajtom, hogy magyarhoni testvéreimmel egy házban lakjam, de még ennél is közelebb: egy bórben! Igen, mert Erdély Magyarhonnal eredetileg nem is testvér, hanem kettészakadt egy test, s két tagban sinlő egy lélek, melynek egyesülnie kell vagy elrothadni, főként a levágott tagnak, mert a nagyobb test még klépülhet egykor vagy lábvesztést: de a szegény lehullt tagnak pusztulnia kell előbb-utóbb; így történetünkéből, így jogainkból, így a természetből láthatjuk, hogy egyesülnünk kell, ha korunknak boldogabb jövőt óhajtunk". — Dózsa még írt a házi szövetekről és adó körüli sérelmekről... „II. Izabella spanyol királynőről" van ismertetés adva. „Párisi életképekről" is terjedelmes ismertetés van adva. Etédi László meg „Pesti levelek"-et küldött a lapba. Van ily ismeretterjesztő dolgozat is: „Az Albánok Törökországban". Terjedelmes fordítás van adva: „O Connell Dániel"-ről. Keserű Ödön egy rovat alatt adott apró csevegéseket egyik s másik számban: „Kolozsvári labdacskok" czimmel. Egy néhány szemelvényt közlök, amely talán ma sem érdektelen. „Liszt és aradi király — liszt! Minap Z. olasz énekes Kolozsvárt időzván, egy helyt meglátta nagy betűkkel fölírva: Aradi király — liszt! — furioso megy be tehát a boltba s kérdezi: itt van-e Liszt? A kereskedő megmutatta jóféle lisztjét; mire Z. odahagyá a boltot". — „Az óvári ferencciek toronyóráját rohanónak nem lehet mondani: már esztenedeje, hogy nem üt". — „Mióta Q. fölfogadta, hogy több verset és beszélyt nem irand: azóta nagy szárazság uralkodik". — E. arszlán tülkon városunkba visszajött: másnap nála két rendőr nyilvánosan tisztelkedett". — E.-n Nikleby szerepét K. színész igen nagy taps közt játszotta: a karzaton számos jegy ingyen osztatott ki". — „N. orvos meghalt: a halottak száma kevesedik". — „L. rég a mérsékleti egylet tagja: a pálinka tőle két ölnyre érzik" . . . E. Gedő János több „Pesti levél"-t írt. Adva van: „Oconnel hiresebb vád — társai"-nak az életiratuk. Találunk hosszabb közleményt a híresb „Angol miniszterek"-ről, mint Sir Robert Peel-ről különösen részletesen. Barabás János szakszerű cikket ír ily czimmel: „Ugyan mire való az erdőszet". — Két számban (40—41. sz.) van adva hat levelen át a: „Hegedűs Sámuel életirata". A kimerítő életrajzot Hegedűs Lajos maros-

vásárhelyi ref. pap írta . . . Ma is beválható dolgozat van adva a : „Testgyakorlatokról“. Több számon át jövő ismertetés van adva ezzel a czimmel : „A pártok Angliában“. De érdekes ifju Véress József Torda város „aljegyzőjének a beszéde“ is, amit beiktatásakor tartott. Hosszu közlemény van adva ily czimmel : „Borrow spanyolhoni utazásából“. Ugyancsak közlemény van adva : „Haraszthy Ágoston éjszak-amerikai utazásából“. Ezenkívül még vannak kisebb vegyestartalmu közlemények és irodalmi értesítők, egyik s másik munka ismertetődik szakszerűen.

Költeményeket írtak ez évfolyamban : Urházy György, Ajtai Gyula, Dózsa Dániel, Medgyes Lajos, Sükei Károly, Gyárfás F. Legtöbbször zengeté a költői lantot Urházy György, nem kevesebb, mint tizenhat verset írt. A verselés minden nemét használta, írt népies modorban írt balladát : „A koporsó és kolostor“ a tárgya, terjedelmes költői beszély volt, — tréfás menetű költeményt is adott ki, milyen volt az „életemből“ című, kedélyesen írva le a pajtásaival való korhelykedését. Az egyik költeményét egészen közlöm, miután a nagy „Wesselényi Miklóshoz“ van intézve — december 6-ról kelezve. A költemény így hangzik :

Wesselényi Miklóshoz.

Szabadságért hol zászlót lengetett
A husz ezernek vérező hősi karja
S hol a dicsőket feledség takarja,
S csak éjj szél sír halmak felett:

Ott élsz, — s ez élet egy hon kincse lett,
Mit összetörni gyászldók viharja
Nem volt erős: mert Isten úgy akarja,
Hogy boldogíts egy árva nemzetet.

Ott lángol kebled tiszta szív — ere,
Te, jog és szabadság villám hódítója,
S a honfi bűnök rontó fegyvere!

Élj még sokáig, szellemed hogy óvja!
Hazám, kit balsors annyszor vere . . .
Oh élj, szabadság drága embere!

Dózsától négy vers jelent meg, ezek közül volt egy terjedelmes hős költemény a „Három székely vitéz“ czimmel . . . Ez évet nem zárhatom úgy le, hogy ne ismeressem Kőváry László dolgozatát bő kivonatban, amit az ifjon elhalt Szentiványiról írt;

— dolgozat czime ez volt: Szentiványi Mihály mint költő. „Egy kötet beszély jelent meg, melynek szerzője meghalt; s méltan elmondhatni róla, hogy kora halála úgy sújtá le, mint az erdők dalnokát az érzéketlen vadász, énekének legmagasabb reptében; sőt elmondhatni, hogy szobrász vala, ki évekig izzada a készülés durva (talán e szó alatt — titka kell érteni) után, s mikor remekét készítendő s fiatal dolgozataira a szellemet önthette volna: meghalt“! Majd egy máshelyen így folytatja Kőváry: „De mi nem a publicistáról, mi a költőről kezdünk szólni. A költőről, ki mint egy Dante elvesztve szerelmét, az elvesztett paradicsom után mindegyre sóhajtoz; a költőről, ki mint egy Lord Byron, elhagyá barátságtalan övét s a művészet földére zarándokolt. S miként a lord, még a fajult Don Juan körül sem feledheti magát, az emberek mián szenvedőt, magát, ki fenhangon vallá, hogy soha senkit el nem csábított; úgy Szentiványinál a felzajgó epe, mint keserű tenger víz terül el költészete mezején, melyen édes víz csak azért árad néhol el, hogy a keserű annál keserűbb legyen. S innen van, hogy költészetének jellemvonásai: meleg hazafiság, vastagvértű melancholia, epés humor, merész képzelet, természetes színezés, erőteljes nyelv. Mi leendett volna később belőle, azután válik vala el, ha kilávázta volna egyéniségét, mely most mint önmagától is hánykódó tenger elmossa az összhangzást, és habbal borítja el a keblemet művein. A természet neveltje volt inkább, mint a művészeté. Minthogy a művészet is inkább csak gyakorlás, ő is hát nagygyá lehetett volna, ha bár nem koszorus is. Így szólok, mert állandó hitem, hog a költészet csak a neki hivet koszoruzza meg. Bár nem genie, de bizonynyal talentum volt. Talentum, melyel a biblia szerint nyereségről nyereségre lehetne menni. Szerzőnk mint publicista külebb akarta az alkotmány szűk határait, mint költő megveté a classicitus aristocratiját, s a romantica népszerűségéhez simult. Valamint tul, ugy itt is nemzeti érzelem volt a lég, mely fátylájának lángot adott. Tanítványa ugyan az újabb iskolának, de nem volt követője hibáinak. Nem veti el ő a bibliát, nem szeplősíti meg az erkölcsöt, hogy számára hermaphrodit csodákat szüljön; nem oly dagályos, nem oly mysticus kitételeiben. Egyszerű, mert nem kell takargatni isten tagadását. Ő célra tört, s ez volt: szabadság a polgári életben, szabadság az irodalomban. Hogy csak ennyire közelíthet meg, nem csak az ő hibája. Jelleme szenvedéséből s szenvedése

jelleméből, mint viszonyos ok és okozat folya ki. Élete egy szakadatlan láncza a csalódásnak, szenvedésnek. Az epochal nevezetességű 34-ik hongyülés országos követségével, mint irnok, az udvarnál járt; s miután izlelé a nagyszerű hivatás örömeit, egy szűk ház zajába kellett vonulnia, hogy irhassa: mindenütt rossz, de legrosszabb otthon. Majd felekezete professorának választja és meg nem teheti; s ő mégis elveihez hű marad. Családköre a szűk otthont megkeseríti, vállára puskát vet, bejárja a hont oly készüllettel, milyenben magát, a Sobrinak véltet, egy beszélyében rajzoló. Haza tért, s irhalá: A meglátogatom az atyáknak vétkeit a fiakban, azon megjegyzéssel, hogy amily hű mása neki a setét ember, ép oly ellentéte a bakó, ki, vallomása szerint, mikor mint bíró később a halált egy elítélt fejére ajkán kiejtő, elsáppadt, s néhány napig minden fal visszhangozá a kimondott: halált. Publicistai pályára lépik, követ akar lenni, az aristocratia elbuktatja; nőülni akar, jegyet vált, s az eljegyzet tehetős hölgy szeszélyében visszaküldi jegygyűrűjét. Mindezek meghozzák a munkát, szenvedést, betegséget és halált. Majd más helyen így folytatja Kőváry: „Szerzőnknek, mint Zalánjának mély érzelmű kebel adatott. De ez érzelem-mélység nem dagályban, nem siránkozásban töre fel. Mint magyar kebel bánata, kimenydörgé magát. Beszélyei nem azon gyárban szövődnek, melynek hősei dróton sebesebben és hűtlebbül futkosnak, mint valami marionette-komédia bábjai, s melynek kifejezései oly körmönfontak, mint valami tudákos deák szépetevési levele. Inkább olvasatni, mint bámultatni, volt korszerű czélja. Kenyere szívünknek a költemény, a koldustól a királyig minden táplálkozik vele, bár is ha egyik fekete, a más fejr, más burgonya kenyérrel, s Szentiványi (ritkán akadtam úgy nevére, amit állandóan egyformán irjanak, innét a nevek nem egyforma megnevezése általam is; sőt még maga az illető névtulajdonos is akárhányszor másként ír a nevét le) a szívnek e kenyerébe nem lopott tímsót, hogy feldugadjon. S minél inkább kezdi elborítani irodalmunk mezejét az ábrándozás, érzelgés, dagály, visio, kétely, vallás és erkölcstelenség gyoma: ő annál tisztelendőbb. S mindezt mi jutalma volt? Dumasnak nyolcz érdemkereszt függ mellén, a magyar költőnek is vannak keresztjei, de sulyosabbak az aranyból és azok vállára s lelkére nehezülnek. S mert nincs koszoruja a költőnek, van és lesz, hogy a szónoklat pusztában hangzik. Miért hat országgyűléseinken Kemény Dénes, Pálfi János: azért, mert

költészet melegíti keblöket. És mégis neki is volt jutalma sirja felett, a felgomolygó fáklaláng árnyában egy férfi állt a fájdalom setét képeivel, míg a hantok alatt felnyögdele koporsója, egy komor férfi, kinek arczán őszbe vegyült hosszú szakált lengete a hideg szél. S ha ő e hazától tisztelt férfi bánatját láthatta volna, tán nyugodtan alunnék sirjában. Oh ez bőven elég volt: keveseknek jut a szerencse, mi egy L. Byronnak, hogy utána egy Görögország 21 napig gyászoljan. Bár Szentiványi költőisége messze marad az ideáltól, mit magamnak egy költőről alkothatok; még sem bánom, hogy róla ily méltánylólag szólottam. Sőt az emberiséget is sajnálom puhaságában, mikor eszembe jut, hogy egy Homert, egy Shakespearét annyi időn senki felül szárnyalni nem tudott. Fáj nekem, hogy azon 800—900 millió ember közül, kik egyszerre szívják e föld levegőjét: alig marad egy a hallhatatlanságnak. Valóban oly puja teremtés az ember, hogy egy Szentiványi kora elhunytát sajnálnunk kell. Munkáiból begyülemdő összegből egy fejkövel akarják megjegyezni sirját barátjai. Én hogy arcképet megtarthassuk, gypsszel siettem leönttetetni a holttestet, mielőtt kihűlt volna s most bírjuk képét s hogy sirköve is legyen, keblem legédesebb vágya". Eddig tart a Kőváry dolgozata, meleg soraiból ki ri a Szentiványi iránti szeretet, barátság és tehetségének a becsülése. Tagadhatlan, hogy a Kőváry sorait nagyban befolyásolta a baráti érzelem és e folytán klissé tulszinezte irodalmi érdemeit, — de ha Szentiványi oszlopos férfira nem is volt Erdélynek, az azonban kétségtelen, hogy az irodalom terén igyekezett megállani a helyét. Én azonban e férfiúnak a publiczistai tollát kedvelem kizárólag, tanult cikkeket irt ugyan — mint ahogyan e korban szokás volt, — de nem volt száraz, bizonyos könnyedség ömlött cikkein át, amely az olvasót mintegy magával vitte s nem fárasztá az elmét. Megvagyok győződve, hogy ha Szentiványi hosszabb kort ér el, Magyarország legelső publiczistává nőtte volna ki magát, akire büszkén hivatkoznék mindég a magyar hirlapirodalom. Így is az ő cikkei élvezhetőbbek, mint kortársaié Erdélyben.

A „Nemzeti Társalkodó“ azon évszámait, amik a főlap (Erdélyi Hiradó) keretébe voltak beosztva, mind ismertettem és így itt újból nem tértem rá. Ezért vannak a 40-es évekből több évfolyamok itt kihagyva. Nagy írói gárda dolgozott e lapban, de mert a dolgozatok túlzóme kis beszélyekből állottak, a beltar-

talmuk ismertetésére nem terjeszkedhettem ki, sőt a leg-
többjének még a címét sem említém. Azon időben kétség-
telenül befolytak a lap élénkítésére, de ma már ez az olva-
sót nem érdekli s annyi beszélyke ismertetése felesleges munka
lett volna.

NYOLCZADIK RÉSZ.

Vasárnapi Ujság.

(1834—1847.)

Ezen lapot az uri kaszinó néhány tagja alapította Bölöni Farkas Sándor javaslatára, melynek céljául tűzte ki azt, hogy az alsóbb nemesség és nép körében terjessze a közismereteket. Az ő terve szerint négy évre alapíttatnék meg egyelőre, nyomtatnék ezer példányban, amihez kellene kétezer forint évenként; egy példány ára volna egy forint, s így a fenntartásra egyesülő tagoknak ezer forintot kellene évenként összeadni. Az első felhívásra 826 frt. gyűlt s ekkor megindítása elhatároztatván, 1834. jan. 27-én Brassai Sámuel választották meg szerkesztőnek egy kilencz tagu felügyelő bizottsággal. A Vasárnapi Ujság, az első magyar ismeretterjesztő lap, az Erdélyi Hiradónak volt a melléklapja. Programja egy eddig sohasem hallott cél, a szegényebb sorsu és kevésbé művelt népnek művelését tűzte ki, melyet a természet historiából, földrajzból, kiváltképen pedig a mezőgazdaságból a nép felfogásához alkalmazott oly ismeretek közlése által kívánt elérni, melyek az alacsonyabb sorsu s főleg földmives embereknek szükségesek és hasznosak. Közbe-közbe a legujabb politikai eseményeket is belevegyítve, A kir. főkörmányszék az üdvösnek talált szándékot helyesnek találva, az engedélyt megadta oly módon, hogy az hetenként egyszer jelenjék meg egy 4-edrét iven, a szerkesztő az 1812. évi könyvvizsgálati szabályzatot szemelőtt tartsa, vizsgálókul Sebes Antal kir. főkorm. tanácsos, Malom Zsigmond és Lészai Lajos titkárok neveztettek ki, a szerkesztő köteles volt a kormány hirdetéseit díjtalanul kinyomtatni, a kincstári díj 14 krajczárban, az előfizetés egész évre 1 frt. 20 kr.-ban állapított

meg, a lapot a vizsgálóknak előre be kellett mutatni, s egy példányt az erd. udv. korlátnokséghez felküldeni. Ez engedély az udv. kancelláriának is feljelentetelt. . . . Mielőtt ez a kérdésben határozott volna, tudósítástételt rendelt az iránt, mily alapon nyugszik a kir. főkormánysszéknek ily engedélyeknek felsőbb helybenhagyás előtt megadási joga? Mire 1834. decz. 30. azon felvilágosító jelentést tette, hogy a kir. főkorm. levéltárban nincs oly rendelet, mely jogot adna arra, de a kormánysszék e jognak mindig gyakorlatában volt. A legelső erdélyi lapot — a „Siebenbürger Bothe“-t — illetőleg nincs nyoma a levéltárban, hogy az engedélyt a felség adta volna, de az azután Pethe által alapítottat a kir. főkormánysszék engedélyezte, anélkül, hogy az erd. udv. kancz. az ellen észrevételt tett volna, sőt egy 1828. kelt rendeletben az udvar e jogot nyilván elismerte azáltal, hogy némely elveket állított meg, melyekhez a lap kiadási engedélyadás eseteiben magát tartsa. E felvilágosításra közel három év múlva (gyors intézkedés netovábbja!) 1837. szept. 21. adatott ki az udvari elhatározás, melyben legfelsőbb parancsra, mint a rendelet szól — visszairatott: „hogy állván az, hogy a kir. főkormánysszék a szerkesztőknek erkölcsi jelleméről s józan politikai elvéről meggyőződést szerzett, és azon föltetés mellett, hogy az ujságnak főleg irányára és szellemére szigorú éberség lesz fordítva és semmi megengedetni nem fog, ami a kormány és fennálló igazgatási forma iránt gyűlölséget gerjesztene, végre azon föltétel alatt, hogy a szerkesztő figyelmeztessék arra, hogy ha ezen szabályelvektől eltér, engedélye visszavonatik, a már megadott engedély legfelsőbb helyen tudomásul vétetik, azon hozzáadással, hogy minden erdélyi lap szerkesztőire nézve mondassék ki az, hogy ha ezen föltételeket megszegik, engedélyük visszavonatik, jövődöben pedig a lap kiadási engedélyt Ő felségétől kell kérni s azon alkalommal mind a szerkesztő, mind a főbb dolgozó-társak jelleméről és politikai gondolkozás módjáról hiteles tudósítás, lap-programm s egy vagy több szám lesz felterjesztendő, hogy így annak követendő irányát megismerni lehessen“.

Ezen közlésből kiviláglik, hogy mily terhes volt a múlt század első felében lapot szerkeszteni a szigorú ellenőrzés miatt. Még a konservatív lapoknak is folyton bajuk volt a cenzurával, holott ezen lapok közel álltak a kormányhoz, — a „Múlt és Jelen“ szerkesztője elég tanujelét adta kormánypártiságának, de azért

folyton zaklattatott: hogy ki írta ez s amaz cikket? Minduntalan zaklatta a kormánysszék, az ezen írók nevei kitudásáért, amit Szilágyi rendszerint különféle ürügyek alatt halogatott, s ha csak lehetett, nem árulta el a cikk szerzőjének nevét. Szemrehányásképpen említi a főkormánysszékhez intézett egyik hivatalos beadványában az ily sürgetésekben rejlő méltánytalanságot. „Egy hirlap fennállhatása írja — igen sok részben attól függ, ha a szerkesztőségnek jó és czélszerű levelezői vannak. Mennyi bajba és fáradságba került nekem konservatív irányu lapom számára levelezőket szerezni? Becsület szavamat kötém le, hogy nevüket nem árulom el” sat. Nem volt könnyű tehát, akkori időben magyar lapot szerkeszteni, s bár a negyvenes években az szelidült, de teljes szabadsajtó csak 1848-ban következett be.

A lap első száma 1834. április 6-dikán jelent meg, állva egy lap négy kis levélből, két hasábra léve osztva a levél-lapszám; ára valamivel több volt a fenti jelzésnél, vagyis egy évre az ment 1 f. 36 kr.-ra. Egy héten egyszer jelent meg — vasárnap, kiadta az Erd. Híradó szerkesztősége . . . Messze vezetne, és hozzáteszem, haszonnélküli is lenne, ha én a lap beltartalmát kezdeném ismertetni; mindenféle elképzelhető tárgyról voltak név nélkül beadott rövid ismertetések; a külföldi rovat vezetője a lapnál épp, mint a főlapnál is, Kriza János volt, népies élczeiért, naiv idézeteiért, a közönség előtt kedvelten vitte több éven át e rovatot. Azon időben ezen közlemények, szó sincs róla, szükségét pótoltak és befolytak a tudás terjesztésére, de ma már ezen közlemények nagyon kezdetlegesek s meg hozzá akkor is a kevésbbé műveltek számára íródott, amely közlemények tartalma a mai miveltebb olvasó figyelmét fel nem költethetik. Egyébként hogy az olvasónak legyen fogalma, mennyi minden tárgyról irtak egy számban, az első két szám közleményeknek a czimét adom, épp ily vegyesek voltak a többiek is s ily beosztás volt az első két évben 34—35-ben; a későbbiekben is hasonló volt, de arról hátrább emlékezem meg. „Közhasznu ismeretek terjesztésére”. Ez volt a czim.

A legelső szám tartalma tehát: Bevezetés (szósszerint adom); „Ország ismertetés” (Oroszországról); „Nemcsak kenyérrel él az ember”; „A pityóka hasznai”; „A pityóka mint szarvasmarha kóst”; „Pityóka lovaknak”; „Gazdasági találmány”; „Önkéntes gyuladás”; „Áprilisben virágzó közhasznu orvosi plánták” . . . A

második szám tartalma: „Ország ismertetés” (Ausztírláról); „Láma”; „Kenyér szaporítás”; „Ecet készítés”; „Termés változtatás”; „Himlő”; „Áprilisben virágzó hasznos plánták”; „Ujság” (E rovatban hazai és külföldi események közöltek, leginkább politikai tartalmuak összevontak) . . . A szerkesztő beköszöntője ily címmel jelent meg: „Kedves hazámfiak és Olvasóim”!

„Mind azon eszközök közt, melyeket a bölcs Teremtő az emberi gyarlóság rossz következtéseinek s ártalmainak eltávolítására adott nekünk, nincs egy nagyobb jótétemény, nincs egy áldással teljesebb ajándék, mint az, hogy az embereket státusban, polgári társaság, meghatározott állandó törvények szárnyai alatt engedte, sőt rendelte élni. Ugyan is abban az időben, mikor az emberek vad állatok módjára, magok szabadjában, bárdolatlan-ságban, fő nélkül éltek, vagy most is ott, ahol talán találhatnánk ily boldogtalan állapotban sinylődő népek, senki bátorságban fejét le nem hajthatja. Ott a gyengébbnek élete, személye és vagyonkaja az erősebbnek bizonyos prédája; örökös vigyázatban, rémülésben és bizalmatlanságban kell élni a magára hagyott embernek, nem tudván micsoda veszélyt fog reá hozni a holnap nap; ellensége bizvást teszen kárt nekie, mert nincsen kihez folyamodjék, hogy az ellen védelmet, elégtételt, vagy kárpótlást nyerjen. Mely másképpen van a dolog egy jól elrendelt státusban, ahol fáradságos napi munkám után, békével, nyugodtan és gond nélkül fekszem ágyamba; mert tudom, hogy személyemet, vagyonomat és birtokomat a rossz emberek incselkedései ellen a törvény szolgálai védelmezik; a gonosztévők félnek ártani, mert a felsőbb-ség által rendelt ítélőszékek erős és hosszú karja a közbiztonság megháborítójának kemény büntetését, érdemek szerint elébb hátrább kiszolgáltatja; a külső ellenségtől sincs miért félnem; a haza atyjának, a Fejedelemlnek fegyveres sergei őrt állanak az ország szélein és mindég készek annak oltalmára; és így az én bátorságban létemet semmi sem veszedelmeztetheti. De még többet is tesznek a törvények végrehajtói, u. m. a Fejedelm és az ő tanácsosai, kiket összesen ezen kifejezés alatt szoktak érteni: a kormány vagy az izgatás. Mert ha az ő tirtományai valamely részében égi csapások, vagy földi veszélyek által szükség, szegénység támad, azt jóltéví intézeteik, adományaik által megszüntetni, — bölcs rendelkezései, javaslataik, oktatásaik által megelőzni és átaljában alattvalóiknak jóllétét, az országnak virágzását, fényét, boldog-

ságát minden kitelhető eszközök által nevelni törekednek. Nagyok valóban és terhesek azon kötelességek, melyeket a világ főgondviselője az ő képviselőinek, e földi isteneknek vállaira rakott. De hogy az igazgatás munkálódásai sikeresek lehessenek, igyekezetei s rendelkezései kívánatos áldott foganatjokat megtehessék és így az ország tökéletes virágzásra juthasson s az alattvalók és előljárók a meglegedésnek és boldogságnak (amennyiben ezek mástól függnék) mentől fennebbi polczára érhessenek, főként és mulhatatlanul megkívántatik, hogy az alattvalók előljáróik parancsolatait a legnagyobb bizodalommal fogadják, teljes készséggel, önkéntesen és szorgalmasan teljesítsék és magokat szorosan azokhoz szabják, meggyőződve lehetvén arról, hogy ha a boldogságokat munkálódó felsőbbség rendelkezéseinek áldott irányzatját s következtét tústént által nem látnák is, azok elébb hátrább tetemes javakra s előmenetekre fognak szolgálni. Az erről való meggyőződésnek nincsen hathatósabb előmozdítója s következtésképpen az igazgatás rendelkezései iránti határtalan tiszteletnek s engedelmességnek foganatosabb elevenítője és ösztönzője, mint az értelmes gondolkodás, mely minket arra az igazságra vezet, hogy a kormány parancsolatai csupán a mi előmenetelünket, javunkat és boldogságunkat czélozzák; és hogy azoknak hív, pontos és örömmel való teljesítésére kétszeresen ösztönöztetünk és előljáróink s Fejedelmünk bölcs és atyai gondoskodásaikért újabb-újabb háláadó érzésre gerjedvén, mi is viszont érettek szükség esetében vagyonunkat, vértünket és életünket feláldozni nem sajnáljuk. Ezen (magyar nemzetünket eleitől fogva megkülönböztető) indulat táplálása a célja és így a felsőbbség és alattvalók közti bizodalmas kapocsnak (amennyire tőlünk kitelhetik) erősítésére való igyekezet az indító oka Ujságleveleimnek, melyeket is ezennel Isten hírével utnak indítva, minden jó gondolkodásu, Fejedelmet s Hazáját egyenlőleg szerető hazámfiainak szivellésébe s pártfogásába ajánlok“. Brassainak ezen beköszöntője is mutatja, hogy a lap a kisebb emberek számára alapított. De épp ezért rövidesen elbánhatunk a lap beltartalma ismertetésével, miután azon közlemények ma már érdeklődést nem kelthetnek, de a nép számára különlenyomattal, jelenben is, okulásra vezető olvasmány lenne.

Az 1836—37-iki évfolyamokról sem mondhatni egyebet, mint össze-vissza választott tárgy közleményekkel voltak tele. A Brassai keze azonban több dolgozaton észrevehető, akár nevét nem is tévé ki. Különösen említésre méltó: „Utmutatás a fűvészetre“ című terjedelmes dolgozata. Két évfolyamban jött időközönkénti számokban. Tanulmányos, illetve oktatásra való dolgozat Brassaitól a következő is: „Gyakorlati utmutatás, a tízedestört számokra“. Pár számon át jött a dolgozat, ezen jegyet használá: 0.0 . . . Találunk névvel kitett dolgozatot is, mint a 37-ik évfolyamban a Farkas Ferenczét, hosszabb leírást adott ily címmel: „Magyar hitelbank“.

Az 1838—39-iki évfolyamokban sok dolgozat jelent meg a lapban a fűvészetéről és gazdasági dolgozatok is nagy számban szerepeltek. A fűvészetéről szólókat maga Brassai írta neve kitévése nélkül, botanikus szenvedélye még az ötvenes években is meg volt. Egész névvel kitett dolgozatok is jelentek meg, főhely jutva Krizbay Miklósnak, különösen terjedelmes: „a reszketőknek és a barátok társaságának története“ című értekezése; még képpel is van illusztrálva a reszketők templomi tánca. Két felekezet ismertetéséről van szó, Anglia és Amerikában tartózkodtak; — az egyik felekezet neve: a reszketők felekezete, — a másik a quaker vagy a barátok felekezete. Ez utóbbiak ma is számosan vannak Amerikában; Krizbay dolgozata nagyjában, avagy egészében fordítás, főforrásai: Blätter aus der Gegenwart. Írt gazdasági és más egyéb tárgyakról is, de majd mind fordított, ami azonban nem volt hátrányára a lapnak és a Krizbai buzgalmát sem homályosítja el, hogy szolgálni akart oktató közleményeivel. Székely Mózes-től is találunk egy dolgozatot: „Az álmodozás neméről és okairól“. Behatóan fejtegeti, hogy mi idézi elő az álmot, és elítéli aki abban hiszen. Várad János tájismertetést adott. Ferenczy Károly szakszerűen értekezett ezen címmel: „A földből és sárból való építések“. De írt terjedelmes közgazdasági cikket is. Kelemen Benjámint is több közgazdasági dolgozatot adott ki. Cserey Farkas érthetően fejtegeté hosszabb dolgozatban a „gyümölcsstermesztés“ hasznosságát. Írt még több számra terjedő dolgozatot a „falusi nevelésről“ is, mely dolgozat mint látszik ugyanaz, amit ifjabb éveiben adott ki a tárgyról kis füzetben Nagyváradon. Farkas Ádám meg „Károly-Fejérvárról“ adott beható ismertetést.

A 40—41 évszámokban már nevek kitevésével éppen alig találkozhatni, egy néhány azonban volt, u. m. Csik-Szent-Simoni Lakatos Alajos a „Ser készítéséről és annak hasznáról” adott be nagyobb dolgozatot és a „Burgonya termesztéséről” is adott több számra terjedő leírást. Brassai a „Tizedes törtékről” érkezett több számon át. Kull Jakab tanító „A szarvasmarha nemesítéséről” irt. Leitner József Kolozsvárt lakó gyárigazgató meg „A pálinkaégetésről” érkezett. Ferney Károly igen jeles dolgozatot adott két számon át: „Minden spekulációk közt legnagyobb spekuláció a mezei gazdálkodás”. Miklósy Gergely orvosi kérdéseket fejtegetett . . . A 41-ik évfolyamban Bánffy Dániel irt: „A juhtenyésztés Ausztráliában”. Gróf Bethlen Lajos tapasztalt véleményét adta elő: „A hordók tisztán tartásáról”. K. Pap János ma is megszelvelhető értekezletet adott: „Néhány szó a váltógazdasági rendszerről”. Majdnem az egész évfolyamon át jött Brassai szerkesztőnek kitűnő dolgozata ily címmel: „Egyetlen-egy mód gyermeket számvetésre oktatni”. Ezen dolgozat megérdemelné, hogy füzetes kiadásban ma is a könyvtárak által árulassék. A teméntelen ismeretterjesztő tárgyon kívül, egy-egy novella is adatott e két évfolyamban, francziából fordítva.

A 42—43-ik évre is a lap közleményeinek túlzóme a gazdaságra jutott. Különös nagy szakértelemre mutató dolgozat volt: „Rövid pillantás földmívelési rendszerünkre” című, több számon át jövő. A 43-ik évfolyamban adódott ki, a jeles dolgozat alá Onosi Márton van írva. Nevük kitevésével dolgozatot adtak e két évfolyamban: gróf Wass Sámuel gazdaságát, Éberszberg Fridrik gazdaságát, Jezerniczky Ferencz Pestről küldött egy terjedelmes, de nagy szakértelemre valló dolgozatot a tagosításról. Fejér Sándor ref. lelkész gazdaságát, Zeyk Dániel, Orbán József tanító hasonlóan gazdaságra vonatkozó dolgozatokat adtak. Dr. Marusi István orvosi szakértelemmel ismerteti az Előpataki vizet, mely dolgozat ma is bevállana, midőn az ismertetést elvégzé, egy más külön cikkben előadja véleményét Előpatak hiányairól és azok orvoslásáról.

Brassai a nevét ugyan nem tévé ki, de tolláról ráismerhetni az: „Irodalom” című kritikai (a helytelen írásért is kikaptak) dolgozatnak a tőle való származására, amiket egyes munkákról

elmondott. „Iskola-mester“ (43. évfolyam) dolgozatában is meggyőzően mondja el véleményét, hogy a gyermekek hogyan tanuljanak, viselkedjenek, öltözködjének stb. Valódi népszerű alakban szól hozzájuk, hogy megérthessék. Megérdemelné a népiskolák számára újból lenyomatni e tanácsait és széjjel osztatni. Egész kis káté a jó magaviseletről. Élesen írni azonban ha kellett Brassai mindég tudott; valódi gunnyal tévé tönkre a Pesten megjelenő „Világ“ lapot, amiért az beléköltött a Vasárnapi Ujságban megjelenő „Tekintetes Patakfalvi Uram“ című elbeszélésbe, vádja az volt: hogy arisztokratia ellenes irányu elbeszélés volt és így tehát osztály izgatás. A legmaróbb gunnyal ment neki Brassai a kritikusnak, keményen elbánva vele, — egy helyen így ír tovább, amely eléggé jellemzi az éles tollat: „Volt idő, midőn ezen most már nagyon elaljasult „Világ“-ban egy ragyogó csillag tűnt vala fel, de szerencsétlenségre elhalt. De — most már — nem az a nap süt az egen! Midőn a párka Desseffy Aurél életfonalát elmet-szé, a Világ élete is ketté lón vágva“ sat. A szemelvényekből azt látom! hogy a Világ a legdurvább kifejezésekkel illeté a Vas. Ujság szerkesztését; Brassai mint látszik, nem maradt adós. Egyébként az egész kis beszélyke nem érdemelte meg a vitát, a lapban közölt beszélyecskék nagyon kisszerűek voltak. Hanem lássuk e polemiában, hogyan jellemzi Brassai az akkori tekintélyes lapokat. „Minden hirlapnak, a mint már a mai világban megkívánják, kell lenni egy bizonyos céljának, melyre ügyekszik s egy bizonyos elvének, mely azon cél felé törekvésében vezérelje. Így például az Erdélyi Hiradó célja, (mint maga hirdeti, az urbér és unio Magyarhonnal szorosb egyesülés) eszméjének terjesztése. A Pesti Hirlapé, mennyire csekély értelműnkől felfogása kitelhetik, az emberi, polgári s nemzeti önértzésnek fejlesztése. Dicső törekvés! mert bizony önértzés, (de világért sem önhittség, az önhittség kizárja hibáink ismeretét, az érzés emel, de nem szédit) nélkül soha nemzet nagyra nem ment. A Jelenkornak, miolta gr. Széchenyi István, ujólag szárnyai alá vevé, kettős célja látszik lenni. Egyik nemleges: t. i. annak mutogatása, hogy a Pesti Hirlap rossz uton és módon ébreszti az önértzést, a másik igenleges, miszerint a tisztelt gróf honkörüli érdemeit juitassa eszünkbe. Bizony, bizony ez utóbbira nem volt szükség — és a magyarnak legkissebb hibája a hálátlanság; sehol nagyság készebb, tartósabb elismerésre nem talál; de hiszen uram istenem! feledni való min-

denütt van, s a feledendőt feledni is bizonyos nagylelkű hála neme! Van továbbá Pesten egy dolyfős című (a „Világ” akár mundus, akár lux legyen, mindenesetre nagyon követelő kifejezés) hirtlap, melly magát „Világnak” nem csak nevezi, hanem, mint látszik, tartja is. Ennek szerkesztősége egy különös elvet vitat, melynek felét a sötét középkor, más felét az újabb időkbeli egyik közgazdasági írónak kificzamodott ötlete alkotja. Amaz azon feudális eszme: „nincs föld ur nélkül” (Nulle terre sans seigneur: az az nincs szabad birtok, hanem mindennek egy felsőbb földesurának kell lenni. Ezen elv amaz időkben gyakorlatilag és következetesen alkalmazva volt;) emez azt mondá, hogy „a világ egy terített asztal, mellyhez több a hivatalos, mint a választott vendég; az elébb jöttek körülülték; az elkéstek tehát még csak ne is álmadozzanak az asztalhoz férésről, hanem pipázzanak békével vagy rágicsáljanak morzsadékot, ha kapnak amazoktól. A Világ szerkesztősége úgy képzi, mint ha minden jót vagy jogot mit más kap, tőle vennének el; mint ha minden áldás, mit a sors vagy ajándékoz vagy veritékünk után ad, csak az ő kedvezéséből lehetne sajátunk. Ő Ádám, s mi Éva, kik az ő oldala csontja rovására alakulunk. De a sz. Írás nem írja, hogy Ádám parancsolt volna érte; a kérdéses szerkesztőség pedig örökké jajveszékkel, mikor csak árnyékát látja is az új teremtésnek. Mi ugyan Isten hírével jajveszékelnünk hagytuk volna szó nélkül, ha ő Nyuk is nekünk békét hagynak vala” sat. A Brassai által kiadott polemia czime: „Egy két szó a Vas. Ujs. olvasóihoz.” (43. évfolyam, márcz. 19.)

Hogy ki vezette a lap „Ujságok” rovatát egy időben, azt megtudjuk a lap 42-iki évfolyamának a december 18-iki számában, ahol a lap élén gyász keretben, szóról-szóra a következő nekrológ van adva: „A V. U. segéd szerkesztője, kinek tollából olvasá közönségünk 1840 májusa óta 1842 juniusáig, bezárólag az Ujság czim alatti közleményeket, már csak néhai T. Szentiványi Mihály ur, folyó december 10-dikén ifjusága virágkorában meghala. Nem baráti érzés, hanem részre hajlatlan emberismeret szól belőlünk, midőn hosszas dicséret helyett csak két vonással kívánjuk emlékét kedvessé tenni a mi olvasóink előtt: Ő igazság szerető ember és népszerű volt. Kis körben sokszor áldás kísérte lépteit. Ha nem volt tér, hol csak közelebbieitől ismert erényeit a világ előtt is nyilváníthatta volna, sorsát vádoljuk: melly soha

embert átalkodtabban nem üldözött, soha egynek is leggondosban készített terveit, legforróbban ölelt reményeit gyakrabban és kegyetlenebbül nem sikertelenítette, mint elhunyt barátunkéit. Bizunk mindazonáltal, hogy a nagybíró, ki a meggondolt rosszat a végrehajtottal egy mérlegbe teszi, a meggondoltját is feltudja s a boldogultat kiállott még több lelki, mint testi szenvedéseieért kárpótlásozza“.

Elmésségénél fogva — bezáróul e két évről — adom szó szerint azon kérdést: „Milyen legyen az asszony?“ (1843. jun. 11. sz.). „Egy jó nőnek három dologhoz kellene hasonlítani és nem hasonlítani. Lenne olyan mint a csiga, mely örökké a házához van ragadva; de ne lenne olyan mint a csiga, mely mindenét a hátán hordja. 2. Lenne olyan mint a viszhang, mely mindig szól, midőn hozzá szólnak, de ne lenne olyan, mint a viszhang, hogy mindig övé legyen az utolsó szó. 3. Lenne olyan mint a toronyóra, mely az egész várost rendbe tartja, de ne lenne olyan mint a toronyóra, mely oly hangosan szól, hogy az egész város hallja.

Az 1844-ik év lapszámaiban nevük kitevésével dolgozatokat adtak: ifju Kemény István közgazdaságit, Máty József elbeszélést fordított, Csátáry Vilmos „Ész és szív“ dolgozatában dagályos irmodorban magyarázza, hogy a nevelésben ne csak az ész, hanem a szívre is legyen gond fordítva. Szabó Dániel ref. tanító utazása alatt tett tapasztalatait adja elő. Mártonffy Ignác „Szinte megházasodtam“ czimmal beszélyt adott levelek alakjában. E. Gedő János „az állati betegségekről és annak gyógyításairól“ írt. Szabó Dániel tanító számos kérdést tesz fel mindenféle tárgyról és felel is arra. Gróf Bethlen Lajos gazdasági tapasztalatait adja elő. . . . Kár, hogy név nélkül van adva azon kitűnő dolgozat, amelynek czime ez: „A hazai műipar s kézi mesterségek akadályairól Erdélyben s a szomszédságban“. — A czélnak valódiilag megfelelt a Brassai dolgozata is, több számon át jöve ily czim-mel: „Kálmánka úrismét tanul“. Népszerű alakban van ezen számtani tanulmány írva. A lap ezen évfolyamának a legnagyobb része, a mértékletességi egyletekre van fektetve, sok közlemény van adva egy ily egylet hasznosságáról. A közlemények sorát Hory Farkas kezdé el Bánffy-Hunyadról, keményen neki ment

Nagy Ferencz tanárnak, amiért mértékletességi együletet alakított; nemzetgazdasági szempontból fejtegeté, hogy a pálinka főzésre szükség van, mértékkel használva az nem ártalmas és helytelen dolog a székeleyeket becsületszó vevéssel venni rá arra, hogy nem isznak pálinkát, mert kevésbbé műveltségűknél fogva azt képtelenek betartani és így rá szoktatjuk — írja Hory — őket arra, hogy a becsületszót is meg lehet tagadni". Hory fölszólalása teméntelen vitát vont maga után, Nagy Ferencz egész értekezésekkel támadta Horyt, kétségbevonva azt is, hogy a székeleyben ne lenne ellentállási erő a becsületszava betartására. A viszont válaszokkal Hory sem maradt adós. Biró Sándor pap is Horyra támadt. Gálfi Mihály szép leírásban ismerteté a mérsékleti egyesületek létrejöttét Udvarhely székbén. Kis Misi is arról adott hírt, hogy Árkoson az egyesület létrejött. Id. Szép János Madarásról lelkes fölhívást intézett székeley véreihöz, hogy alakítsanak mérsékleti egyesületeket. Valóban a mozgalom ez irányban — mint a leírásokból látható — nagy mérveket öltött. A papok lelkes templomi szónoklatokkal hívák a népet fel a pálinka nem ivásra, volt oly pap is, aki ünnepélyesen esketteté fel a gyermekeket, hogy pálinkát sohasem fognak inni, a szülők sirtak örömben, hogy gyermekeik más emberek lesznek, mint ők. . . . Magam is tettem indítványt egyik székeley lapban 1899-ben, hogy a pálinka ivás ellenébe élesszük fel a 40-es évbéli egyleteket, de nem keltett visszhangot, sőt meg is támadtak, hogy a nép nem értelmes arra, miszerint pálinka nem ivási fogadalmát be tudná tartani. (Mintha a 40-es évbéli kifogások éledtek fel újra). Holott külföldön teméntelen a számuk a mértékletességi egyesületeknek; már 1808 óta alakultak az amerikai Egyesült Államokban mértékletességi egyesületek. Céljukat az egyedül üdvös módban, a teljes megtartoztatásban valósították meg. 1832-ben az Egyesült Államok területére már nyolczezer mértékletességi egylet terjesztette ki jótékony hatását s nyolcz millió embert számított működő tagjai közé. Ennek behatása következtében négyezer szeszfőzde megbukott, nyolcz ezer italmérési helyiség ajtai zárultak be és ezerkétszáz hajó szállitmányi szeszt utasítottak vissza az Ó-világba. A mozgalom átcsapott Európába is, tért hódítva Angliában, Hollandiában és Belgiumban. Angliában a semmiféle szeszszel nem élők száma az 1900-ik évben hét millióra rugott; nem kevesebb eredménnyel küzd a német és skandináv államok társadalma. E mértékletességi

egyletek egyhangulag vallják, hogy komoly eredményeket az alkoholizmus ellen vívott harczban, csak a teljes megtartóztatással lehet elérni. Ezen állítás valóságát igazolja azon sark igazság is, hogy könnyebb valamely szenvedéllyel végkép fölhagyni, mint abban mértéket tartani! . . . De az sem tagadható, hogy az ily teljes önmegtartóztatás mi nálunk alig kivérthető, miután szokásaink olyanok amik kizárják a szeszszes italokkal való teljes nem élést. Egyik fő akadályja ennek már az étkezésünk is, zsirosan főznek, akadály a naptári házi családi ünnepek „vígsgás“ betartása, akadály a nagyban kifejezett „tosztózó“ természetünk, amik ártatlan víz mellett le nem folyhatnak; és talán be foly erre éghajlatunk változatossága is, amik tulzásba hajítják az ember cselekvései szabadságát. Ezért nálunk nehezen valósítható meg a szeszszes italoktól való teljes tartózkodás. Kurából sok mindent meglehet tenni, ez mind csak amolyan kényszerű lépés tevés: a testi szervezet gyöngülésére avagy betegeskedésére vezethető vissza, avagy szerep jut az ily fogadás tevésére: az élet rövidítésétől való félelem is, amit a szesz bizonytal elöidéz. A szeszszes italoktól való teljes tartózkodás csak az ifju korban vezethet célhoz a nevelés által — mi nálunk is. Mérsékletességi egyleteket is szervezhetni ily alapon nálunk van s is, de az oly egyleteknek elsőbbséget adók, amik csak a pálinka nemivásra terjesztik ki akciójukat. Az emberi életet irtó méreg ellen vétessék elsősorban föl a harcz nálunk, s csak azután terjessze más italokra is ki a harczát az ily egylet. Így idővel érhető eredmény el, ellenesetben vajmi kevés. Néhány ezer (!) ha akad is Magyarországon, akik tartózkodni fognának a szeszszes italoktól, ez még egy a semmieredmény el nem érésével; de az már eredmény számba fog menni, ha százezrek toborztatnak a pálinka nemivás zászlaja alá. Ily alapon kell tehát Magyarországon szerveznie a mértékletességi egyleteket és fölhagyni a mi viszonyaink közt még beláthatlan időig kivihetetlen teljes önmegtartóztatási eredmény kivívásával; — valamikor ez is bekövetkezhetik, de bizony ez még a távoli idő zenéje.

Brassai ismert szerénységét mi sem jellemzi jobban, mint azon szerkesztői csillag, mit a lap decz. 1-én kelt számában tett: „pár szó Kolozsvárról“ irt közlemény alá. Egy utazó ír le tapasztalatait Kolozsvárról, meglehetősen téves alakban, a kolozsvári írók közül: Jósikát, Farkas Sándort, Köváryt külön választva, a többieket mint: Péterfit, Brassait, Méhest, Szilágyit, Kovács Istvánt, a

gróf és báró Keményeket, Telekyeket, Szászt, Nagy Ferenczet, Székelyt, Salamont, Bekét, Szentiványit, Krizát másodrendű tehetőségek közé sorolta. Brassai a maga nevééről azt jegyzé meg: „Mi csekély magunkat illeti, nem áll sem tulzott szerénységből, hanem őszinte elismeréssel s meggyőződésből valljuk, hogy tehetőségünk második rangbai sorozását hízelkedésnek vesszük s irodalom körüli fáradozásunkat már a harmadik osztálylyal is bőven megjutalmazottnak érzünk“ ... Érdekes azon ismertetés is, mit Thewrewk József után ad a lap: „Tarlózás“ címmel s melyben jelezve vannak a magyar irodalom pártfogói. Mellőzve a róluk irt ismertetéseket, a meczenások ime ezek: Horváth János székesfehérvári püspök, Lonovics József csanádi püspök, báró Mednyánszky Alajos a magy. kir. udvari kincstár elnöke, Molnár Péter debreczeni lelkész, Szaniszló Ferencz nagyvárad kanonok, Bezerédy Miklós veszprémi kanonok, Nagy Pál a híres képviselő, Szabolcsmegye követe, a boldogult Vay János, ki 1833-ban Pozsonyban Horváth János, Lánczy József, gróf Dessewffy József, Földváry Ferencz és több más jeles, tudós férfiakból alakult honirodalmi körnek egyik cselekvő tagja volt. Deák Ferencz a haza bölcse, Földváry Gábor, Mosonmegye követe, Almási Rudics József Bácsmegye főispánja. „Ha irodalmunk régibb zsenge korára — szól a leírás tovább — visszaemlékezünk: nem lehet meg nem említenem örökhírt Marcziányi Istvánt, ő volt az első, ki gondoskodott arról, hogy az évenként legjobbnak ítéltetett magyar munka szerzője jutalmat kapjon.“

Az 1845-ik évben még kevesebb kitett névvel találkozunk. Hory Farkas a „jótékonyságról“ irt: Gáll Lajos „a czukorrépa termesztésről“; Bende Péter elmefuttatást tartott arról, hogy „kiszegazdaságban miként lehessen megélni“, még irt a „cselédviszonyokról“ is; Katona Dénes tanár „a dinnyészetéről“ irt szakszerűen. Voltak sokmindenféle közlemények, a legnagyobb szabásu dolgozat, amely három számon át jött: „A székely nyomorúságok“-ról szólott. Ma is számottevően fejti ki a Székelyföldön tapasztalt tulnépesedést, a tisztválasztásoknál tapasztalt visszaélésekről is szólott, a tul eladózásról való részben az ítéletekre is kiterjeszkedett, szólott a só, kávé, czukorcsempészetéről és sólopásról, a katonáskodásról, a tisztviselők hatáskörének és kihágási esetek megbüntetésének határozatlanságáról, a tisztek csekély fizetéséről. A dolgozat elején ez áll: „Egy székely honfitól“; a dolgozat

végén meg ez áll: „Tavalyi Tamás“! Valódi név-e avagy költött, nehéz eligazodni, de hogy a dolgozat kitűnő, az kétségbe nem vonható.

Egész nevük kitevésével a *46-ik évszámokban* dolgozatokat találunk: Csulak Dánieltől; „A tanító kötelességéről“, adott még terjedelmes dolgozatot „az iskola-ügyről“ is. Mártonffy Ignác több számon át ismerteté a „k.-fejérvári uradalom“ berendezését. Biró Pál szakszerűen értekezett a „hamu“ készítésről, a kitűnő dolgozat írója Maros-Ilyén volt gazdatiszt. Lasky és fia nagykereskedők: „A kolozsvári repcze-olajgyárról“ irtak. Erdős Mózses János „az éghellen házfedelek ügyében“ irt. Szakács Ferencz, Középszolnokmegye levéltárnoka „a marha-dűh gyógyításról“ irt. Süköd meg a „nevelésről“ irt vitázó jellegben. Seenger Ferencz „a burgonya körüli“ tapasztalatait adja elő. Eötvös Tamás hasonlóan a tapasztalatait adja elő a „burgonya vészről“. Ezenkívül sok kisebb-nagyobb közlemények voltak névnélkül avagy álnévvel kiadva, különösen érdekes és több számon át jövő dolgozat van adva egy lelkésztől ily czimmel: „Néhány memento a földmivelő nép gyarapodására“. Meggyőzően adja elő nézeteit, hogy a köznép szellemi fejlődése miként érhető el! A szellemi fejlődést elősegíti szerinte: a földirat, a hazai történet tudása; a szellemi műveltséghez tartozik, hogy a köznép is értse azon törvényeket, melyek reá nemcsak a terheket szabják, hanem könnyebbülésére is szolgálnak, — a szellemi műveltséghez tartozik végre a számvetési tudomány; — ezután az író arra tér át, hogy miként lehetséges a nép anyagi sorsán javítani? Első helyre tévé a személy és vagyon biztosságot, hangsúlyozza a tagosítás szükségét, hátrány a vagyonosodásra a rosszulfizetett cselédek és pásztorok is, mert e miatt lopnak, helyteleníti a helységekben lakó zsidók uzsoráskodását, kívánatos a kényelmes tűzmentes csinos lak; majd áttér a nevelés kérdésére, a tanítókról mondva el a kíváncsi reformokat, kiterjeszkedve a gyermekek iskoláztatására is, végül pedig a papi tízed megváltásáról irtszakszerűen. Kitűnő dolgozat az is: „Miképp kell a borral bántani“? . . . Mit mondjak a több számon át jövő „Kugliné asszony prédikációiról“? A jó Kugliné asszony nyelvelését ma is ismerjük, a füzetes kiadása nagyon elterjedt és az újabb időkben is olvasták. Ez okból felesleges az ismertetése. Voltak kis mesebeli közlemények is, legterjedelmesebb és aránylag a legjobb volt: „A leczkéző nő“ című. Adott a lap statisztikai ki-

mutatást is, hogy hogyan áll: „A mérsékleti egylet ügye Erdélyben”? Elég szép eredményt értek el különösen a székelyek közt; Magyarországon meleg pártolói voltak az ily egyletnek, elítélve a pálinkaivást: gróf Széchenyi István, Zay Károly s más főemberek, továbbá az ország primása s még pár püspök. Erdélyben a református püspök Antal János és Bodola Samu egyházi főjegyző aláírták az egylet szabályait, valamint az unitárius püspök és főjegyző is tagjai lettek az egyletnek. Kolozsvár tanári kara az ifjúsággal majd mind tagjai lettek az egyletnek. A vidéken is szépen haladt az ügy, lelkes vezére volt: gróf Teleki Miksa Kendilónán, gróf Bethlen Ferencz Bethlenben, csak a széki ref. egyházkerületben hatszázra ment az egylet tagjainak a száma. De legnagyobb eredmény a Székelyföldön éretett, Udvarhelyszék és Marosszék tettek leginkább ki magukért, az elsőben különösen az unitárius vallásfelekezetek buzgólkodtak, a másodikban a vezér Sebestyén István ref. birtokos volt; Udvarhelyszéken a vezetők: Antalfi Ferencz esperest, Gálfi Mihály ügyvéd és Jakab István birtokos, mint unitáriusok voltak. A többi szék-megyékben is mozogtak, valamint a városokban, az egy Marosvásárhelyen nem volt csak eredmény. Még Tordán is alakult fiókegylet az unitárius gymn. tanári kar buzgalmából, Nagyenyeden a ref. gymn. tanári kar karolta fel az ügyet és a vezető Basa Mihály volt.

Tekintve, hogy az oláhok nem nagy barátaink, jó benyomást kelt az olvasóban bizonyára a Balázsfalváról irt levél, melyben ecsetelve van a magyar színészet felkarolása. Námesy István vezetése alatt magyar darabokat játszottak, rendkívül meleg pártfogásban részesíték az oláhok. A levélíró szerint „Balázsfalva nagyban magyarosodik“. „A püspöki udvarban nem hallhatni oláh, hanem mindig magyar nyelvet. A magyarosodás világos jeleit adták a kanonok urak s a hittanárok is. Ugyanis minden magyar lapot járatnak, az oláh hírlapok közül csak a Brassóit olvassák; ezek pedig a minapában egy társaságot létesítettek volt — pénz büntetés alatt — a magyarnyelv könnyebben megtanulhatásáért, úgy, hogy a ki más s nem magyarnyelven beszélne, fizessen, hogy aztán azon összegyűjtött pénz-összegeből magyar könyveket vegyenek. Azonkívül a tanárok elhatározták, hogy oláh szindarabot többé ne adjanak, ami eddig szokásban volt“. Ime egy kép a multból! Miért ne lehetne a jelenben is hasonló érzelmekkel eltelve az oláhság! Csak akarniok kell s azonnal megért-

júk egymást. De sajnos, erre semmi kilátás, és így nincs más mód, mint keményen bánni el az izgatókkal s törni kiméretlenül előre a magyar nemzeti állam kiépítése felé.

A 47-ik évfolyamban folytatódott a „Kugliné asszony prédikálásai” elmés és kedves leirással. Szarvasdy Jónás hosszasan irt a férjek állapotáról s kívánta „a férjek emancipálását” is az asszonyi nyűg alól; a tréfás színezettel irt dolgozat a lap első helyén jött két levélben febr. 14-ikén. Bilaki Mórítz érdekes dolgozatot adott három számon át „Szózat a nemzethez” czimmel. Ecseteli a magyarnép eloláhosodását s felhivja a kormányt, valamint a magyar társadalmat a magyar iskolák felállítására. Ugyancsak tőle jelent meg több számon át „Korszerű eszmék” dolgozata. Hibáztatja, hogy nincs egy országos cselédrend, — sürgeti az általános rendőrség felállítását a megyéken, — az országos erdőrendszabályok szükségét is hangoztatja. „Népnevelés és még valami” czimmel ugyancsak Bilaki irt két számon át jövő terjedelmes dolgozatot, kiterjeszkedve a gazdaságra is. Közgazdasági dolgozatok jelentek meg: Fodor József, Jakab Lajos, Ifju Csiszár Sámuelettől. Az egész 47 évfolyamban több név kitevéssel nem találkozunk. Az egész 47 évfolyam majdnem egészen a közgazdasági közleményeknek van szánva, irtak a pálinka ellen is gazdasági tekintetben. A gazdaságin kívül másnemű közleményekre alig találhatni. Az „ujságok” rovatában országos és külföldi komolyabb esetek vannak közölve, s a pozsonyi országgyűlésen hozott törvénycikkek felemlítése.

KILENCZEDIK RÉSZ.

Vasárnapi Ujság.

(1848. év.)

A szabadság szelleme meglátszik a Vasárnapi Ujságon is, mint politikai hírek közlésével volt tele; de olyan közleményre nem akadtam, amit már ne közöltem volna a Híradó ismertetésében. Különben a politikai közlemények legtöbbje, mint a külföldi s királyhágotuli dolgokra vonatkoznak, amik bármily nevezetesek is voltak, de most már mindenki által tudva levő események, amiknek ismertetését eléggé elvégezték az akkori korról írt munkák és továbbá itt nem célunk a szabadságharcban történeteket adni elő . . . Legelőbb is lássuk a nem politikai részét a lapnak.

Jancsó Ádám két számra terjedő elme-futtatást adott ily címmel: „A szegény Rikárd életnézetei és háztartási rendje”. Azt variálja, miként legyünk gazdagok, szabadok és jók. Rendkívüli érdekes és szakszerű dolgozat a „Gazdaság rendezéséről” írt, több számon át jött, írója azonban nincsen megnevezve. Bilaki Móricz „a katonai ujonczállításról” írt. Adva van a Kiss Lajos dévai népiskola új tanító beköszöntő beszédje, értelmes felfogásról tanuskodó beszéd. „Baráti levelek” címmel E. Gedő János tanítás modorban írt a pulykatenyésztésről. Több számon át van adva „A kolozsvári nevelői kör jegyzőkönyvei”-nek azon rész, amik megvilágosítják az olvasót, a nevelői kör elnémulása okairól. De mielőtt ennek az ismertetésébe mennék át, előbb vázolom a kör megalakulását. A nagy Pestalozzi százéves emlékünnepe 1846 jan. 12-én ülték az oktatás és nevelés barátai meg Kolozsvárt; azon az ünnepélyen érlelődött meg az eszme, hogy jó lenne Kolozsvárt is „Nevelői kört és a népnevelésre

hasznos ismereteket terjesztő társulatot“ alakítani. Előleges megbeszélésre Brassaihoz gyűltek márczius hó 25-én és ott kimondták, hogy a két indítványt lehet pártolni, — de a dolog természete kívánja a kettőnek külön választását. *A nevelői körre* elég az ő munka erejük és megtehetik alakulásukra a kellő lépéseket, *de a hasznos ismereteket terjesztő társulat* szélesebb alapot s az egész ország hozzájárulását kívánván, életre keltése érdekében külön és nagyobb tanácskozmányt kell összehívni. Ily értelemben határozva, az ügy érdekébeni tanácskozás összehívására a következő tagok küldettek ki: gróf Teleki Domokos, Zeyk József, Méhes Samu, Salamon József, Brassai Samu, Székely Mózes, Herepei Gergely, Régeni István, Gáspár János. Ugyancsak a szabályzat elkészítésére s annak felsőbbhelyre terjesztésével megbízták: Brassai, Kovácsi Antal és Gáspár. Az alakuló ülés február 1-én tartatott. Rendezőnek vagyis elnöknek megválasztott Salamon József, jegyzőnek Gáspár János, pénztárnoknak Csulak Dániel. Az első nagygyűlés február 15-én volt. Elég erről annyit jeleznem, hogy a Brassai indítványára a kör tagjai sorába felvételtek: id. Bethlen János és Mikes János grófok. Brassai lényegében a következő indítványt terjeszté elő . . . A valódi Pestalozzismus (természetszerűség és érzékeltető módor) szerint minden tantárgyat vagy közvetlenül maga valóságában, vagy ha ez nem lehetvén, minták, rajzok által a lehető legjobban érzéktve kell a növendék elébe vezetni és azt minden oldalról megvizsgáltatván, életteliiesen érzékeltetvén, úgy vonatni le képzeletét, fogalmát — és nem, miként a régi iskola, meg fordítva: üres fogalmat, úgy szólva a tartalomnak csak rájáratát kényszeríteni először a szellemre, melybe aztán csak későbbben (és mindig tökéletlenül) lenne a tartalom teendő. Ily érzékeltető s a tantárgyakat érzéktítő pestalozsi-szellemben kellene életet adni, a nálunk rendszeren nagy szárazsággal s még a régi módorban kezelt, különben oly érdekes és képező földrajzi tanításnak is. Ezen eszme Brassai szerint, egy Topler, Ritter, Roon, „Sydow-féle fall földképek“ segédelmével (melyekből Brassai Európát fel is mutatá s azoknak előnyelt röviden előadá.) De Erdélyről és Magyarhonról ily remek érzéktítő földképek szerinte nincsenek. Azért a Nevelői-kör tagjai figyelmét felhívta ezen hiányra, s ajánlta, hogy gondolkoznának, miként lehetne eme bajon segíteni és Erdélynek egy ilyen Sydow-szerű földképet kiállítani. Brassai indítványa oly értelemben fogad-

tatott el, hogy magához Sydowhoz folyamodnak és felkérlik ezen munkának felvállalására és nyomdai kivitelére; továbbá mozgalmat indítanak a költségek előteremtésére és az ügy terjesztésére. Majd az év folyamán tartott gyűlésekből azt is látom, hogy Kovácsi Antal és Gáspár János tanárok tervet adtak be egy — „magyar olvasókönyv szerkesztésére“. E tervüket később meg is valósíták Kovácsi és Gáspár: híres „elemi magyar olvasókönyvük“ évtizedeken át szolgált a gyermekek olvasmányául Erdély összes tanintézeteiben. Valóban különös, hogy ily hasznos együletet görbe szemmel nézének fenn. Ezzel folytatjuk azon jegyzőkönyvek ismeretetését — hatáskörünkön kívül esve az egylet munkálkodásának részletezése — amelyből kiviláglik az egylet működésének a miérti megszűnése.

A közlemény a 15-ik gyűléssel kezdődik (1846. nov. 28). Jelen voltak: Agh, Berde, Brassai, Csaplár, Csulak, Cseh, Indali, Nagy Ferencz, Sándor János, Soos, Takács. A városi főbírótól egy királyi főköormányzói rendelet ment a jegyzőhöz: hogy a kolozsvári nevelői kör tagjai, mi jogon tartanak gyűléseket, midőn a tervezett szabályokat az uralkodó nem erősítette meg? „Minek következtében — szól a rendelet — uraságotat ezennel felszólítom, miszerént engemet rögtön arról tudósítani el ne mulassza, hogy ezen társulat miképpen tarthat gyűléseket a kir főköormányshéknak a társulatok alakítása iránt, a mult 1844-ik évben decz. 14-én kibocsátott szabályrendelete ellenére, a maga szabályainak legfelsőbb megerősítésére, a maga szabályainak legfelsőbb megerősítése előtt! Addig is gyűlések folytatását bétöltvén. „Erre a gyűlés sajnálatának kifejezése következik, elhatározták, hogy a legközelebbi gyűlésre készítsen a jegyző egy kimerítő nyilatkozatot a városi főbíróhoz, mely a nevelői-kör hódoló engedelmességéről értesitse oly alakban, hogy az uralkodóhoz is feljuthasson. Deczember 2-án volt újabb gyűlés: Berde, Cseh, Csulak, Indali, Nagy S. Nagy D., Székely M., Takács jelenlétében. Felolvastattott a nyilatkozat és elhatározottatott a Főbíróhoz való kézbesítése. Ebben nyilvánítják, hogy a szabályok megerősítéséig gyűlést többet nem tartanak. Az egylet célját ily körvonalokban jelzik: „Célunk vala annak tervezésében: a kolozsvári nevelőknek és tanítóknak olykori barátságos tanácskozássra alkalmat nyitani, hol a politikai és vallási tárgyak szigorú kirekesztésével, mint a pedagogiának higgadt szakférfiai nevelés-oktatás körüli tapasztalataikat,

és az egyes tanítmány tárgyak miként-tanítását érdeklő nézeteiket társalgás útján kölcsönösen kicserélve, és egymást világosítva, pályájokra magukat képesebbekké tehessék“. Végül hangsúlyozta az irat, hogy biznak a megerősítésben, miután az uralkodó szíven hordozza a nevelésügy felvirágzását. A nyilatkozatot aláírja: Salamon József, a nevelői-kör volt elnöke, Gáspár János jegyző. A pénztárnok Csulak előterjesztéséből megtudható, hogy az egyletnek 42 tagja volt, beleértve a vidékieket is. Elhatározták azt is, hogy a kör folyóiratait félbe nem szakítják, — ha pedig a kör létre nem jöhetne, az iratok az Erdélyi Múzeum tulajdonává válnának.

A feloszló gyűlés után, az első gyűlés 1848. ápr. 8-án tartott meg. Jelen voltak: Baczó, Bányai, Berde, Brassai, Érsekújvári László, Indali, Jancsó Károly, Mihályi K., Nagy Péter, Régeni István, Gáspár János jegyző. Gáspár dagadozó beszédben jelzé az új kort, majd ennek jelzése után a kör tagjai kijelenték, hogy rendes munkálataikat újból felveszik. Az alapszabályokat újból alkották. Az erre következett új ülés május 6-án folyt le. Jelen voltak: Baczó, Berde, Bihari, Brassai, Csaplár, Csulak, Fekete Mihály (új tag), Indali, Kollát Sándor, Mihályik, Régeni J., Salamon, Takács és Gáspár jegyző. Elnökül az ülésre Salamon Józsefet kiálták ki . . . Érdekes volt a Brassai indítványa, mely arra irányult, hogy a Nevelői körnek köznevelésünk jelen átalakulási korában hazafi kötelessége a régi viszonyok által korlátozott helyzetből kiemelkedve, a nevelés ügyi legfőbb kérdések tárgyalására is kiterjeszkedni. — „Hogy köznevelésünket és tanodáinkat a megbukott absolutisticus kormány önkényű rendelkezése alá minden hazafi óvakodott átbocsátani, az egészen rendes volt, mert szabadságunk, önállásunk lett volna veszélyezve. De miután az európai események segítségével, a nemzet független felelős miniszteriumot vívott ki s így köznevelésünk is bizonyos, megállítandó elvek alapján egyrészben eme felelős kormány rendelkezése alá menendő; önként következik, miszerint ennek életbeléptetésénél számos nehéz kérdések fognak felmerülni különösen aziránt, hogy minő viszony legyen a központi és a keblí vagy felekezeti iskolahatóságok közt, hogy és mennyiben bocsátandó az ügy a központi kormány alá, hol legyen a határvonal elvonandó sat. mindezen kérdéseket szükség minden oldalról meghányni, annyival inkább, hogy az új kormányalak kivívásában

éppen az a legnagyobb hódítmány, miszerént ezután a nevelésügyben ahoz értőktől fog a kormány véleményt kérni, és a teendők alapelveit szakértőkkel tartott kölcsönös tanácskozmányokban megállapítani. Maga helyén van hát, hogy a Nevelői-kör is tegye ezen kérdéseket elmélkedése tárgyává a jövő gyűlésen“. Ezzel végzé fontos indítványát Brassai, mely indítvány a dolog országos fontosságán kívül már csak azon szentpontból is viszhangra talált, hogy az állam és iskola, a központi és keblí iskola kormányzás közt levő viszony körül nálunk nem voltak tisztázva a vélemények. A laikusok az állam nevelés előnyeiről, a tanítók az állam hivatalos közegeinek tartva magukat, ugyan egyoldalulag ítélték: mások meg felekezetők iránt túlféltékenyen, felette nagy befolyást kívántak maguknak megtartani. Ezért, meg azon körülményért is, hogy az unio megtörténtével a kultuszminiszter az erdélyi felekezetektől is véleményt fog kérni, nagyon is szükséges volt az elvek tisztázásához, némileg a Nev. körnek is hozzájárulnia. A Brassai indítványa tehát nagy örömmel fogadtatott el, vitattattak is meg némi elvek, de mert a politikai mozgalmak mind nagyobb mozgalmakat öltöttek, e körül nincs többet enlítés téve a lapokban, valószínű, hogy feloszlott... Korizmics István ily címmel adott dolgozatot: „Hazafiui bizodalmas szózat a háziszegény gazdasiztek ügyében“. Humorosan, de érthetően tárgyalatott a főiskolák reform-kérdése ezalatt a néven: „Makkai Lőrincz uram levele“. Előadja az iskola élményeit és ebből hozza ki a reformok szükségét, pár számon át jött a dolgozat, de a folytatása elmaradt minden ígélet mellett is. Száva Farkas rövid fölhlívást intézett kartársaihoz, hogy miként viselkedjenek az életben, a fölhlívás czime: „Egy pár szó collégáimhoz“; — a préceptori tonusban tartott nyilatkozat végén Száva kijelenté, hogy a „Fogasi“ álnév alatt ő szokott írni, nem „félelemből“ rejté nevét el, hanem — mint ír — nem akart „fényleni“! Hát az tagadhatlan, hogy a Fogasi névvel jött parányi kis közlemények megfelelelhettek a nép felfogásának, de hogy az írója azon kis közleményekkel alig „fényletti“ — az bizonyos.

Az április 2-iki számtól kezdve rendes vezérczikkek kezdtek a lapban megjeleneni, a politikai bonyodalmak a lapot is e térre sodorták. Így mindjárt a fenti számban a vezérczikk czime ez: „Jöjjön el a te országod“. A lelkes cikk egy helyén ez áll: „Az Isten igazságnak és irgalmasságnak istene; az ő országának két

oszlopa: a jog és szeretet. Az első biztosít arról, hogy más nem tör borsot az orrunk alá, de a másik reá vesz arra, hogy mi se törjünk a másé alá“. A cikk vége élteti a szabadság, jogegyenlőség és testvéri szeretetet! . . . A következő számú vezércikk a „közoktatásról szólott; — az ellen mennydörög a kis cikk, hogy burocrácia s felekezetek ragadák magukhoz az oktatást is. Ily jelszóval végződik: „Hulljanak le a felekezetesség válaszfalai! Legyen egy akol és egy pásztor“. — A rá következő számban ez a vezércikk czime: „Légyen meg a te akaratom“. A nép szava, Isten szava, ezzel vezetődik be a cikk, felsorolva azon reformokat, miket a nép követ el. Az április 23-iki számban: „Tőlünk is valami“ cikkben, kemény támadás van intézve Jósika kancellár ellen, amiért akadályozza a dolgok menetét: „Magyarországon országgyűlés hivatott össze, sajtószabadság van, mindebből Erdélyben semmi“. Végül dicshimnust zeng a kormányzóra, hogy megértve a kor szavát, országgyűlést hívott össze. A május 7-iki számban: „Unio“ czimmal van adva egy lelkes, de kissé epés fölszólítás Erdély lakóihoz, hogy csatlakozzanak az unio zászlója alá. Egy helyen így szól a fölhívás: „Erdélyi jobbágyok, ezzel az áldással, ezzel a szabadsággal kínál titeket az Unio“! (Előzőleg fejtegetve voltak a magyarországi újabb átalakulások.) „Nemes emberek! Ti ezen szabadság adásával vesztek, sokat vesztek. De elveszítitek azt Unioval és Unio nélkül. A különbség az, hogy Unioval privilegiumotok helyett polgári szabadságot nyertek, unio nélkül közös zsarnoki járom fenyeget“. „Magyarok! Az ármány, a gonoszság ellenünk a más ajkuakat izgatja, csak összetartás menthet meg; de az összetartás bizonyosan meg is ment és az összetartás pecsété az Unio!“ „Szászok! te humanus german faj! Nem tehetjük fel rólatok, hogy azt irigyelnétek tőlünk, hogy olyanok akarunk lenni, mint ti. Hiszen statutumaitok a polgári szabadság és jogegyenlőség bélyegét viseli s mi sem akarunk egyebet, s a mit akarunk, nem akarjuk a ti rovástokra. Mondjuk ki szabadon. Néhányan köztetek a nép rovására hatalomra verődtek. Ezek a hatalmat családaiokban s rokonik közt örökölték s most ezen örökség elvesztésétől félnek. Azért azt mondják, hogy a szász nem akarja az uniót. Ne higgyük, nem igaz. Csak egy néhány stadhaun, vagy hogy is hívják, nem akarja“. „Oláhok! Az unio bennetek a közország egykori felvirágzásának egyik hatás tényezőjét akarja szemlélni. A mit józan és felvilágosodott ész kívánhat, mindent ad néktek

az unio. De őrizkedjete a hamis profétáktól; mert a megbánás lehetetlen leend". Ugyanezen számban van adva egy humorisztikus csevegés ily czimmel: „Guizot levele Metternichhez. Angliába szökésemkor márcz. 4." Paródizálva van e két reakcionárius államférfi bukása. „Nagyon haragszom önre — írva egy helyen — mert azt hittem, hogy oly férfiak, kik egy rendszert követnek, hűn össze is fognak tartani. De ön, mióta engem elkergettek nagyszerű működésemért, mely az ön sugdosásai és tanácsainak volt kifolyása — ön többé nem is gondol velem" stb. A május 14-iki számban a szászok vannak megtámadva, hogy az oláhok is izgatják az unio ellen. A vége így hangzik: „Az unio az oláh és a magyar robotozva egy pár hét alatt rögtön a szabadság napját sütteti s ők azt tanácsolják az oláhoknak, hogy egy Metternich maradék-féle német ministerium nyulháton járó kegyelmétől várják, tán hónapok, tán évek után azt, a mire a háromszínű lobogóval csak kezöket kell kinyujtaniok. Legfurcsább benne az, hogy azt hiszik és trombitálják, hogy az oláhok elég balgák nekik hinni". A május 21-iki számban: „Egy pár szó" czimmel igyekszik megértetni a vezérczikk írója az oláhokkal, hogy az egyenlőség általánossá válva, semmi szükség nekik azon törni a fejüket, miszerént negyedik nemzetiségé küzdjék fel magukat. Majd meg máshelyen megfenyegeti őket, hogy valamint elődeink sokkal kisebb számban hazát tudtak hódítani, azt mi utódok bármi ellen meg fogjuk tudni óvni . . . Bod Péter több jóakarattal mint sikerrel, a következő számban: „Egy szózat" czimmel vázolja a horvát pártütés jellemtelenségét a magyar miniszteriummal szemben. Az unio kimondása utáni számban nincs vezérczikk adva, hanem közölve van a lap élén a törvény-czikkel: „Magyarország és Erdély egygyé alakulásáról". A június 11-iki számu vezérczikk czime: „Erényünk és bűnünk". Az eszmemenet, hogy többet ne tagoljuk nemzetiségre, vallásfelekezetekre magunkat, hanem legyünk egygyek; ha így teszünk, erényes uton járunk, ellenesetben bűnösek vagyunk. „Egy és osztatlan honfiség, ez legyen a mi erényünk; — a nagy bünt az követi el, aki azt mondja: én ez amaz vallásu avagy nemzetiségi, nemes ember avagy városi polgár vagyok".

A június 19-iki számban, a lap élén van adva nagy terjedelemben a „Metternich életrajza". Ezután a már említett Száva Farkas nyilatkozata van adva — „tanító társaihoz"; ezután humo-

ros alakban van vázolva a „népizgató“; ezt követi az „Ujságok rovata“ meglehetősen tért foglalva el. „A szász tatárfutás“ című tudósításban, a kőhalmi szászok viselt dolgai vannak leírva. Érdekes az ezen számban adott polemia az „Ellenőr“-rel, „Kolozsvár képviselő jelöléséről“ van szó. A nyilatkozat szó szerint így hangzik: „Az Ellenőr szerkesztője, lapja 26-ik számában gróf Széchenyi István közlekedési miniszter urat, azon szempontból, mivel Kolozsvárnak vasut pályára van szüksége, s ennek kivihe-tése leginkább a tisztelt gróf urtól függ — a jövő nemzeti gyűlésre Kolozsvár képviselőjének kiáltja. De gondolja meg szerkesztő ur azt, hogy a Kolozsváron átvendő anyavonal sokkal fontosabb kérdés az egy nemzetiség szempontjából is, mitsem azt csak előleges felpénzeléssel lehetne kivívni. Az Ellenőr igen tévedett, ha azt hiszi, hogy a tisztelt gróf urat le kell kötelezni, hogy a kívánt vasut vonalnak barátja legyen, — és nem volna célszerűtalanabb, mint az Ellenőr éretlen indítványát elfogadni, midőn azáltal a szerénységéről és hazafiságáról ismert nagymél-tóságu miniszter ur oly bonyodalmak közé vettetnék; miszerint, ha gyanusítás és vád alá jönni nem kívánna, — a kívánt vasut-ügyben teljességgel mint e tárgybani minister nem működhetnék. Hagyjuk a jó grófot a maga székében, a tisztelt miniszter ur. kinek e nemzet felvirágzása kebléhez van fonva, — nem béres férfi, hadd működjék szabadon, ne törekedjünk perplexitásokba hozni, se szerénységét, se hatását“ . . . „Több kolozsvári választók“ című nyilatkozat alá a következő csillag alatti jegyzet jött: „Ezen ellennyilatkozat elkészett; mert ott kívántuk közleni, hol a másik véleményt közlötték, u. m. az Ellenőrben. De mert ezen lap kiadósága kiadását megigérve átvette, biztatásokkal halasztgatta s utoljára visszaküldte“.

Ezen szám tartalmát azért közlém, mivel a lap ha tényleg még nem is szűnt meg, de nem volt többé a régi alakban szer-kesztve, amiről röviden megemlékezém. Pályafutását ezzel a lap bevégezte, az erre következő négyhónapi fennállása, már csak viszhangja volt a pesti lapok politikai közleményeinek. 1848. november 9-én jelent meg az utolsó szám anélkül, hogy ez jelez-tetett volna. Mind a pesti lapok voltak közleményeinek a főfor-rásai, a lap terének zöme, a budapesti országgyűlés tárgyalásai-nak az ismertetésével volt tele. Teméntelen kormányi stb. rende-letek közlésére jutott a lap első része, amiből kijutott a törvényczikkek

hivatalos lenyomatára is; — voltak leírások a katonai készülődésekről, honvéd toborzásokról, csatározások leírásáról, külföldi hírekről; Erdély egyes vidékeiről is található egy egy közleményt s egyes megyei leírásokat, de ugynevezett önálló dolgozatok nincsenek, sőt még kolozsvári vagy más apró hírek sincsenek. Lélekemelő rovat a „haza oltárára“ tett adományok közlése, több hónapi közléssel sem merült ki a sor, a lap megszűntekor sem volt jelezve, hogy be van végezve a névsor. Valódi hazafias korszak volt a nevezetes 1848. év, de mert ezen korszakról teméntelen leírások voltak, nekem mellőznöm kell, a most már semmi újat nem mondó politikai s más hírek közlését. És így még csak a fentebb jelzett régi alakbani lap utolsó számából írom ki a következő nyilatkozatot, mely nyilatkozatot nem a szerkesztő adta, legalább nem a nevével, aminthogy a Brassai neve semmi közlemény alá sem volt kitéve a lap egy számában sem, hanem ily czímmel van adva: „Az öreg-betűk bucsuszavai“. Humorisztikus alakban van az egész írva . . . „Kegyes olvasóink! Tizenötödik éve, hogy irodalmi-őri szolgálatot viszünk a vasárnapi ezredben. Ekkora capitulatioja egy katonának sincs a világon; tehát mi némi büszkeséggel tekinthetünk vissza lefolytatott táborozásainkra. Mi volt hadviselésünk eredménye, ezt felsőségeinkre bizzuk; közvitéznek elég volt tudni, hogy őt a haza és igazság ügyében viaskodtatják. Ha ezen meggyőződésben él és működik, akkor nem zsoldos többé ő, hanem a minden keresztnél és csillagnál diszesb „honvédő“ nevet nyerte. Mi elég szerencsések voltunk ezen meggyőződésben élni és vitézkedhetni; de mind e mellett főparancsnokunk, ezennel tisztességes nyugalomra bocsát minket — garas nélkül — de azon szabadsággal, hogy napszámmal (mely most úgy is kapós) élelmünket kereshessük. Hiszen sok más vitéz jutott ily sorsra; de akiket nem kísért oly vigasztaló meggyőződés, mint minket. Aztán van még egy, a mi vallásunkban s bucsunkban vigasztal. A feltámadás óhajtott kedves eszméjét, a természet megújulása után, mi érzékeli legszembeszökőbben. Az oly nemű katonákat mint mi, ezredenként olvasztó kemenczébe vetik, ujba öntik s majd mint friss ujonczok, megint asztalaitokra kerülhetünk, s táborozásainkat a jó ügyben szemeitek kíséretében folytathatjuk, régi kedves olvasóink. Adjá Isten“ sat. A még tovább is tartó bucsuszó, mint ilyen humoros alakban foly, a nélkül, hogy határozottan lenne jelezve a lap megszűnése. Sőt ezen számban is leghátul

nehány sorban kis betűkkel hirdetve van a lapra szóló juliusi előfizetés. És mint már jeleztem is, a lap még néhány hónapon át kinlódott, egész más beosztás s tartalommal. Így akartam Kolozsvárra vonatkozó 48-iki híreket kapni, de ujat nem fedeztem fel, amit ki ne irtam volna az Erdélyi Hiradóból. Egyet azonban mégis találtam, ami nem fontos ugyan, de a „nemzetőrség“ lassu alakulását mégis jelzi. A közlemény így hangzik (ápr. 2): „A kolozsvári polgárőrség mind csak alakul, de még valódi alakjában nem látjuk. Honnan e késedelem? oly szent vitézlő ügy halogatása? Ami közszellemünknek is jó ugyan az a célja, de gyengécske a kovája. Erdélyi újabb híreink szerint a vidéken több helyt már teljesen alakult a nemzeti őrség; a szebeni polgárság tüzesen gyakorolja magát fegyverben s az unió iránt is rokonszenvet mutat, hogy testvérek legyünk mindnyájan, nemcsak sógorok. Sógorság, komaság nem nagy atyafiság“.

Végzem azzal, hogy a Brassai lapja nagyban befolyt a tudás ismereteinek a terjesztésére, bevonta lapjával azon köröket, akik azelőtt semmi lapot nem olvastak, annál kevésbé könyveket. És a Vasárnapi Ujság hézagot töltött be akkori időben. Ez Brassainak elévülhetlen érdeme annyi más érdemei mellett is. Ha szöbrot nem is állít a nemzet, méltót egy Brassaihoz, de egy ily szobor nélkül is beväste ő nevét a magyar kultúra, művelődés, haladás-történet lapjaira és rája jönn majdék egy utónemzedék: hogy a városaink ne csak politikusokat ábrázoló szobrokkal ékeskedjenek, s *ne csak* Budapesten legyen egy-egy írói embernek is szobra, hanem álljon a tudományt művelőknek is szobruk, milyen két büszkesége volt Erdélynek pl.: Brassai és Bolyai!... És ezzel bezárva a három lap ismertetését, végezzük röviden az Erdélyben megjelent lapok nevének a felemlítésével 1850-ig. Ezt mások is megtették, de munkám keretébe azért bele kell illesztenem, anélkül, hogy a czim felemlítésén kívül részletezésbe is belemélyednék. Tervbe vettem az összes erdélyi magyar lapok (a múlt század első fele) beltartalmát ismertetni, de felhagyok vele s ha még az ily vállalatot netalán folytatnám, azt az 1780—1800. közti magyar lapok feldolgozására fordítanám. Azonban ez még csak terv és távol áll a kivitteltől s valószínű, hogy annyiba is marad.

TIZEDIK RÉSZ.

Magyar lapok Erdélyben.

(1850-ig).

Az első erdélyi magyar hirlap előfizetési felhívása 1790. februárban jelent meg. Benne hármast célzott tűztek maguk elébe a szerkesztők: a hadi hírek közlését, a nyelv művelését és a fontosabb vidéki események közlését. A lap czime „Erdélyi Magyar Hirvivő” volt, szerkesztői nem voltak megnevezve, de most már az arra hivatottak kutatásai után mondjuk, hogy Fábíán Dániel és Cserei Elek voltak. Az egyes számok 4 nyolczréti levélen jelentek meg egy héten egyszer, később kétszer. Egy darab aranyban állapittatott meg az előfizetés, Szebenben adódott ki, később Kolozsvárra, midőn az erdélyi főkormánysház Kolozsvárra helyeztetett át, mint melynek hivatalnokai voltak a szerkesztők is. Az erdélyi múzeum könyvtárában van 1—11-ig szám, a 7-ik kivételével; *mind feldolgoztam e számok beltartalmát s hozzáteszem, hogy érdekesek, különösen a magyar nyelvről írt hosszabb dolgozat.* A budapesti ref. kollegium könyvtárában van 48—56-ig és 59—61-ig szám a lapból; több sehol nincs és tekintve, hogy a 61-ik számban a kiadó új előfizetést hirdetett, nincs kizárva annak a lehetősége, hogy talán a lap 1791-ben is élt... Az első magyar hirlap magyar nyelven való megjelenése tudvalevőleg Pozsonyban történt, 1780-ban indulva meg „Magyar Hirmondó” czimmal, mely lap számainak a beltartalmát hasonlóan feldolgoztam és feldolgoztam a „Magyar Kurir”-t is 1800-ig. A Hirmondó 1788. őszén megszűnt, ellenben a Kurir, mely 1787-ben indult Bécsben, közel félszázadig állott fenn.

Pár tizeden át Erdélyben nem jelent semmi magyar lap meg a fent említett lap megszűntével. Döbrentei Gáboré az érdem, hogy az első tudományos magyar folyóiratot megindította. Az „Erdélyi Múzeum“ első füzeté 1814. május havában jelent meg Kolozsvárott. Tartalmát irodalmi, költői, kritikai dolgozatok, uti rajzok, aesthetikai, történelmi, neveléstani értekezések, erkölcsi elbeszélések sat. képezték; *ezen tudományos lapot is feldolgoztam*. A kitűnően szerkesztett folyóirat azonban nem sokáig állott fenn az előfizetők csekély száma miatt és 1818-ban a tizedik számmal megszűnt.

Megint hosszabb idő telt el, míg végre megindult az „Erdélyi Híradó“ s majd a főlap két társlapja.

Erdély fővárosán kívül, más helyen magyar lap Erdélyben, a mult század első felében, mondhatni egy sem jelent meg, mert ami kiadatott, az csak amolyan szárnypróbálgatás volt, mint aminő volt a két évig fennálló „Erdélyi Hírlap“ Brassóban, 1838-ban indítá Köpe János tanár. A következő évben Veress György ügyvéd szerkeszté; azonban két évi fennállása után, részvét és dolgozótársak hiánya miatt, a lap megszűnt, — vidéki erdélyi magyar lapnak akkor még nem volt talaja. Volt a lapnak melléklete is „Mulattató“ czimmel, szépirodalmi lap kísérletezés volt, míg a főlap politikai színezettel bírt. Buzgóság tehát nem hiányzott a szerkesztőkben, de a támogatás hiánya megbénítá a sikerrel való buzgólkodást.

Szilágyi Ferencz kolozsvári ev. ref. tanár 1838. febr. 1-én „Mult és Jelen“ czim alatt, „Hon és Külföld“ mellékklappal új politikai lap kiadhatására ergedélyt kért, mit a kir. főkormányzszék ajánlólag terjesztett fel az erd. udv. kancelláriához, mely ajánlatát a felséghez április 25. megtette, kívánatosnak mondván, hogy az időszaki lapok által nem ritkán elferdített közvélemény ugyanazon uton helyesebb irányba tereltessek s a kormány felől terjesztett gyűlölséget keltő tudósítások és vádak megczáfoltassanak. Daczára, hogy konzervatív lapról volt szó, a dolog azért két évnél tovább huzódott, míg újabb előterjesztésre végre az engedély a lap kiadására megadatott, egyszersmind a censor is kijelöltetett Cserey Farkas kormányzszéki tanácsosban. A lap egy negyedréttü iven 1841. januárban meg is indult. 1843-ban a Mult és Jelen ivréttü alakot vett fel s még egy melléklapja járult hozzá, „Magyar Gyermekebarát“ czimen. A „Hon és Külföld“ című melléklapját

„Toldalék” cím alatt a főlappal egyesítvén, helyette a Magyar Gyermekekből melléklapot adá ki nagy 8-rét iven hetenként egyszer — a népnevelés érdekében.

Két hírlapvállalat volt tehát Erdélyben: szabadelvű és konzervatív irányú. Az első nagy előnyben volt a kitűnő tollforgatói által, míg a Szilágyi köré csoportosultak, nem voltak oly elismert munkatársak. A kir. főkormánysház pl. 1844-ben felterjesztést tett a felségnek, az erdélyi hírlapok szerkesztői és dolgozótársai politikai elve és legfelsőbb rendeleteknek megfelelő gondolkozása felől s abban kijelentette, hogy mind a szerkesztők, mind dolgozótársaik az összes erdélyi lapoknál semmi kifogásra vagy neheztelésre okot nem adtak; majd rátér a lap a Híradó és Mult és Jelen főmunkatársak nevei megnevezésére, hát bizony nagy hátrányban vannak a Szilágyi munkatársai. „A Mult és Jelen” tulajdonos szerkesztője — mondja a jelentés — Szilágyi Ferencz, dolgozótársai: Makoldi Sámuel, Vadas József, Szigeti Gyula Mózes, Sinczki János, Nemessányi Károly. Természetesen csak a főmunkatársak megnevezéséről van szó és így Méhes is csak arra szorítkozott, az egy Nagyajtai Kovács Istvánt hagyta ki az ő kívánatára, bár a „Nemzeti Társalkodó”-t gyakran szerkeszté. A Szilágyi hírlapirodalmi vállalatának valódi tollforgatója csak ő volt, illetve kimagasló alakja. Hozzájárult helyzete nehézségéhez még az is, hogy a közvélemény nem rokonszenvezett hírlapi vállalatával és így nehezebben jutott dolgozatokhoz, mint Méhes s a kiktől kapott is, nem versenyezhetek névdolgában emezekéhez és e folytán a dolgozatok is gyöngébbek voltak. A szigorú cenzúra meg a Szilágyi lapját sem kímélte. Nagyeszű ember volt, írói és történetnyomozó munkásságáért az Akadémia is tagjai közé választotta, melynek munkakörében szintén tevékeny részt vett, de a politikában annál szerencsétlenebb volt. Nem volt ő jellemtelen ember és Bécs kéme, amint ezt róla szélteben terjeszték és nyilvánult is nyíltan az iránybani ellenszenv, míg végre 48-ban kénytelen volt el távozni. Igaz, hogy kéziratok (a kolozsvári ref. collegium könyvtárában IV. köt.) tele vannak följelentésekkel egyesek ellen a főkormánysház és erdélyi udvari cancelláriához, de ez nem minősíthető holmi kémkedésnek, hanem egy zaklatott ember önvédelme volt a szakadatlan inzultálások ellenében. E férfit a konzervatizmus karjába az emberi természet egyik gyöngesége vitte — a szerepelhetési dicsvágy! . . . Ha Szilágyi laphoz jut, mint

Méhes, ő a szabadelvű irányzatnak hive marad, amint szabadelvűségéről elég bizonylatot tett a „Klió” című irodalmi vállalatával is; de féktelen ambíciója, amely kizárta a másodrendű szerepelhetését, ő nem érezte jól magát a Méhes hirlapi vállalatában s forrón óhajtott önálló hirlapi vállalatba fogni. Ehhez járult össze nem férhető természete, nem adva fel akarátát semmi körülmények közt, a konzervatívek felé kezdett gravitálni, hogy hirlapirodalmi vállalata megállhasson a Méhesé mellett. Meg is állta a helyét, de amit kezdetben csak taktikázásból tett, nem volt odaadó hive a konzervatizmusnak, csak ennek színlelésével akart lapkiadási engedélyhez jutni, lassan-lassan rálépett az ódiság útjára s odaadó hive lett a konzervatív pártnak. Hogy 48-ban hirtelen átváltozott radikálissá, ami már rajta nem segíthetett, sőt neveltségessé lett, ez megint az emberi gyöngeségre vezethető vissza, teljes lejárását akarta kikérülni, hitt a radikalizmus végleges győzelmében, görcsösen kapaszkodott a mentő horgony után, hogy népszerűvé lehessen. Hát nem látunk napjainkban is politikai Pál fordulókat? Rája azonban ez nem végződött szerencsésen. Szenvedélyes tollával és nagy készültségével lehetett volna Szilágyi a 40-es években Erdély vezetője; míg a konzervatívek táborában egyéb eredményt nem ért el, mint gyűlöletet keltett maga iránt és nem a legjobb emléket hagyta maga után.

Még egy kevésbé fontos, mulattató és komoly tudományos magyar lap keletkezett Kolozsvárott; a „Kis Követ, képekkel” című, melynek megjelenése hetenként egyszer fél iven volt tervezve, az engedélyt rá Magyar Lajos, szerény állású festő nyerte s dolgozó társaiul Lézo Ferencz kath. tanárt, Székely Sándor unitárius püspököt, Salamon József ref. tanárt és Gyulai Mózes, szerkesztő társakul Kőváry Lászlót és Dózsa Dánielt nevezte meg. Programjában kifejezett szándéka szerint előbb az „Illusztrierte Zeitung”-hoz hasonló lapot akart adni, közleményeket ígért a tapasztalás és természet világából, földrajzi és történeti magyar cikkeket, jeles családok tettei elbeszélését, életrajzokat, torzképeket, sat. Az engedély egy évi huzódás után 1845 nov. 5. kelt legfelsőbb elhatározás folytán megadott oly föltétellel, hogy Dózsa társszerkesztőségre ne bocsáttassék, a politika legyen kizárva, torzképekben és életrajzokban erkölcsi és politikai, valamint valóságos és személyes tekintetben minden illetlenség mellőzve legyen s a szerkesztő a közlésre kijelölt egyének és családtagok meg

egyezését kiadás előtt legyen köteles megnyerni. Lapvizsgálóvá Istvánffy Pál kir. f. korm. titkár neveztetett.

A másik, tudományos irodalmunkban korszakot kezdő vállalat volt, a „Természetbarát” című folyóirat, melyet Berde Áron unitárius és Takács János ev. ref. tanárok alapítottak, mindkettő a mennyiség-, természet- és vegytan tanára s szakmájukban kitűnőség. Az engedély 1846 júl. 1. kelt legfels. elhatározásban adatott meg; vizsgáló kinevezése a kir. f. korm. székre bízott. Ritka kitűnően szerkesztett lap volt, a legnagyobb élvezettel olvastam végig a bekötött lapot.

Szabadságharcunk alatt is keletkeztek magyar lapok, ilyen volt az általam már említett „Ellenőr” című radikális lap, szerkeszték Kőváry és Dózsa. Alig állott féléven fel 1848-ban. Végig lapoztam a muzeumi könyvtárban, de önálló dolgozatra alig találhatni, események közlésére szorítkozott, természetesen az élénk kidomborítások kíséretében. Találtam oly nyilatkozatokat is a lapban, hogy a cenzura miatt akadályoztatott egyes közlemények kiadhatóságában; ez eléggé dokumentálja azt, hogy a cenzura Erdélyben fennállott még az unio kimondása után is, az anyaországgal való végleges egyesülésig, ami valódiilag csak 1848 július havában történt meg, az erdélyi országgyűlés végleges feloszlásával.

A kolozsvári „Honvéd” Bernnek volt hivatalos jellegű lapja 1849-ben, mely csupa hadi tudósításokból állt s tele volt főleg az erdélyi hadjáratra vonatkozó értesítésekkel, egyéb hirei is mind Erdélyből származtak, de a politikát mellőzte . . . A „Brassói Lap” és „Székely Hirmondó” 1849-ben már a vidéken adattak ki kis alakban, alig néhány hétre terjedve az életük, az utóbbinak egy számát olvastam, de katonás rövidséggel voltak tárgyalva katonai dolgok és rossz magyarsággal, érte a nyelvezetet . . . Ugyancsak 49-ben, az oroszok bejövése után indult Kolozsvárról meg a „Szabadság” című lap, Krizbay Miklós szerkesztésével, ez már politikai lap volt, s fennhangon írta a szerkesztő: „a tollat addig le nem tesszük a kezünkől, amíg ki nem vivjük a szabadságot!” Rá pár hét múlva a kis lap megszűnt, maga a szerkesztő is elmenekült. A harci zaj és rémes esetek lefolyása, olvasó közönség hiánya nem kedvezett a lapvállalatokon, a levegő volt tele hírekkel, nem törődött senki ujságlapokkal, meg aztán hasznát sem vehette annak, a kézhez nem kaphatása miatt,

küldöttek által értekeztek a vidékek Erdélyben egymással. 1848. december havában nagy pompával fogadták Kolozsvár lakói a Székelyföldről visszatért tizenkét küldötteiket, hogy mondjanak hírt a székelyekről, a küldöttek egyike néhai atyám volt, Ürmössy Sámuel ügyvéd (a kényuralom elvette ügyvédi diplomáját s így lett több főúr jószágigazgatója), tőle hallottam többek közt azon véletlen megmenekvését is, hogy társaival menetközben egy nagy oláh táborra bukkánván, ő harmadmagával hátrább maradt négylovas fogatjukkal; a többi kikerülte az oláh tábor, de ők tévedésből belementek. Rögtön nagyszakállu pópák a szekérükhöz mentek s megfogva kezüket s így folyt a társalgás már egy órája. Keservesen panaszkodtak a pópák a magyarok ellen, mire atyám csitítá őket s mondta, hogy most is azért mennek a székelyek közé, hogy vázolják a helyzetet s hozzanak valami békét létre a magyarok s oláhok közt. Tetszett a beszéd a pópáknak, de azért fogták a szekérben levők kezeit. Egyszer a kocsis a lovak közé vágott, a szekér repült, a pópák meg bukfenczezték elestükben, a szekérben ülők is egymásra estek, de meg voltak mentve. Futottak utánuk és lőttek is, de a négy ló vágtatásával nem versenyezhetett senki. A kocsis önként találta ki ezen véghezviitt bravourt. És Bem már Erdély közepén volt táborával, anélkül, hogy Székelyföldön még csak a nevét is tudták volna. Lehet-e csodálni ily körülmények közt, ha a lapok alig felelhettek meg hivatásuknak?

Végre a függöny legördült! A magyar szabadságharcz elbukott. Új viszonyok közé jutott a nemzet, más lapok vették át az uralmat a régiak helyett és egész más alakban szerkesztetének is. A régi lapszerkesztés nem vált többé be. De azért ne beszéljünk kicsinylőleg a régi magyar lapokról, mert hivatásának az megfelelt. Hogy csak Erdély határai közt maradjak, úgy az 1790-ben, mint a pár tizeddel később indult tudományos folyóirat a közmívelődésnek szolgálatot tett. A 30-as évbeli lapok, ha aránylag kisserűek is voltak a mai szempontból nézve beltartalmukat, de összetarták a haza ezen keleti kis részét, a hireik közlésével, megyegyűlési leírásaikkal és így tovább. Tehát mégis volt egy kis láncszem, amely összefűzte a magyarságot. A negyvenes években megvilágító tornya volt az erdélyi magyar sajtó a kis hazarész fiainak, oktatója, tanítója, szóval vezetője volt,

Manapság a sajtónak vezetni kell, de nem egyuttal oktatni is. Régente mind a kettőt kellett teljesítenie a magyar sajtónak, s

ezért volt — mi tagadás benne — kissé oly száraz. Az ország lakói nem sok tudással bírtak semmi kérdésben, az intézetekből sem hoztak a kiléptek egyéb tudományt a latin nyelv elsajátításánál, a könyv olvasás vajmi ritkaságok közé tartozott, mindezen hiányokat a negyvenes évbéli magyar hirlapirodalomnak kellett pótolnia és ezért kalapot kell emelnünk azon tollforgató férfiak emléke előtt. Ily napszamosai voltak a nemzetnek az Erdélyi Hiradó, Nemzeti Társalkodó és Vasárnapi Ujság írói gárdája is, akiknek munkásságukról igyekeztem összevont rövid kis ismertetést adnom. Nehéz feladat volt, de a kötelesség vitt rá, korlátot szabva a nyomdai költség és a tultérjengés kikerülése, amivel bármely munkát használhatlanná tehetni, ez pediglen czélom nem volt. Valamint azt sem tehettem meg, hogy olyasmik kiírására is vállalkozzam, amik ma már teljesen értéktelenek. Azon betegsége azonban a régi magyar sajtónak is megvolt, hogy kiméletlen személyeskedéseknek voltak színterel, amikből aránylag kevés bemutatásra szorítkoztam. Az egymás elleni féktelen támadás — magyar természet, pártos nemzet volt a múltban s az a jelenben is. Ezen pártoskodás temeté el az önálló magyar királyságot, az isteni Gondviseléssel nem jutott a nemzet a lengyelek sorsára, — de végzetes veszélybe juthat azért a magyar most is: ha szenvedélylyel marczangolja egymást a politika küzdő terén. És sajnos, a szenvedélyek szításában a sajtó megy elől. Ezen pártoskodások miatt nem tud kialakulni az egységes magyar nemzeti állam, nem tudunk elbánni a nemzetiségekkel; ezen pártoskodás miatt oly nagymérvű a kivándorlás, mert lázas munka helyett — a pártcsaták küzdőtere a magyar parlament. Holott valódi önálló, nagy és gazdag Magyarország csak akkor lesz, ha dolgozik a parlament és e folytán erősbul a nemzet. A magyar sajtó ily iránynyal vezesse a közvéleményt s akkor az utódok megérik: az egységes önálló magyar nemzeti államot.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for transparency and accountability, particularly in financial matters. The text outlines various methods for organizing and storing data, including digital databases and physical filing systems. It also mentions the need for regular audits and reviews to ensure the integrity of the information.

2. The second section focuses on the role of communication in achieving organizational goals. It highlights the importance of clear and concise communication, both internally and externally. The text provides guidelines for effective communication, such as using appropriate language, listening actively, and providing feedback. It also discusses the benefits of open communication, including improved collaboration and decision-making.

3. The third part of the document addresses the issue of resource management. It discusses the importance of identifying and allocating resources effectively to support the organization's mission. The text outlines various strategies for resource management, including budgeting, prioritization, and delegation. It also mentions the need for regular monitoring and evaluation of resource usage to ensure efficiency and effectiveness.

4. The fourth section discusses the importance of maintaining a positive and productive work environment. It highlights the role of leadership in creating a supportive and motivating atmosphere. The text provides guidelines for effective leadership, such as setting clear expectations, providing encouragement, and fostering a sense of team spirit. It also discusses the benefits of a positive work environment, including increased employee engagement and productivity.

5. The final part of the document discusses the importance of continuous improvement and innovation. It emphasizes the need for organizations to regularly evaluate their processes and practices to identify areas for improvement. The text outlines various methods for continuous improvement, including benchmarking, process mapping, and innovation management. It also mentions the importance of fostering a culture of innovation and learning within the organization.

AZ ELŐFIZETŐK NÉVSORA.

1. The first part of the text discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes that proper record-keeping is essential for determining the correct amount of tax liability.
2. The second part of the text describes the various methods used to calculate the taxable income of an individual or entity. It mentions that the calculation typically involves starting with gross income and then subtracting allowable deductions and exemptions.
3. The third part of the text explains the different types of taxes that may be applicable, such as income tax, property tax, and sales tax. It notes that the specific rules and rates for these taxes can vary significantly depending on the jurisdiction.
4. The fourth part of the text discusses the importance of understanding the tax consequences of various financial decisions, such as investing, borrowing, and spending. It suggests that consulting with a tax professional can be helpful in making informed choices.
5. The fifth part of the text provides some general advice on how to minimize tax liability, such as taking advantage of available deductions and credits, and paying taxes on time to avoid penalties.

A magyar irodalom birja már a hirlapirodalmunk történetét, amit külföld minden állama nem mondhat el a magáéről. Így például még az angol és franczia hirlapirodalomnak a története sincsen megírva. Mik ellenben birjuk azt a Ferenczy József munkájával, aki az Akadémi megbízásából megírta a magyar hirlapirodalom történetét. *Az összes magyar lapok ismertetve vannak 1780-tól 1867-ig ötszázötven nyomatott lapon*, amiből az Erdélyi Hiradóra jutott hat nyomatott lap, beleértve a Nemzeti Társalkodót is. De ezen jeles munka is azon tévedésbe esett az Erdélyi Hiradó ismeretében, — a Jakab Elek munkája után — hogy Kemény Zsigmond publicistai munkálkodását 1843 közepe táján befejezettnek tekinté, holott, mint munkámban látható, ez a ténynek nem felel meg. Jakab Elek „az erdélyi hirlapirodalom története” czimvel, *az összes Erdélyben megjelent lapokat ismerteté az elmúlt század első fele végéig 93 nyomatott lapon*, amiből nagyon kis tér jutott Erdély irányadó lapjára. Az Akadémia megbízásából írta a munkát s szolgálatot tett az erdélyi hirlapirodalom ismeretére. Lassan-lassan feldolgoztainak régi lapjaink külön alakban is, nemcsak együttesen rövid alakban; egyes régi lapjaink irányadó cikkei máris ismertetve vannak szaklapjainkban; én is a lap vezércikkei ismertetésére fektetém a főszólyt, megelégedve a másnemű dolgozatok egyszerű felemlítésével. A roppant anyag feldolgozását mily irányban vezessem, azzal tehát kezdettől fogva tisztában voltam. Nem voltam azonban megállapodva a mikénti kiadásában? . . . Tettem lépéseket munkám kiadása érdekében, de meg egyezésre nem kerülhetett a dolog. Mindenféle alakban forgatám a kérdést, míg végre az előfizetők gyűjtésére határoztam el magam. Kezdetben ezt nem személyesen végzém, de mert körülményeim miatt a további gyűjtést nem folytathatám, évekig annyiba maradt az ügy, míg végre személyes gyűjtésemmel azt befejezém. És hogy ily szép eredményt értem: az Kolozsvár értelmiségének az irodalom iránti érdeklődését bizonyítja. Az alábbi névsor örök hinde-

tője lesz annak: hogy mennyien felkarolták Erdély régi lapjának a kiadhatását.

I. Nyolcz koronát évekkel ezelőtt befizettek:

Ferencz József unitárius püspök.

Egyetemi tanárok: Dr. Apáthy István, dr. Fabinyi Rudolf, dr. Márki Sándor, dr. Purjesz Zsigmond, dr. Udránszky László.

Birtokosok: Korbuly Bogdán, Merza Lajos, Nagy Gábor, Trandaffy Miklós.

Boér Gergely ny. tanár, Fekete Gyula szolgabíró, Gámán Zsigmond ny. iparkam. titkár, Hajós Gyula főmérnök, Hevessy József műasztalos, Kőváry László történész, Pál István apát-kanonok, Péterffy Dénesné kolozsvári unitárius lelkészné, Reményik Károly építész, Szvacsina Géza polgármester, Szekula Ákos „Adria“ vez.-igazgató, Székelykereszturi unitárius gymn. könyvtár, Tuba Lajos ny. gazd. akad. tanár, Zsakó István kir. tábl. bíró, Engelmann Hermann bornagy kereskedő.

Elhunytak: Kardos Kálmán postafőnök, gróf Kuun Géza, Mikó Imre kir. tábl. bíró, Szemerjai József magánzó. Minden irodalmi munkámat támogatták a néhaiak, Kardos azonkívül ajánlá munkámat a hivatalnok társai körében. Kegyelettel emlékezem az elhunytakra.

Évek multán újra folytatám a gyűjtést, a könyv feleárának az előrei befizetése alapján. Voltak azonban, akik az egész könyv árát egyszerre kifizették.

II. Nyolcz koronát befizettek:

Báró Bánffy Dezső (Budapest), dr. gróf Bánffy Miklós főispán, Bázár Gyula róm. kath. plébános (Orosháza, Békésmegye), gróf Béldy Ákos, báró Feilitzsch Arthur, Hegyi Gyula iparteleülgyelő, Emke-könyvtár, Szigethy Miklós birtokos (Szucsák), gróf Teleki László, gróf Tisza Istvánné (Geszt), dr. Urmánczy Nándor birtokos (Toplicza).

III. Négy koronát befizettek:

Bírák: Fekete Gábor kir. táblai elnök, Gál Jenő kir. táblai tanácselnök, báró Rudnyánszky Béla kir. törvényszéki elnök, Be-

csek Lajos k. tábl. bíró, dr. Haller Gábor k. tábl. bíró, Horváth Kálmán k. tábl. bíró, Lázár Aurél kir. főügyési helyettes, Nábráczky Lajos kir. tábl. bíró (Pécs), Pap Farkas k. tábl. bíró, dr. Szentkirályi Gyula k. tábl. bíró, Végh Ferencz k. tábl. bíró. Törvényszéki bírák: Csipkés Árpád (Csikszereda), Gocs Jenő, Szabó Jenő, Ürmössy Kálmán, dr. Kerekes Gyula törv. orvos.

Birtokosok: Benel János, Gajzágó Tivadar, Ferenczy Lajos (Magyarujfalu), Eperjessy Dénes, Hegedűs Sándor (Budapest. Elhalt. Érdeklődött irodalmi munkásságom iránt.) Köntzey Imre, Lászlóczky Samu, ifju Lászlóczky Péter, Nábráczky Gyuláné (Kőrösbánya, Hunyadmegye), Rosenberger Móricz (Gyula), Szabó Gyula, Száhlender Károly (Nagyvárad), Szöcs Géza, Sárga Kristóf.

Biztosító-társaságok és pénzüzetek: Ifju Andrásovsky Dániel „Magy. Leszám. és Pénzváltó bank“ igaz., Akesmann Albert „Ipartest. hit. szöv.“ igazg., Bányai Károly „Nép-Bank“ igazg., Benkő Mihály „Kolozsv. Tak. Pénzt.“ igazg., Bíró János „Kolozsv. Korona bank Részv. Társ.“ igazg., Ferenczy Gyula „Mezőgazdasági-Bank“ igazg., Lendvay Emil „Erdélyi-Bank“ igazg., Veisz József „Keresk. Bank“ igazg., Bartha Gergely „Ker. Bank“ cégvezető, Ferenczy Dezső „Orsz. Földhit.“ titkár, Fehér Gyula „Ker. Bank“ hivatalnok, Csermák Gyula „Magyar-Francia Részv. Társ.“ titkára, Mihályi Zoltán „Első Magyar Ált. Bizt. Társ.“ kolozsvári főügynökség vezetője, Pallay Vincze „Phoenix Bizt. Társ.“ titkára.

Egyetemi tanárok: dr. Brandt József nyug., dr. Balogh Arthur, dr. Davida Leo, dr. Dézsi Lajos, dr. Engel Gábor korh. igazg., dr. Haller Károly nyug. (főrendiházi tag), dr. Hoór Károly, dr. Jancsó György, dr. Jancsó Miklós, dr. Kenyeres Balázs, dr. Kiss Mór, dr. Kosutány Ignác, dr. Lechner Károly, dr. Lőte József, dr. Moldován Gergely egyetemi rektor, dr. Kolosváry Bálint, dr. Nagy Ernő, dr. Rigler Gusztáv, dr. Szabó Dénes, dr. Pósta Béla, dr. Schneller István, dr. Schilling Lajos, dr. Somló Bódog, dr. Ternér Adolf nyug., dr. Vályi Gábor nyug. egyet. tanár, dr. Vajda Gyula. Magán tanárok: dr. Ákontz Károly, dr. Issekutz Hugó, dr. Jakabházy Zsigmond, dr. Konrády Dániel, dr. Nyiredy Géza, dr. Reinbold Béla, dr. Ruzitska Béla, dr. Demeter György tanársegéd.

Főrangyak: báró Bánffy Ernő, gróf Bánffy György, gróf Bethlen Aurél a „Hazai Ált. Bizt. Társ.“ kolozsvári vezetője, gróf

Bethlen Ödön, gróf Bethlen Pál, gróf Esterházy Miguel, báró Kemény Kálmánné (Vécs), gróf Teleki Ádám, gróf Teleki Ferencz, gróf Wass Albert, báró Wesselényi Istvánné.

Gyógyszerészek: Burger Frigyes, dr. Czecz Dénes, Halász Jenő.

Ipart, kereskedelmet üzők: Ákontz Sándor kereskedő kézimunkák raktára, Cziriák Károly szappangyáros, dr. Frank-Kiss István üveg-kályha gyáros, Haraszthy Jenő fűszerkereskedő, Harkó Lajos szabómester, Havas Ármin cukorgyáros, Hirschfeld Károly vasáros, Hirschfeld Sándor fűszerkereskedő, Hubay Károly keztyűs, Klaszovitt György szijgyártó, Laskay Árpád paplankereskedő, Matutsek József aranyérmekeresztes cipésmester, Mestitz Mihály és fiai butorraktára, Müller Gyula kefekötő gyáros, Moldován József fűszerkereskedő, Reitter József gyufagyáros, Reményik Viktor vasáros (az elhunyt támogatója volt irodalmi vállalataimnak), Szele Márton fűszerkereskedő, Sárga János ötvös-ékszerész, Simonffy István gépgyáros, Tamási István szövetkereskedő, Terkál Béla műfodrász, Udvari András kocsigyáros, Wertheimer Miksa szeszgyáros, Weisz Adolf uri férfi szabó.

Kataszteri és pénzügyi tisztviselők: Stuckheil Gyula kir. pénzügyigazgató, Makray Domokos kataszteri igazgató, Gyulay Árpád pénzügyigazgató helyettes, Mihály Pál kataszteri felügyelő, Schlauf Győző pénzügyi titkár, Filep Gábor p. ü. titkár, Hadházy Sándor p. ü. számellenőr, Gáliszter Lajos pénzügyigazgat. irodavezető.

Könyvtárak: Állami Tanítónőképző Önképző Köre, Kolozsvári Magy. Kir. Gazdasági Akadémia Könyvtára, Kolozsvári Iparos-Egylet Könyvtára.

Különböző állásuk: Albert Dénes nyug. főjószaigazgató, Bucsí József kir. főmérnök, Buzogány Gyula kir. posta-mérnök, Dorgó Albert kir. közjegyző, Eöry Tivadar pinczeegyleti titkár, Gyöngyössy Béla kir. erdő-felügyelő, dr. Gidófalvy István kir. közjegyző, Hirt György dohánygyári igazgató, Horovitz Sámuel és Béla Villamos vasut vál. cég tulajdonosai, dr. Kecskeméthy István ref. theol. tanár és országos képviselő, Kelemen Márton nyug. m. kir. erdőmester, Losonczy Ernő kir. vegyész, Löffler Vilmos kolozsvári orth. izr. hitközség titkára, Merza Gyula E. K. E. főpénztárosa, Pákei Lajos mérnök, Spáda János építőmester, Plósz Pál elektromos-mű igazgató, Puskás Béla keresk. ügynök,

Reich Albert nyug. m. kir. állategészségügyi felügyelő, Walz Lajos egyetemi főkertész, Czetz József temetkezési intézet tulajdonos.

Lelkészek: dr. Hirschler József kanonok-plébános, Herepei Gergely ref. lelkész, dr. Eisler Mátyás izr. főrabbi, Csifó Salamon unitárius lelkész, Székely János ref. lelkész.

Megyei tisztviselők: Dózsa Endre alispán, Császár Gyula főjegyző, Biderman József főszolgabíró, dr. Filep Gyula megyei főorvos, Hankó Veres Károly főszolgabíró, dr. Kövály Ártúr főszolgabíró, dr. Bakó András árvaszéki ülnök, dr. Matusovszky András járási, megyei tb. főorvos, dr. Pavlik Sándor aljegyző, Szilágyi Ferencz levéltárnok.

Orvosok: dr. Gálffy Endre, dr. Hart Albert gyermek-gyógyász, dr. Nagy Jenő fogász, dr. Rosenberger Mór, Wettenstein József.

Tanárok: dr. Csernátory Gyula kir. tanfelügyelő, Komáromy Andor nyug. tanfelügyelő, Kozma Ferencz tanító-menház főnöke, dr. Barabás Ábel unitárius főgymn. tanár, Farkas Ödön zenecons. igazgató, De Gerandó Antonia felsőbb leányint. igazgatónő, Hidegh Mihály unit. főgymn. tanár, Hangay Oktáv keresk. akad. tanár, Keresztély Lajos kereskedelmi akadémiai tanár, Kiss Ödön állami elemi isk. igazgató. Kelemen Lajos egyetemi könyvtári segédtszi. dr. Léhmán Róbert keresk. akad. tanár, Nagy Gyula unitárius főgymn. tanár, Nagy Károly keresk. akad. tanár, Orbók Mór állami fiu képezdei igazgató, dr. Péter Béla gazdasági akadémiai tanár. dr. Veress Vilmos keresk. akad. tanár, Varga Kálmán gazd. akad. tanár, Szentmártoni Kálmán unit. főgymn. tanár, Szentkovits Gyula zongora tanító. Kolozsvárt sok tanintézet van, de én a fent közlötteken kívül egy intézeti tanárt sem kértem fel az előfizetésre, csak az igazgatókat. És pedig azért, mert ha az igazgatók előfizetnek a könyvtárak számára, azt az intézethez tartozók mind használhatják. Amely főgimnáziumban tanultam, csak azon intézet tanári karával tettem kivételt és kerestem egyeseket fel az előfizetői ivvel.

Ügyvédek: dr. Czikmántori Ottó ügyvédi kamara elnöke, dr. Deák Albert. dr. Bruckner Antal, dr. ifju Ferencz József, dr. Fekete Károly, dr. Gajzágó Miklós, dr. Gergely Albert, dr. Gabányi Imre, dr. Hunwald Lajos, dr. Klumák János, Lengyel Kristóf, dr. Menyháth Gáspár, dr. Mihály József, dr. Papp József, dr. Lukácsi József, dr. Róth Hugó, dr. Nagy Zoltán,

dr. Novák István, Somody István, dr. Tutsek Sándor országos képviselő is, dr. Tompa Kamil, dr. Tauber Farkas, dr. Várady Aurél, dr. Weiss Miksa, dr. Visky László.

Városi hivatalnokok: Czecz Gyula városgazda, dr. Eszterházy László anyakönyvvezető, Fekete-Nagy Béla városi tanácsos, Fikker Lajos főpénztáros, Hubert Iván vízvezetéki igazgató, Kuskó István mért.-hitelesítő főnök, dr. Nagy Mór nyug. városi tanácsos, dr. Nemes Ferencz városi tanácsos, dr. Óváry Elemér városi főügyész, dr. Pataky Jenő városi ker. orvos, Póczy Mihály városi mérnök, Sólyom M. Lajos városi adóhivatali főnök, dr. Scheitz Vilmos városi kerületi orvos, dr. Tompa János városi ker. orvos, Vikol Kálmán árvaszéki elnök.

Vasutisták: Árkosy Lajos máv. hiv., Böhm Mihály máv. el-lenőr, Kovács Ferencz nyug. áll. vas.-felügyelő, Virányi István nyug. vasuti igazgató, Ürmösy Jenő máv. hiv., Ajtai Ferencz máv. távirász.

Vendéglői ipart üzök: Ács Ferencz vendéglős, Fészl József vendéglős, szállótulajdonos, Gárdonyi Imre kávé, Kikaker Boldizsár kávé, Rácz János vendéglős, Ronczl János kávé, Sipos József vendéglős, Tauszik Alajos vendéglős, szállótulajdonos, Grobovác János kávé.

Minden előfizető nyugtát kapott tőlem a könyv ára felének a befizetéséről. Az összes előfizetőknek a nyomda fogja kézbesíteni a könyvet. És hogy aránylag oly lassu menetben folyt a gyűjtés, erre befolyt a gyűjtéstől idegenkedésem, amely kizárta a gyorsabban való haladhatást. De mert tudtam, hogy a könyv megjelenése felett senki aggályban nincs, a múltban erre nem adtam okot, ezen tudat is kizárta azt: hogy sietve végezzem a kitűzött feladatomat.

IV. Utólagos fizetéssel előjegyzést tettek:

Állami polgári leányiskola könyvtára, Benedek Árpád ref. lelkész, dr. Bereczky Sándor máv. titkár, Békéssy Kálmán ház-hírtokos, Dobál Antal ügyvéd, Egyetemi magyar irodalom történeti seminárium, Erdélyi ev. ref. theol. fak. könyvtár, ifju Gödri Ferencz polgármester (Sepsiszentgyörgy), dr. Gámán Béla orvos, dr. Grün Á. Lipót ügyvéd, dr. Haller Gusztáv ügyvéd, Hirsch Jenő „Erzsébet“-fürdő bérlo, Honvéd-utczai állami elemi iskola

könyvtára, Róm. kath. főgymn. liceumi könyvtára, Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára, Kereskedelmi Akadémiai könyvtára, dr. Kiss Ernő unitárius főgymn. tanár, Kolozsvári Nemzeti Kaszinó könyvtára, Léber Gyula sodronygyáros, Magy. kir. állami Ipari szakiskola könyvtára, Nagy Kálmán róm. kath. stát. gondnok, báró Petricsevich Horváth Kálmán (Zsuk), Polgári fiúiskola könyvtára, dr. Palágyi Menyhért egyetemi magántanár, Peiella Róbert festőművész, dr. Pordea Gyula ügyvéd, gróf Teleki Domokos (Gernyeszeg), Tudományos Egyetem Könyvtára, dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár, Sámi László királyi táblai bíró, dr. Szombathelyi Gábor orvos-fürdőtulajdonos, Kolozsvári unitárius főgymn. könyvtára.

Ezen névsor örök hirdetője lesz annak, hogy mily szépen felkarolta Kolozsvár polgársága ezen irodalmi vállalatot, amely annál becsesebb lesz, amint telik az idő, Erdély irányadó lapja megjelenésétől. Ezen névsor intőpéldául fog szolgálni a város utódainak, hogy az adott példát kövessék s ne tagadják támogatásukat meg a magyar munkáktól, hogy ha az nem is Budapestről keltezett. Az nem csökkenti a névsor értékét, hogy személyes gyűjtés hozá azt össze? . . . Hiszen ma már a nagy könyv-forgalomban ez másként alig lehet. Az ország elvan árasztva könyvekkel, egy-egy nagyobb munkára, ha az ágens előfizetőt szerez pár évi lekötéssel, díjazása felmegy tizenhatsz koronára is. Egy előfizető tehát ennyi hasznót hajt neki, amit gyűjtésem közben volt alkalmam tudomásul venni. De ez csak még a nagyobb irodalmi vállalatok! Hát a teméntelen másnemű munkák, amikkel elvannak árasztva a városok! Csoda-e, ha az előfizetői iver hatástalanok a postal küldéssel? Ezért ma már megbízókkal árulhatnak a könyvek is, hogy keletje legyen. Ezen munka támogatását sokan tevék magukévá, amivel a régi magyar hirlapirodalom emlékének hódoltak. Az én személyes gyűjtésem eredménye kizárólag ezt dokumentálja és nem azt, hogy érettem fizettek elő.

A harminczas években jelzett kolera közleményemben a számok kitévésében tévedés történt, amennyiben a kolerában elhaltak nagyobb száma a 30-as évekre esik s nem a hetvenes évekére.



TARTALOM.

Első rész.

	Lapszám
A hírlapirodalom Erdélyben — — — — —	9

Második rész.

Erdélyi Híradó (1829—1839.) — — — — —	11
---------------------------------------	----

Harmadik rész.

Erdélyi Híradó (40—43. évek) — — — — —	25
Nemzeti muzeum alapítási terv — — — — —	28
Kemény Zsigmond dolgozatai (42-ben) — — — — —	30
Kovács Lajos dolgozatai (42-ben) — — — — —	40
Szentiváni Mihály dolgozatai — — — — —	43
Szentiváni Mihály halála — — — — —	44
Kossuth Lajos cikke (42-ben) — — — — —	44
A „Nemzeti Társalkodó” tartalma (42-ben) — — — — —	45
Megyel tudósítók nevel (42-ben) — — — — —	46
Kocsi Patkó János színművész halála — — — — —	47
Wesselényi a sérelmi politikáról — — — — —	48
Kovács Lajos dolgozatai (43-ban) — — — — —	48
Kemény Zsigmond dolgozatai (43-ban) — — — — —	49
Egyéb vezércikkek (43-ban) — — — — —	57
Boheczel Sándor oláh ügyvéd a magyar nyelv tanulásiért — — — — —	59
Farkas Sándor utolsó napjairól — — — — —	60
A „Nemzeti Társalkodó” 43-ban — — — — —	61

Negyedik rész.

Erdélyi Híradó (44—47. évek).

Vezércikkek Kováctól és másoktól 44-ben — — — — —	64
Megyel levelezők 44-ben — — — — —	67
Főúri estélyek — — — — —	67
Vida és a „Kolozsvári Napló” 44-ben — — — — —	67
Priele Cornelia — — — — —	68
Gróf Teleki Domokos a sajtóról — — — — —	69
Kemény Zsigmond dolgozatai 45-ben — — — — —	69

Kovács Lajos dolgozatai 45-ben	79
Vezércikkék mások által 45-ben	81
Hetényi János pályadíjnyerése	82
A szesz italok elleni javaslat	86
Tervek a műipariskoláról Székelyföldön	88
Antal János ref. pap beszéde a zsinaton a kisdédóvodákról	89
Brassai és a tanügy	89
Szentiváni síremléke feletti vita	90
Levelezők 45-ben	90
Kovácsi Antal	91
Apró dolgozatok	91
Az idegen nyelvek tanulása feletti vita	92—93
Urházy György a „Kolozsvári Napló” vezetője 45-ben	95
Deák és Vörösmarty Kolozsvárról	96
Mértékletességi egyesület alakulása Kolozsvárról	97
Jancsó Pál halála	99
Kemény Zsigmond dolgozatai 46-ban	101
Egyéb vezércikkék 46-ban	108
Dózsa Dániel	109
Wesselényi levele Udvarhelyszék rendéhez	110
„Természetbarát” című folyóirat	112
Mindenféle dolgozatok 46-ban	112
Levelezők 46-ban	113
Jancsó Pál hagyatéka és Farkas Sándor síremléke	113
Liszt Ferencz Kolozsvárról	114
Pestalozzi Henrik százados emlékülnepe	116
Nemzeti Társalkodóba írt dolgozatok	119
Vezércikkék 47-ben	129
Csernátóni Lajos levele a fővárosból	130
A lap beosztása 47-ben	130
Báró Jósika Sámuel	130
József nádor halála	131
István nádor kinevezése	132
Petőfi átutazása Kolozsváron	133

A Nemzeti Társalkodóba 47-ben többek közt írtak: Dr. Pataki Sámuel, báró Wesselényi Miklós, Gáspár János, Dózsa Dániel, Szatbmáry Károly Ismertetése a száz aranyos pályadíjról, — Bécsi tudományos akadémia alapításáról szóló közlemény, Veszely Károly, a ref. theologia Kolozsváron, Nagyajtai Kovács István, Kőváry László.

Ötödik rész.

Erdélyi Híradó (48. jan.—jún. hónapok).

Vezércikkék	137
Stahel Károly tábornok emléke	138
A márczius 15-iki fővárosi esemény hatása Kolozsvárról	139

Vezércikkek folytatása	142
Herepei kolozsvári ref. lelkész szózata a két protestáns egyház uniojáról	145
Vezércikkek folytatása	145
Köztük Egy államférfiui szász nyilatkozat	149
Méhes távozása a laptól	151
Ocsvai Ferencz új szerkesztő beköszöntője	152
A balázsfalvai gyűlés	153
Vezércikkek folytatása	159
Megyel, városi mozgalmak az unio mellett	160
Lipcsel német egyeslet kiáltványa a magyarokhoz és a szászokhoz	169
Kolozsvári Napló rovat	170
Udvarhelyszék küldöttel Kolozsvárott	172
A kolozsvári unio ügyébeni küldöttség Pesten	178
Szilágyi Ferencz pártváltoztatása	178
A Jósika-házról vélemény	180
A pesti küldöttek Kolozsvárott	181
Pontheon iránti indítvány	181
Nemzeti Társalkodó (48. év)-ben: Egy külföldi orvos a cholera terjedése s ellenszereiről (hat hasábj)	183
Az unió kimondása	183
Bánffy Dezső nemzetiségi politikája	203
A Híradó megszűnte	205

MÁSODIK KÖTET.

Nemzeti Társalkodó (1830—39).

Hatodik rész.

A Társalkodóba írt dolgozatok 30-ban	210
A Társalkodóba írt dolgozatok 31-ben	214
A Társalkodóba írt dolgozatok 32-ben	215
A Társalkodóba írt dolgozatok 33-ban	218
Napoleonról egy érdekes elbeszélés	222
A Társalkodóba írt dolgozatok 34-ben	224
Brassai személyének a kicsinylése	228
A Társalkodóba írt dolgozatok 35-ben	230
Kis-szántól Pethe Ferencz életrata	232
A Társalkodóba írt dolgozatok 36-ban	235
A magyar hírlapok száma 1836-ban	236
Franciaország czimerét Napoleon határozza meg	237
Milyen volt London a régi századokban?	237
A Társalkodóba írt dolgozatok 37-ben	238
Kemény Zsigmond első dolgozata	239
Kemény Zsigmond második a párbajról	241
A Társalkodóba írt dolgozatok 38-ban	243
Kolozsvár népessége 1714-től 1839-ig	246
A Társalkodóba írt dolgozatok 39-ben	246

Hetedik rész.

Nemzeti Társalkodó (1840-es évek).

	Lapszám
A Társalkodóba írt dolgozatok 40-ben — — — — —	250
Bánffy László halála — — — — —	250
Kriza János első dolgozata — — — — —	251
Jakab Elek első dolgozata — — — — —	253
A Társalkodóba írt dolgozatok 41-ben — — — — —	256
A Társalkodóba írt dolgozatok 44-ben — — — — —	261
Szentiványi Mihály jellemrajza — — — — —	265

Nyolczadik rész.

Vasárnapi Ujság (1834—1847).

Brassai beköszöntője — — — — —	272
A lapba írt dolgozatok 36—37—38—39. években — — — — —	274
A lapba írt dolgozatok 40—41—42—43. években — — — — —	275
Brassai véleménye a nagyobb magyar lapokról — — — — —	276
Szentiványi haláláról — — — — —	278
A lapba írt dolgozatok 44—45—46—47-ben — — — — —	278
Mértékletességi egyletek iránti mozgalmak — — — — —	279
Mértékletességi egyletek iránti mozgalmak — — — — —	283

Kilenczedik rész.

1848.

A Nevelői Kör alakulásának és kimulásának az ismertetése — — —	285
A lapba írt dolgozatok 48-ban — — — — —	289
Kolozsvár és Széchenyi képviselőjelöltsége — — — — —	292
A lap bucsuszava olvasóihoz — — — — —	293

Tizedik rész.

Magyar lapok Erdélyben 1850-ig — — — — —	295
Szilágyi Ferencz jellemzése — — — — —	296
—————	
Az előfizetők névsora — — — — —	306



**ÜRMÖSSY LAJOSTÓL MEGJELENTEN:
AZ ERDÉLYI NEMZETISÉGER.**

— ELFOGYOTT. —

Tizenhét év Erdély Történetéből

(1850—1866. évekről)

— két kötet, 720 lap. Elfogyott. —

Kolozsvár Keresk. és Ipara Története.

(A Bánffy-kormány kereskedelmi mi-
nisztere 100 példányt rendelt az isko-
lákból kiadás végett.)

— Még van készletben. —

STIEF JENŐ és TÁRSA

PAPIROSÁRUHÁZA ÉS KÖNYVNYOMDÁJA

TELEFON :
119. SZÁM

KOLOZSVÁRT

TELEFON :
588. SZÁM



Legnagyobb iskolai és irodai felszerelő vállalat.

Nagy választék és gazdagon felszerelt raktár
honi gyártmányú író-, rajz- és festőszerekben.

Mindennemű nyomtatványok izlésesen, tisztán,
gyorsan és a legolcsóbb árban elkészíttetnek.









ÜRMÖSSY

Erdély

Prányadó lapja